

การศึกษาเรื่องธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน
A STUDY OF THE DHUTANGA VATTA WORTHY IN THE THAI SOCIETY

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม (ต้นปักษ์)

ดุขฉินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฉินิพนธ์
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การศึกษาเรื่องรุดงควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม (เต็นปักชี)

ดุขฎิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Study of Dhutanga Vatta Worthy in The Thai Society

Phrakhru Vinaitorn Nhomchai Sudhammo (Tenpaksi)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“การศึกษาเรื่องธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

ประธานกรรมการ

(รศ.ดร.ประเวศ อินทองปาน)

กรรมการ

(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม)

ชื่อคุณูปนิพนธ์	: การศึกษาเรื่องธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน
ผู้วิจัย	: พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม (เต็นปักชี)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมคุณูปนิพนธ์	: พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. ป.ธ. ๙, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)
	: รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ป.ธ.๙., พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณูปนิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒. เพื่อวิเคราะห์ธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในสังคมไทย ๓. เพื่อวิเคราะห์การปฏิบัติธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ คุณูปนิพนธ์ฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เอกสารและการศึกษาภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก ในสังคมไทยปัจจุบัน

ผลการวิจัยพบว่า การถือธุดงค์วัตรแต่ละข้อนั้นมีข้อดีแตกต่างกันไป กล่าวโดยสรุป ผู้ถือธุดงค์วัตรย่อมมีความสันโดษ เลี้ยงง่าย มีสติสัมปชัญญะ ชัดเกลตาตนเองได้จนสามารถบรรลุธรรมขั้นสูงสุด

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ไทยที่ปฏิบัติธุดงค์วัตร ๑๑ รูป ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าการถือธุดงค์วัตรของพระสงฆ์เป็นการปฏิบัติเพื่อรักษาความเป็นศาสนทายาท ฝึกความอดทน ฝึกสติสัมปชัญญะเพื่อขัดเกลตาตน

ในสภาพสังคมไทยปัจจุบันที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยที่พระสงฆ์สามารถถือได้ คือ ปิงสุกุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร), เตจวิริงคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร), ปิณฑปาติกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร), สปปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร), เอกาสนิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร), ปัตตปิณฑิกังคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) โดยภาพรวมแล้วจะทำให้ผู้ปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นผู้มีความสันโดษในปัจจัย ๔ เป็นผู้ไม่มักมากในเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและอาหาร เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ติดในรสอาหาร ทำให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวังในข้อธุดงค์ที่ตนสมาทานอยู่ ทำให้เป็นผู้มีกายและใจที่เข้มแข็งสามารถอดทนต่อสิ่งที่มากระทบกายและใจได้ เป็น

ผู้ไม่มีความกังวลในการใช้ชีวิตเลียงปากเลียงท้อง ที่อยู่อาศัย และที่สวดแต่ละข้อล้วนเป็นไปเพื่อคุณแห่งความเป็นสมณะผู้ปฏิบัติดีในพระพุทธศาสนาเพื่อความก้าวหน้าในการประพฤดิธรรม จนบรรลุดีธรรม

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระที่ไม่ได้ปฏิบัติตรงควัตรอันเนื่องมาจากสาเหตุคือ พระผู้บวชเข้ามาใหม่และบวชแค่เพียงชั่วระยะเวลาสั้นๆ เมื่อบวชมาแล้วก็วัตรในวัดปัจจุบันค่อนข้างมากคือมีการก่อสร้าง และวัดส่วนมากอยู่ในชุมชน ไม่ค่อยสปปายะเหมือนอย่างวัดป่า และ มีอุบาสกอุบาสิกาเข้าไปทำบุญตลอด เลยไม่มีเวลาเป็นการส่วนตัว และที่สำคัญคือพระพุทธานุเจ้ามิได้ตั้งหลักตรงควัตรไว้เป็นกฎข้อบังคับ

ดังนั้นแนวทางแก้ไขปัญหา อย่างในปัจจุบันมีการจัดจาริกธุดงค์สำหรับพระผู้บวชใหม่นั้น ผู้วิจัยมองว่าเห็นสมควรแล้ว เพียงแต่ก่อนที่จะมีการจาริกธุดงค์เกิดขึ้น พระผู้นำคณะควรให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจาริกและการปฏิบัติตรงควัตรก่อน รวมถึงบอกถึงอันตรายที่ได้จากการปฏิบัติตรงควัตรให้พระผู้บวชใหม่ได้ทราบ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติไม่ว่าทางหมู่คณะจะจัดจาริกธุดงค์วัตรที่วันก็ตาม พระผู้นำควรสอนพระผู้บวชใหม่ให้รู้จักหลักอปณกปฏิบัติ ๓ และหลักขันติ - โสรัจจะ เพื่อที่พระผู้บวชใหม่ได้นำไปเป็นหลักยึดในขณะที่กำลังออกจาริก-ธุดงค์ เพื่อความมั่งคั่งในหมู่สงฆ์ผู้บวชใหม่ เพื่อสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นแก่ผู้พบเห็น เพราะการจาริก-ธุดงค์ส่วนมากมักจะจัดให้เดินบนถนน คณะสงฆ์ควรจัดทำเอกสาร สื่อ สิ่งพิมพ์ หรือสื่อออนไลน์เพื่อประชาชนได้เข้าใจว่าหลักธุดงค์แท้จริงเป็นอย่างไร เพื่อเหล่าอุบาสก อุบาสิกาได้มีการวางตัวและปฏิบัติตนที่ดีงามและเหมาะสมต่อคณะสงฆ์กำลังถือปฏิบัติตรงควัตร ในส่วนของผลลัพธ์ที่ได้ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า พระผู้บวชใหม่จะสามารถปฏิบัติตรงควัตรอย่างเพลาได้พร้อมกับออกจาริก เพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจเฉพาะตนในเบื้องต้นเมื่อออกกันไปเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีพระผู้นำคอยนำปฏิบัติ แนะนำสั่งสอน ส่วนหลังจากนั้นหากพระผู้บวชใหม่ไม่ตัดสินใจลาสิกขาบท ต้องการที่จะอยู่ปฏิบัติต่อในพระธรรมวินัยนี้ก็เป็นสิทธิ์และทางเลือกของพระภิกษุแต่ละท่านที่พึงกระทำได้ตามสมควรในการปฏิบัติขั้นที่สูงขึ้นต่อไป

Dissertation Title : A Study of the Worthy Dhutanga Vatta in Thai Society
Researcher : Phrakhru Vinaitorn Nhomchai Sudhammo (Tenpaksi)
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Dissertation Supervisory Committee:
: Phrarajapariyattimuni, Asst.Prof. Dr.,
Pali IX, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D. (Pali)
: Assoc. Prof. Dr. Samidhipon Netnimitra, Pali IX, B.A.
(Philosophy), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Pali &
Buddhist Studies)
Date of Graduation : February 24, 2018

Abstract

This dissertation entitled ‘A Study of the Worthy Dhutanga Vatta in Thai Society’ has three objectives: 1) to study the principles and practices of Dhutaṅgavatta in Theravada Buddhism, 2) to study Thai Sangha’s Dhutaṅgavatta in Thai society, and 3) to propose the desirable practical way of Dhutaṅgavatta in the present Thai society. This is a qualitative research done by documentary study, field research and in-depth interview.

In the research, it was found that there are different benefits, both good and bad in the observation of Dhutaṅgavatta. However, when they are approximately taken into account, they give rise to austerity in the utilization of four requisites; one who properly observes Dhutaṅgavatta will not be attached to the clothes, shelter, food and medicine in luxurious manners, one will be easily fed, being mindful and constrained in the Dhutaṅgavatta one decided to follow. In interviewing 11 monks who observe Dhutaṅgavatta in the northern and northeastern regions, it showed that the Buddhist monks’ observation of Dhutaṅgavatta has been giving rise to the religious followers leading to training in patient and mindfulness.

At the present time, society has arrived at the time when the society and environment are undergoing constantly changes, the worthy Dhutaṅgavatta refers to the following ones: Paṃsukūlikaṅga (refuse-rag-wearer’s practice), Tecīvarikaṅga

(triple-robe-wearer's practice), Piṇḍapātikaṅga (alms-food-eater's practice), Sapadānacārikaṅga (house-to-house-seeker's practice), Ekāsanikaṅga (one-sessioner's practice) and Pattapiṇḍikaṅga (bowl-food-eater's practice). Once one follows those principles of Dhutaṅgavatta, one will not be attached to four requisites; one will not need more dress, shelter, food and medicine and thereby one becomes mindful whereby one will restrain in the ways one follow. Under these circumstances, one becomes physically and mentally strong, not worrying about anything such as food and shelter. And, by virtue of these practices one will be able to make further progress till getting enlightenment respectively.

In this research, a researcher was of the view that there is some problem faced by Buddhist monks who do not observe the Dhutaṅgavatta due to certain causes; a Buddhist monk who just ordained within short period of time, one ordained, is engaged in many works such as construction and furthermore many temples are located in the community and then they face difficulty to get the suitable place which are not like temple locating in the forest, most of them are full of laity who come to make merit resulting in getting no personal chance to adjust oneself. Besides this, such the Dhutaṅgavatta is not prescribed as the order.

In order to solve those problems, the suitable observation of the Dhutaṅgavatta should be provided for the Buddhist monk who just comes to the Sangha; this is Ok, but before practicing them, those Buddhist monks who just get ordination should be theoretically and practically educated, the benefits of them should also be informed so that they can be inspired irrespective of Sangha's arrangement within any day. In this matter, the principles of 3 Apanṇakapaṭipadās and Khanti and Soracca should be taught to them so that they can hinge on while observing those sets of the Dhutaṅgavatta; this is giving rise to the beauty to the newly ordained Buddhist monks, those who happen to see them will be agreeable when seeing them walking on the roads. They should be informed through documentaries, media, printings or social media online so as to make general people understand the real Dhutaṅgavatta. As a result, they will properly behave towards Buddhist monks observing the Dhutaṅgavatta. A researcher is fully expected to see that those newly ordained Buddhist monks will loosely follow the Dhutaṅgavatta

while roaming then their defilements would be gradually got rid of; this is the beginning of the practice done together with the group of elder monks who act as a guidance. After this, if they make strong decision not to disrobe, firmly wanting to set forth in this Dhamma and Vinaya then this is taken as their right and they can practice the sets of the Dhutaṅgavatta in higher level.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชนิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเรื่องธงดวงจันทร์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือของความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอบันทึกนามประกาศเกียรติคุณไว้ดังนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ พระราชปริยัติมุนี ผศ.ดร. และ รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้ความรู้คำปรึกษาแนะนำและได้อำนวยความสะดวกทุกด้านในการจัดทำดุชนิพนธ์ฉบับนี้ ขออนุโมทนาขอบคุณผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน มีพระมหาธนวุฒิ โชติธมโม เป็นต้น ที่มีน้ำใจไมตรีเป็นกำลังใจและช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ดุชนิพนธ์ฉบับนี้ได้เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ เกิดศรัทธา เพิ่มปัญญา เข้าใจในหลักธงดวงจันทร์มากขึ้นและได้เห็นพัฒนาการและปัญหาพร้อมทั้งแนวทางที่เหมาะสมที่พระภิกษุสามารถนำหลักธงดวงจันทร์มาปฏิบัติได้ในยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงไป

ประโยชน์ใด ๆ ที่จักมีเกิดขึ้นเนื่องด้วยดุชนิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และมอบบูชาด้วยกตัญญูตเวทีตาคุณแต่บุพพการี ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณทุกท่านที่เป็นประดุจผู้ให้แสงสว่างทางปัญญา ณ จุดเริ่มต้น จนสำเร็จการศึกษาด้วยดี

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม (เด่นปักซี่)

๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้เฉพาะในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย	๑๓
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ หลักการและวิธีการปฏิบัติธุดงค์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๔
๒.๑ ความหมายธุดงค์วัตร	๑๕
๒.๒ วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธุดงค์	๒๐
๒.๓ ความสำคัญของการปฏิบัติธุดงค์	๒๑
๒.๔ อานิสงส์ของธุดงค์วัตร	๒๑
๒.๕ รูปแบบธุดงค์วัตร ๑๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๑
๒.๖ องค์คุณแห่งธุดงค์ ๑๓	๖๖
๒.๗ การปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล	๖๗
๒.๗.๑ พระมหากัสสปเถระ	๖๘
๒.๗.๒ พระขฑิรวนียเรวตเถระ	๖๙
๒.๗.๓ พระอนรุทธเถระ	๗๑

๒.๗.๔ พระอัญญาโกณฑัญญะ	๗๒
๒.๗.๕ พระพากุลเถระ	๗๔
๒.๗.๖ พระสุภูติเถระ	๗๕
๒.๗.๗ พระอุปเสนเถระ	๗๕
๒.๗.๘ พระปุลณมณฺฑานีบุตรเถระ	๗๖
๒.๘ บทสรุป	๗๘

บทที่ ๓ ศึกษาอรรถกถาในสังคัมไทย ๘๐

๓.๑ อรรถกถาของพระสงฆ์ไทยในอดีต	๘๐
๓.๑.๑ อรรถกถาตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต	๘๐
๓.๑.๒ อรรถกถาตามแนวทางหลวงปู่เกษม เขมโก	๘๒
๓.๑.๓ อรรถกถาตามแนวทางพระโพธิญาณเถระ (หลวงปู่ชา สุภทฺโท)	๘๘
๓.๑.๔ อรรถกถาตามแนวทางหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ	๙๐
๓.๑.๕ อรรถกถาตามแนวทางพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย	๙๔
๓.๑.๖ อรรถกถาตามแนวทางหลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม	๙๗
๓.๑.๗ อรรถกถาตามแนวทางพระราชสังวรวิมล (หลวงปู่โต๊ะ อินทสุวณฺโณ)	๑๐๐
๓.๑.๘ อรรถกถาตามแนวทางหลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ	๑๐๔
๓.๒ บทสรุป	๑๐๖

บทที่ ๔ เสนอแนวทางการปฏิบัติอรรถกถาที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ในสังคัมไทยปัจจุบัน ๑๐๗

๔.๑ บทสัมภาษณ์แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๑๐๗
๔.๑.๑ แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย	๑๐๗
๔.๑.๒ แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระภิกษุธรรมวิริย วิ. เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่	๑๑๑
๔.๑.๓ แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระอธิการหนูพรหม สุชาโต วัดป่าสุนันทวนา ราม อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี	๑๑๓
๔.๑.๔ แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระวิสุทธีสารเถร (ภูสิต) เจ้าคณะอำเภอยะโยค จ.กาญจนบุรี	๑๑๖
๔.๑.๕ แนวทางการปฏิบัติอรรถกถาของพระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต วัดปรังกาสิ ต.ท่าขนุน อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี	๑๑๘

๔.๑.๖ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระครูจิตตภาวนาญาณ เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ จ.เลย และ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี	๑๒๑
๔.๑.๗ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระบารุง นวพล วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง จ.อุดรธานี	๑๒๓
๔.๑.๘ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระปรัชญา โชติปัญโญ วัดปานาคำน้อย จ.อุดรธานี	๑๒๗
๔.๑.๙ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระพระชูเชิด คุณากโร วัดป่าผาปิ่นแตก จ.นครราชสีมา	๑๓๑
๔.๑.๑๐ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี	๑๓๔
๔.๑.๑๑ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์ของพระสมุห์อานวยศิลป์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่าย ธรรมเนียมและเผยแผร์ วัดไร่เปิง จ.เชียงใหม่	๑๓๘
๔.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติดุรงค์วัดของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๑๔๑
๔.๓ หลักธรรมที่ควรนำมาใช้ในการปฏิบัติดุรงค์วัดที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๕๐
๔.๔ เกณฑ์การปฏิบัติดุรงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๕๒
๔.๔.๑ แนวทางการปฏิบัติดุรงค์วัดอย่างอุกฤษฏ์	๑๕๓
๔.๔.๒ แนวทางปฏิบัติดุรงค์วัดผู้ถืออย่างกลาง	๑๕๖
๔.๔.๓ แนวทางปฏิบัติดุรงค์วัดผู้ถืออย่างเพลา	๑๕๘
๔.๕ รูปแบบดุรงค์วัดที่พึงประสงค์ในสังคมปัจจุบัน	๑๖๐
๔.๖ สรุป	๑๖๑
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๖๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย/อภิปราย	๑๖๔
๕.๑.๑ ผลการวิจัยหลักการถือดุรงค์วัด	๑๖๔
๕.๑.๒ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติดุรงค์วัด	๑๖๔
๕.๑.๓ สรุปปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติดุรงค์วัดของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๑๕๑
๕.๑.๔ การปฏิบัติดุรงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๗๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๖
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป	๑๗๖
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยคราวต่อไป	๑๗๖

บรรณานุกรม	๑๗๗
ภาคผนวก	๑๘๓
ภาคผนวก ก. หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๘๔
ภาคผนวก ข. แนวสัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำวิทยานิพนธ์	๑๘๖
ภาคผนวก ค. รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำดัชนีพนธ์	๒๐๑
ภาคผนวก ง. รูปภาพประกอบการสัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำวิทยานิพนธ์	๒๐๓
ประวัติผู้วิจัย	๒๑๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อที่ใช้ในงานดัชนีฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยได้อ้างถึงแหล่งที่มา เล่ม / ข้อ / หน้า คือ เลขหน้าเป็นเลขเล่ม เลขกลางเป็นเลขข้อ เลขท้ายเป็นเลขหน้า เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๖/๘. = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๑๖ หน้า ๘

อรรถกถาใช้อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๖ โดยถึงชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม / หน้า เช่น อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๘๘. = พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต อรรถกถา (ภาษาไทย) เล่มที่ ๓๕ หน้าที่ ๘๘

ปกรณ์วิเสสที่ใช้ คือ หนังสือวิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑ ฉบับของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๘ โดยบอกชื่อหนังสือ / หน้า เช่น วิสุทธิ. (ไทย) หน้า ๔๓. = วิสุทธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย) หน้า ๔๓ และหนังสือมิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๓ โดยบอกชื่อหนังสือ / หน้า เช่น มิลินท. (ไทย) หน้า ๕๕. = มิลินทปัญหปกรณ์ (ภาษาไทย) หน้า ๕๕

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ม.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	---------------------	-----------

ปกรณวิเสส

วิสุทธิ.	(ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ	(ภาษาไทย)
มิลินท.	(ไทย)	=	มิลินทปัญหาปกรณ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มฺ.อ.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนปุรณิ เอกกาทีนนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.อ.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนปุรณิ จตุกกาทีนนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ธรรมปทอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยในสังคมปัจจุบัน สิ่งที่เราท่านได้พบเห็นล้วนมีอยู่กับการเกิดขึ้นมากมาย จนเกิดข้อสงสัยไม่ได้ว่า ในความเป็นจริงแล้วสิ่งที่เห็นหรือสิ่งที่ปฏิบัติกันนั้น รากเหง้าของความถูกต้องนั้นคืออะไร เคยมีมาอย่างไร เช่นเดียวกับกิจกรรมของพระภิกษุสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ได้แก่การปฏิบัติวัตรของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน ที่เราท่านได้ประสบพบเห็นเหล่านั้นมีหลักการปฏิบัติอันเป็นรากเหง้าหรือมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร พระสงฆ์รูปใด กลุ่มใดมีการปฏิบัติเหมือนกันหรือไม่ อย่างไร ที่ว่าถูกต้อง ถูกต้องตามรูปแบบการปฏิบัติอันเป็นหลักเกณฑ์ที่เคยทำมาในอดีต หรือมีการเพิ่ม เติม เสริม หรือลดอย่างไร จึงเป็นที่มาของข้อสงสัย เพื่อตอบโจทยความสงสัยหรือข้อปัญหาเหล่านี้ จึงได้รวบรวม ค้นคว้าการวิจัยฉบับนี้ขึ้นมา

พระธุดงค์ในกรอบทางพระพุทธศาสนา คือ กลุ่มพระสงฆ์ที่มุ่งดำเนินตามทางขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในทางด้านการปฏิบัติมีความมักน้อย และสันโดษ ไม่ยึดติดในยศศักดิ์ ไม่เกี่ยวข้อง ตัดขาด กับทางโลก ปลีกวิเวก หาคความสงบ มุ่งสู่การบรรลุธรรม จนถึงพระนิพพาน คำว่าธุดงค์นั้น แปลตามตัวหมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติ ๑๓ ข้อ เรียกว่า ธุดงค์วัตร^๑ ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติสามารถเลือกปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งได้ตามความสมัครใจ และไม่จำเป็นต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อ เพราะการปฏิบัติขึ้นอยู่กับบุญบารมี ความอดทน ความเพียร

ในความหมายของคำว่าธุดงค์ได้บ่งบอกถึงความสำคัญไว้ในตัวการปฏิบัติธุดงค์นั้นเป็นข้อปฏิบัติตามสมัครใจที่เคร่งครัด มากกว่าการรักษาศีล ๒๒๗ ข้อ ซึ่งการรักษาศีลตามปรกติของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันนั้น ถือครบข้าง ไม่ครบข้าง ละเลยผิดวินัยบ้าง ยังคงพึ่งพาและข้องเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของ เครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกสบายในชีวิตประจำวัน เช่น การใช้โทรศัพท์มือถือ อาหารที่อร่อยถูกใจ ที่นอนห้องหับที่สบาย การเดินทางด้วยรถยนต์ เมื่อกิเลสต่างๆเหล่านั้นเกิดขึ้นและพระสงฆ์เองท่านคุ้นชินจนหลงลืมความสมณะ การมาฝึกปฏิบัติที่ฝืนต่อความต้องการของกิเลส คือ เมื่อเป็นพระธุดงค์หรือ

^๑พระพุทโธมสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธนาเพลส, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

พระป่า ต้องฉนน้อย นอนน้อย ปฏิบัติมาก อาศัยเพียงปัจจัย ๔ เครื่องอัฐบริขาร^๒ มีความเป็นอยู่ตามมีตามได้ มกน้อย และสันโดษ ก็เพื่อเป็นการเอาชนะกิเลส ความเคยชิน ความสะดวกสบาย ที่สั่งสมภายในจิตมาหลายภพหลายชาติ การปฏิบัติถูกต้องก็เพื่อเป็นการกำจัด ขำระ เอาชนะ กิเลส ให้ลดน้อยถอยลง ให้เกิดการบรรลู่ เกิดปัญญา เกิดผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อตัวผู้ที่ปฏิบัติจากคนชั่วให้เป็นคนดี จากคนโง่เขลาให้เป็นคนที่มีปัญญา และเป็นทางปฏิบัติไปสู่พระนิพพาน

จุดด้อย เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมกน้อยสันโดษยิ่งขึ้น ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกด้วยไม่มีภาระมาก เหมือนนกที่มีเพียงปีกก็บินไปฉะนั้น มิใช่เพื่อสะสมหรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง ถ้าทำเพื่อลาภ เพื่อชื่อเสียง ต้องอาบัติทุกกฏ^๓

จุดด้อย ในความเข้าใจของชาวไทยเรานั้น ใช้เรียกพระภิกษุแบกกลด สะพายบาตรและย่ามเดินไปตามทางหรือเข้าป่าไปว่า เดินจุดด้อย หรือ ออกจุดด้อย เรียกภิกษุที่ปฏิบัติเช่นนั้นว่า พระจุดด้อย จุดด้อยในภาษาไทยนี้จึงมีความหมายเฉพาะตัวตามประเพณี ของพระวัดป่าในประเทศไทย ซึ่งต่างจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นอย่างมาก เพราะจุดด้อยตามคัมภีร์นั้น ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องเดินเที่ยวไปทั่ว ไม่จำเป็นต้องอยู่ป่า ไม่มีการใช้กลด ไม่รับเงินเด็ดขาด เป็นต้น

โดยส่วนใหญ่แล้วข้อมูลจากหนังสือที่บันทึกประสบการณ์การจุดด้อยของพระจุดด้อยหรือพระป่า มักจะกล่าวผลหรืออานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติจุดด้อย ในแง่ของการปรับเปลี่ยนสภาพจิต คือ เกิดการพัฒนาทางจิต มากกว่าการกล่าวเกี่ยวกับผลหรืออานิสงส์ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของพวกท่าน ทั้งนี้เนื่องจากจิตเป็นบ่อเกิดของการสะท้อนการแสดงออกมาในรูปของพฤติกรรม ถ้าจิตมีสภาพที่สะอาด สว่าง บริสุทธิ์ สงบแล้ว ก็ย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกทางกาย วาจา ที่ถูก ที่งาม จะพูดจะทำก็ดีไม่เสีย

ผลหรืออานิสงส์ที่มีต่อพฤติกรรมจากการปฏิบัติจุดด้อยนั้นได้ทราบว่าการปฏิบัติจุดด้อยย่อมส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตใจ^๔ เช่น ใจเย็นขึ้น เวลาพบเจอทั้งทุกข์และสุข จิตไม่กระเพื่อม เข้าใจตามสภาพความเป็นจริง มีความสงบ และส่งผลออกมาทางด้านพฤติกรรมได้อย่างอัตโนมัติ เช่น มีอริยาบถ เดิน นั่ง นอน เป็นที่น่าเลื่อมใส ร่าเริงเบิกบานในธรรม ไม่เกียจคร้าน ไม่ง่วงเหงาหาวนอน ไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ไม่ประมาท ละความเห็น

^๒พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๔.

^๓คณะศิษยานุศิษย์, **อุปลมณิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอ็น.พี.สกรีนพริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๓.

^๔พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า๑๘.

แก้ตัว ละการถือตัวถือตน มีความเมตตา กรุณา นุ่มนวล อ่อนโยน บรรเทาความระแคะ มีความมักน้อย สันโดษ มีความอดทน สำรวมในทางกาย ไม่เบียดเบียน ตัตรอนชีวิตผู้อื่น ทางวาจาไม่พูดเท็จ เพื่อเจ้า หยาดคาย เป็นต้น

จะเห็นว่าการปฏิบัติตรงส่งผลทั้งในด้านการแสดงออกทางกายและวาจาตรงกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ ข้อ สัมมาวาจา คือไม่พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ สัมมาสัมมาสัมมา คือ เว้นจากการตัตรอนเบียดเบียน ชำทำลาย เว้นจากการประพตติผิดในกาม เว้นจากการถือเอาของ ที่เขามิได้ให้ สัมมาอาชีวะ คือ อาศัยการบิณฑบาตในการเลี้ยงชีพ และสัมมาวายามะ เพียรในการ ปฏิบัติ เพียรในการครองสติไม่ประมาท

การปฏิบัติตรงส่วนใหญ่แล้วมักจะนิยมข้อวัตรถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เพราะป่าเป็น เครื่องมือในการปฏิบัติธรรม อันจะช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติได้เกิดความวิเวก เกิดความสงบ เห็นความตายอยู่ ใกล้ เข้าใกล้และมองเห็นความเป็นจริงของชีวิต ต้องพบเจออุปสรรคปัญหาต่าง ๆ เช่น สัตว์ร้าย ๆ ทำให้มองเห็นความตายอยู่ทุกขณะจิต เมื่อออกไปเจอทุกข์จะทำให้รู้ทุกข์ เข้าใจทุกข์ และเกิดภาวะที่ เรียกว่ารู้แจ้ง ไม่ใช่การจำกันมาพูด มากล่าว การปฏิบัติตรงข้อวัตรถือการอยู่ป่าเป็นวัตรนี้ องค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าท่านก็เห็นชอบให้สาวกของพระองค์ไปเอาความสงบวิเวก ปฏิบัติธรรมในราวป่า เขา ถ้ำ เงื้อมผา เพื่อให้เกิดการบรรลุธรรม

พระภิกษุในพระพุทธศาสนาปัจจุบันแบ่งออกได้เป็นสองฝ่ายคือ^๕ ฝ่ายคันถธุระ และฝ่าย วิปัสสนาธุระ ฝ่ายคันถธุระ ศึกษาพระปริยัติธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิดความรอบรู้ใน หลักธรรม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ และสั่งสอนผู้อื่นต่อไป พระภิกษุฝ่ายนี้เมื่อศึกษาแล้วจะเกิด ปัญญาที่เรียกว่า สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้จากภายนอกโดยการฟังการเห็นเป็น ต้น ส่วนใหญ่พระภิกษุฝ่ายคันถธุระ มักจะอยู่ที่วัดในเมืองหรือหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการ แสวงหาความรู้เพื่อตนเองจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ และได้ใช้ความรู้นั้น ๆ สั่งสอนผู้อื่นได้ง่าย ได้ บ่อยครั้งและได้เป็นจำนวนมาก จึงเรียกพระภิกษุฝ่ายนี้อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นฝ่ายคามวาสี หรือพระบ้าน

อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าฝ่ายวิปัสสนาธุระ นำเอาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไป ประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จริงจังโดยเน้นที่การฝึกจิตในด้านสมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญาในลักษณะ ของภาวนามยปัญญา อันเป็นความรู้ที่แท้จริงตามหลักของพระพุทธศาสนา เป็นปัญญาที่เกิดจาก ภายในผุดเกิดขึ้นเองเมื่อได้ปฏิบัติสมาธิ จนถึงระดับหนึ่งคือ จตุตถฌาน^๖ แล้วกระทำในใจให้เยียบ

^๕พระครูไพศาลธรรมมงคล (พระอาจารย์บุญอุ่ม อาภสสโร), “ปฏิปทาของพระป่า”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.watnonpang.com>], [๖ มิถุนายน ๒๕๖๐].

^๖จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา, อ้างใน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๑.

คายน้อมไปไปสู่ที่ได้ต้นวิชาสาม ซึ่งจะเป็นความรู้ตามความเป็นจริงในระดับหนึ่ง ตามกำลังความสามารถของผู้ปฏิบัติ นั้น ๆ อันเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวิภวสงสาร ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าวจำเป็นต้องหาที่สงบสงัดห่างไกลต่อการรบกวนจากภายนอกในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นพระภิกษุฝ่ายนี้จึงออกไปสู่ป่าเขา แสงหาสถานที่ เพื่อให้เกิดสปปายะแก่ตนเองที่จะบำเพ็ญสมาธิภาวนาอย่างได้ผล จึงเรียกพระภิกษุฝ่ายนี้ว่า ฝ่ายอรัญวาสี หรือพระป่า หรือพระธุดงค์

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุทุกรูปจะเป็นพระป่า พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำชับให้ภิกษุสาวกของพระองค์ ให้ออกไปสู่โคนไม้ คูหาหรือเรือนร้าง เพื่อปฏิบัติสมาธิภาวนา

พระพุทธเจ้าประสูติในป่า คือที่ป่าลุมพินีวัน ณ เขตติดต่อแดนระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ ตรัสรู้ที่ใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ในป่าริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เขตกรุงสาวตถิ แคว้นมคธ ทรงแสดงพระปฐมเทศนาที่ป่าอสิปตมฤคทายวัน แขวงกรุงพาราณสี และเข้าสู่ปรินิพพานที่ป่าในเขตกรุงกุสินาราย ตลอดระยะเวลา ๕๑ ปี พระพุทธเจ้าได้ทรงจาริกไปสั่งสอนเวไนยสัตว์ และเสด็จประทับอยู่ในป่า เมื่อมีผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาสร้างวัดถวายก็จะสร้างวัดในป่า เช่น เขตวันเวฬุวัน อัมพวัน ลักขณวัน ชิวกัมพวัน มัททกจฉิมฤคทายวัน อันธวัน และนันทวัน เป็นต้น คำว่าวัน แปลว่าป่า พระพุทธองค์จะประทับอยู่ในวัดดังกล่าวตอนช่วงพรรษา ปีหนึ่งไม่เกินสี่เดือน นอกจากนั้นจะเสด็จจาริกนอนตามโคนไม้ตามป่า

พระป่าของไทย หมายถึงพระที่อยู่ตามธรรมชาติ เจริญตามรอยปฏิบัติตาม พระบรมศาสดาทรงหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวกตั้งแต่สมัยพุทธกาล เป็นผู้ที่ยุติบรรพชาอุปสมบทถูกต้องครบถ้วนตามพระธรรมวินัย ไม่ผิดกฎหมายของบ้านเมือง บวชด้วยความเลื่อมใสศรัทธาอย่างเปี่ยมล้น และบริสุทธิ์ใจในบวรพุทธศาสนา เมื่อบวชแล้วก็มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียร ตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อให้บรรลุธรรม อันนำไปสู่การพ้นจากวิภวสงสาร ทำให้พ้นจากกองทุกข์ อันเป็นจุดหมายอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา

ในอดีตแห่งแผ่นดินสุวรรณภูมิ สมัยสุโขทัยต่อเนื่องมายังสมัยอยุธยา เรามีพระภิกษุฝ่ายคามวาสี เน้นทางด้านคันถธุระ และฝ่ายอรัญวาสีเน้นทางด้านวิปัสสนาธุระ ดังจะเห็นได้ในประวัติศาสตร์ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้งที่กระทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชแม่ทัพพม่า ได้ชัยชนะ แต่แม่ทัพนายกองหลายคนกระทำการบกพร่องได้รับการพิจารณาโทษ สมเด็จพระนพรัตน์แห่งวัดป่าแก้วและคณะ ได้เสด็จมาแสดงธรรมเพื่อให้ทรงยกโทษประหารแก่ แม่ทัพนายกองเหล่านั้น โดยยกเอาเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ฉวยพญามาร ในคืนวันที่ จะทรงตรัสรู้มาเป็นอุทาหรณ์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงปิติโสมนัส ชาบซึ่งในพระธรรมที่สมเด็จพระนพรัตน์

วัดป่าแก้ว ทรงแสดงยี่งนักตรัสว่า “พระผู้เป็นเจ้าว่านี่ควรหนักหนา” และได้ทรงพระราชทานอภัยโทษประหารแก่แม่ทัพนายกองเหล่านั้น^๗

จะเห็นว่าสมเด็จพระนพรัตน์วัดป่าแก้ว เป็นพระภิกษุฝ่ายอรัญวาสี จึงได้ชื่อนี้ และอยู่ที่วัดป่า แต่ก็มิได้ตัดขาดจากโลกภายนอก เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญที่ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์สมควรที่จะออกมาสังเคราะห์ฝ่ายบ้านเมือง หรืออาจจะกล่าวโดยรวมว่า ฝ่ายศาสนจักรสังเคราะห์ฝ่ายอาณาจักร ท่านก็สามารถกระทำกิจนี้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ อย่างผู้ที่แตกฉานในพระไตรปิฎก ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีผู้ปฏิบัติวิปัสสนาธุระ จะต้องมีความรู้ทางคัมภีร์เป็นอย่างดีมาก่อน จะได้ปฏิบัติวิปัสสนาธุระได้อย่างถูกต้องตรงทาง คุณสมบัติข้อนี้ได้มีตัวอย่างมาแล้วแต่โบราณกาล

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพระภิกษุที่เป็นแบบอย่างของพระป่าในปัจจุบัน เป็นที่รู้จักกันดีคือ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท โจนฺท์) อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส กรุงเทพฯ ฯ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ทั้งสามท่านมีกิตติศัพท์เป็นที่เลื่องลือ ในดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ทั้งในประเทศไทย ประเทศลาว และประเทศพม่า สำหรับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นพระภิกษุที่มีศิษย์เป็นพระป่ามากที่สุดสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ท่านได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ และมรณภาพ เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ นับจากปี พ.ศ. ๒๔๖๐ จนมรณภาพท่านได้ออกสั่งสอนศิษย์เป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ชั้นต้นจนถึงชั้นสูงสุด โดยเน้นภาคปฏิบัติที่เป็นจิตภาวนาล้วนตามแนวทางพระอริยมรรคมีองค์แปด เมื่อกล่าวโดยย่อได้แก่ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ในปัจจุบันนี้มักเกิดมีกรณีปัญหาเรื่องพระธุดงค์ปรากฏต่อสาธารณชน จนก่อให้เกิดประเด็นคำถามว่า การธุดงค์คืออะไร ธุดงค์ที่แท้จริงนั้นมีรูปแบบเป็นอย่างไร ยกตัวอย่างเช่นกรณีที่อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืชได้ออกคำสั่งห้ามมิให้พระสงฆ์เดินธุดงค์ในเขตอุทยานและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั่วประเทศ โดยให้เหตุผลว่า พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหรืออุทยาน ไม่ใช่สถานที่พระจะมาเดินธุดงค์ เพราะเป็นพื้นที่อันตราย เกรงว่าจะเกิดอันตรายต่อพระสงฆ์ อีกทั้งการเดินธุดงค์ของกลุ่มพระสงฆ์ได้ก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาไฟป่า ซึ่งเกิดจากการก่อไฟหุงอาหารแล้วดับไฟไม่หมด รวมทั้งปัญหาพวกมีฉลากชีพที่อาศัยช่องทางปลอมแปลงเป็นพระสงฆ์เข้าไปล่าสัตว์ป่า หรือใช้เส้นทางในการลำเลียงขนส่งยาเสพติด หรือของผิดกฎหมายอื่น ๆ สอดคล้องกับที่ก่อนหน้านี้ มหาเถรสมาคม ได้มีมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๕ มติที่ ๒๒๖/๒๕๔๕ เรื่อง ปัญหาพระธุดงค์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยสรุปว่า กรมการศาสนาได้นำปัญหาเรื่องพระธุดงค์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามที่กรมป่าไม้แจ้งว่าปัจจุบันมีพระภิกษุ

^๗พระครูไพศาลธรรมมงคล (พระอาจารย์บุญอุ่ม อาภสฺสโร), “ปฏิปทาของพระป่า”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.watnonpang.com>], [๖ มิถุนายน ๒๕๖๐].

^๘ไทยรัฐ, (๓ ก.พ. ๕๕), อธิบดีฯ สั่งห้ามพระเดินธุดงค์ในเขตอุทยาน-เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.thairath.co.th/content/235746> [๙ มกราคม ๒๕๖๐].

นิยมเข้าไปเดินธุดงค์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหลายแห่ง การเดินธุดงค์ของพระสงฆ์ดังกล่าวได้ก่อผลกระทบต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหลายประการ เช่น ปัญหาไฟป่า ที่เกิดจากการหุงอาหารของพระสงฆ์แล้วดับไฟไม่หมด ปัญหามลพิษจากขยะของเสีย อันเกิดจากเศษอาหาร และขยะที่เหลือจากการประกอบอาหารและการบริโภค ปัญหาการรบกวนความเป็นอยู่ของสัตว์ป่า สัตว์ป่าบางชนิดนกยูง มีการผสมพันธุ์ในที่โล่งแจ้ง บนหาดทรายริมห้วยขาแข้งในช่วงฤดูหนาว เมื่อมีพระสงฆ์เดินผ่านในพื้นที่ดังกล่าวนกยูงก็บินหนีไป เป็นสาเหตุให้ปริมาณนกยูงลดลงได้ ปัญหาการป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมาย โดยพวกมิจฉาชีพ เช่นพรานล่าสัตว์ป่า หรือพวกค้ายาเสพติดอาศัยช่องทางปลอมเป็นพระสงฆ์เข้าไปล่าสัตว์ป่า หรือใช้เส้นทางลำเลียงขนส่งยาเสพติดหรือสิ่งผิดกฎหมาย^๔

จากปัญหาที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิจัยเรื่องธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันนั้น ควรเป็นอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับสภาพสังคมและเหมาะสมกับความเป็นสมณะของพระสงฆ์

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒. เพื่อศึกษาธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในสังคมไทย
- ๑.๒.๓. เพื่อศึกษาแนวทางปฏิบัติธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ ในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักการและวิธีปฏิบัติธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิเคราะห์ธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในสังคมไทยเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวทางปฏิบัติธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ และภาคสนามเพื่อหาข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการปฏิบัติธุดงค์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในส่วนที่เป็นความหมาย ความเป็นมา รูปแบบและธรรมที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ ทั้งการศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระเถระในครั้งพุทธกาล เช่น พระมหากัสสปเถระ พระเวตเถระ เป็นต้น และการศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระเถระในสังคมไทย ที่มีความเชี่ยวชาญในการปฏิบัติธุดงค์ เช่น หลวง

^๔ดูรายละเอียดใน มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๕/๒๕๔๕ มติที่ ๒๒๖/๒๕๔๕.

ป๋ม้น ภูริทตโต หลวงพ่อเกษม เขมโก เป็นต้น โดยการศึกษาจากเอกสารที่เป็นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย พระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ ตำรา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth Interview) ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๑๑ ท่าน ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านธุดงค์วัตรในสายปฏิบัติ ในภาคเหนือ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากนั้น จึงนำข้อมูลทั้งหมดมาสังเคราะห์และบูรณาการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ด้านธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีศัพท์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๕.๑ ธุดงค์ หมายถึง องค์คุณ หรือ ข้อปฏิบัติเข้มงวด เพื่อเป็นเครื่องกำจัดกิเลส

๑.๕.๒ ธุดงค์วัตร หมายถึง ข้อปฏิบัติเครื่องกำจัดกิเลส ประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติ ๑๓ ข้อ

๑.๕.๓ ธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ หมายถึง การปฏิบัติธุดงค์วัตรที่ถูกต้องและตรงตามหลักการของการปฏิบัติธุดงค์แต่ละข้อ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๕.๔ แนวทางปฏิบัติธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ หมายถึง รูปแบบหรือแนวทางของกระบวนการปฏิบัติหลักธุดงค์วัตรที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กล่าวสำหรับเอกสารข้อมูลพื้นฐาน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับธุดงค์วัตร ผู้วิจัยเห็นว่า สามารถแบ่งตาม ประเภทของเอกสารได้เป็น ๒ กลุ่ม

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้องด้วยธุดงค์

พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “โสสานิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาหลวงพ่อเกษม เขมโก” ผลการวิจัยพบว่า ธุดงค์ในพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด ๑๓ ประเภท ซึ่งเป็นจริยาวัตรพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัครถือ ไม่ใช่กิจจำเป็น แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นอุบายขัดเกลากิเลสและนำไปเพื่อความมกน้อยสันโดษ ในธุดงค์แต่ละข้อนั้น มีหลักการถืออยู่ ๓ อย่าง คือ (๑) อย่างเบา (๒) อย่างกลาง (๓) อย่างอุกฤษฏ์ (อย่างเคร่ง) ผู้ปฏิบัติ

ธุดงค์วัตรสามารถเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมและตามใจชอบของตนได้ จะปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ หรือจะปฏิบัติธุดงค์วัตรหลาย ๆ ข้อพร้อมกันก็ได้^{๑๐}

พระเมธาวี อาภสฺสโร (ฉัตรวิไล) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ธุดงค์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า จากการศึกษาหลักการธุดงค์วัตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและแนวทางการปฏิบัติตามหลักธุดงค์วัตรของพระสาวกในครั้งพุทธกาล ทำให้ทราบถึงปัญหาของการไม่ปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยสถานที่ไม่เอื้ออำนวย อุบาสก อุบาสิกาไม่เอื้ออำนวยและสหธรรมิกไม่เอื้ออำนวย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บรรพชิตจะต้องรู้จักคุณค่าของการปฏิบัติธุดงค์วัตรในเบื้องต้นเมื่อบรรพชิตปฏิบัติธุดงค์วัตรย่อมทำให้เป็นผู้มีความสันโดษในปัจจุบันได้แก่เครื่องนุ่งห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) และยารักษาโรค (ความเพียร) อันเป็นลักษณะของพระธุดงค์กรรมฐานที่ชอบนิยมนิปฏิบัติธุดงค์ไปพร้อมกับการเจริญสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานเพราะการปฏิบัติธุดงค์วัตรจะช่วยสนับสนุนให้เกิดสมาธิในทางพระพุทธศาสนา ในระดับต่างๆ ได้เร็ว เช่น พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์^{๑๑}

ศิลา ปรณาปิติ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อารยัญญธุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวตเถระ” ผลการศึกษาพบว่า “อารยัญญธุดงค์” ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึงองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร ส่วนคำว่า “อารยัญญธุดงค์” ในความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มันน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมณกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๒}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระสุริยนต์ ทสฺสนีโย (น้อยสงวน) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การ

^{๑๐} พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ), “โสสานิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาหลวงพ่อกษม เขมโก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๗.

^{๑๑} พระเมธาวี อาภสฺสโร (ฉัตรวิไล), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ธุดงค์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๒} ศิลา ปรณาปิติ, “การศึกษาวิเคราะห์อารยัญญธุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวตเถระ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

บิณฑบาตมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นพุทธวงศ์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตทุก ๆ พระองค์ ก็ล้วนแต่มีวิธีการดำรงชีวิตที่เนื่องด้วยผู้อื่น อาศัยอาหารบิณฑบาตจากผู้อื่นเลี้ยงชีพ เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไปได้ เพื่อกระทำประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ การบิณฑบาตเป็นการบริหารร่างกายของพระสงฆ์ สามเณร พัฒนา จิตใจให้บริสุทธิ์ และรู้คุณค่าของอาหาร การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นอาชีวปริสุทธิ คือ เป็นอาชีวะที่สุจริตสำหรับบรรพชิต พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไม่ให้พระภิกษุสามเณรประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตอย่างคฤหัสถ์ประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยเกี่ยวกับการบิณฑบาต ก็คือการดำรงชีวิตอันบริสุทธิ์ของพระภิกษุสามเณร ผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ การบิณฑบาต ไม่ใช่เป็นการขอทาน การบิณฑบาตมีความสำคัญในฐานะที่เป็นจุดศรัทธา อันได้แก่การสมาทาน บิณฑบาตเป็นวัตร เป็นต้น ซึ่ง มีความสำคัญเนื่องจากการส่งเสริมฝึกหัดพัฒนาจิตใจ เป็นการขุดเกลากิเลส ส่งเสริมการ ปฏิบัติธรรมให้มีความสมถะ เรียบง่าย และสำรวม^{๑๓}

อัมพร จันทรตัน ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติถูกต้องกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลจากการวิจัยพบว่า ผู้ที่ปฏิบัติถูกต้องอย่างมั่นคงแล้ว จุดคุณ ๕ ประการ คือ ความมักน้อย, ความสันโดษความขัดเกลากิเลส, ความอยู่ในที่สงัด และความเห็นประโยชน์ในการภาวนา ธรรม ๕ ประการนี้ จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติเป็นเหตุให้เข้าถึงความสันโดษในจิรวตามมีตามได้, ความสันโดษในบิณฑบาตตามมีตามได้, ความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้ และความเป็นผู้ยินดีในการภาวนา ตลอดทั้งเกื้อกูลไตรสิกขาให้มีความบริบูรณ์และเข้าถึงการบรรลุธรรม^{๑๔}

พระมหาจรัล วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า สันโดษเป็นหลักธรรมที่เคยมีปัญหาในอดีตและปัจจุบัน เพราะผู้คนยังมีความเข้าใจเรื่องสันโดษน้อยเกินไป โดยเข้าใจว่า สันโดษคือการปลีกตัวออกจากสังคมอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ใดๆ ทั้งสิ้น เป็นหลักธรรมที่ขัดต่อการพัฒนาบ้านเมือง เพราะทำให้คนงอมืองอเท้า ไม่อยากทำอะไร อยู่ไปวัน ๆ เท่านั้น ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะความเข้าใจหลักสันโดษผิดจากความเป็นจริง เนื่องมาจากการศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างผิวเผิน ไม่เข้าใจความเป็นมาของสันโดษอย่างแท้จริง ถ้าบุคคลที่เข้าใจผิดนั้น เป็นคนที่มีชื่อเสียงในสังคม เช่น เป็นผู้นำประเทศ หรือนักการเมือง ออกมาแสดงความคิดเห็นที่ผิด ๆ นั้น ยิ่งทำให้ประชาชนพลอยเข้าใจผิดไปด้วย ความหมายของสันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจในสิ่งที่ตนมีของ

^{๑๓} พระสุริยนต์ ทสสนีย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์ บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบาย ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๓.

^{๑๔} อัมพร จันทรตัน, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติถูกต้องกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ตน สิ่งที่ได้มาด้วยกำลังของตน และโดยชอบธรรม แบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ การยินดีตามได้ เรียกว่า ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามกำลัง เรียกว่า ยถาพลสันโดษ และยินดีตามสมควร เรียกว่า ยถา-
สารูปสันโดษ สันโดษทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นการสร้างความพอใจ ความพอใจ ในปัจจัย ๔ ที่มีความ
จำเป็นต่อชีวิตประจำวันของบุคคลทุกจำพวก^{๑๕}

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความโลภ
ในสังคมปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการวิจัยพบว่า ในทัศนะของพระพุทธศาสนา
เถรวาท ความโลภสามารถเกิดขึ้นได้แก่บุุคคลทุกเพศทุกวัย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ปัญหาที่
เกิดจากความโลภนี้ สามารถแก้ไขและป้องกันได้โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมา
ปรับประยุกต์เป็นแนวทางในการปฏิบัติตามความเหมาะสมกับสภาพปัญหาแต่ละกรณี กล่าวคือ ทาน
การให้วัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่น ให้ธรรมะเป็นทาน และให้อภัยทาน เพื่อบรรเทาความโลภออกจากใจ ไม่
หวนหวนไว้ ด้วยความตระหนี่ ไม่แสวงหาผลประโยชน์เฉพาะตนด้วยความโลภจัด ซึ่งเป็นการ
ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยนำองคธรรมในระดับศีล ๕ ที่เป็นข้อกำหนด เป็นระบบควบคุมพฤติกรรม
ทางกายวาจา เพื่อมิให้มีการละเมิดทบบัญญัติทางสังคมเพราะอำนาจของความโลภ สันโดษยินดีพอใจ
ในสิ่งที่ตนมีตนได้ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ การมีความสุขด้วยเครื่องเลี้ยงชีพตามที่ตนจะพึงมีและพึงได้ด้วย
การแสวงหามาด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริตชอบธรรม ไม่โลภอยากได้ของบุคคลอื่น เคารพในสิทธิ
ทางทรัพย์สินและให้เกียรติในคุุครองผู้อื่น ชันติ ความอดทน อดกลั้น ซึ่งทำหน้าที่ข่มความโลภภายใน
จิตไว้ เพื่อป้องกันพฤติกรรมที่เกิดจากการละเมิดศีล ๕ และปัญหาทุจริตประพฤติมิชอบต่าง ๆ ซึ่งขัด
ต่อหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนา และปัญหาที่พิจารณาปัญหาทุกกรณีแบบบูรณาการเพื่อมิให้จิตตก
ไปในอำนาจความโลภ องค์กรคือปัญญามีบทบาทและสัมพันธ์กับองคธรรมข้ออื่น ๆ โดยทำงานเป็น
กระบวนการเพื่อแก้ปัญหาสังคมที่เกิดจากความโลภ เพราะว่าการแก้ปัญหาแบบพุทธวิธีเป็นการ
แก้ปัญหาแบบยั่งยืน เพราะเน้นการแก้ไขที่ต้นเหตุ คือ ปัญหาภายในจิตใจด้วยการปรับเปลี่ยนทัศน-
คติที่เป็นมิจฉาทิฐิ ให้เป็นสัมมาทิฐิ^{๑๖}

พระวีรชน อุตตโร (ชัชวาลย์) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริโภคปัจจัยสี่
เพื่อสนับสนุนการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การบริโภคปัจจัยสี่ ใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การใช้สอย กิน ดื่ม อาหารบิณฑบาต ใช้สอยเสนาสนะ และใช้ยารักษา

^{๑๕}พระมหาจรัล วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพุทธศาสนาเถรวาท”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑),
หน้า ๑๐๗.

^{๑๖}แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, “การศึกษาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความโลภในสังคมปัจจุบันตามหลัก
พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒.

โรค ตามหลักพระวินัย เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตพรหมจรรย์ ไม่เป็นไป เพื่อสนองกิเลสตัณหา ความอยาก จึงเป็นไปอย่างสันโดษ ไม่ฟุ้งเฟ้อ บพัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคน้ำป้างจยี่สี่ ในพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก ทรงอนุญาตไตรจีวรและผ้าอื่น ๆ เท่าที่จำเป็น สำหรับนุ่งห่มปกปิดร่างกาย ทรงบัญญัติการบิณฑบาตและข้อวัตรเกี่ยวกับการบริโภคอย่างมีมารยาท ที่ในสังคม ทรงอนุญาตเสนาสนะที่สงบสัจดับบนพื้นฐานที่มักน้อยสันโดษ ครอบคลุมผู้น้อยและใช้ประโยชน์ได้สูงสุด และทรงอนุญาตคิลานเภสัชเฉพาะที่จำเป็นแก่การรักษาโรคที่เกิดขึ้นเท่านั้น การบริโภคน้ำป้างจยี่สี่ เพื่อสนับสนุนการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่เมื่อรับป้างจยี่ ๔ มาพิจารณา โดยความเป็นธาตุเท่านั้น ขณะบริโภคใช้สอยก็พิจารณาใช้สอยอย่างมีสติรู้ค่าแท้ของป้างจยี่นั้น ๆ และเมื่อใช้สอยแล้วก็พิจารณาถึงความจำเป็นที่ต้องบริโภคใช้สอย เพื่อไม่ให้เกิดความประมาทในกาลทั้งสาม นอกจากนั้นยังมีวิธีการปฏิบัติที่เป็นการขัดเกลากิเลสเพิ่มเติมในธุดงค์วัตร ในส่วนที่เกี่ยวกับการบริโภคน้ำป้างจยี่ การบริโภคน้ำป้างจยี่ และการใช้สอยเสนาสนะตามสมควร การบริโภคน้ำป้างจยี่ ควรใช้หลักโภชนาการที่ถูกต้อง เลือกรับประทานและเจริญอาหารเรปฏิกุลสัญญา จะสนับสนุนการบรรลุธรรมได้เป็นอย่างดี การบริโภคน้ำป้างจยี่ควรพิจารณาเลือกรับประทานเสนาสนะที่สัปปายะ จะสนับสนุนการบรรลุธรรมได้ และการบริโภคน้ำป้างจยี่ที่ควบคู่กับการใช้ธรรมโอสธ จะเกื้อกูลสนับสนุนแก่การบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาได้^{๑๗}

จากเอกสารทั้งหมดที่กล่าวมาสรุปได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่กล่าวถึงการปฏิบัติธุดงค์ โดยมุ่งให้ผู้ปฏิบัติได้เกิดความสันโดษในรูปแบบการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นอุปนิสัยขัดเกลากิเลสให้ลดน้อยลง แต่งานวิจัยส่วนใหญ่ยังไม่สามารถตอบโจทย์ทางสังคมไทยในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสภาพปัจจุบันธุดงค์วัตรควรมีรูปแบบอย่างไร

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารจาก เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๗.๒ ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังนี้

^{๑๗} พระวีระชน อุตตโร (ชัชวาลย์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริโภคน้ำป้างจยี่สี่ เพื่อสนับสนุนการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาเรื่อง “ปัญหาเรื่องการรุดงควัตรในสังคมไทย “ ซึ่งมีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ การเดินรุดงควัตรตามที่เป็นข่าวในปัจจุบัน อีกทั้งเรื่องทางกรรมปาไ้ไม่อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์เข้าไปเดินรุดงค์และอาศัยในเขตป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ

การรวบรวมเอกสารในขั้นนี้จะเป็นการรวบรวมเอกสารในชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลักในการศึกษานำเสนอผลการวิจัยเนื้อหาบทที่ ๒

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาขั้นที่ ๑ : ทำให้ทราบถึงปัญหาจากการรุดงควัตรที่ปรากฏเป็นข่าวในสังคมปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาเรื่อง “หลักรุดงควัตรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาว่ามีความหมาย วัตรปฏิบัติที่ถูกต้องในครั้งพุทธกาลเป็นอย่างไร มีคุณค่าประโยชน์อันใดเกิดขึ้น อันสืบที่ได้จากการปฏิบัติรุดงควัตรมีอะไรบ้าง

การรวบรวมเอกสารในขั้นนี้จะเป็นการรวบรวมเอกสารในชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) เป็นหลักในการศึกษา นำเสนอผลการวิจัยเนื้อหาบทที่ ๓

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาขั้นที่ ๒ : ทำให้ทราบถึง หลักรุดงควัตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

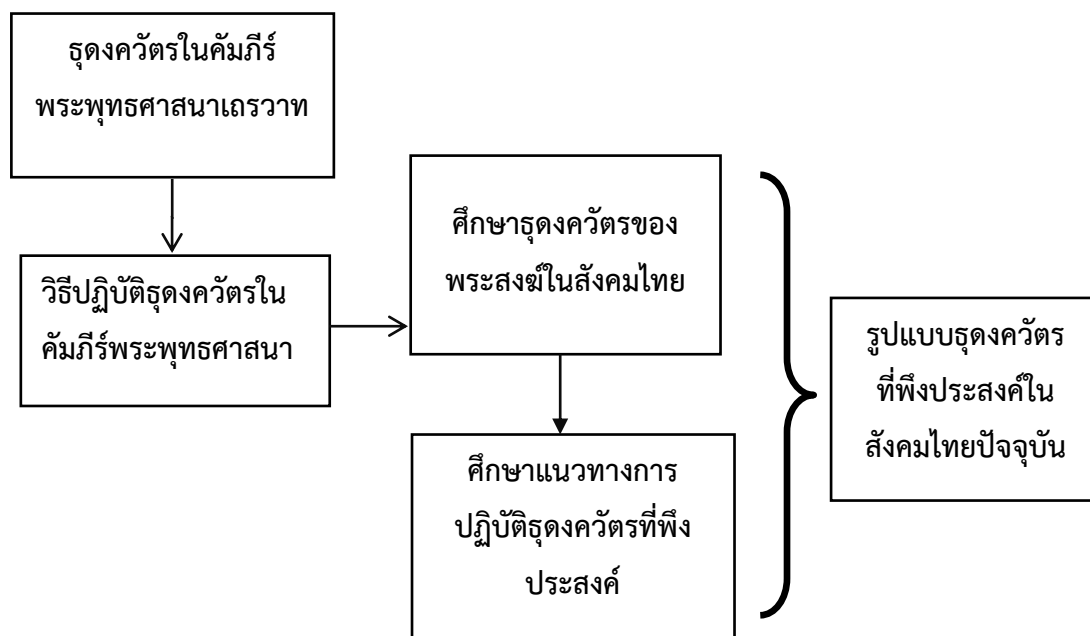
ขั้นตอนที่ ๓ ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติรุดงควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน ในบทที่ ๔ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ รวบรวมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้จากขั้นตอนที่ ๑ และ ๒ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยโดยประยุกต์เข้ากับปัญหารุดงควัตรที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันที่กำลังเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาซึ่งรวบรวมข้อมูลจากข่าวทางสื่อต่างๆเพื่อนำเสนอเนื้อหาในบทที่ ๔

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาขั้นที่ ๓ :ทำให้ทราบถึงแนวทางการปฏิบัติรุดงควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ ๔ การสรุปผลการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยจากขั้นตอนที่ ๒ ขั้นตอนที่ ๓ และขั้นตอนที่ ๔ มาสรุปผลการศึกษวิเคราะห์วิจัยว่า สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๓ ข้อที่ได้ตั้งไว้นั้นตามลำดับ และนำเสนอผลการสรุปการวิจัยในเนื้อหาบทที่ ๕

การศึกษาวิจัยแนวทางการปฏิบัติรุดงควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งศึกษวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาความเป็นมา ความสำคัญ ของหลักรุดงควัตรในคัมภีร์และปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับรุดงควัตรในปัจจุบันนี้ ในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขของหมู่สงฆ์ในสังคมปัจจุบันเป็นอย่างไรแล้วนำมาสรุปบรรยายเชิงพรรณนา

๑.๘ กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

- ๑.๙.๑ ได้ทราบหลักการและวิธีปฏิบัติรุดงควัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๙.๒ ได้ทราบถึงรูปแบบรุดงควัตรของพระสงฆ์สังคมไทยในปัจจุบัน
- ๑.๙.๓ ได้รู้แบบปฏิบัติรุดงควัตรที่พึงประสงค์ ในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๙.๔ ได้ทราบแนวทางในการปฏิบัติรุดงควัตรที่สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปที่พระสงฆ์สามารถนำไปประยุกต์ใช้และปฏิบัติได้

บทที่ ๒

หลักการและวิธีการปฏิบัติธุดงค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอความหมายและความสำคัญของธุดงค์ที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันประกอบด้วยในชั้นคัมภีร์พระไตรปิฎก ชั้นคัมภีร์อรรถกถา คัมภีร์วิสุทธิมรรค มลिनทปัญหา โดยศึกษาในประเด็นของความหมายของธุดงค์ ประเภทของธุดงค์ อานิสงส์ของธุดงค์ เป้าหมายของธุดงค์ บุคคลแต่ละประเภทที่ปฏิบัติธุดงค์ว่าเป็นอย่างไร เนื่องจากว่าธุดงค์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเป็นข้อวัตรปฏิบัติสำหรับให้พระสาวกได้ปฏิบัติเพื่อลดละเลิกขัดเกลากิเลส ให้ผู้เลี้ยงง่าย สันโดษ ฝึกหัดทำความเพียร เป็นผู้ชอบสงบสัจ ปฏิบัติหาความวิเวก ปลีกจากหมู่คณะ แสวงหาความสงบ ธุดงค์ เป็นอุบายวิธีในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เป็นพื้นฐานรองรับการเจริญสมณธรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งไม่ได้บัญญัติไว้เหมือนพระวินัยว่าเป็นข้อบังคับให้ปฏิบัติ แต่ธุดงค์เป็นหลักปฏิบัติตามความสมัครใจของพุทธบริษัทหรือพระสาวกที่จะปฏิบัติและไม่ปฏิบัติ การปฏิบัติกรรมฐาน ถ้ามีการสมาทานธุดงค์ด้วยก็จะช่วยส่งเสริมให้เกิดสมาธิให้เจริญได้รวดเร็วขึ้น ธุดงค์ยังเป็นข้อปฏิบัติที่พระอริยสงฆ์ทั้งหลายท่านได้พากันปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้เห็นได้ชัดเจน ในบทนี้ที่ผู้วิจัยได้ทำการสืบค้นจากคัมภีร์เพื่อศึกษาบริบทที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการธุดงค์ในครั้งสมัยพุทธกาลว่ามีแนวทางการปฏิบัติเช่นไร ซึ่งจากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ธุดงค์ที่มีมาในพระไตรปิฎกที่จริงแล้วมีเพียง ๘ ข้อเท่านั้น ซึ่งมีใจความว่า ธุดงค์เป็นวัตรแต่ไม่เป็นศีล มี ๘ ข้อ คือ

๑. ปังสุกุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)
๒. เตจฺจวิรังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)
๓. ปิณฑปาติกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)
๔. สปัตถจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)
๕. ขลุปัจฉาภัตติกังคธุดงค์ (สมาทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)
๖. อารัญญิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)
๗. ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)
๘. เนสัชชิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)^๑

^๑พ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๑/๖๐

แต่ในวิมุตติมรรค^๒ และวิสุทธิมรรค^๓ รุดงควัตรที่เพิ่มเข้ามาในภายหลังนั้น ได้แก่

๑. เอกาสนิกังครุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)
๒. ปิตตปิณฑิกังครุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)
๓. รุกขมุลิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)
๔. อัปโภกาสิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)
๕. โสสานิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า รุดงควัตรที่มีเพิ่มเข้ามาภายหลังนี้อาจเกิดจากเหล่าพระสาวกได้นำเอาการปฏิบัติที่มีลักษณะใกล้เคียงกับรุดงควัตรที่มีอยู่แล้วมาบัญญัติและรวมเข้ากับรุดงค์อีก ๕ ข้อ จึงกลายมาเป็นรุดงควัตร ๑๓ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาในบทนี้

๒.๑ ความหมายของรุดงควัตร

ในบาลี คำว่า รุดงค์หรือรุดังคะ^๔ รุดงค์ มาจาก คำว่า รุดะ หมายถึง ผู้ประกอบด้วยปฏิบัติซึ่งไม่มีกิเลส^๕ หรือ ธรรมอันเป็นเครื่องกำจัดกิเลส^๖ ความหมายของคำว่ารุดงค์นั้น ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้มีกล่าวถึงทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของคำว่ารุดงค์ไว้ในลักษณะใกล้เคียงกันหลายท่าน ดังยกมาแสดงให้เห็นดังนี้

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เหล่าพระสาวกได้สาธยายถึงรุดงควัตรไว้ตอนหนึ่งว่า เกี่ยวกับการถือรุดงค์ว่ามีความสำคัญต่อผู้ถืออยู่ถูกต้องอย่างไรและชี้ให้เห็นถึงการถือที่ไม่ถูกต้องเป็นอย่างไร โดยได้กล่าวไว้ในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งเมื่อพระอุบาลีทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุการณ์ถือรุดงควัตรที่ถูกต้องเป็นอย่างไร ดังความว่า ท่านพระอุบาลีทูลถามว่า “ภิกษุผู้ถืออยู่ป่า มีเท่าไรหนอแลพระพุทธเจ้าข้า”^๗ พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า”อุบาลี ภิกษุผู้ถืออยู่ป่านี้มี ๕ จำพวก คือ

๑. เพราะเป็นผู้โง่เขลาขมง่าย จึงอยู่ป่า
๒. เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ จึงอยู่ป่า

^๒ พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓-๓๖.

^๓ พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาเพลส, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓-๑๒๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

^๕ วิ.ม.อ. (ไทย) ๓/๕๘๐.

^๖ พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๗๕.

^๗ วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๔๓/๖๒๖ – ๖๒๘.

๓. เพราะมัวเมา จิตฟุ้งซ่าน จึงอยู่ป่า

๔. เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า พระสาวกพระพุทธเจ้าสรรเสริญ จึงอยู่ป่า

๕. เพราะอาศัยความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา ความเจียมสัจด์และเพราะอาศัยว่าการอยู่ป่ามีประโยชน์ด้วยการปฏิบัติอันงามนี้ จึงอยู่ป่า อุบาสี ภิกษุผู้ถืออยู่ป่ามี ๕ จำพวก นี้แล

ท่านพระอุบาลีทูลถามว่า “ภิกษุผู้ถือเทียวบิณฑบาต มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุล มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุ ผู้ถืออยู่โคนไม้ มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าช้า มีเท้าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถืออยู่กลางแจ้ง มีเท้าไรหนอแลพระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือทรงผ้า ๓ ผืน มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือเทียวตามแถว มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการนั่ง มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุ ผู้ถืออยู่ในอาสนะตามที่จัดไว้ มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือนั่งฉั่น ณ อาสนะแห่งเดียว มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการห้ามภัตรที่เขานำมาถวายเมื่อภายหลัง มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า ฯลฯ ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตร มีเท้าไรหนอแล พระพุทเจ้าข้า” ฯลฯ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อุบาสี ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตรนี้มี ๕ จำพวก คือ

๑. เพราะเป็นผู้โง่เขลา งมงาย จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร

๒. เป็นผู้มีความปรารถนาเลวทรามถูกความอยากครอบงำ จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร

๓. เพราะมัวเมา จิตฟุ้งซ่าน จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร

๔. เพราะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้าสรรเสริญ จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร

๕. เพราะอาศัยความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา ความเจียมสัจด์และเพราะอาศัยว่าการฉันเฉพาะในบาตรมีประโยชน์อันงามนี้ จึงถือการฉันเฉพาะในบาตร”อุบาสี ภิกษุผู้ถือการฉันเฉพาะในบาตรมี ๕ จำพวก นี้แล”^๔

ในพระไตรปิฎก มีคำอธิษฐานหรือวิธีสมาทานเพื่อที่จะปฏิบัติธุดงค์ด้วยความตั้งใจ เพื่อให้วัตรปฏิบัตินั้น ๆ บรรลุผลตามที่ตนตั้งใจ กล่าวคือ จะตั้งใจทำความเพียร ด้วยกำลังที่มีอยู่ ด้วยความมุ่งมั่น และจะไม่หยุดความเพียร ถ้ายังไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ ถึงแม้ว่าร่างกายจะผ่ายผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกก็ตาม ถ้าไม่บรรลุผลตามที่ตั้งไว้ ก็จะไม่ดื่ม ไม่กิน ไม่ออกจากวิหาร และจะไม่เอนกายลงนอน

^๔พ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๕.

ในอรรถกถาท่านกล่าวว่า รุดงควัตรหรือรุดงค์ หมายถึง วัตรปฏิบัติของอริยะวงศ์ ๔ ประการ คือ (๑) ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรตามมีตามได้ (๒) ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยบิณฑบาตตามมีตามได้ (๓) ภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ (๔) ภิกษุเป็นผู้มีภาวนา^๙

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๑๐} ได้ให้ความหมายรุดงค์ ว่าเป็นองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส และได้ให้ความหมาย รุดงควัตรไว้ว่าเป็น กิจอันภิกษุผู้ถือรุดงค์ควรกระทำรวมความว่า รุดงควัตรเป็นชื่อวัตรปฏิบัติเครื่องครัดของภิกษุมี ๑๓ อย่าง เช่น การอยู่ในป่า การอยู่โคนไม้ เป็นต้น

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคท่านกล่าวว่า ตัณหาอุปาทานแล้ว และ เป็นเครื่องกำจัดกิเลส และเป็นเครื่องกำจัดธรรมที่เป็นข้าศึก ซึ่งจะขวางกั้นสมาธิปฏิบัติ^{๑๑} บุคคลที่สมาทานศีลแล้ว จะต้องสมาทานรุดงค์ต่อเพื่อจะได้มีความมกน้อยและสันโดษ ซึ่งเป็นเครื่องผ่องแผ้วของศีล ศีลจะสมบูรณ์ ศีลจะถูกชำระล้างมลทิน ด้วยความเป็นผู้มกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลากิเลส ความสงัด ความไม่สังสมกิเลส การปรารภความเพียร และความเป็นผู้เลี้ยงง่าย เป็นต้น^{๑๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่าเป็นข้อปฏิบัติส่วนพิเศษ เพื่อความดีงามเคร่งครัด ขัดเกลา ฝึกรบรณตนเองให้ยิ่งกว่าปกติ แต่เป็นเรื่องของความสมัครใจ ความเหมาะสมกับอุปนิสัยและขึ้นกับความพร้อม ใครจะถือปฏิบัติหรือไม่ก็ได้ ไม่มีความผิด^{๑๓} คือองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส เป็นข้อปฏิบัติประเภทวัตร ที่ผู้สมาธิจะพึงสมาทานประพฤติได้ เป็นอุบายขัดเกลากิเลส ส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ เป็นต้น^{๑๔} เครื่องกำจัดความอยาก มีการฉันทเดียว ฉันทในบาตรไม่มีภาชนะอื่น การบิณฑบาต การอยู่โคนต้นไม้ การอยู่ป่า การปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่าเป็นรุดงค์^{๑๕}

^๙ อิง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๘๕-๘๖.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕๗.

^{๑๑} พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๘.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๓๕.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๔.

^{๑๕} พระราชธรรมเจติยาจารย์, ประวัติพระอาจารย์มั่น (ฉบับสมบูรณ์) และจิตใต้สำนึก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชน, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๗.

ธุดงค์วัตร ๑๓ และวัตรต่างๆตลอดจนกรรมฐานทั้งมวลล้วนเป็นเครื่องธรรมดัดนิสัยความ
 ตื้อด้านของคนเราโดยตรง^{๑๖} การปฏิบัติธุดงค์วัตรเพื่อกำจัดกิเลส ไม่ยึดติดในสิ่งของต่าง ๆ ทั้ง
 เครื่องนุ่งห่มอาหาร ที่อยู่อาศัยที่หุงหา ไม่ฟุ่มเฟือย การกินอยู่ก็พอประมาณ ฝึกให้อย่างง่าย กินง่าย มี
 ความเพียรอดทน ต้องปฏิบัติอย่างจริงจังและแนบแน่น การถอดถอนการยึดติดก็จะเบาบางไปเรื่อยๆใน
 ที่สุดการยึดติดในสิ่งต่างๆก็จะหลุดพ้นจากจิตใจ^{๑๗} เป็นวัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดอย่างหนึ่ง เพื่อ
 กำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกนน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรับศีลให้
 บริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมณะและ
 วิปัสสนากรรมฐาน และเป็นวัตรปฏิบัติที่ใครจะสมัครใจจะทำหรือไม่ก็ได้ไม่ใช่กิจจำเป็น แต่เป็นข้อ
 ปฏิบัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไว้สำหรับผู้ปรารถนาจะใช้เป็นอุบายวิธี^{๑๘} เป็นจริยาวัตรพิเศษ
 อย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัครใจถือ ไม่ใช่กิจจำเป็น การบัญญัติขึ้นด้วยความหมายเพื่อจะให้เป็น
 อุบายขัดเกลากิเลส และเป็นไปเพื่อความมีกนน้อยสันโดษ^{๑๙} “ธุดงค์” มาจากคำบาลีว่า ธุดังค เกิดจาก
 ธุด+องค “องคะ” หรือ “องค์” แปลว่า องค์ประกอบ หน่วย หรือหัวข้อ ในที่นี้หมายถึง คุณสมบัติ
 หรือจะแปลว่าข้อปฏิบัติก็ได้ คือเป็นข้อปฏิบัติในการฝึกตน หรือคุณสมบัติของผู้ฝึกตนซึ่งแยกเป็น
 ข้อๆ^{๒๐} ส่วน “ธุด” แปลว่า ผู้ขัดเกลากิเลส ดังนั้น ธุดงค์นี้ จึงแปลว่า คุณสมบัติของผู้ขัดเกลากิเลส
 หรือข้อปฏิบัติของผู้ขัดเกลากิเลส ข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องขัดความมีกนมาก ย่อมมีความมุ่งหมายใน
 อานิสส ๒ ประการโดยเจาะจง คือ ความไม่ยุ่งยากลำบาก และความไม่ส่งเสริมกิเลส^{๒๑} องค์คุณแห่ง
 ความเป็นไปเพื่อความมีกนน้อย เพื่อพ้นจากความล่งเลสงสัย เพื่อกำจัดตัณหา เพื่อความปรารถนา
 ความเพียร เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยเพียงเล็กน้อยและไม่รับปัจจัยที่เขาเจาะจงผู้อื่น เพื่อความสงัด
 เพื่อละความยึดมั่นถือมั่น และเพื่อรักษาศีลธรรม องค์คุณเหล่านี้เป็นปัจจัยแก่การได้ทำสมาธิ จัดเป็น

^{๑๖} พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, **ปฏิบัติของพระธุดงค์กรรมฐานสายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ**,
 (กรุงเทพมหานคร บริษัท ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๗.

^{๑๗} ชันติพล, **เดินธุดงค์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐.

^{๑๘} อัมพร จันทรต้น, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธุดงค์กับการบรรลุนิพพานในพุทธศาสนา
 เถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
 ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๒.

^{๑๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔,
 (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๙๗

^{๒๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ทุนพิมพ์
 หนังสือธรรมทาน: วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๕๘), หน้า ๑

^{๒๑} กรมการศาสนา, **คำสอนผู้บวชพรรษาเดียวฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส**, (กรุงเทพมหานคร:
 โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๒.

แบบแผนประเพณีของพระอริยเจ้าทั้งหลาย^{๒๒} องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส, องค์คุณของผู้กำจัดกิเลส หมายถึง เจตนาความตั้งใจขัดเกลากิเลส, เจตจำนงความตั้งใจที่ทำให้ละกิเลสได้ ธุดงค์ เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกด้วยไม่มีภาระมาก เหมือนนกที่มีเพียงปีกก็บินไปฉะนั้น มิใช่เพื่อสะสมหรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง ถ้าทำเพื่อลาภ เพื่อชื่อเสียง ต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๓} เป็นองค์คุณเพื่อความเป็นผู้มีมักน้อย เพื่อพ้นจากความลึงเลสงสัย เพื่อกำจัดตัณหา เพื่อปรารภความเพียร เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยเพียงเล็กน้อย และไม่รับปัจจัยที่เขาเจาะจงผู้อื่น เพื่อความสงัด เพื่อละความยึดมั่นถือมั่น และเพื่อรักษาศีลธรรม^{๒๔} ข้อปฏิบัติอย่างเข้มงวดเพื่อขัดเกลากิเลส ซึ่งจะช่วยเหลือหนุนการปฏิบัติกรรมฐานให้เจริญขึ้น หรือบรรลุผลเร็วขึ้น โดยการถือปฏิบัติเป็นกิจวัตร ที่เรียกกันในหมู่พระป่า (อรัญญวาสี) ว่า ธุดงค์วัตร^{๒๕} เป็นองค์เครื่องกำจัดกิเลส ที่เป็นไปเพื่อสันโดษมักน้อย แม้ไม่ใช่ทางมัชฌิมาปฏิปทาโดยตรง แต่ก็ใช่อุบายที่จะให้สามารถละปليโพธ ๑๐ ได้ดี และยงบาร์มี ๓๐ ทศให้บริบูรณ์ เพื่อเข้ามัชฌิมาปฏิปทาที่แท้จริงได้ เพราะเป็นไปเพื่อความระงับและฝีกฝน ที่จะทำให้เป็นคนใจเด็ด มั่นคง ควรแก่การงานในหน้าที่และควรแก่การตรัสรู้^{๒๖} ธุดงค์วัตรมีส่วนช่วยให้เกิดมักน้อยสันโดษ ยินดีในที่สงัด ปรารภความเพียรเพิ่มส่วนแห่งอริยธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะให้สูงขึ้นได้วิธีหนึ่ง เช่นเดียวกับกุศลธรรมเหล่าอื่น ๆ^{๒๗} การปฏิบัติแบบตบะเบื้องต้น แต่ปฏิบัติเคร่งครัดยิ่งขึ้น เพื่อเผากิเลสให้เหือดแห้งเร็วเข้า ยกตัวอย่าง เช่น แทนที่จะบริโภคอาหารวันละมื้อก็อาจจะบริโภค ๓ วันต่อมื้อ หรือ ๗ วันต่อมื้อก็มี แทนที่จะนอนวันละ ๘ ชั่วโมง อาจจะนอนวันละ ๑-๒ ชั่วโมง มีภิกษุบางรูปที่ไม่นอนเลย คือ ไม่เอาหลังแตะพื้น ถ้าจำเป็นต้องหลับก็นั่งหลับ ในสมัยพุทธกาลมีภิกษุบางรูปไม่ยอมใช้จีวร

^{๒๒} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๒๖.

^{๒๓} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ช่อระกา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๗๒

^{๒๔} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๒๖.

^{๒๕} พระราชญาณวิสิฐ และคณะ, **คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครปฐม: บริษัท เพชรเกษม พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๗.

^{๒๖} พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจกาโร), **ประมวลปัญหาและเฉลย ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๗๙ – ๑๘๐,

^{๒๗} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูยาโณ), **ธรรมปริทรรศน์ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐๐.

สำเร็จรูป แต่ไปเที่ยวเก็บเศษผ้าตามกองขยะ หรือผ้าห่อศพที่เขาทิ้งไว้ตามป่าช้าเอามาซัก ตัดเย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรใช้ มีพระบางรูปไม่ยอมอยู่ในอาคารที่มุงบัง แต่ใช้ชีวิตอยู่ใต้ต้นไม้ตลอดเวลา^{๒๘}

จากที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้า ความหมายทั้งในคัมภีร์และที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ ผู้วิจัยสรุป ความหมายของคำว่า ธุดงค์ได้ดังนี้

๑. เป็นการปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลส
๒. เป็นการปฏิบัติเพื่อความมักน้อยสันโดษ
๓. เป็นการปฏิบัติเพื่อละความยึดมั่นถือมั่น
๔. เป็นการปฏิบัติเพื่อการเจริญซึ่งศีล สมาธิและปัญญา

การปฏิบัติธุดงค์ไม่ได้มีการบังคับให้พระภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจ แต่เป็นทางสายหนึ่งที่สามารถกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้โดยที่พระภิกษุรูปนั้นจะต้องมีความมุ่งมั่นเด็ดเดี่ยวในการปฏิบัติ มักน้อย สันโดษ เป็นการฝึกอบรมตนเองให้ยิ่งกว่าปกติซึ่งจะช่วยส่งเสริม และเป็นพื้นฐานรองรับในการเจริญสมาธิและปัญญา อันส่งผลให้เป็นคนไม่เกียจคร้าน และเป็นคนเรียบง่าย เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้า ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกัน บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นอุบายวิธีในการขัดเกลากิเลส อันจะช่วยให้การรักษาศีลบริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย

๒.๒ วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธุดงค์

วัตถุประสงค์ในการปฏิบัติธุดงค์ของพระพุทธเจ้ากับเหล่าพระสาวกคือเพื่อความ เป็นอยู่สบายในปัจจุบัน และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดทั้งอนุชนที่จะเกิดมาภายหลัง จะได้มีแบบอย่างอันดีงามและได้ปฏิบัติตาม^{๒๙} ศฤกษณ์และบรรพชิตที่ยังไม่บรรลุมรรค ผล และพระนิพพาน ปฏิบัติธุดงค์มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ธรรมที่อุปการะแก่ผู้ปฏิบัติธุดงค์ คือ ความมักน้อย (อปปีจจตา), ความสันโดษ (สนตฺถุจิตตา), ความขัดเกลากิเลส (สลเลหตา), ความยินดีอยู่ในที่สงัด (ปวิเวกตา) และความเป็นผู้เห็นประโยชน์ในการภาวนา (อิทฺมตฺถิตตา) ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมสัมมาปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้มีความเจริญก้าวหน้า จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม คือ มรรค ผล และพระนิพพาน^{๓๐}

ดังนั้นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงแล้วเป็นไปเพื่อความเป็นอยู่อย่างง่ายในเพศสภาวะแห่งสมณะ เพราะจะทำให้การปฏิบัติธรรมมีการเจริญก้าวหน้าพัฒนาขึ้น

^{๒๘} แสง จันทร์งาม, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๖๐.

^{๒๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๘/๒๔๑-๒๔๓.

^{๓๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มลีนทปฺพหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙-๒๐.

๒.๓ ความสำคัญของการปฏิบัติธรรม

ความสำคัญของการปฏิบัติธรรมที่ตรึงใจได้มีกล่าวถึงในแง่ของการละซึ่งความสุขสบายทางกายแต่ให้ยินดีในความสบายทางใจแทนดังเช่นในพระสูตรดังต่อไปนี้ ในคณกโมคคัลลานะสูตรว่า ลำดับขั้นตอนการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนามีดังนี้ การสำรวมในศีล, การสำรวมอินทรีย์ในทวารทั้งหลาย, การทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง, ความมีสติสัมปชัญญะ, การอาศัยอยู่ในที่สงัด, การเจริญสมาธิให้จิตปราศจากนิวรณ์ และการทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน^{๓๑} การปฏิบัติธรรมช่วยสนับสนุนการละ การสละ ความยินดีติดใจในลาภ สักการะ และสรรเสริญ อันเนื่องจากปัจจัย ๔ โดยเป็นผู้ละความยินดีเพลิดเพลินในหมู่คณะ และละความสุขจากการนอน ความไม่ประกอบความเพียร แต่มีความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะ ความสุขที่เกิดจากวิเวก ความสุขที่เกิดจากความสงบ เพราะรู้แจ้งในธรรม^{๓๒} และช่วยลดละความกำหนัดยินดีในร่างกายซึ่งประกอบด้วยโครงกระดูก ฉาบด้วยเนื้อ มีเอ็น ร้อยรัด เป็นของไม่สะอาด และทวารทั้ง ๙ เป็นที่ไหลออกของคุณมูตร^{๓๓} ดังที่ได้กล่าวไว้ ความสำคัญของธรรมที่ตรึงใจนั้นเป็นไปเพื่อการละในส่วนของความลุ่มหลงมัวเมา การยึดมั่นถือมั่นในส่วนของการโลกและทางร่างกายคือขันธ ๕ นี้ทั้งสิ้น แต่การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เป็นไปในส่วนของการปฏิบัติทางจิต ให้ยินดีในความสงบเพราะการรู้แจ้งเห็นตามเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิตและโลก

๒.๔ อานิสงส์ของธรรม

ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติธรรมไว้ ๕ ข้อดังนี้

๑. จะทำให้เป็นผู้ที่มีผิวพรรณผ่องใส ซึ่งเกิดจากการถือปฏิบัติธรรมที่เนื่องด้วยการฉันอาหารมื้อเดียว^{๓๔}

๒. เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษา อยู่ในสิกขาบททั้งหลาย เป็นพหูสูต ฯลฯ ทางตลอดดีด้วยทวิภูติ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ได้มาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก ทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๓๕}

^{๓๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๕-๗๖/๗๘-๘๑.

^{๓๒} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๔๔๔-๔๔๖.

^{๓๓} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๙๔, ๕๙๙/๔๐๗, ๔๓๓., อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๘๐/๑๔๖-๑๔๘. คำว่า คุณ แปลว่า อัจฉริยะ, คำว่า มูตร แปลว่า ปัสสาวะ.

^{๓๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^{๓๕} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๑๐/๑๘๗-๑๘๘.

๓. เป็นผู้มั่งมีฐานะน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริวารแห่งชีวิต เป็นผู้มั่งมีอาหารน้อย หมั่นประกอบความไม่เห็นแก่ปาก แก่ท้อง เป็นผู้มีการหลับน้อย หมั่นประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่ ได้อยู่ในเสนาสนะอันเจียบสัจ ได้พิจารณาจิตเพื่อความพ้นทุกข์^{๓๖}

๔. ในวิสุทธิมรรค ท่านกล่าวถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติถูกต้องควัตระว่า ทำให้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ^{๓๗}

๕. ช่วยชำระศีลให้ผ่องแผ้ว ด้วยอำนาจของตรงคุณ คือ ความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลากิเลส ความยินดีในที่สงัด และความยินดีในการภาวนา ซึ่งจะทำให้เป็นผู้มีศีลที่บริสุทธิ์ และได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ ๓ ประการ คือ ความสันโดษในจีวรตามมีตามได้ สันโดษในบิณฑบาตตามมีตามได้ และสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้ ซึ่งจะมีผลทำให้ได้อริยวงศ์ ข้อที่ ๔ คือ ความยินดีในการภาวนา^{๓๘}

นอกจากนี้ในมิลินทปัญหาท่านได้ขยายความถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติตรงควัตระ ว่ามีอานิสงส์ ๒ ระดับคือ ระดับเบื้องต้นซึ่งเป็นอานิสงส์ของการถือปฏิบัติของภิกษุที่ไม่ได้ปฏิบัติเคร่งครัด หรือไม่ได้ปฏิบัติเป็นประจำและมีการปฏิบัติที่ไม่ต่อเนื่องจะได้รับอานิสงส์ ๑๘ ประการ ดังนี้

- ๑) อาจารย์ของบุคคลเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์ดี
- ๒) ปฏิบัติของบุคคลเหล่านั้นเป็นของเต็มด้วยดี
- ๓) สิ่งที่เป็นไปทางกายและสิ่งที่เป็นไปทางวาจา เป็นของอันบุคคลเหล่านั้นรักษาคำแล้ว

- ๔) มโนสมาจารของบุคคลเหล่านั้นบริสุทธิ์ดี
- ๕) ความเพียรเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นประคองไว้ด้วยดี
- ๖) ภ้ยของบุคคลเหล่านั้นยอมเข้าไประงับ
- ๗) อุตตานุทิวฐิของบุคคลเหล่านั้นไปปราศแล้ว
- ๘) ความอาฆาตเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นงดเว้นได้
- ๙) เมตตาเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นเข้าไปตั้งไว้แล้ว
- ๑๐) อาหารเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว
- ๑๑) บุคคลนั้นเป็นผู้อันสัตว์ทั้งปวงกระทำความเคารพ
- ๑๒) บุคคลนั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ
- ๑๓) บุคคลนั้นเป็นผู้ประกอบตามความเป็นผู้ตื่น

^{๓๖} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๘/๑๖๘.

^{๓๗} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๘๑/๓๐๙.

^{๓๘} พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาภ อสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

- ๑๔) บุคคลนั้นเป็นผู้มีความสงบเป็นที่ตั้งอาศัย
- ๑๕) บุคคลนั้นเป็นผู้มีอันอยู่ในที่สำราญเป็นปกติ
- ๑๖) บุคคลนั้นเป็นผู้เกลียดบาป
- ๑๗) บุคคลนั้นเป็นผู้มีความยินดีในความสงบ
- ๑๘) บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิมิต^{๓๙}

ส่วนระดับเบื้องสูงเป็นอันสงสของการถือปฏิบัติของภิกษุที่มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นประจำและต่อเนื่อง เมื่อภิกษุปฏิบัติให้มากแล้ว เสด็จเรียบร้อยแล้ว สังคมให้เต็มรอบแล้วในกาลก่อนนั้นนั้นย่อมเข้าถึงพร้อมด้วยคุณอันประเสริฐอีก ๓๐ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มิจิตประกอบด้วยเมตตาอันสนิทอ่อนละมุน
- ๒) เป็นผู้มิกิเลสอันฆ่ากำจัดแล้ว
- ๓) เป็นผู้มีความเยือกหยิ่งด้วยอำนาจความถือตัว อันกำจัดให้พินาศแล้ว
- ๔) เป็นผู้มีความเชื่อไม่หวั่นไหว ตั้งมั่น หากความเคลือบแคลงมิได้
- ๕) เป็นผู้มิอันได้สมบัติ อันบริบูรณ์เยือกเย็น นารัณมัย น่ายากได้ อันละเอียด

เป็นสุข

- ๖) เป็นผู้อบรมด้วยของหอมอันสะอาด หาชของหอมอื่นเสมอไม่ได้ อันประเสริฐ

คือ ศีล

- ๗) เป็นผู้เป็นที่รักเป็นที่ให้ใจเฝ้าอาบแห่งเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- ๘) เป็นผู้อันพระอริยบุคคลผู้ประเสริฐ มีอาสวะสิ้นแล้ว บรรณาแล้ว
- ๙) เป็นผู้อันเทพตามนุษย์ทั้งหลายกราบไหว้บูชา
- ๑๐) เป็นผู้อันชนผู้บัณฑิตรู้วิเศษชื่นชมสรรเสริญแล้ว
- ๑๑) เป็นผู้อันโลกไม่ฉาบทาไว้ในโลกนี้และโลกหน้า
- ๑๒) เป็นผู้มียกตียกยัมนั้ในโทษเล็กน้อย
- ๑๓) เป็นผู้ยังประโยชน์อันประเสริฐ คือ มรรคและผลให้สำเร็จแก่ชนผู้ต้องการ

สมบัติ

- ๑๔) เป็นผู้มีส่วนแห่งปัจจัยลาภอันไพบุลย์ประณีต ที่สัตว์โลกบูชาแล้ว
- ๑๕) เป็นผู้อยู่ในที่มีโชติอยู่เป็นหลักแหล่ง
- ๑๖) เป็นผู้มิดานอย่างประเสริฐเป็นธรรมที่อยู่
- ๑๗) เป็นผู้มิตั้งแห่งข่าย คือ กิเลสอันรื้อแก้แล้ว
- ๑๘) เป็นผู้มิตัดผู้กัณโถ้วอันทำลายแล้วหักแล้วตัดเสียแล้ว
- ๑๙) เป็นผู้มิดีธรรมไม่กำเริบ

^{๓๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มลิตินปัญหา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

- ๒๐) เป็นผู้ที่มีอยู่อันจัดไว้โดยเฉพาะ
- ๒๑) เป็นผู้ที่มีอันบริโภคสิ่งหาโทษมิได้
- ๒๒) เป็นผู้พ้นพิเศษแล้วจากคติ
- ๒๓) เป็นผู้มีความสงสัยอันข้ามสิ้นแล้ว
- ๒๔) เป็นผู้มีตนอันอาบแล้วด้วยวิมุตติ
- ๒๕) เป็นผู้ที่มีธรรมอันเห็นแล้ว
- ๒๖) เป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่งเครื่องต่อต้านความขลาด อันไม่หวั่นไหว มั่นคง
- ๒๗) เป็นผู้มือนุสัยอันถอนขึ้นแล้ว
- ๒๘) เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสรรพอาสวะ
- ๒๙) เป็นผู้มีความเป็นสุขละเอียดเป็นธรรมที่อยู่มาก
- ๓๐) เป็นผู้เข้าถึงพร้อมสมณะคุณทั้งปวงแล้ว^{๔๐}

พระนาคเสนได้ถวายวิสัชนาตอบพระเจ้ามิลินทภูมินทรราชิบดี^{๔๑} เรื่องคุณหรือความงาม
ของ รุคคควัตร ประกอบด้วย ๒๘ ประการ คือ

- ๑) คือจะให้เลี้ยงชีวิตเป็นสุทธาชีวะบริสุทธิ์ด้วยดี
- ๒) ให้ผลเป็นสุข
- ๓) เป็นกิจอันหาโทษมิได้
- ๔) มีกิริยาจะบรรเทาเสียซึ่งทุกข์ของผู้อื่น
- ๕) หาภัยมิได้
- ๖) หาสิ่งจะเบียดเบียนมิได้
- ๗) มีแต่จะให้เจริญมิเสื่อมถอย
- ๘) ปราศจากมายา
- ๙) มิได้ขุ่นมัว
- ๑๐) เป็นที่ป้องกันรักษา
- ๑๑) เป็นคุณที่ชนทั้งหลายปรารถนา
- ๑๒) สำหรับจะได้ทราบตน
- ๑๓) เป็นเครื่องกำจัดเสียซึ่งศัสตราทั้งปวง
- ๑๔) เป็นที่เกื้อกูลแก่สังวร
- ๑๕) เป็นกิจควรที่จะปฏิบัติ
- ๑๖) ทำให้สงบระงับยิ่ง

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๗ - ๖๓๙.

- ๑๗) จะให้พ้นจากกิเลส
- ๑๘) เป็นที่สิ้นแห่งราคะ
- ๑๙) เป็นเครื่องปราบเสียซึ่งโทสะ
- ๒๐) เป็นเครื่องทำให้โมหะฉิบหายไปจากสันดาน
- ๒๑) มีกิริยาลอยเสียซึ่งมานะ
- ๒๒) เป็นเหตุที่จะตัดเสียซึ่งวิตกอันชั่ว
- ๒๓) เป็นเครื่องข้ามเสียซึ่งความสงสัย
- ๒๔) มีกิริยาจะกำจัดเสียซึ่งความเกียจคร้าน
- ๒๕) จะลอยเสียซึ่งความกระสัน
- ๒๖) มีกิริยาจะให้อดทน
- ๒๗) หากคนที่ชั่วจะประมาณให้เท่ามิได้
- ๒๘) มีปรกติยังทุกข์ทั้งปวงให้สิ้นไป

ผู้สมาทานเมื่อนำจุดดั่งไปปฏิบัติ จะได้รับคุณหรือความดีงาม ๑๘ ประการดังพระนาคนเสน ได้วิสัชนาตอบ พระเจ้ามิลินท์ภูมินทราชาธิบดี^{๔๒} ว่าจะได้รับคุณหรือความดีงาม ๑๘ ประการ ประกอบด้วย

- ๑) มีมรรยาทบริสุทธิ์ด้วยดี
- ๒) มีความปฏิบัติเป็นสุจริต
- ๓) รักษากรรมที่เป็นไปทางกายและวาจาได้ดี
- ๔) มีจิตผ่องใสบริสุทธิ์
- ๕) ประคองซึ่งความเพียรอุตสาหะเป็นอันดี
- ๖) จะระงับได้ซึ่งความกลัว
- ๗) จะสละเสียได้ซึ่งอัตตานูวาทสิ
- ๘) จะระงับเสียซึ่งอาฆาตจองเวร
- ๙) จะได้ เข้าตั้งไว้ซึ่งเมตตาจิต
- ๑๐) จะกำหนดอาหารที่บริโภคได้
- ๑๑) จะมีจิตนอบน้อมเคารพแก่สัตว์ทั้งปวง
- ๑๒) จะรับประมาณในการที่จะฉันทัง
- ๑๓) จะเป็นผู้ประกอบความเพียรในอันตั้งน้อย
- ๑๔) จะเป็นผู้ไม่มีอาลัยในที่อยู่
- ๑๕) ที่ไหนเป็นสุขสำราญจะได้อยู่ในที่นั้น

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๙.

- ๑๖) จะเป็นผู้เกลียดชังบาป
- ๑๗) จะไต่ยีนดีในที่วิเวก
- ๑๘) จะเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่อง ๆ

พระนาคเสนยังได้วิชันนาถึงคุณของธุดงค์วัตรต่อว่า อันธุดงค์คุณนี้

- ๑) มีคุณอุปการะมาก
- ๒) กระทำให้เป็นคุณ
- ๓) กระทำให้ประกอบซึ่งอุตสาหะในปฏิบัติ
- ๔) กระทำให้เป็นที่รักด้วยดี
- ๕) กระทำให้หาโทษมิได้
- ๖) กระทำให้ไปจากบาป
- ๗) เป็นที่ตั้งอาศัย
- ๘) จะนำมาซึ่งยศและสุข
- ๙) ให้ผลเป็นสุข
- ๑๐) เป็นกองแห่งคุณ
- ๑๑) เป็นกลุ่มแห่งคุณ
- ๑๒) มีสภาวะประเสริฐจะนับมิได้
- ๑๓) เป็นที่ตั้งแห่งคุณอันประเสริฐและประโยชน์อันเลิศในที่ทั้งปวง
- ๑๔) จะกำจัดเสีย ซึ่งภัยอันใหญ่หลวง
- ๑๕) จะกำจัดเสียซึ่งโรค
- ๑๖) จะกำจัดเสียซึ่งทุกข์
- ๑๗) จะกำจัดเสียซึ่งร้อนรน
- ๑๘) จะกำจัดเสียซึ่งกระวนวาย
- ๑๙) จะกำจัดเสียซึ่ง อริวิภาคทั้งหลาย
- ๒๐) จะกำจัดเสียซึ่งภพทั้งสามมิได้บังเกิดต่อไป
- ๒๑) จะกำจัดเสียซึ่งมานะทิฐิสรพอกุศลธรรมทั้งปวง^{๔๓}

พระนาคเสนได้วิชันนาถึงคุณของวัตร ที่มีมากมาย ซึ่งไม่จบเพียงเท่านั้นท่านทรรวิชันนา ถึง
ธุดงค์คุณอันเลิศ อันประเสริฐหาสิ่งใดที่จะมาซึ่งมาประมาณเปรียบเทียบให้เสมอมิได้ทั้งสิ้นซึ่ง
ประกอบด้วย

- ๑) เป็นที่จำเริญซึ่งสามัญผล
- ๒) เป็นที่จะบรรเทาเสียซึ่งกิเลส

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๕.

- ๓) ควรจะนำ มาซึ่งศีลวัตร
- ๔) เป็นเหตุจะให้พร้อมเพรียงด้วยธรรมต่าง ๆ
- ๕) จะกำจัดเสียซึ่งลูกศรคือสงสัยสนเทห์
- ๖) จะนำเสียซึ่งความอยากคือความปรารถนา
- ๗) จะกระทำให้ ยินดีในอภิสัมย์ คือธรรมวิเศษ และจะดับซึ่งชาติ ชรา มรณะ โสก-
ปริเทวทุกขโทมนัสสุปายาสภยอันควรจะสะดุ้งตกใจกลัว
- ๘) เป็นที่จะรักษาไว้รอบคอบซึ่งสามัญคุณ
- ๙) จะล่อยเสียซึ่งกิเลสคือวิตกอันร้าวฉาน
- ๑๐) เป็นที่จะสั่งสอนให้ได้ซึ่งสามัญผลทั้งปวงสิ้นเสร็จ อันหนึ่ง เป็นคุณอันงามเป็นที่
โลกจะสรรเสริญ เหตุจะให้เห็นซึ่งสามัญผลอันประเสริฐ คือสมณวิปัสสนามรรคผลและพระนิพพาน
- ๑๑) จะปิดประตูจตุรบาบทั้งปวงเสียได้ อนึ่ง อันว่าธุดงค์คุณนี้ เป็นที่จะให้เจริญ
งอกเป็นยอดเป็นเง้า เป็นจอมเสลา คืออรรถประโยชน์ แห่งพระสามัญผล เป็นที่จะกำจัดเสียซึ่งสิ่งอัน
ชั่วอันบุคคลสร้างมาแต่ปางก่อน ตวาดคุกคามเสียซึ่งกิเลสอันร่อยกระวนกระวายและกองอวิชชาอัน
มืดมนมานาน และจะดับเสียซึ่งเพลิง ๓ ประการ และเป็นเหตุจะให้ถึงธรรมอันสุขุมละเอียดเป็นที่จะให้
สำเร็จแก่งตุสัจจจากภิสัมย์ตรัสรู้ซึ่งพระอริยสัจ ๔ ประการหนึ่ง จะให้บริบูรณ์ด้วย พระสมันตศีลสมณผล
ทั้งปวง
- ๑๒) มีกิริยาจะให้เกิดคุณวิเศษ คือ อภิญญา ๖ มีสภาวะให้ผลรวดเร็ว และพระธุดงค์
นั้นสุขุมละเอียดบริบูรณ์ประณีตนัก เหตุจะให้สำเร็จที่ปรารถนาคือพ้นจากอาบัตติ และจะให้อริยะธรรม
เป็นไปเพื่อได้สามัญผลสิ้นเสร็จทุกประการ^{๔๔}
- ดังนั้นธุดงค์วัตร ๑๓ นี้ บุคคลกระทำให้บริสุทธ์แล้ว จะพาเข้าสู่นิพพาน หรือภิกษุผู้ตั้งอยู่
ในธุดงค์ ๑๓ นั้น ธุดงค์ย่อมพาไปให้บรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ มีอาสวัทขยญาณเป็นที่สุด^{๔๕}
- พระนาคเสน^{๔๖} ได้วิสัชนาคุณของภิกษุผู้ปฏิบัติธุดงค์วัตรว่าพระภิกษุหรือพระโยคาวจรที่
ส้องเสพสมาทานในธุดงค์คุณนั้นคนนั้นจะเป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณ ๓๐ ประการ คือ
- ๑) จะมีเมตตาจิตอ่อนสนธิในสรรพสัตว์ทั่วไป
 - ๒) มีกิเลสอันพิฆาตหมำกำจัดให้ปราศจากไป
 - ๓) เป็นผู้กำจัดเสียซึ่งมานะและทิฐิ
 - ๔) มีศรัทธาอันมั่นมิได้หวั่นไหวปราศจากความสงสัย
 - ๕) มีจิตงามเบิกบานในที่ซึ่งฝึกหัดให้บริบูรณ์

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๕.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๘.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๑ - ๖๕๒.

- ๖) มีสันตสุขสมาบัติบังเกิดเป็นอันเที่ยง
- ๗) อบรมไปด้วยศีลอันมิได้หวั่นไหวมีกลิ่นสะอาดหอมฟุ้งไป
- ๘) เป็นที่รักแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๔๗}
- ๙) มีกำลังในที่จะให้สิ้นอาสวะ
- ๑๐) เป็นที่ปรารภนาแห่งพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในศาสนา
- ๑๑) เป็นที่สรรเสริญชื่นชมแห่งเทพาและมนุษย์ทั้งหลาย
- ๑๒) เป็นที่ไหว้และสรรเสริญแห่งหมู่สุรและเป็นที่ยื่นชมโสมนัสการแห่งมาร
- ทั้งหลาย
- ๑๓) มิได้ระคนปนเจือไปด้วยโลก
- ๑๔) มีปกติเห็นซึ่งโทษและภัย แม้แต่เพียงเล็กน้อย
- ๑๕) ให้สำเร็จซึ่งประโยชน์คือมรรคและผลอันประเสริฐแก่ชนทั้งหลายผู้ปรารภนาจะ
- พ้นทุกข์
- ๑๖) สมควรที่จะอาราธนาถวายจตุปัจจัยอันไพบูลย์และประณีต
- ๑๗) เป็นผู้ปรารภนานอนในที่หาอาลัยมิได้
- ๑๘) มีปกติเพ่งฌานและมี วิหารธรรมอันประเสริฐ
- ๑๙) เป็นผู้กำจัดและหักรานเสียซึ่งวัตถุแห่งกิเลสเป็นดังข่ายอันรกซึ้งให้ขาดสูญ
- ๒๐) จะห้ามเสียซึ่งคติอันดาดำไปด้วยความคดเคี้ยวที่จะให้เวียนว่ายอยู่ใน
- วัฏสงสาร
- ๒๑) จะตั้งอยู่ในอกุปธรรมนั้น
- ๒๒) จะบริโภคน้ำซึ่งสิ่งอันปราศจากโทษ
- ๒๓) จะข้ามเสียซึ่งความสงสัยทั้งปวง
- ๒๔) จะมีจิตเพ่งเล็งซึ่งวิมุตติ
- ๒๕) มีคุณธรรมมั่นคงแน่วแน่
- ๒๖) จะมีจิตมั่นมิได้โลเลกลัวภัยในทวิฏฐธรรม
- ๒๗) จะตัดเสียซึ่งความยินดีตาม
- ๒๘) จะถึงซึ่งอัสวักขัย
- ๒๙) จะได้ซึ่งสันตสุขสมาบัติ
- ๓๐) ประกอบไปด้วยคุณแห่งสมณะ

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๕.

พระนาเคนยังได้วิสันนากล่าวถึง การเปรียบเทียบคุณของธุดงค์วัตรเพื่อให้เห็นและทำความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน^{๔๘} ไว้ดังนี้

๑) เปรียบปานประหนึ่งว่าพื้นปฐพี ด้วยอรรถว่าเป็นที่อาศัยแห่งบุคคลผู้ใคร่จะ
บริสุทธิ

๒) เปรียบประดุจดั่งน้ำ ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องชำระล้างซึ่งสรรพกิเลส

๓) เปรียบดั่งไฟอันมีเดช ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องเผากิเลสให้หมดสิ้น

๔) เปรียบดั่งลม ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องพัดเอามลทินคือกิเลสไป

๕) เปรียบดั่งยา ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องรักษาพยาธิคือกิเลสให้เสื่อมคลาย

๖) เปรียบดั่งน้ำอมฤต ด้วยอรรถว่าเป็นเครื่องบำบัดกิเลสทั้งปวงให้สูญหายไป

๗) เปรียบดั่งนา ด้วยอรรถว่าเป็นที่อภังการแห่งสรรพกุศลผลบุญทั้งหลาย

๘) เปรียบดั่งแก้วมโนหรจินดา ด้วยอรรถว่าจะให้สำเร็จทิพยสมบัติ ๓ ประการ คือ
มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

๙) เปรียบดั่งนาวาเป็นที่ซึ่งข้ามกระแสนสงสาร ถึงฝั่งแห่งอมตนิพพาน

๑๐) เปรียบดั่งที่อันพันภัย ย่อมจะให้เป็นที่พักพิงอาศัยหายโศกสลายแห่งคน อันกลัว
อันตราย คือชราทุกข์และมรณทุกข์ทั้งหลายในวัฏสงสาร

๑๑) เสมือนหนึ่งมารดา เหตุว่าจะเลี้ยงรักษากำจัดเสียซึ่งทุกข์เวทนา คือกิเลสแห่ง
บุคคลอันปรารถนาซึ่งวิสุทธิ และจะกระทำให้งดซึ่งพระนิพพาน

๑๒) เสมือนบิดา เหตุว่าจะให้เกิดซึ่งสามัญผลแก่บุคคลผู้ปรารถนาเพื่อให้บริสุทธิ

๑๓) เหมือนหนึ่งว่ามิตรร่วมใจ จะให้สำเร็จพระสามัญผล แห่งบุคคลปรารถนาเพื่อ
จะให้บริสุทธิ

๑๔) เปรียบดุจปทุมชาติบัวหลวงอันมิได้ติดต่อกับด้วยอุทกทั้งปวง คือกิเลสทั้งปวง

๑๕) เปรียบดุจคันธชาติ ๔ ประกอบอันหอมประเสริฐ อันจะกำจัดเสียซึ่งกิเลสมลทิน
กลืนร้ายสาธณ

๑๖) เปรียบดุจหนึ่งวาสิเนศีรีราช บมิได้หวาดไหวด้วยลมโลกธรรม หากกิเลสจะ
ครอบงำอำยมิได้ มีประจำอยู่ในสันดานแห่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิถึงพระนิพพาน

๑๗) เหมือนด้วย อากาศกว้างใหญ่ไม่มีที่สุด คือหาศัตรูหมู่กิเลสกระทำร้ายมิได้ มีแก่
บุคคลที่ปรารถนาจะให้ บริสุทธิจากสงสาร

๑๘) เปรียบดุจแม่น้ำอันกว้าง จะล้างเสียซึ่งมลทินคือกิเลสทั้งปวง แห่งบุคคลอัน
ปรารถนาจะให้บริสุทธิจากวัฏสงสาร

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๑-๖๔๓.

๑๙) เสมือนหนึ่งบุคคลจะนำทางจะให้เยี่ยงย่างไปสู่ทางตรงมิให้หลงไปตามทางอันทุเรศ คือทิวาสวะกิเลสอันร้ายกาจ แห่งบุคคลอันปรารถนาจะให้บริสุทธิ์เข้าสู่พระนิพพานพ้น จากวิภังขสสาร

๒๐) เสมือนหนึ่งพ่อค้าเกวียนผู้ใหญ่ เหตุจะนำไปซึ่งบุคคลผู้ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ จากวิภังขสสาร

๒๑) เปรียบดุจแวนอันบริสุทธิ์ผ่องใส เหตุจะส่องให้เห็นซึ่งสสารเป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แก่บุคคลอัน ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์จากวิภังขสสาร

๒๒) เปรียบดุจแผ่นกระดานเป็นที่จะคลี่คลายซึ่งกิเลส แห่งบุคคลผู้ปรารถนาบริสุทธิ์ ยังกิเลสเป็นกลุ่มเป็นก้อนให้อันตรธาน

๒๓) เหมือนหนึ่งพระจันทร์มีรัศมีเป็นที่จะประโลมใจให้ระงับกิเลส เหตุว่าจะประกอบใจให้บริสุทธิ์อาจหาญ

๒๔) เปรียบดังสุริยรังสี อันกำจัดเสียซึ่งมืดหมอกคือตัวอวิชชา แห่งบุคคลอัน ปรารถนาจะให้บริสุทธิ์ถึงซึ่งพระนิพพานอันเป็นที่สุขสำราญ

พระนาคเสนได้วิสัชนาถึงพระโยคาวจรหรือพระภิกษุที่ปรารถนาดีบริสุทธิ์ สมาทานธุดงค์วัตร เพื่อความมักน้อยสันโดษ มีเพียรอุทสาหะมิได้เกียจคร้านมายา ปรารถนาจะเปลื้องปลดอาตมา ออกจากชาติทุกข์ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ บวชด้วยศรัทธาปรารถนาก่อตั้งขึ้นซึ่งพระศาสนา สมาทานซึ่งธุดงค์คุณมั่นคง พระโยคาวจรหรือภิกษุนั้นย่อมจะได้คุณานิสงส์ ๒ ประการ คือเป็นที่รักแก่ เทพามนุษย์นิกรทั้งปวง ประดุจดอกไม้อันมีกลิ่นหอมขจรมีมะลิซ้อนมะลิลาเป็นต้น และ เป็นที่ยินดี แห่งมหาชนอันมีประโยชน์โดยเปรียบประดุจประการต่าง ๆ กล่าวคือ^{๔๔}

- ๑) ดุจโภชนาหารอันประณีต เป็นที่ปรารถนาแห่งบุคคลอันอดหิวมา
- ๒) ดุจอุทกธารอันเย็น เป็นที่อาบกินแห่งคนอันร้อนร่นกระหายหิวมา
- ๓) ดุจยาหอมเป็นที่ปรารถนาแห่งมหาชน อันร้อนร่นด้วยโรคภัย
- ๔) ดุจราชรถทั้งหลาย อันเทียมพาชีอาชาไนย ย่อมเป็นที่พอใจแห่งคนเดินทางเมื่อยล้า
- ๕) ดุจยานอันรวดเร็วร่อน ย่อมเป็นที่รักแห่งบุคคลอันรีบเร่งทุเรศ ร้อน ในทาง
- ๖) ดุจดวงมณีรัตนมโนहरจินดาเป็นที่ปรารถนาแห่งแสนสาธุชน
- ๗) ดุจดิริยดนตรีแดรสังข์ เป็นที่ควรจะฟังฟังแห่งบุรุษนารี ผู้นิยมยินดีด้วยสัทธารมณ์อันสุนทร
- ๘) ดุจคนพื่อน ย่อมเป็นที่สโมสรแห่งชนอันยินดีปรีดาด้วยรูปอาการอันรื่นเริงกำหนด

^{๔๔} พระพุทธโสมเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

๙) ดุจมนทลเศวตฉัตร เป็นที่โสมนัสแห่งบรมชัตติยาธิบดินทวเรศร์ราชมนุษย์

๑๐) ดุจพระอรหัตผลอันบริสุทธิ์ เป็นที่ปรารถนาแห่งสาธุชนอันยินดีในธรรม สมณธรรมทั้งสิ้นก็ย่อมจะเป็นที่สำเร็จแก่ท่านผู้ถืออุตงศ์อันมั่นคง นั้นทุกประการ มิข้ามินานก็มณฑลวิมุตติเศวตฉัตร กล่าวคือ สำเร็จแก่พระอรหัตตักกิเลส เป็นสมุจเฉทประหาน เข้าสู่พระนิพพานอันเลิศ

จากที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเกี่ยวกับอานิสงส์จากการถือปฏิบัติอุตงศ์ ผู้วิจัยพอสรุปอานิสงส์ของการถือปฏิบัติอุตงศ์ได้ว่าในเบื้องต้นจะทำให้ภิกษุผู้ปฏิบัติมีปฏิภาณที่ดี มีความประพฤติที่สำรวม ดำรงตนด้วยความไม่ประมาทไม่ประมาท ละความอาฆาตผู้อื่นลงได้ มีความเพียรเป็นนิตย์ ปลุกความเมตตาขึ้นในจิต ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นผลทำให้เกิดกุศลกรรมแก่ตนเองและผู้อื่น และเมื่อมีการปฏิบัติอุตงศ์วัตรเป็นประจำและต่อเนื่องจนเป็นกิจวัตรประจำย่อมทำให้ภิกษุได้รับอานิสงส์ในระดับเบื้องต้นสูงขึ้นไปอีก อัน ได้แก่ ทำให้จิตประกอบด้วยเมตตา กิเลสถูกกำจัด ละความถือตัวเสียได้ เห็นสังขารมถอนอนุสัย เข้าถึงพร้อมสมณะคุณทั้งปวง

๒.๕ รูปแบบอุตงศ์วัตร ๑๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

อุตงศ์วัตรที่ถือปฏิบัติซึ่งมีกล่าวไว้ในคัมภีร์นั้น มีทั้งหมด ๑๓ ข้อ ซึ่งเรียกว่า อุตงศ์ หรืออุตงศ์วัตร ซึ่งภิกษุที่สามารถปฏิบัติจะช่วยให้กรรมฐานเจริญอย่างรวดเร็ว ในอุตงศ์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อ จะปฏิบัติข้อใดอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ให้เหมาะกับจริตของตนและไม่ทำให้กรรมฐานเสื่อม ถ้ากรรมฐานเสื่อมก็ไม่ควรปฏิบัติ

อุตงศ์วัตร แบ่งออกเป็น ๔ หมวด ดังนี้

หมวดที่ ๑ จีวรปฏิสังยุตต์ อุตงศ์ที่เกี่ยวกับจีวร

๑. ปังสุกติกังคะ ใช้เพียงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร

“ผ้าใดเป็นเหมือนผ้าที่สะสมด้วยขี้ฝุ่น ณ ที่นั้น ๆ โดยที่ฟุ้งตลบไป เพราะเหตุวางทิ้งไว้บนขี้ฝุ่น ณ ที่ใดที่หนึ่ง เช่น ถนน ป่าช้าและกองขยะมูลฝอย เป็นต้น ผ้าชิ้นชื่อว่าผ้าบังสุกุล”^{๕๐} อีกนัยหนึ่ง “ผ้าใดถึงซึ่งภาวะที่น่าเกลียด คือ ถึงซึ่งภาวะที่น่าขยักแหยง เหมือนขี้ฝุ่น ผ้าชิ้นชื่อว่าผ้าบังสุกุล”^{๕๑} ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าผ้าบังสุกุลมี ๒ ชนิดใหญ่ ๆ คือ ผ้าบังสุกุลที่ไม่มีเจ้าของและผ้าบังสุกุลที่ประชาชนถูกทิ้งไว้

๑) ผ้าบังสุกุลที่ไม่มีเจ้าของ ได้แก่ ผ้าที่เก็บจากป่าช้า จากกองหยากเยื่อ จากท้องถนนหรือข้างทาง นำมาตัด ย้อมเย็บเข้าด้วยกันจนสำเร็จสมบูรณ์แล้วใช้สอย

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

๒) ผ้าบังสุกุลที่ประชาชนทิ้งไว้ ได้แก่ เศษผ้าขาด ถูกวัวควายกัดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ถูกหนูแทะ หรือถูกไฟไหม้ และเขาโยนทิ้งไป ผ้าห่อซากศพและผ้าของฤๅษีที่เขาโยนทิ้งไว้^{๕๒}

การสมาทาน ด้วยการอธิษฐานในใจหรือด้วยการเปล่งวาจา^{๕๓} ในคำสมาทาน ๒ อย่างนี้ คือ

๑) คหปติทานจีวร ปุณฺณิกขิปามิ ข้าพเจ้าขอปฏิเสธผ้าจีวรที่คหบดีถวาย หรือ

๒) ปัสสูลิกงคํ สมาทียามิ ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาองค์แห่งภิกษุผู้มีอันทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ

การที่จะปฏิบัติถูกต้องใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนั้น ภิกษุจะต้องมีการสมาทานก่อนแล้วจึงปฏิบัติ ด้วยการอธิษฐานในใจหรือเปล่งวาจา จะสมาทานทั้งสองแบบหรือเลือกแบบใดแบบหนึ่งก็ได้ เมื่อภิกษุได้สมาทานถูกต้องแล้ว นำเอาผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งในบรรดาผ้า ๒๓ ชนิด เหล่านี้คือ ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า ผ้าที่ตกอยู่ในตลาด ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามถนน ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ กองขยะมูลฝอย ผ้าเช็ดครรภ์ ผ้าที่เขาใช้อาบนำมนต์ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ที่ท่า ผ้าที่คนเขาไปป่าช้าแล้วกลับมาทิ้งไว้ ผ้าที่ถูกไฟไหม้ ผ้าที่โคขย่ำ ผ้าที่ปลวกกัด ผ้าที่หนูกัด ผ้าที่ขาดกลาง ผ้าที่ขาดชาย ผ้าที่เขาเอามาทำธง ผ้าที่เขาวงล้อมจอมปลวก ผ้าของสมณะ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ ที่อภิเชก ผ้าที่เกิดด้วยฤทธิ์ ผ้าที่ตกอยู่ในทาง ผ้าที่ลมพัดไป ผ้าที่เหวตถาถวาย และผ้าที่คลื่นซัดขึ้นบก^{๕๔} นำผ้าที่ได้มาฉีกเอาส่วนที่เสียทิ้ง ส่วนที่ดีนำไปทำความสะอาด ทำเป็นจีวรแล้วนำมาใช้ ในบรรดาผ้าทั้ง ๒๓ ชนิดนั้น เพื่อให้เข้าใจความหมายของผ้าแต่ละชนิดได้อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงต้องมีการอธิบายความหมายเพิ่มเติม ดังนี้

โสสานิกะ ได้แก่ ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า

ปาปณิกะ ได้แก่ ผ้าที่ตกอยู่ที่ประตูตลาด

รณียโจषะ ได้แก่ ผ้าที่ผู้ต้องการบุญทั้งหลายทิ้งไว้ที่ถนนรถ โดยทางช่องหน้าต่าง

สังการโจषะ ได้แก่ ผ้าที่คนเขาทิ้งไว้ ณ ที่กองขยะมูลฝอย

โสถถียะ ได้แก่ ผ้าที่เขาใช้เช็ดมลทินแห่งครรภ์แล้วทิ้งไว้ ได้ยินมาว่า มารดาของท่าน ดิสสะอำมาตย์ ได้ให้คนเอาผ้ามีราคาเรือนร้อยมาเช็ดมลทินแห่งครรภ์ แล้วให้เอาไปทิ้งไว้ ณ ถนนชื่อ ตาลเวฬิมัคคา (ถนนรถชื่อนี้ มีอยู่ในตำบลบ้านช่อมหาคามในสมัยนั้น ณ ประเทศลังกา) ด้วยมีความ

^{๕๒} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๒๘.

^{๕๓} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตยาโณ), **พระธรรมวินัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๐.

^{๕๔} พระพุทธโสมเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาภ อสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๙๐.

ประสงค์ว่า ภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติทั้งหลายจักได้เอาไปทำจีวร ภิกษุทั้งหลายก็พากันเก็บเอาไป

นหฺนโจพะ ได้แก่ ผ้าซึ่งคนทั้งหลายอันพวกหมอผีคลุมให้รดน้ำมันตักเปียกทั่วทั้งตัวทิ้งไว้แล้วหลีกหนีไป ด้วยถือว่าเป็นผ้ากาลกิณี

ติตถโจพะ ได้แก่ ผ้าเก่าๆที่เขาทิ้งไว้ที่ท่าอาบน้ำ

คตปัจจาตตะ ได้แก่ ผ้าที่พวกมนุษย์ใช้ไปป่าช้า ครึ่งกลับมาอาบน้ำแล้วทิ้งไว้

อัคคิทัตตะ ได้แก่ ผ้าที่ถูกไหม้ไปแถบหนึ่งพวกมนุษย์ย่อมทิ้ง

โคขายิตตะ ได้แก่ ผ้าที่โคขย้าแล้ว เป็นต้นนั้น มนุษย์ทั้งหลายย่อมทิ้ง

ธชาหฺนุส ได้แก่ ผ้าที่คนเขาเมื่อจะขึ้นเรือเอามาผูกทำเป็นธงขึ้นไว้ ในเมื่อล่วงเลยทัศนวิสัยของคนเหล่านั้นไปแล้ว จะเอาธงนั้นมาก็สมควร แม้ผ้าที่เขาเอามาผูกทำเป็นธงปักไว้ในยุทธภูมิในเมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายผ่านพ้นไปแล้ว จะเก็บเอาธงนั้นมาก็สมควร

อุบจีวระ ได้แก่ ผ้าที่เขาใช้ทำพิธีกรรมเอาไปวงล้อมจอมปลวกไว้

สมณะ ได้แก่ ผ้าอันเป็นสมบัติของภิกษุ

อาภิเสกิกะ ได้แก่ ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ สถานที่อภิเษกของพระราชา

อิทธิมยะ ได้แก่ ผ้าของเอหิภิกขุ

ปณิกะ ได้แก่ ผ้าที่ตกอยู่ในระหว่างทาง ผ้าใดที่ปล้นตกไปด้วยความพลอสติของพวกเจ้าของแล้ว ผ้าเช่นนั้นต้องรอไปสักพักหนึ่งแล้วจึงค่อยเก็บเอา

วาทาหฺนุส ได้แก่ ผ้าที่ลมพัดไปตกในไกลที่ผ้าเช่นนั้นเมื่อไม่เห็นเจ้าของจะเก็บเอาไปก็สมควร

เทวทัตติยะ ได้แก่ ผ้าที่เทวดาทั้งหลายถวาย เหมือนอย่างถวายแก่พระอนุรุทธเถระ

สามุทฺทิยะ ได้แก่ ผ้าที่คลื่นสมุทรทั้งหลายซัดขึ้นไว้บนบก^{๕๕}

ผ้าทั้ง ๒๓ ชนิดนั้นล้วนเป็นผ้าที่ไม่มีเจ้าของหรือไม่มีใครต้องการหรือเป็นผ้าที่เขาทิ้งแล้วทิ้งสิ้น จึงสามารถนำมาทำเป็นจีวรใช้ได้

นอกจากนี้ผ้าใดที่หายกเขาถวายแก่สงฆ์ด้วย คำว่า สัมมสฺส เทม หรือผ้าที่ภิกษุทั้งหลายเที่ยวขอได้มา หรือผ้าที่เกิดขึ้นประจำเสนาสนะ ผ้าเหล่านี้จัดเป็นผ้าบังสุกุลไม่ได้ “เพราะผ้าบังสุกุลที่ถูกนั้น ต้องเป็นผ้าที่ถูกทิ้ง หรือวางทอดไว้ที่ใดที่หนึ่งโดยไม่ต้องประเคนและไม่กล่าวถวายแก่สงฆ์”^{๕๖} ซึ่งสามารถกระทำได้โดย “หายกต้องนำผ้าบังสุกุลมาทอดวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของภิกษุ แล้วภิกษุนั้นก็เอาไปถวายโดยทอดวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเหมือนกัน ผ้านั้นจัดเป็น

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐-๙๒.

^{๕๖} พระราชญาณวิสิฐ และคณะ, คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา, หน้า ๔๓.

ผ้าบริสุทธ์สองฝ่าย”^{๕๗} คือเป็นผ้าที่ผู้ให้มิได้กล่าวคำถวายแก่สงฆ์และผู้รับไม่ได้ขอและไม่ได้รับประเคน จึงเป็นผ้าที่บริสุทธ์ทั้งสองฝ่าย

๒. เติจิวริกังคะ ใช้เพียงไตรจีวรเป็นวัตร

ภิกษุผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร จะยืนตืนุ่งห่มเฉพาะผ้า ๓ ผืนเท่านั้น คือ งตเวณผ้าผืนที่ ๔ ภิกษุต้องกล่าวคำสมาทาน ดังนี้ “จตุตถจีวร ปฏิทกขิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดจีวรผืนที่ ๔ หรือจะกล่าวคำว่า “เตจิวริกังคะ สมาทियามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ เมื่อภิกษุผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตรได้ผ้าสำหรับทำจีวรมาแล้ว ถ้ายังไม่มีความพร้อมที่จะทำ เพราะไม่สบายก็ดี ยังไม่ได้กะก็ดี เครื่องอุปกรณอย่างใดอย่างหนึ่งไม่พร้อมก็ดี พึงเก็บไว้ได้ แต่เมื่อได้ย้อมแล้วจะเก็บไว้ไม่ได้^{๕๘}

ผ้าไตรจีวร หมายถึง ผ้าที่ใช้ห่มของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาผืนใดผืนหนึ่งในจำนวน ๓ ผืน คือ ผ้าซ้อนนอกหรือผ้าทาบซ้อน (สังฆาฏิ ๒ ชั้น) ผ้าห่ม (อุตตราสงค์ชั้นเดียว) และผ้านุ่ง (อันตรวาสกชั้นเดียว)^{๕๙} หรือจะเรียกผ้าไตรจีวรว่า ผ้ากาสาวพัสตร์^{๖๐} ผ้ากาสาเยะ^{๖๑} หรือ ผ้ากาสาวะ^{๖๒} ก็ได้ แต่ในภาษาไทยนิยมเรียกเฉพาะผ้าห่ม (อุตตราสงค์) ว่า จีวร^{๖๓}

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไตรจีวร คือ เมื่อถึงฤดูหนาวซึ่งอยู่ในช่วงเดือน ๓ ถึงเดือน ๔ พระองค์ทรงห่มจีวรผืนเดียวประทับนั่งอยู่กลางแจ้งตลอดคืน ในขณะที่มีน้ำค้างตกลงมา แต่พระองค์ก็ไม่ทรงหนาว เมื่อปลุกยามผ่านไปทรงรู้สึกหนาวทรงห่มจีวรผืนที่ ๒ จึงไม่ทรงหนาว เมื่อมัชฌิมยามผ่านไปทรงรู้สึกหนาวทรงห่มจีวรผืนที่ ๓ จึงไม่ทรงหนาว เมื่อปัจฉิมยามผ่านไป ถึงรุ่งเช้าทรงรู้สึกหนาวทรงห่มจีวรผืนที่ ๔ จึงไม่ทรงหนาว จึงทรงมีพระดำริว่า “กุลบุตรในธรรมวินัยนี้ที่เป็นคนมีปกติหนาว กลัวความหนาว อาจครองชีพอยู่ได้ด้วยผ้า ๓ ผืน เราควรกำหนดเขตแดน ควรกำหนดกฎเกณฑ์ในเรื่องผ้า เราควรอนุญาตผ้า ๓ ผืนแก่ภิกษุทั้งหลาย”^{๖๔} จีวรถูกออกแบบโดยพระอานนท์ผู้เป็นพุทธอนุชา เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จจากกรุงราชคฤห์ มุ่งสู่ภาคใต้ของอินเดีย (ทักษิณาคิริชนบท) ทอดพระเนตรเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันนาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อคัน

^{๕๗} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๙๐-๙๒.

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๒/๔๙๗-๕๐๐/๑๙-๒๓.

^{๕๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๖/๒๑๖.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๐/๔๔๖.

^{๖๑} วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๗๔.

^{๖๒} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๒๗.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุติ), หน้า ๖๓.

^{๖๔} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๖/๒๑๕.

นายาวทั้งด้านยาว และด้านกว้างคั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งตามที่ซึ่งคันทาตัดผ่านกัน จึงรับสั่งกับพระอานนท์ ว่า”อานนท์ เธอเห็นนาของชาวมคธซึ่งเขาพูนดินเป็นคันทาสี่เหลี่ยม ยาวทั้งด้านยาวและด้านกว้าง คั่นระหว่างด้วยคันทาสั้น ๆ เชื่อมกันเหมือนทางสี่แพร่งหรือ” ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “เห็นพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “เธอสามารถทำจีวรของภิกษุให้มีรูปร่างนั้นได้หรือ” ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “สามารถทำได้ พระพุทธเจ้าข้า”^{๖๕}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจาก ทักขิณาคิริชนบทมาประทับที่กรุงราชคฤห์ พระอานนท์ได้นำจีวรที่ท่านตัดเสร็จ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้ทอดพระเนตร และพระองค์ทรงกล่าวสรรเสริญพระอานนท์ว่า เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด การทำจีวรนั้นเป็นการตัดผ้าเป็นผืนเล็กบ้าง ผืนใหญ่บ้าง แล้วนำมาเย็บต่อกันให้เป็นผืนเดียวกัน โดยยึดรูปแบบผืนนาของชาวมคธ ซึ่งมีลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยม และในแต่ละช่องจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น อัฏฐมณทล กุสิ อัฏฐมกุสิ มณทล วิวัฏฐะ อนุวิวัฏฐะ คีเวยยกะ เช่น จีวร ๕ ชั้น ชั้นหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็น ๒ ท่อน โดยท่อนยาว เรียกว่า มณทล, ท่อนสั้น เรียกว่า อัฏฐมณทล, แผ่นผ้าเล็กยาวตามมณทลชั้นกึ่งกลาง เรียกว่า วิวัฏฐะ, แผ่นผ้าเล็กสั้นตามอัฏฐมณทลชั้นกึ่งกลาง เรียกว่า อนุวิวัฏฐะ, แผ่นผ้าเล็กสั้นในระหว่างมณทลกับอัฏฐมณทล เรียกว่า อัฏฐมกุสิ, แผ่นผ้าเล็กยาวตามมณทล เรียกว่า กุสิ, อัฏฐมณทลที่ถูกค่อในเวลาห่ม เรียกว่า คีเวยยกะ, อัฏฐมณทลที่ถูกแข้งในเวลาห่ม เรียกว่า ชังเหยยยกะ, อัฏฐมณทลที่ถูกมือในเวลาห่ม เรียกว่า พาหันทะ, แผ่นผ้าทาบริมโดยรอบเรียกว่า อนุวาท^{๖๖} ทรงอนุญาตให้มีลูกดุม รังดุมที่มุมชายล่างกันผ้าเล็ก^{๖๗} และอนุญาตลูกดุมที่ทำด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ ลูกดุมที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขาสัตว์ ทำด้วยไม้ฮ้อ ทำด้วยไม้ไผ่ ทำด้วยไม้จริง ทำด้วยยางไม้ ทำด้วยผลไม้ ทำด้วยโลหะ ทำด้วยกระดองสังข์ ทำด้วยเส้นด้าย^{๖๘}

จีวรหรือผ้าไตรจีวร ซึ่ง ได้แก่ สังฆาฏิ อุตตราสงค์ และอันตรวาสก จะเป็นผ้าผืนใหญ่ผืนเดียวไม่ได้ ต้องตัดผ้าเป็นผืนผ้าเล็ก ๆ เสียก่อนแล้วค่อยนำมาเย็บต่อกัน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นของเศร้าหมอง ไม่เป็นที่ต้องการของคนอื่น แต่เป็นของที่เหมาะสำหรับสมณะ^{๖๙}

การตัดเย็บจีวรที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อถวายแด่พระอนุรุธเถระ ซึ่งเป็นผู้มีจีวรเก่าใช้การเกือบไม่ได้แล้วเมื่อครั้งพุทธกาล ถือว่าเป็นงานใหญ่ เพราะมีพระเถระร่วมกันทำหลายรูป โดยในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ รูป พระเถระ ๘๐ รูป พระมหากัสสปเถระนั่งตอนต้นเพื่อเย็บจีวร พระสารีบุตรนั่งกลาง พระอานนท์นั่งท้าย และ

^{๖๕}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓.

^{๖๖}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๓-๒๑๔.

^{๖๗}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๘/๒๑๘.

^{๖๘}วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๗๙/๖๗.

^{๖๙}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๕/๒๑๔.

พระสงฆ์ได้ช่วยกันกรอด้าย ส่วนพระพุทธรูปเจ้าทรงรับหน้าที่สนเข็ม โดยมีพระโมคคัลลานะเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการตัดเย็บจีวร^{๗๐}

หมวดที่ ๒ ปิณฑปาตปฏิสังยุตต์ รุตงศ์ที่เกี่ยวกับบิณฑบาต

๓. ปิณฑปาตีกังคะเทียบบิณฑบาตเป็นวัตร

ภิกษุผู้เทียบบิณฑบาตเป็นวัตร ย่อมไม่รับอติเรกลาภ^{๗๑} ภิกษุผู้เทียบบิณฑบาตเป็นวัตรต้องกล่าวคำสมาทาน ดังนี้ “อติเรกลาภํ ปฏิกฺขิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดอติเรกลาภ หรือจะกล่าวคำว่า “ปิณฑปาตีกังคะ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้เทียบบิณฑบาตเป็นวัตรสมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

บิณฑบาต หมายถึง อาหารที่ใส่ลงในบาตรของภิกษุ อาหารถวายพระ ในภาษาไทยใช้ในความหมายว่า รับของใส่บาตร^{๗๒} บิณฑบาต เมื่อแปลตามตัวพยัญชนะ แปลว่า “การตกแห่งก้อนข้าว”^{๗๓}

บาตร หมายถึง ภาชนะที่พระภิกษุ สามเณร ใช้รับอาหารบิณฑบาต เป็นบริขารประจำตัว คู่กับไตรจีวรซึ่งผู้ที่อุปสมบทจำเป็นจะต้องมีจึงจะบวชได้ ดังที่รวมกันเรียกว่า “ปัตต จีวร” และจัดเป็น ๑ ในบริขาร ๘ ของภิกษุ^{๗๔} บาตรที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้ มี ๓ ขนาด คือ (๑) บาตรขนาดใหญ่ (๒) บาตรขนาดกลาง (๓) บาตรขนาดเล็ก โดยกำหนดเอาความจุของข้าวสุกเป็นหลัก ดังนี้ บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๒ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น, บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกจากข้าวสาร ๑ ทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น, บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกจากข้าวสารครึ่งทะนาน จุของเคี้ยวเศษหนึ่งส่วนสี่ จุกับข้าวพอสสมควรแก่ข้าวสุกนั้น บาตรที่มีขนาดใหญ่กว่า และเล็กกว่าที่กล่าวมานั้นเป็นบาตรที่ใช้ไม่ได้^{๗๕}

บาตรที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้มีด้วยกัน ๒ ชนิด คือ บาตรเหล็ก และบาตรดินเผา^{๗๖} บาตรที่พระพุทธรูปเจ้าทรงห้ามมีด้วยกันทั้งหมด ๑๑ ชนิด ได้แก่ (๑) บาตรทองคำ (๒) บาตรเงิน (๓) บาตรแก้วมณี (๔) บาตรแก้วไพฑูรย์ (๕) บาตรแก้วพลี (๖) บาตรสัมฤทธิ์ (๗) บาตรกระຈ (๘)

^{๗๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๓๗๘.

^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๔๘๐, ลาภเกินปกติ, ลาภส่วนพิเศษ.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒.

^{๗๓} กรมการศาสนา, คำสอนผู้บวชพรรษาเดียวฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส, หน้า ๓๒.

^{๗๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๑๗๙.

^{๗๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

^{๗๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๒/๑๒๔.

บาตรดีบุก (๙) บาตรตะกั่ว (๑๐) บาตรทองแดง (๑๑) บาตรไม้^{๗๗๗} และทรงห้ามนำสิ่งอื่นมาใช้แทนบาตร เช่น หม้อกระเบื้อง กะโหลกน้ำเต้า กะโหลกผี เพราะสิ่งเหล่านี้ดูแล้วไม่เหมาะสม เหมือนพวกเดียรถีย์^{๗๗๘} (นักบวชนอกศาสนา)

บาตร ถือว่าเป็นภาชนะที่จำเป็น และมีความสำคัญสำหรับนักบวชในพระพุทธศาสนา อย่างมากมีค่ามากกว่าสิ่งอื่นใด ดังคำกล่าวของ พระติสสเถระ (ชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระวินัย) ว่า “เราละทิ้งงานทองคำลวดลายวิจิตรมีค่านับร้อยปละมาใช้บาตรดินแทน”^{๗๗๙}

วัตรปฏิบัติเกี่ยวกับบาตร และบิณฑบาตที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำเป็นประจำ มีดังนี้ เมื่อทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ทรงชูปาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงยืนบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรคอยรับ ทรงรับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ไม่ทรงล้างบาตรดังชุก ๆ ไม่ทรงล้างบาตรด้วยวิธีหมุน ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงล้างบนพระหัตถ์ เมื่อทรงล้างพระหัตถ์ก็เป็นอันทรงล้างบาตร เมื่อทรงล้างบาตรก็เป็นอันทรงล้างพระหัตถ์ ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก และทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ให้น้ำกระเซ็น เมื่อทรงรับข้าวสุกก็ไม่ทรงชูปาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงยืนบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรคอยรับ ทรงรับข้าวสุกไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ทรงรับกับข้าวเสวย พระกระยาหารพอประมาณกับข้าว ไม่ทรงทำกับข้าวให้เกินกว่าคำข้าว ทรงเคี้ยวคำข้าวข้างในพระโอษฐ์สองสามครั้งแล้วทรงกลืน ข้าวยังไม่ละเอียดไม่ทรงกลืนลงไป ไม่มีข้าวเหลืออยู่ในพระโอษฐ์จึงน้อมคำข้าวอีกคำหนึ่งเข้าไป ทรงมีปกติ กำหนดรสอาหารแล้วเสวยอาหาร แต่ไม่ทรงติดในรส ไม่ทรงติดียนกัตรนั้น ไม่ทรงมุ่งหวังกัตรอื่น^{๗๘๐}

บทบัญญัติเกี่ยวกับบาตรและบิณฑบาต ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีดังต่อไปนี้

บทบัญญัติที่เกี่ยวกับบาตร เนื่องจากบาตรในสมัยก่อนทำมาจากดินทำให้ง่ายต่อการแตกหรือชำรุดได้ง่าย พระพุทธเจ้าจึงบัญญัติสิกขาบทที่เกี่ยวกับการเก็บรักษาบาตร ไว้ดังนี้ พระภิกษุเก็บบาตรไว้ทั้งที่ยังไม่แห้งทำให้บาตรเหม็นอับจึงทรงรับสั่งให้เช็ดบาตร ให้เอาบาตรผึ่งแดดก่อนแล้วจึงค่อยเก็บ ภิกษุทั้งหลายวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ บาตรกลิ้งตกแตก ทรงห้ามวางบาตรไว้ที่ริมตั่งไม้ บาตรถูกลมพายุพัดกลิ้งตกแตกทรงอนุญาตที่วางบาตร อนุญาตชันวางบาตร อนุญาตให้ใช้ถลกบาตร ไม่พึงแขวนบาตร พระภิกษุเก็บบาตรไว้บนเตียง บนตั่ง เผลอสตินั่งทับบาตรแตก จึงทรงห้ามเก็บบาตรไว้บนเตียง บนตั่ง พระภิกษุทั้งหลายเก็บบาตรไว้บนกลด กลดถูกลมพายุพัด บาตรตกแตกทรงห้ามเก็บบาตรไว้บนกลด ภิกษุทั้งหลายถือบาตรอยู่พลักบานประตูเข้าไป บาตรกระทบบานประตูแตกทรง

^{๗๗๗} วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๕๒/๑๙.

^{๗๗๘} วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๔.

^{๗๗๙} ชุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๗/๓๓๘.

^{๗๘๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๙-๔๘๐.

รับสั่งห้ามพระภิกษุถือบาตรหลักบานประตูเข้าไป^{๘๑} และทรงห้ามใช้บาตรรองรับเศษอาหาร เพราะเหมือนฉันในภาชนะที่ตัวเองใช้เป็นกระโถน^{๘๒} ห้ามใช้บาตรใส่อาหาร^{๘๓} เป็นต้น

บทบัญญัติเกี่ยวกับการนุ่งห่ม และกิริยามารยาทในบิณฑบาต เมื่อจะเข้าบ้านควรถอดรองเท้า เคาะดินออกจากรองเท้า เก็บรองเท้าใส่ถุงแล้วคล้องที่ป่า ฟิงนุ่งห่มเป็นปริมนทล (ไม่ทำชายจีวรหรือสังฆาฏิ ย้อยข้างหน้าหรือย้อยข้างหลัง ทำชายจีวร สังฆาฏิ ทั้งสองให้เสมอกัน ปิดบริเวณสะดือ และบริเวณเข่า ปกปิดกายให้เรียบร้อย)^{๘๔} คาคประคคเอน ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กัดลูกดุม ล้างบาตรแล้วถืออย่างสำรวมเข้าบ้านโดยไม่รีบร้อน ฟิงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน ฟิงสำรวมดีไปในละแวกบ้าน ฟิงทอดจักษุลงไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเว็กผ้าไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงหัวเรียดงไปในละแวกบ้าน ฟิงพูดเสียงเบาไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเดินโคลงกายไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงแกว่งแขนไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเดินโคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเดินเท้าสะเอวไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเดินคลุมศีรษะไปในละแวกบ้าน ไม่ฟิงเดินกระโหยงไปในละแวกบ้าน เมื่อเข้าบ้านก็ฟิงสังเกตว่าเราจะเข้าทางนี้ ออกทางนี้ ไม่ฟิงรีบร้อนเข้า ไม่ฟิงรีบร้อนออกไป ไม่ฟิงยืนไถลนั้ก ไม่ฟิงยืนไถลนั้ก ไม่ฟิงยืนนานนั้ก ไม่ฟิงกลับเร็ววันกั ฟิงยืนสังเกตว่าเขาประสงค์จะถวายอาหารหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าเขาหยุดทำงานหรือลุกจากที่นั่งหรือจับทัพพีหรือจับภาชนะ หรือตั้งภาชนะไว้ ฟิงยืนกำหนดว่า เขาประสงค์จะถวายหรือ เมื่อเขาถวายอาหารฟิงใช้มือข้างซ้ายแหวกผ้าสังฆาฏิแล้วน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือข้างขวาใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับอาหาร ไม่มองดูหน้าผู้ถวายอาหาร เมื่อเขาถวายแล้วใช้ผ้าสังฆาฏิคลุมบาตร ไม่ต้องรีบร้อน กลับอย่างสำรวม^{๘๕}

สำหรับพระภิกษุผู้อยู่ป่า ควรตื่นแต่เช้าตรู่ สวมถุงบาตรคล้องป่า พาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ ปิดประตูหน้าต่างแล้วจึงลงจากเสนาสนะ แต่งกายให้เรียบร้อยเมื่อจะเข้าหมู่บ้าน ฯลฯ เมื่อออกจากหมู่บ้านแล้วฟิงสวมถุงบาตรคล้องป่า พับจีวรวางไว้บนศีรษะ สวมรองเท้าเดินกลับที่พัก^{๘๖}

บทบัญญัติเกี่ยวกับสถานที่โคจร และโอโคจรในบิณฑบาต สถานที่โคจรบิณฑบาต หมายถึงสถานที่ ๆ เทียวไปเสมอหรือไปเป็นประจำ สถานที่ ๆ ภิกษุเข้าไปโดยไม่ผิดพระธรรมวินัย^{๘๗} ได้แก่

^{๘๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๔/๒๐.

^{๘๒}วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๔.

^{๘๓}วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๕/๒๔.

^{๘๔}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๗๖-๕๗๘/๖๔๙-๖๕๒.

^{๘๕}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๒๐/๓๔๒.

^{๘๖}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๘/๒๓๖-๒๓๗.

^{๘๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุติ), หน้า ๕๓.

สถานที่ ดังต่อไปนี้ ไม่เป็นที่มียิงแพศยา ไม่เป็นที่มียิงหม้าย ไม่เป็นที่มียิงสาวเทื่อ ไม่เป็นที่มียิงบัณฑิต ไม่เป็นที่มียิงภิกษุณี ไม่เป็นที่มียิงร้านสุรา ไม่อยู่คลุกคลีกับพระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เติร์ถีย์ สวากเติร์ถีย์ ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร หรือเสพคบเข้าไปนั่งใกล้ตระกูลที่มีศรัทธาเลื่อมใส เดินไปตามถนนก็สำรวจ ไม่เดินมองข้าง มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองทศน้อย ทศใหญ่ ไม่ชวนขวายนการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล คือ การฟ้อน การขับร้อง การประโคมดนตรี^{๘๘}

สถานที่ที่โอจระ หมายถึง สถานที่ ๆ พระภิกษุไม่ควรเข้าไป ได้แก่ เป็นที่มีผู้ยิงแพศยา มีหญิงหม้าย มีสาวเทื่อ มีบัณฑิต มีภิกษุณี หรือมีร้านสุรา เป็นที่อยู่คลุกคลีกับพระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เติร์ถีย์ สวากเติร์ถีย์ ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร หรือเสพคบเข้าไปนั่งใกล้ตระกูลที่ไม่มีศรัทธาไม่เลื่อมใส เดินไปตามถนนไม่สำรวจ เดินมองข้าง มองม้า มองรถ มองพลเดินเท้า มองสตรี มองบุรุษ มองเด็กชาย มองเด็กหญิง มองร้านตลาด มองหน้ามุขเรือน มองข้างบน มองข้างล่าง มองทศน้อย ทศใหญ่ แม้การมองเห็นด้วยตาแล้วไม่สำรวจนี้ รวมเรียกว่า โอจระ^{๘๙}

บทบัญญัติเกี่ยวกับอาหารบิณฑบาต พระพุทธเจ้าได้ทรงห้ามรับและฉันอาหาร ๓ อย่าง ดังนี้ (๑) เนื้อที่ตนเห็น หมายถึง เนื้อสัตว์หรือเนื้อปลาที่ภิกษุเห็นทายนกข่านำมาปรุงอาหารถวายพระภิกษุ (๒) เนื้อที่ตนได้ยิน หมายถึง เนื้อสัตว์หรือเนื้อปลาที่ภิกษุได้ยินทายนกข่านำมาปรุงอาหารถวายพระภิกษุ (๓) เนื้อที่ตนสงสัย หมายถึง เนื้อสัตว์หรือเนื้อปลาที่ภิกษุสงสัยทายนกข่านำมาปรุงอาหารถวายพระภิกษุ และอนุญาตพระภิกษุฉันอาหาร ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) เนื้อที่ตนไม่เห็น (๒) เนื้อที่ตนไม่ได้ยิน (๓) เนื้อที่ตนไม่สงสัย^{๙๐} และห้ามฉันเนื้อ ๑๐ อย่าง ได้แก่ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี และเนื้อเสือดาว^{๙๑} ทรงอนุญาตผักสดทุกชนิด และของฉันที่ทำด้วยแป้งทุกชนิด^{๙๒} และทรงอนุญาตให้ภิกษุรับอาหารได้เต็มบาตร ๒-๓ บาตรเท่านั้น เมื่อรับแล้วให้นำมาแบ่งปันพระภิกษุด้วยกัน^{๙๓}

บิณฑบาตที่พระภิกษุไม่ควรฉันมี ๕ อย่าง ดังนี้ (๑) เป็นของไม่ควรฉันเพราะบุคคลผู้ถวายมีข้อตำหนิ คือ เป็นบิณฑบาตของบุคคลลอลชชี (๒) เป็นของไม่ควรฉันเพราะบิณฑบาตมีการเกิดขึ้นไม่บริสุทธิ์ คือ เกิดจากการแนะนำของภิกษุณี และการสรรเสริญคุณที่ไม่มีจริงในตน (๓) เป็นของไม่ควรฉัน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์เจ้าของ คือ ภิกษุเจ้าของบิณฑบาตที่กำลังหิว (๔) แม้ภิกษุเจ้าของ

^{๘๘} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑-๕๗๓.

^{๘๙} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๖/๕๗๑-๕๗๓.

^{๙๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๒/๔๙.

^{๙๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๑๔๓.

^{๙๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๒/๑๓๖.

^{๙๓} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๒๓๒/๓๙๐.

บิณฑบาตนั้นจะอิ่มแล้ว แต่บิณฑบาตก็ยังเป็นของไม่ควรฉัน เพื่อเป็นการอนุเคราะห์อันเตวาลิก เป็นต้น ของท่านนั่นเอง เนื่องจากอันเตวาลิกหรือคนอื่น ๆ ที่อาศัยบิณฑบาตนั้นยังหิวอยู่ (๕) แม้ภิกษุเจ้าของบิณฑบาตนั้นจะอิ่มหน้าสำราญแล้ว แต่ว่าบิณฑบาตก็ยังเป็นของไม่ควรฉันเพราะความไม่ศรัทธา คือ ภิกษุเจ้าของบิณฑบาตยังไม่มีศรัทธา^{๙๔}

บทบัญญัติเกี่ยวกับกิริยามารยาทในการฉันอาหาร พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับการฉันอาหารขึ้น ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสวยงามเหมาะกับจริยวัตรของพระภิกษุ ดังต่อไปนี้ ภิกษุพึงฉันบิณฑบาตโดยเคารพ ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ฉันบิณฑบาตโดยไม่เคารพทำเหมือนไม่อยากจะฉันต้องอาบัติทุกกฏ^{๙๕} ภิกษุพึงฉันบิณฑบาตพอเหมาะกับแ่ง^{๙๖} ภิกษุไม่พึงทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน ภิกษุไม่พึงอ้าปากรอคำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก ภิกษุขณะกำลังฉันไม่พึงสอดมือทั้งหมดเข้าในปาก พึงทำความสำเหนียกว่าขณะที่ในปากมีคำข้าวเราจักไม่พุดคุย พึงทำความสำเหนียกว่าเราจักไม่ฉันโยนคำข้าว ภิกษุไม่พึงฉันกัดคำข้าว ภิกษุไม่พึงฉันทำกระพุ้งแก้มตุ่ย ภิกษุไม่พึงฉันโปรยเมล็ดข้าว ภิกษุไม่พึงฉันแลบลิ้น ภิกษุไม่พึงฉันทำเสียงดังจ๊ับ ๆ ภิกษุไม่พึงฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ภิกษุไม่พึงฉันเลียมือ ภิกษุไม่พึงฉันเลียบาตร ภิกษุไม่พึงฉันเลียริมฝีปาก ภิกษุไม่พึงจับภาชนะ น้ำดื่ม ด้วยมือเปื้อนอาหาร^{๙๗} ฯลฯ

บทบัญญัติที่ทรงห้ามเกี่ยวกับอาหาร และบิณฑบาต พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไม่ให้พระภิกษุฉันอาหารที่หายกยังไม่ได้ถวายหรือประเคน พระภิกษุใดละเมิดต้องอาบัติ แต่อนุญาตให้นำน้ำและไม่จุ่มฟันมาใช้เองได้โดยไม่ต้องประเคน^{๙๘} ภิกษุใดให้ของเคี้ยวหรือของฉันแก่โจรเจลก ปริพาชก หรือปริพาชิกาด้วยมือตนต้องอาบัติปาจิตตีย์ (ปริพาชก ได้แก่ นักบวชคนใดคนหนึ่งอยู่ในลัทธิปริพาชก ยกเว้นภิกษุและสามเณร โจรเจลก ได้แก่ ชีเปลือยคนใดคนหนึ่งอยู่ในลัทธิปริพาชก) เนื่องจากเดิรภัยเหล่านี้ต้องการติเตียนพระพุทธ ต้องการติเตียนพระธรรม ต้องการติเตียนพระสงฆ์^{๙๙} เป็นต้น

การบิณฑบาตเป็นพุทธประเพณีที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณี และทรงปราศรัยกับพระอัครนาคที่เดินทางมาเข้าเฝ้าพระองค์เสมอว่า “เธอทั้งหลายยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ พวกเธอเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ร่วมใจกัน ไม่ทะเลาะกัน อยู่จำพรรษาเป็นผาสุกหรือ และบิณฑบาตไม่ลำบากหรือ”^{๑๐๐} ในเวลาเช้าพระพุทธเจ้า พระภิกษุ ภิกษุณี

^{๙๔}ม.มุ.อ. (ไทย) ๑๗/๒๒๘.

^{๙๕}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๖/๖๘๑.

^{๙๖}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๐๙/๖๘๔.

^{๙๗}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๑๕-๖๓๑/๖๙๑-๗๐๘.

^{๙๘}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๖๓-๒๖๕/๔๑๖.

^{๙๙}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๖๙-๒๗๑/๔๑๘-๔๒๐.

^{๑๐๐}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๔/๑๙๗.

เมื่อไปประทับอยู่ ณ ที่แห่งใด เมื่อถึงเวลาเช้าจะครองอันตราสกถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิคมหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตเป็นประจำ^{๑๐๑}

พระพุทธเจ้าได้ทรงกล่าวไว้ว่า การบิณฑบาต ๒ คราวที่มีอานิสงส์มากกว่าการบิณฑบาตครั้งอื่น ๆ คือ (๑) บิณฑบาตที่พระพุทธเจ้าได้เสวยแล้วตรัสรู้สูตรสัมมาสัมโพธิญาณ (๒) บิณฑบาตที่พระพุทธเจ้าเสวยแล้วปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ^{๑๐๒}

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร จะเว้นภัตร ๑๔ อย่าง คือ

๑. สงฆภตต์ ภัตรที่เขาถวายสงฆ์ทั่วไป
๒. อุเทศภตต์ ภัตรที่เขาเจาะจงถวายเฉพาะตัว
๓. นิมนตน์ ภัตรในที่นิมนต์
๔. สลากภตต์ ภัตรที่เขาถวายโดยสลาก
๕. ปกขิกัม ภัตรถวายประจำปักข์
๖. อุโปสถิกัม ภัตรถวายประจำวันอุโบสถ
๗. ปาฏิปติกัม ภัตรถวายประจำวันปาฏิบพ
๘. อาคนตุภตต์ ภัตรเพื่อภิกษุอาคันตุกะ
๙. คมิกภตต์ ภัตรเพื่อภิกษุผู้เตรียมเดินทาง
๑๐. คิลานภตต์ ภัตรเพื่อภิกษุผู้อาพาธ
๑๑. คิลานุปฏฐากภตต์ ภัตรเพื่อผู้อุปฐากภิกษุอาพาธ
๑๒. วิหารภตต์ ภัตรประจำวิหาร
๑๓. ชุรภตต์ ภัตรประจำบ้านใกล้วัด
๑๔. วารภตต์ ภัตรที่เขาถวายโดยวาระ คือ แบ่งเวรกันถวาย แต่ถ้าภัตรเหล่านี้น้ำ

ทหายกเขากล่าวถวายว่า “ขอานิมนต์ท่านทั้งหลายจงรับสังฆภัตรที่บ้านข้าพเจ้า และขอสงฆ์จงรับด้วย” ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรก็ควรรับ ภัตรที่เขาหุงถวายในวิหารก็รับได้^{๑๐๓}

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษณ์หรืออย่างเคร่ง ภิกษุสามารถรับภัตรที่ทหายกเขานำมาถวายข้างหน้าก็ได้ ข้างหลังก็ได้ ยืนที่ประตูเรือนคนอื่นเมื่อเขามาขอรับบาตรไปใส่อาหารมาถวายก็รับได้ หากกลับจะรับอาหารเวลากลับก็รับได้ แต่เลิกบิณฑบาตนั่งลงแล้วจะรับอีกไม่ได้ในวันนั้น

^{๑๐๑}ที.ส. (ไทย) ๙/๔๐๖/๑๗๕, วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๒๘/๒๖๘, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๙๒/๓๕๖.

^{๑๐๒}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๗/๑๕๗.

^{๑๐๓}พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๓๙.

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง แม้นั่งลงแล้วยังรับอีกได้ในวันนั้น แต่ไม่รับนิมนต์เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา รับนิมนต์เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้ก็ได้ในวันต่อไปก็ได้

ภิกษุผู้ถือน้อยอย่างกลางและอย่างอ่อนไม่มีอิสระ ภิกษุผู้ถือน้อยอย่างเคร่งเท่านั้นจึงจะได้รับความสุข มีเรื่องเล่าว่า ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งมีประเพณีประพาศดวงศของพระอริยะ ภิกษุที่ถือน้อยที่เคร่ง ได้กล่าวชวนภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรที่ถือน้อยอย่างอ่อนว่า พวกเราไปฟังธรรมกันเถิด ในสองรูปนั้นรูปหนึ่งกล่าวว่า ท่านครับผมไปไม่ได้ครับ ติดนิมนต์โยมคนหนึ่ง อีกรูปหนึ่งก็กล่าวว่า ผมก็รับนิมนต์ฉันในวันพรุ่งนี้ของทายกคนหนึ่งไว้ ภิกษุทั้งสองรูปจึงไม่ได้ไปฟังธรรม แต่รูปที่ถือน้อยเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรอย่างเคร่ง บิณฑบาตแต่เช้าและฉันเสร็จแล้วก็ไป จึงได้ฟังธรรม และได้รับรสแห่งพระธรรม^{๑๐๔}

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรจะขาดจากจุดประสงค์ข้อนี้ คือ ยินดีอดิเรกลาภ มีสังฆภัต เป็นต้น และถ้าภิกษุรับกิจนิมนต์เพื่อภัตตาหาร ๓ อย่างต่อไปนี้จะขาดจากการสมาทานจุดประสงค์นี้เหมือนกัน กิจนิมนต์ ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) กิจนิมนต์ทั่วไป (๒) กิจนิมนต์ไปเพื่อเยี่ยมเยียน (๓) กิจนิมนต์ที่มีอยู่ประจำ^{๑๐๕} การฉันภัต ๑๔ อย่าง เช่น สงฆภตต์ (ภัตที่เขาถวายสงฆ์ทั่วไป) เป็นต้น ถ้าฉันเพื่อความเหมาะสมไม่ขาดจากจุดประสงค์นี้ แต่ถ้าพิจารณาเห็นว่าเป็นโทษก็ไม่ควรฉันภัต ๑๔ อย่างนั้น^{๑๐๖}

สันโดษในบิณฑบาตมี ๑๕ อย่าง ได้แก่ (๑) สันโดษในการตริก (๒) สันโดษในการไป (๓) สันโดษในการแสวงหา (๔) สันโดษในการได้มา (๕) สันโดษในการรับ (๖) สันโดษในการรับแต่พอประมาณ (๗) สันโดษในการเว้นจากการอยากได้ (๘) สันโดษตามที่ได้ (๙) สันโดษตามกำลัง (๑๐) สันโดษตามความที่เหมาะสม (๑๑) สันโดษในการอุปการะ (๑๒) สันโดษในการกำหนด (๑๓) สันโดษในการบริโภค (๑๔) สันโดษในการสะสม (๑๕) สันโดษในการสละ^{๑๐๗} และความหมายของสันโดษในบิณฑบาต ๑๕ อย่าง มีดังนี้

๑. สันโดษในการตริก หมายความว่า ขณะที่ภิกษุจะไปบิณฑบาตในวันรุ่งขึ้นก็ไม่คิดว่า วันรุ่งขึ้นจะไปรับบิณฑบาตในสถานที่แห่งไหน

๒. สันโดษในการไป หมายความว่า ขณะที่ภิกษุจะไปรับบิณฑบาตก็ไม่คิดว่าจะได้รับบิณฑบาตจากเรือนหลังไหน เดินไปโดยมีกรรมฐานเป็นประธาน

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐.

^{๑๐๕} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสมถะ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๐.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๑๐๗} อจ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๖/๙๘-๙๙.

๓. สันโดษในการแสวงหา หมายความว่า เมื่อภิกษุไปบิณฑบาตก็พาภิกษุอื่นไปด้วย
๔. สันโดษในการได้ หมายความว่า ภิกษุไม่คิดว่าจะได้รับบิณฑบาตมาจากทายกใด ไม่ว่าจะได้รับสิ่งของที่พอใจหรือไม่พอใจก็ตาม
๕. สันโดษในการรับ หมายความว่า ภิกษุไม่คิดว่า ถ้าทายกถวายสิ่งของที่ตนชอบใจก็จะรับ หรือถ้าไม่ชอบใจก็จะไม่รับ
๖. สันโดษในการรับแต่พอประมาณ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้พิจารณาการรับสิ่งของจากทายกแต่พอประมาณเท่านั้น
๗. สันโดษในการเว้นจากการอยากได้ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุจะไปบิณฑบาตในหมู่บ้านก็ไม่ไปบิณฑบาตเฉพาะในตระกูลที่มั่งคั่ง แต่เดินรับบิณฑบาตไปตามลำดับเรือน
๘. สันโดษตามที่ได้ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้บริหารอัตภาพชีวิตด้วยบิณฑบาต ไม่ว่าจะได้รับบิณฑบาตที่ประณีตหรือเศร้าหมองก็พอใจในบิณฑบาตที่ตนได้มาเท่านั้น
๙. สันโดษตามกำลัง หมายความว่า ภิกษุบริหารอัตภาพด้วยบิณฑบาตตามกำลังที่ตนมี
๑๐. สันโดษตามความเหมาะสม หมายความว่า ภิกษุให้บิณฑบาตแก่ภิกษุอื่น ส่วนตนฉันบิณฑบาตที่เหมาะสมกับตนเท่านั้น
๑๑. สันโดษในการอุปการะ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้รู้อุปการะว่า บิณฑบาตนี้ได้มาจากทายกผู้มีศรัทธาจึงฉันอาหารในบิณฑบาต เพื่ออนุเคราะห์การประพาศิพรหมจรรย์เท่านั้น
๑๒. สันโดษในการกำหนด หมายความว่า ภิกษุไม่รับบิณฑบาตที่ทายกบรรจุกุเต็มบาตร แต่รับบิณฑบาตเท่าที่จะรับได้เท่านั้น
๑๓. สันโดษในการบริโภค หมายความว่า ขณะที่ภิกษูกำลังฉันอาหารในบิณฑบาตก็คิดว่าฉันอาหารในบิณฑบาตเพื่อบรรเทาความหิวเท่านั้น
๑๔. สันโดษในการสะสม หมายความว่า ภิกษุไม่สะสมอาหารไว้บริโภคอีก
๑๕. สันโดษในการสละ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุสละบิณฑบาต ก็ไม่เห็นแก่หน้าของผู้ใด แต่สละบิณฑบาตให้ภิกษุอื่นโดยตั้งอยู่ในสาราณียธรรม^{๑๐๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต หมายถึง อาหารที่ใส่ลงในบาตรพระ อาหารถวายพระ^{๑๐๙} ซึ่งสอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ ซึ่งได้ให้ความหมายของคำว่า บิณฑบาต ตามตัวพยัญชนะแปลว่า การตกลงแห่งก้อนข้าว แต่โดยความหมายของคำนี้แล้วมีความหมายมากกว่านั้น หมายถึง การที่พระภิกษุไม่ต้องหุงหาอาหารเอง ไม่สร้างครัวเอง ไม่ให้เก็บ

^{๑๐๘} วจ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๖/๙๙-๑๐๐.

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ ยุติ), หน้า ๑๓๗.

สะสมอาหาร ให้ภิกษุอาศัยอาหารบิณฑบาต^{๑๑๐} ในส่วนของพระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน) ได้ให้ความหมายของ บิณฑบาต หมายถึงกิจวัตรของพระภิกษุสามเณร โดยการออกเดินถือบาตรเพื่อรับ การถวายภัตตาหารหรือสิ่งของจากชาวบ้านในเวลาเช้า เรียกว่า การออกบิณฑบาต ซึ่งพระพุทธเจ้า ทรงมีพุทธานุญาต เอาไว้ว่าการบิณฑบาต เป็นกิจวัตรของพระภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติ โดยมีการ ประพฤติปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่าการบิณฑบาตเป็นกิจวัตรอัน ประเสริฐเรียกว่า “การโปรดสัตว์” การออกบิณฑบาตจึงถือว่าเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทาง หนึ่ง^{๑๑๑}

ดังนั้น ผู้วิจัยพอสรุปความได้ว่า บิณฑบาต สามารถแบ่งการให้ความหมายออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นการตกลงแห่งก้อนข้าวหรืออาหารที่ถูกใส่ลงในบาตรเพื่อถวายแก่ พระภิกษุ และลักษณะที่สองเป็นกิจวัตรที่พระภิกษุ สามเณรจะต้องทำเป็นกิจวัตรประจำ เนื่องด้วย ต้องเลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาตและยังเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เรารู้จักกันดีคือ การบิณฑบาต เพื่อโปรดสัตว์

๔ สप्तทานจาริกังคะ เทียวบิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร

ภิกษุผู้เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตรจะเหมือนกับภิกษุผู้เทียวบิณฑบาตเป็น วัตร แต่จะอุกฤษฏ์กว่า คือ จะเดินบิณฑบาตรรับตามแถวเดียว เช่น เดินบิณฑบาตฝั่งซ้ายมือ หรือ ขวามือ ไม่รับข้ามแถวหรือในแถวเดียว ไม่รับข้ามราย ภิกษุผู้เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็น วัตรต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “โลลูปจาร์ ปฏิกิขปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้า งดการ เทียวโดยละโมภเสีย หรือ “สप्तทานจาริกังคะ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้ เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

ภิกษุผู้เทียวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร เวลาเทียวบิณฑบาตเมื่อถึงประตูบ้าน ควรหยุด และตรวจดูความปลอดภัยก่อนว่า ในตรอกหรือบ้านใดมีอันตรายไหม ถ้ามีอันตรายก็ เลี่ยงเสีย ไปตรอก ซอย บ้านอื่น หรือขณะบิณฑบาตในหมู่บ้าน ถนนใด ไม่ได้อาหารอะไรเลย ก็ให้ทำ ใจว่าหมู่บ้านนี้ไม่ใช่หมู่บ้าน ถนนนี้ไม่ใช่ถนน และเดินเลยไปบิณฑบาตที่อื่น พระที่ถือธุดงค์ข้อนี้ควรไป เข้าสักหน่อย เพราะเมื่อบิณฑบาตในหมู่บ้านนั้นได้อาหารน้อย ยังพอมีเวลาไปบิณฑบาตที่หมู่บ้านอื่น ได้ทันเวลา ถ้ามีชาวบ้านเขามาถวายทานในวัด หรือมาพบภิกษุระหว่างทางขอรับบาตรไปใส่อาหาร แล้วนำมาถวายก็ควรรับ ภิกษุเมื่อเดินเทียวบิณฑบาตเดินทางมาถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งและได้เวลา

^{๑๑๐} พุทธทาสภิกขุ, คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓), หน้า ๕๒.

^{๑๑๑} พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน), “การศึกษาวิเคราะห์บิณฑบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิต และกุศลใบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๐.

บิณฑบาตพอดีควรเข้าไปบิณฑบาตในหมู่บ้านนั้นเสียก่อน แล้วค่อยเที่ยวเดินบิณฑบาตไปตามลำดับหมู่บ้านต่อไป แม้จะไม่ได้อาหารเลยก็ตาม^{๑๑๒}

ภิกษุผู้สมทานธุดงค์บิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร ถ้าได้อาหารอร่อยจากบ้านหลังใด ท่านจะไม่เดินบิณฑบาตทางทิศนั้นอีกเลย เพราะถ้าไปบิณฑบาตทางบ้านนั้นอีก ก็จะเป็นการบิณฑบาตปกติ ถ้ามีสถานที่บิณฑบาตที่น่าสงสัยท่านก็เว้นที่นั้นเสีย^{๑๑๓}

ภิกษุควรฉันอาหารแต่พอประมาณ มีความปรารถนาน้อย ปราศจากความละโมภ หมดความกระหายหิวด้วยความอยาก ไม่มีความอยากอีกต่อไป ดับความเร่าร้อนได้ตลอดกาล เมื่อเที่ยวรับบิณฑบาตแล้วควรเข้าไปขายป่าทันที ยืนหรือนั่งที่โคนต้นไม้ขายป่านั้น ควรจะชวนขายในฉาน ทรงปัญญา ยืนดูอยู่เฉพาะในขายป่า ควรฟังพินิจ ทำตนให้ยินดียิ่ง ณ โคนต้นไม้ นั้น เมื่อราตรีสว่างแล้วจึงควรเข้าไปสู่บริเวณหมู่บ้าน ไม่ควรยืนตีรับนิมนต์ฉันที่เรือนและอาหารที่เขานำมาจากบ้านถวายเจาะจง เข้าไปถึงหมู่บ้านแล้วไม่ควรรีบร้อนเข้าไปเรือนตระกูลอุปฐาก เป็นผู้ตัดการพูดคุย ไม่ควรกล่าววาจาเกี่ยวกับการแสวงหาของกิน คิดว่าสิ่งที่เราได้แล้วล้วนแต่เป็นประโยชน์ทั้งนั้นถึงไม่ได้ก็ดี ไม่ควรดูหมิ่นทานว่าน้อย ไม่ควรดูแคลนทายกผู้ให้^{๑๑๔}

ภิกษุไม่พึงประมาทบิณฑบาตที่ตนยืนรับ^{๑๑๕} (หมายถึง ไม่พึงดูหมิ่นอาหารที่ต้องลุกขึ้นไปยืนรับตามลำดับตรอก ไม่เลือกรับเฉพาะบ้าน)^{๑๑๖} ภิกษุได้ข้าวก็ดี ได้น้ำก็ดี ได้ของขบเคี้ยวก็ดี ไม่ควรทำการสะสม แม้เมื่อไม่ได้ของเหล่านั้นก็ไม่พึงสะดุ้งหวาดกลัว^{๑๑๗}

พระสุทินกลั่นทบุตร บุตรชายของเศรษฐีในหมู่บ้านกลั่นทคาม แห่งกรุงเวสาลี^{๑๑๘} เมื่อแล้วท่านได้ปฏิบัติธุดงค์วัตร ดังนี้ คือ อยู่ป่าเป็นวัตร บิณฑบาตเป็นวัตร ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร^{๑๑๙}

ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง ภิกษุจะไม่รับภัตรที่ทายกนำมาถวายจากเรือนข้างหน้า นำมาถวายจากเรือนข้างหลัง (ภิกษุเมื่อเดินไปตามถนน เรือนที่ยังไม่ถึงเรียกว่า ข้างหน้า

^{๑๑๒} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

^{๑๑๓} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๐.

^{๑๑๔} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๑๓-๗๑๔/๖๖๘-๖๖๙.

^{๑๑๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๘/๘๕.

^{๑๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓๔.

^{๑๑๗} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๙/๔๔๔-๔๔๕.

^{๑๑๘} วิ.ม. (ไทย) ๑/๒๔/๑๗.

^{๑๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๐/๒๐.

ส่วนเรือนที่เลยมาแล้วเรียก เรือนข้างหลัง) ภัตรที่นำมาถวายในเวลาซากลับ ขณะที่เดินเที่ยว บิณฑบาตไปถึงประตูบ้านหนึ่ง เมื่อมีคนมาขอรับบาตรเพื่อใส่ภัตรสมควรให้เขาเข้าไป ในบัดดลข้อนี้ ภิกษุผู้ถืออย่างอุกฤษฏ์ไม่มีใครเสมอเหมือนพระมหากัสสปเถระ ดังคำที่ท่านกล่าวว่า “บุรุษโรคเรื้อน นั้น ใช้มือข้างที่หึงงอ น้อมค้ำข้าวเข้ามาถวายเรา และเมื่อเขาใส่ค้ำข้าวลง นิ้วมือของเขาเน่าเฟะก็ ขาดตกลงในบาตรของเรา เราได้อาศัยผาเรือนฉันค้ำข้าวนั้นอยู่ ขณะฉันหรือฉันเสร็จแล้ว เราไม่มี ความรังเกียจเลย”^{๑๒๐}

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง ย่อมรับภิกษา (ภัตร) ที่เขานำมาถวายจากเรือน ข้างหน้าก็ได้ข้างหลังก็ได้ ในเวลากลับก็ได้ ยืนที่ประตูบ้านหนึ่งเมื่อมีคนบ้านอื่นมาขอรับบาตรก็ปล่อย บาตรให้เขาเข้าไปใส่ภัตรก็ได้ แต่ไม่นั่งคอยภัตรที่เขานำมาถวายตลอดวันนั้น

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา สามารถนั่งคอยภัตรที่เขานำมาถวายได้ตลอดทั้งวัน ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตรจะขาดจากธุดงค์ข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุเที่ยว บิณฑบาตด้วยความละโมภ หรือการบิณฑบาตข้ามลำดับบ้าน แต่ถ้าบิณฑบาตข้ามเพราะมีเหตุจำเป็น เนื่องจากจะเกิดอันตรายต่อภิกษุ หรือทำตามอุปนิสัยอาจารย์หรือภิกษุอาคันตุกะ เพื่อให้เหมาะสม กับเหตุการณ์ จะไม่ขาดจากธุดงค์นี้^{๑๒๑}

สพทานจาริกังคะ คือการเดินเพื่อรับการใส่บาตร หรือการเดินเพื่อรับอาหารที่ชาวบ้าน ถวาย การจะไปบิณฑบาตหรือรับบิณฑบาตตามลำดับที่เข้าไปถึง คือไม่เลือกบิณฑบาตก้าวกายเอา ตามที่พอใจ โดยหวังว่าจะได้อาหารที่ประณีตดี ๆ มาฉัน เว้นบ้านเรือนที่ยากจน ข้ามไปเลือกรับ เฉพาะบ้านที่ร่ำรวย^{๑๒๒}

ดังการเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับบ้านจึงหมายถึง การเที่ยวบิณฑบาต อย่างไม่ขาดตอน คือ การเดินบิณฑบาตตามลำดับบ้านเรือน โดยไม่เว้นหรือข้ามบ้านเรือนที่ยากจนเพราะว่าเขาใส่ อาหารที่ไม่ประณีต ไม่อร่อย

๕. เอกาสนิกังครุธงค์ (ภิกษุผู้นั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)

ภิกษุผู้นั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ย่อมถือนั่งฉัน ณ ที่แห่งเดียว ลูกจากที่แล้วไม่ฉัน อาหารอีกในวันนั้น โดยความก็คือ ถือนั่งอาหารเพียงวันละหน ภิกษุต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใด อย่างหนึ่ง ดังนี้ “นानาสนโกชนํ ปฏิกัชิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดการฉัน ณ อาสนะต่าง หรือจะกล่าว

^{๑๒๐} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๕๗-๑๐๖๐/๕๑๒-๕๑๓.

^{๑๒๑} พระอุปติสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๒๒} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

ว่า “เอกาสนิกงคฺ สมายิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้หนึ่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

ภิกษุผู้หนึ่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร เมื่อจะนั่งในโรงฉันอย่างนั่งที่อาสนะที่กำหนดไว้เพื่อ พระเถระ ควรดูอาสนะที่เหมาะสมที่ควรแก่ตนแล้วจึงนั่ง เมื่อฉันค้างอยู่อาจารย์หรืออุปัชฌาย์มา ควรลุก ขึ้นทำวัตร แต่ไม่ควรกลับไปฉันอีก^{๑๒๓} การฉันอาหารในที่ ๒ แห่ง การฉันบอญ ๆ การรับอาหารบอญ ๆ การล้างบาตรบอญ ๆ เป็นพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับ เอกาสนิกงคะ^{๑๒๔}

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างที่ดีในการฉันอาหารมื้อเดียว (ฉันอาหารมื้อเดียว หมายถึง การฉันอาหารในเวลาเช้า คือตั้งแต่ดวงอาทิตย์ขึ้นจนถึงเวลาเที่ยงวัน แม้ภิกษุฉันอาหาร ๑๐ ครั้ง ในช่วงเวลานี้ก็ประสงค์ว่าฉันอาหารหนึ่งเดียว)^{๑๒๕} ดังคำกล่าวที่พระองค์ได้ตรัสกับพระภิกษุว่า “เราฉัน อาหารมื้อเดียว เมื่อฉันอาหารมื้อเดียวย่อมรู้สึกลำบาก มีอาพาธน้อย มีความลำบากกายน้อย มีความเบา กาย มีกำลัง และอยู่อย่างผาสุก”^{๑๒๖} ในครั้งพุทธกาลพระสาวกของพระพุทธเจ้าฉันอาหารเพียง ๑ โก สะ (ถ้วยเล็ก หรือขันเล็ก)^{๑๒๗} บ้าง เพียงครึ่งโกสะบ้าง เพียงเท่าผลมะตูมบ้าง เพียงครึ่งผลมะตูม บ้าง^{๑๒๘}

ภิกษุผู้หนึ่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง เมื่อนั่งบนอาสนะแล้วจะเริ่มลงมือฉันอาหาร แม้ อาหารจะมากจะน้อยก็ตาม เมื่อหย่อนมือลงในบาตรหยิบอาหารแล้ว จะไม่รับอาหารอื่นอีก ถ้ามี ทายกนำเภสัชมาถวาย เช่น เนยใส เป็นต้น มาถวายควรจะรับไว้ได้ก็แต่เพียงเพื่อเป็นยาเท่านั้น จะรับ ไว้เพื่อเป็นอาหารไม่ได้

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง ยังรับอาหารอื่นได้ ถ้าอาหารในบาตรยังไม่หมด ทานเรียกพระประเภทนี้ว่า โภชนปริยัตติโก (สิ้นสุดเพราะฉัน)

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพล่า ถึงแม้อาหารในบาตรจะหมด แต่ถ้ายังไม่ลุกจากที่นั่ง ก็ยังรับอาหารได้ เพราะฉันได้ทราบเท่าที่ยังไม่รับน้ำล้างบาตร เรียกว่า อุทกปริยัตติโก (ผู้มีน้ำเป็น ที่สุด) เพราะฉันได้ตลอดเวลาที่ยังไม่ลุกขึ้น เรียกว่า อาสนปริยัตติโก (ผู้มีอาสนะเป็นที่สุด)

^{๑๒๓} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหา เถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๔๗.

^{๑๒๔} พระอุปัชฌาย์, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสมถะ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๑.

^{๑๒๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๘/๒๖๙.

^{๑๒๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๒/๒๒๕/๒๓๖.

^{๑๒๗} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๕๕๖.

^{๑๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๒/๒๘๖.

ภิกษุผู้ปฏิบัติตรงคั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร หลังจากທີ່คิดว่า “อาหารค่านี้น่าเป็นค่าสุดท้าย” ภิกษุผู้ปฏิบัติตรงคั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร ไม่ควรดื่มหรือฉันอะไรอีกเลย นี่เรียกว่าข้อกำหนดด้วยอาหาร^{๑๒๙}

ภิกษุผู้ปฏิบัติตรงคั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร จะขาดจากตรงคั่งฉันนี้ ถ้าภิกษุนั่งลง ๒ ครั้ง ยกเว้นการนั่งเพื่อฉันยาน้ำ และยาอื่น ๆ แต่ถ้าขณะฉันเห็นมีเหตุการณ์ที่จะเกิดอันตรายต่อภิกษุหรือยืนขึ้นเพื่อต้อนรับอุปัชฌาย์หรือภิกษุอาคันตุกะ เพื่อความเหมาะสมกับเหตุการณ์ไม่ขาดจากตรงคั่งฉันนี้ สามารถกลับมาฉันภัตรต่อได้^{๑๓๐}

เอกาสนะ หมายถึง การฉันในที่หนึ่งอันเดียว^{๑๓๑} เมื่อนั่งลงอาสนะเพื่อฉันภัตตาหาร แล้วหากลุกขึ้นจากอาสนะนั้นแล้ว ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้จะอ้อมหรือไม่อ้อมก็ตาม จะไม่นั่งลงฉันอีกเป็นครั้งที่ ๒ ในวันนั้น นี่เรียกว่า ฉันอาสนะเดียวไม่ได้หมายถึง เมื่อลุกนั่งจากอาสนะไปแล้ว ถ้าต้องการฉันต่ออีกให้หนึ่ง ณ อาสนะเดิม นั่งบนอาสนะอื่นไม่ได้แต่ประการใดไม่ คำว่า ฉันอาสนะเดียว ก็คือการฉันเพียงครั้งเดียวนั่นเอง การฉันเพียงมือเดียวหรือคราวเดียว เพื่อตัดทอนความลำบากยุ่งยาก และป้องกันการลุกลามแห่งกิเลส^{๑๓๒}

ดังนั้นผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า เอกาสนิกังคะ หมายถึง การฉันภัตตาหารเพียงครั้งเดียว บนอาสนะเดียว โดยไม่ลุกไปไหน ถ้าหากลุกไปแล้วไม่สามารถที่จะกลับมาฉันต่อได้อีกหรืออาจจะเรียกว่า การฉันวันละครั้ง เป็นการปฏิบัติที่หนึ่งลงฉันแล้วต้องฉันให้อิ่มให้จบในครั้งเดียว

๖. ปัตตปิณฑิกังคะ ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร

ภิกษุผู้ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร จะไม่ใช่ภาชนะรองของฉันตั้งแต่ ๒ ใบขึ้นไป ย่อมฉันทเฉพาะของในบาตรเท่านั้น ภิกษุผู้ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร จะต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “ทุติยภาชนํ ปฏิกขาปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดภาชนะที่ ๒ หรือจะกล่าวด้วยถ้อยคำดังนี้ “ปัตตปิณฑิกังคะ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตรสมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

ภิกษุผู้ฉันทเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ถึงเวลาจะดื่มข้าวยาคุ เมื่อได้อาหารมาไว้ในภาชนะแล้วพึงฉันอาหารก่อน หรือจะดื่มข้าวยาคุก่อนก็ได้ เพราะถ้าใส่อาหารลงในข้าวยาคุ เมื่ออาหารที่ใส่ลงไปนั้นเป็นของที่น่ายาคุก็จะเสียไปด้วย และควรทำข้าวยาคุให้ดีเสียก่อนค่อยฉัน ส่วนอาหารใดเป็นของไม่น่าเกลียด เช่น น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด พึงปนลงไปได้ แต่เมื่อจะรับสิ่งนั้นพึงรับแต่พอประมาณ

^{๑๒๙} พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๑.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

^{๑๓๒} พระราชญาณวิสิฐ และคณะ, คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๕๓.

ใช้มือถือผักสดและมันดิบฉันก็ควร แต่ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็ต้องใส่ลงในบาตรเท่านั้น ก็เพราะว่าได้ห้าม
ภาชนะที่ ๒ แล้ว แม้แต่ใบไม้จะเอามารองก็ไม่ควร^{๑๓๓}

ภิกษุฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง แม้กากอาหารท่านก็ห้ามไม่ถึง ยกเว้นขานอ้อย
จะบิ่ก่อนข้าว ปลา เนื้อ ขนมนั่น ไม่ควร

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง จะใช้มือสำหรับบิฉันก็ได้ ประเพณีนี้เรียกว่า หัตถ
โยคี (โยคีมือ)

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา เรียกชื่อว่า ปัตตโยคี (โยคีบาตร) จะใช้มือบิหรือ
เคี้ยวด้วยฟันก็ได้ ตราบเท่าที่ใส่อาหารลงในบาตร

ภิกษุฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตรจะขาดจากธุดงค์ข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุฉันเฉพาะในบาตร
เป็นวัตรยินดีภาชนะที่ ๒

ปัตตปิณฑิกังคะ หมายถึงการที่ภิกษุฉันเฉพาะแต่ในบาตรอย่างเดียวเท่านั้น ห้ามภาชนะอัน
ที่สอง^{๑๓๔}

ผู้วิจัยพอสรุปความได้ว่า การฉันเฉพาะในบาตร หมายถึง การฉันเฉพาะภัตตาหารที่มีอยู่ใน
ในบาตรเท่านั้น ไม่ฉันภัตตาหารที่ใส่ภาชนะอื่น เช่น ถ้วย จาน เป็นต้น การฉันเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ในบาตร
อันมุ่งหมายให้ใช้ภาชนะ ที่สมควรเพียงใบเดียวใส่อาหารฉัน เพื่อตัดความยุ่งยากลำบากต่างๆและเพื่อ
ไม่ส่งเสริมกิเลสนั่นเอง เพื่อให้การฉันในภาชนะเดียวนี้อาจมีผลบางอย่างยิ่งขึ้น ท่านแนะนำว่าให้ใส่อาหาร
ลงไปในบาตร โดยไม่ต้องทำในใจว่าเป็นของคาวหรือหวาน ปลาหรือเนื้อ เป็นแกงหรือกับอย่างใด คง
ทำในใจแต่เพียงว่าอาหารเท่านั้น

๗. ขลุปจณภัตติกังคะ ห้ามภัตตาหารอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร

ภิกษุผู้ห้ามภัตรที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร ภิกษุเมื่อลงมือฉันแล้ว มีผู้นำอาหารมา
ถวายจะไม่รับอาหารที่นำมาถวายทีหลังนั้น ภิกษุผู้ห้ามภัตรที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตรต้อง
กล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “อติริตตโภชนํ ปฏิกฺขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดโภชนะอัน
เป็นอติริตตะเสีย หรือจะกล่าวคำว่า “ขลุปจณภตฺติกํ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์
ของภิกษุผู้ห้ามภัตรที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ ภิกษุ
ผู้ห้ามภัตรที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร เมื่อห้ามภัตรแล้วจะให้ทำโภชนะให้เป็นกับปิยะ (ของที่

^{๑๓๓} พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหา
เถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

สมควรแก่ภิกษุบริโภคหรือใช้สอย คือ พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุใช้หรือฉันได้)^{๑๓๕} แล้วฉันอีกไม่ได้ ลักษณะห้ามภัตที่ชื่อว่า บกห้ามภัตตอาหาร คือ (๑) ภิกษุกำลังฉัน (๒) ทายกน้อมนำโภชนะมาถวาย (๓) ทายกต้องอยู่ในหัตถบาสน้อมถวาย (๔) ภิกษุบอกห้าม การห้ามอาหารที่ถวายภายหลังฉันเสร็จแล้ว มี ๒ ชนิด คือ (๑) ห้ามแบบไม่มีขีดจำกัด หมายถึง ถ้าภิกษุรับอาหารเพิ่มเติมความผิดของภิกษุก็เท่ากับกับความผิดของภิกษุที่รับอาหารที่เขาถวายเจาะจงภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (๒) ห้ามรับ หมายถึง ภิกษุไม่ควรรับอาหารหลังจากที่ภิกษุฉัน ๒๑ คำแล้ว^{๑๓๖}

ภิกษุผู้ห้ามภัตที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง เมื่อห้ามภัตแล้วนับตั้งแต่ฉันคำแรกไปแล้วจะฉันคำที่ ๒ ไม่ได้

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง ห้ามโภชนะอื่นในขณะที่ฉันโภชนะใดย่อมฉันแต่โภชนะนั้น

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา ย่อมฉันได้ตลอดเวลาที่ตนยังไม่ลุกจากอาสนะภิกษุผู้ห้ามภัตที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตรจะขาดจากจุดนี้เมื่อ ห้ามโภชนะแล้วทำโภชนะให้เป็นกับปียะแล้วฉันอีก

การห้ามภัตตอาหารอันนำมาถวายเมื่อภายหลัง หมายถึง การปฏิเสธภัตตอาหารที่ได้มาในขณะที่กำลังฉันภัตตอาหารอยู่หรือหลังจากที่ตนห้ามแล้วเพื่อไม่ให้โภชนะมากเกินไป^{๑๓๗} เป็นการกระทำเพื่อกันความโลภและความลิ้มตัว ในอาหารที่มีมาก เหลือเพื่อ อาหารมีมากเท่าไรปากยิ่งกว้าง ลิ่นยิ่งยาว ท้องยิ่งโต แสงหน้าธรรมไม่มีถอย อันนั้นหวาน อันนี้หอม อันนี้มัน และดีไปเรื่อย ๆ ไม่มีเบรกคือสติ เพราะกิเลสเสกสรรปั้นยอขึ้น^{๑๓๘}

สรุปได้ว่า การห้ามภัตตอาหารอันนำมาถวายเมื่อภายหลัง หมายถึง การห้ามอาหารที่ถูกนำมาถวายเมื่อภายหลังที่ภิกษุลงมือฉันอาหารแล้ว เป็นการป้องกันความโลภมากในอาหารที่กิน ความความจำเป็นของร่างกายและไม่ให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลส

หมวดที่ ๓ เสนาสนปฏิสังยุตต์ จุดนี้เกี่ยวกับเสนาสนะ

^{๑๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุติ), หน้า ๑๒

^{๑๓๖} พระอุปติสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๒.

^{๑๓๗} พระพุทธโฆสเถระ, วิสุตติมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๖.

^{๑๓๘} พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, “เข้าสู่แดนนิพพาน: รุดตวัตรเครื่องห้ามล่อกิเลส”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bkk1.in.th/Topic.aspx?TopicID=21836.html> [๖ เม.ย. ๒๕๖๐].

๘. อารัญญิกังคะ อยู่ป่าเป็นวัตร

ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ย่อมไม่อยู่แรมคืนในบ้าน พึงละเสนาสนะชายบ้านเสียแล้วยังอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าเถิด ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “คามนตเสนาสนํ ปฏิกชีปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดเสนาสนะชายบ้าน หรือ “อารัญญิกังคํ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ บ้านกับทั้งอุปจาร^{๑๓๙} เรียกว่า เสนาสนะชายบ้าน บ้านมีกระท่อมหลังเดียวหรือหลายหลังก็ตาม มีรั้วหรือไม่มีรั้วก็ตาม มีคนอยู่หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม หรือแม้แต่กองเกวียนที่จอดพักอยู่เกิน ๔ เดือน ก็เรียกว่า บ้าน^{๑๔๐} สำหรับบ้านที่มีรั้วล้อมถ้ามีอินทศิลา ๒ ชั้น (ธรณีประตู่) นับระยะจากเสาเชื่อมต้นในออกไปชั่วก้อนดินตกที่ผู้ขายกำลังปานกลางขวางถึงชื่อว่า อุปจารบ้าน^{๑๔๑}

ในพระวินัย สถานที่ถัดจากบ้านและอุปจารบ้านไปชื่อว่า ป่า^{๑๔๒}

ในพระอภิธรรม สถานที่ออกไปนอกเขตเมืองทั้งหมดชื่อว่า ป่า^{๑๔๓}

ในพระสูตร สถานที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วคันธนู ชื่อว่า ป่า^{๑๔๔} (หนึ่งชั่วคันธนู เท่ากับ ๔ ศอก ของคนที่มีขนาดปานกลาง)^{๑๔๕} สำหรับบ้านที่มีเครื่องล้อมให้วัดตั้งแต่เสาเชื่อมไปจนจรดรั้ววัด สำหรับบ้านที่ไม่มีเครื่องล้อมให้วัดตั้งแต่ชั่วเลขทุบาตร (ระยะโยน หรือขว้างก้อนดินตก)^{๑๔๖} แรกไปจนจรดรั้ววัด ถ้าเป็นวัดที่ไม่มีรั้วล้อม พึงวัดเอาเสนาสนะหลังต้นเขาทั้งหมด ให้เป็นเครื่องกำหนด หรือพึงวัดเอาโรงครัวหรือที่ประชุมประจำ หรือต้นโพธิ์ เจดีย์ แม้อยู่ในที่ห่างไกลไปจาก

^{๑๓๙}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๗/๑๓, อุปจาร คือ ที่ใกล้เคียงกันบริเวณรอบ ๆ ชาน เช่น อุปจารเรือน คือ บริเวณรอบ ๆ เรือน ซึ่งกำหนดจุดที่อยู่นอกบริเวณชายคาของตัวเรือนออกไป ถึงจุดที่แม่บ้านยืนอยู่ที่ประตูเรือนสาดน้ำล้างภาชนะออกไปตก.

^{๑๔๐}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๒/๘๐-๘๑.

^{๑๔๑}พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๕๕.

^{๑๔๒}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๙๒/๘๑.

^{๑๔๓}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๙/๓๙๔.

^{๑๔๔}พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๕๕.

^{๑๔๕}พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๓.

^{๑๔๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุค), หน้า ๓๕๒.

เสนาสนะก็ตาม ให้เอาเป็นเครื่องกำหนดวัด^{๑๔๗} แม้อุปจารวัดก็เหมือนอุปจารบ้าน ให้วัดเอาตรงระหว่างเลขทุบาททั้ง ๒ ถ้ามีหมู่บ้านอยู่ในที่ใกล้กับวัด ภิกษุอยู่ในวัดได้ยินเสียงชาวบ้าน แต่ไม่อาจจะเดินทางตรง ๆ ถึงกันได้ เพราะภิกษุออกอุบายสร้างภูเขา สร้างแม่น้ำปิดกั้นทางเดินตามปกติ เพื่อจะให้เกิดทางเดินอ้อมจะได้วัดระยะทางให้ครบตามที่กำหนดไว้ ๕๐๐ ชั่ววัน ภิกษุท่านนี้ เรียกว่า ชุตงค์โจร^{๑๔๘}

ถ้าอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ของภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เกิดต้องอาพาธขึ้นมาเมื่อท่านไม่ได้รับความสัปปายะในป่า จะพียงนำพาอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ไปอุปฐากที่เสนาสนะภายในบ้านก็ได้ แต่ต้องรีบกลับออกไปตั้งแต่เช้ามืด ให้อรุณขึ้นในที่อันประกอบด้วยองค์ประกอบที่เรียกว่า ป่า ถ้าโรคของอุปัชฌาย์หรืออาจารย์กำเริบขึ้นในเวลาอรุณขึ้นพอดี ก็พึงอยู่ทำกิจวัตรถวายแต่อุปัชฌาย์หรืออาจารย์ ไม่ต้องห่วงเรื่องทำอุตุงคให้บริสุทธิ์^{๑๔๙}

พระสารีบุตรได้กล่าวกับพระมหาโมคคัลลานะว่า ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอุตตริมุสสธรรม^{๑๕๐} เพราะเมื่อมีคนถามปัญหาในอุตตริมุสสธรรมกับภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถ้าภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรถูกถามปัญหาในอุตตริมุสสธรรมแล้วตอบไม่ได้ จะมีผู้ติเตียนภิกษุนั้นได้ว่า จะมีประโยชน์อะไรกับการสมครใจอยู่ป่า แม้กับภิกษุที่อยู่วัดบ้านก็ควรศึกษาธรรมนี้ด้วย^{๑๕๑}

ในครั้งพุทธกาล พระภิกษุหลายรูปอาศัยอยู่ในป่า ไม่ได้ตั่งน้ำดื่ม ไม่ได้ตั่งน้ำใช้ ไม่ได้ตดิไฟ ไม่ได้เตรียมไม้สัไฟ ไม่รู้เรื่องนักษัตร ไม่รู้จักทิศ เมื่อโจรไปที่ป่าได้เห็นพระภิกษุจึงถามว่า มีน้ำดื่มไหม มีน้ำใช้ไหม มีไฟไหม มีไม้สัไฟไหม วันนี้นักขะอะไร นีทิสอะไร พระภิกษุไม่สามารถตอบคำถามของโจรได้ พวกโจรจึงคิดว่าพระภิกษุกลุ่มนี้น่าจะเป็นโจรไม่ใช่พระภิกษุจึงได้ทำร้ายพระภิกษุกลุ่มนั้น ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ดังนี้ พึงตั่งน้ำดื่ม พึงตั่งน้ำใช้ พึงตดิไฟ พึงเตรียมไม้สัไฟไว้ พึงเตรียมไม้เท้า พึงเรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือเรียนบางส่วน พึงเป็นผู้ฉลาดในทิศ^{๑๕๒} เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าเลือกสถานที่ ๆ จะบำเพ็ญเพียร (การตรัสรู้) ก็ทรงเลือกราวป่า ณ

^{๑๔๗} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๕๕.

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๑๕๐} อง.ปญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๘๐๓, อุตตริมุสสธรรม หมายถึง ญาณทัศนะพิเศษที่สามารถทำให้คนเป็นพระอริยเจ้าได้.

^{๑๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๒๐๐.

^{๑๕๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๗-๓๖๘/๒๓๗.

ตำบลอรุเวลาเสนานิคม เพื่อบำเพ็ญเพียร^{๑๕๓} พระขทิรวนิยเรวตเถระ เป็นผู้ยินดีในป่า จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เลิศจากภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร^{๑๕๔}

ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง ต้องรับอรุณให้ตั้งขึ้นในป่าตลอดเวลา
๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง พักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอด ๔ เดือน ในฤดูฝน
๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพล่า พักอยู่วัดบ้านได้ตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว (๘ เดือน)

ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรจะขาดจากธาตุจก ก็ต่อเมื่อภิกษุผู้รักษารัฐจก รับอรุณในบ้านโดยไม่มีเหตุอันควร ถ้าจากป่าเพื่อฟังธรรมในเสนาสนะชายบ้านแม้อรุณขึ้นก็ไม่ขาดธาตุจก ฟังธรรมแล้วไปแม้อรุณขึ้นในระหว่างทางก็ไม่ขาดจากธาตุจก แต่ถ้าเมื่อลุกขึ้นแล้วคิดว่านอนสักครู่แล้วค่อยไป เผลอหลับไปจนสว่างเสียก่อน หรือเมื่อฟังธรรมจบแล้วอยู่ในวัดบ้านต่อจนสว่างโดยไม่มีเหตุจำเป็นถือว่าขาดจากธาตุจกข้อนี้ เข้าหมู่บ้านเพื่อให้ศีลประชาชน ปลงอาบัติ ฟังธรรม อุโบสถกรรม ปวารณากรรม ความเจ็บไข้ พยาบาลไข้ สอบถามข้อข้องใจในปัญหาธรรม เป็นต้น ไม่ขาดจากการถืออารัญญิกังคะ^{๑๕๕}

อารัญญิก มีรูปศัพท์ที่ต่างกันก็ด้วยหลักทางไวยากรณ์แต่ในส่วนของความหมายนั้นเหมือนกัน กล่าวคือ อารณญก (วิ.) ผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นปกติ ผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นวัตร ผู้มีการอยู่ในป่าเป็นวัตร วิ. อรณญเญ วสน สิลมสสาติ อารณญโก ผู้มีปกติอยู่ในป่า ผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เป็นต้น^{๑๕๖} เป็นการปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตร ซึ่งเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนาเพื่อให้จิตเป็นสมาธิได้โดยง่าย เพราะเป็นถิ่นที่วิเวกห่างไกลจากสิ่งรบกวนต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จิตฟุ้งซ่าน วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกนั้อยสันโดษ และเพื่อเป็นอุปายในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถและวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๕๗}

ดังนั้น อารัญญิกังคะ หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร เหมาะสมอย่างยิ่งในการเจริญสมาธิภาวนา ไกลจากการถูกรบกวนจากสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิได้โดยง่าย เพราะเป็น

^{๑๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๗๓/๔๐๙.

^{๑๕๔} ข.อุป. (ไทย) ๓๒/๖๔๒/๙๗, อ.อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๓/๒๗.

^{๑๕๕} พระอุปติสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๗.

^{๑๕๖} พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรม มคอ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๙๘.

^{๑๕๗} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๗.

ถิ่นที่วิเวกห่างไกลจากสิ่งรบกวนต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จิตฟุ้งซ่าน วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มันน้อย สันโดษ

๙. รุกขมูลิกังคะ อยู่โคนไม้เป็นวัตร

ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร ย่อมเว้นเสนาสนะที่มุงที่บัง ไม่ต้องดูแลสัตว์เลี้ยง^{๑๕๘} ไม่พึงทำกุฎิเพื่ออยู่อาศัย ย่อมอยู่ตามโคนต้นไม้ ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร ต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้ “ฉนน์ ปฏิภาณิขามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่มุงบัง หรือ “รุกขมูลิกังคะ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

รุกขมูล หมายถึง ที่โคนต้นไม้หรือป่าช้า^{๑๕๙} ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร พึงเว้นต้นไม้เหล่านี้เสีย คือ ต้นไม้ที่ตั้งอยู่ระหว่างพรมแดน ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ ต้นไม้มียาง ต้นไม้กำลังมีผล ต้นไม้กำลังมีดอก ต้นไม้มีค้างคาวเกาะ ต้นไม้มีโพรง และต้นไม้ที่อยู่กลางวัด แล้วให้จงเอาต้นไม้ที่อยู่ชาย ๆ วัดเถิด (ต้นไม้ที่พรมแดนคาบเกี่ยวนั้น ศัพท์ว่า สิมมตริกรุกข มหาฎีกาท่านว่า ตามพรมแดนนั้นไพร่พลสองฝ่ายมักจะปะทะกันอยู่เนื่อง ๆ แม้พวกโจรก็มักจะใช้เป็นที่พักพิงด้วยกัน ดังนั้น ภิกษุจะไปนั่งอยู่ก็จะไม่ได้รับความสุข ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ ศัพท์ว่า เจตียรุกข ได้แก่ ต้นไม้ที่คนนับถือกันว่ามีเทวดา หรือผีสิงเมื่อเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์มีคนไปบูชากันไม่ขาด จึงไม่ทำให้เป็นที่สงบได้ ต้นไม้ทั้ง ๘ ประเภทที่กล่าวมานี้ล้วนแต่มีอันตราย และยากที่จะหาความสงบ สงัด ฉะนั้นภิกษุจึงไม่ควรไปจงนั่ง)^{๑๖๐} ภิกษุผู้สมาทานอุตุคัลลืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ควรหาสถานที่ ๆ เงาของต้นไม้แผ่ปกคลุมถึงในเวลากลางวัน และมีใบไม้ร่วงหล่นลงเสมอแต่ไม่มีลมพัด ควรเว้นต้นไม้แก่ที่ผุพัง ต้นไม้ที่เป็นโพรงข้างใน และต้นไม้ที่มีปีศาจร้ายสิงอยู่^{๑๖๑}

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ที่มีชีวิตประวัติเกี่ยวข้องกับการอยู่ป่าและโคนไม้ตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งปรินิพพาน กล่าวคือ พระองค์ประสูติใต้โคนต้นสาละ^{๑๖๒} ณ ลุมพินีวัน (Lumbini) ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ (ลุมพินีวัน เป็นพุทธสังเขวนิยสถานที่สำคัญแห่งที่ ๑ ใน ๔

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๑๕๙} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๓/๕๖๒.

^{๑๖๐} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๕๙.

^{๑๖๑} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๔.

^{๑๖๒} กรมป่าไม้, **พรรณไม้ในพุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๗-๘. ต้นสาละ มีถิ่นกำเนิดอยู่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Shorea robusta* Roxb เป็นต้นไม้ที่มีขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ไม่ผลัดใบ ลำต้นตรง มีเปลือกสีเทาแตกเป็นร่องเป็นสะเก็ดทั่วไป เรือนยอดเป็นพุ่มทึบ ใบเดี่ยวดกหนาทึบ ผิวใบเป็นมัน ขอบใบเป็นคลื่น ดอกออกเป็นช่อสั้น ๆ ตามปลายกิ่งหรือง่ามใบ อินเดียเรียกต้นสาละว่า Sal.

สังเวชนียสถานของชาวพุทธ ตั้งอยู่ที่อำเภอไทรวาญ ประเทศเนปาล ลุมพินีวันอยู่ติดชายแดนประเทศอินเดียทางเหนือเมืองโคราฆปุระ ห่างจากสิทธารถนคร (นครเทวทหะ) ทางทิศตะวันตกประมาณ ๒๒ กิโลเมตร และห่างจากเมืองติเลาราโกท (นครกบิลพัสดุ์) ทางทิศตะวันออก ๒๒ กิโลเมตร ลุมพินีวันมีเนื้อที่ประมาณ ๒,๐๐๐ ไร่ ทางการเรียกสถานที่นี้ว่า รุมมินเด)^{๑๖๓} ตรัสรู้ใต้โคนต้นศรีมหาโพธิ์^{๑๖๔} ตำบลพุทธคยาและปรินิพพานใต้ต้นสาละ กรุงกุสินารา ประเทศอินเดีย พระพุทธเจ้า อนุญาตให้ถือเสนาสนะตามโคนไม้ได้ ๘ เดือนเท่านั้น (ฤดูฝน๔เดือนให้ถือเสนาสนะ)^{๑๖๕}

ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง จองต้นไม้แล้วจะใช้ใครแผ้วถาง กวาดพื้นที่ให้ตามใจชอบไม่ได้ ต้องใช้เท้ากวาดใบไม้และหยากเยื่ออยู่เอง^{๑๖๖} (ใบไม้และหยากเยื่อ แปรตามฉบับว่า ปณณกสฏฺ์ ส่วนฉบับของเราเป็น ปณณสฏฺ์ มหาภูิกากแก้วว่า “รุกขโต ปติตปณณํ ใบไม้ที่หล่นจากต้นแล้ว” แต่ความที่เป็นจริงน่าจะไม่มีแต่ใบไม้ น่าจะมีอะไรอื่น ๆ ด้วย เช่น กะเทาะ เปลือก กิ่ง หนาม ฯลฯ อันรวมเรียกว่า หยากเยื่อ ที่เคร่งจนไม่ยอมใช้ไม้กวาดต้องใช้เท้ากวาดนั้นดูกระไรอยู่ พระอรรถกถาจารย์กำหนดอย่างนี้นั้นด้วยหรือ ถ้ากำหนดแต่เพียงว่าผู้ถือน้อยอย่างอุกฤษฏ์ต้องกวาดด้วยตนเอง ผู้ถือน้อยอย่างกลางวานใครช่วยกวาดก็ได้ ส่วนผู้ถือน้อยอย่างเพลการใช้ให้คนงานตกแต่ง ตลอดถึงล้อมรั้ว ตัดประตูล้อมรอบก็ได้ อย่างนี้ก็จะเข้าใจง่ายกว่า)^{๑๖๗}

๒. ถือน้อยอย่างมัธยมหรืออย่างกลาง จะวานใครที่บังเอิญมาที่นั่นช่วยแผ้วถาง กวาดให้ก็ได้

๓. ถือน้อยอย่างอ่อนหรืออย่างเพลา จะเรียกคนงานวัด และสมณทูตเทศ (สามเณร) มาช่วยกวาดพื้นที่ทำให้เรียบร้อย เกลี่ยทราย ทำรั้วล้อม ตัดบานประตูเสียด้วยแล้วจึงอยู่ก็ได้ แต่ในวันที่มีงานมหรหรรรม รุกขมุสิกภิกษุอยู่อย่างนั้นไปนั่งที่อื่นที่มีอะไรบัง (ไม่แสดงตัว เพราะความมกน้อย)

ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตรจะขาดจากอรรถกถาต่อเมื่อ ภิกษุผู้รักษาอรรถกถาอยู่ในที่มุงบัง ส่วนพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า จะขาดจากอรรถกถาต่อเมื่อ รู้อยู่แล้วยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุงบัง ถ้าฝนตกเข้าในที่มุงบังได้ เมื่อฝนหยุดตกจึงค่อยออกมา ไม่ขาดจากอรรถกถา

^{๑๖๓}วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ลุมพินีวัน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki/ลุมพินีวัน> [๒ ก.ย. ๒๕๕๕].

^{๑๖๔}พระเทพมงคลรังษี, พระพุทธศาสนากับป่าไม้, (ขอนแก่น: หจก. ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕.

^{๑๖๕}พระอุปัชฌาย์, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๘.

^{๑๖๖}พระพุทธโฆสเถระ, วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อานันทมหามกุฏราชวิทยาลัย), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๑๖๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

การปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ ณ ที่โคนไม้เป็นวัตร^{๑๖๘} เป็นการอยู่รุกขมูลไม่ใช่การเที่ยวธุดงค์ จึงอยู่รุกขมูลได้ อยู่กับวัดก็อยู่รุกขมูลได้และจะนิยมอยู่กันเฉพาะฤดูหนาวและฤดูแล้งเท่านั้น^{๑๖๙} การอยู่รุกขมูล เป็นการอยู่ที่ต้องคอยระวังภัยอยู่ทุกกิริยาบถ อันจะเกิดจากสัตว์ต่าง ๆ เพราะไม่มีเครื่องอารักขาที่จะซ่อนและป้องกันอันตรายได้^{๑๗๐}

ดังนั้น การอยู่โคนไม้ หมายถึง การปฏิบัติที่ต้องอยู่โคนไม้ ซึ่งเป็นสถานที่ไม่มีเครื่องป้องกันอันตราย จึงทำให้ต้องมีสติในทุกกิริยาบถการประพฤติปฏิบัติแนวทางนี้ทำให้ช่วยในการสำรวจกาย วาจา ใจอย่างแท้จริงโดยไม่ต้องมีใครเห็นเป็นการฝึกวินัยในตน

๑๐. อัปภกาสิกังคะ อยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร

ภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร จะถือเหมือนกับภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร แต่การปฏิบัติจะเคร่งกว่า แม้ตามโคนไม้ก็ไม่พึงอยู่ ย่อมอยู่ในที่โล่งแจ้ง ภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “ฉนณญจ รุกขมูลจ ปฏิกขาปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่มุงบังด้วยโคนไม้ด้วย หรือจะกล่าวคำว่า “อัปภกาสิกังคะ สมาธิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ ในการเข้าไปสู่โรงอุโบสถเพื่อฟังธรรม ลงอุโบสถ ทำวัตร ไปโรงฉัน ไปโรงไฟ ไปนิมนต์พระเถระ เรียนบาลี สอนบาลี เก็บเตียงตั้งอันเป็นของสงฆ์ในที่ ๆ มีที่มุงบัง ย่อมควรทำ ถ้าเดินทางถือบริวารของพระเถระ เมื่อฝนตกลงมาเข้าหลบฝนที่ศาลาริมทางได้ เมื่อฝนหยุดตกจึงค่อยออกไป ถ้าไม่ได้ถืออะไรเลยอย่ารีบร้อนเข้าไป ให้เดินเข้าไปตามปกติและรอจนฝนหยุดตกแล้วจึงค่อยเดินทางต่อ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้อยู่กลางแจ้งได้ ๘ เดือน^{๑๗๑} ดังตัวอย่างเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล ที่พระโสณโปฏฐิบุตรเถระเมื่อท่านได้ฟังพระดำรัสจากพระพุทธเจ้า เรื่องการทำให้รู้แจ้งซึ่งต้องอาศัยความเพียร ไม่เห็นแก่การหลบนอน จึงทำให้ท่านเกิดความสดใจ และได้หิริโอตตปัปะ จึงได้อิच्छิฐานอัปภกาสิกังคะธุดงค์ และกระทำการเจริญวิปัสสนา^{๑๗๒}

ภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

^{๑๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๑๖๙} ศิษย์วัดดอยธรรมเจดีย์, ทางพาดำเนิน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๕.

^{๑๗๐} พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, ปฏิปทาพระธุดงคกรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, (ม.ป.พ., ๒๕๓๐), หน้า ๗๓.

^{๑๗๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๒/๒๘๗.

^{๑๗๒} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๙๓/๓๖๕-๓๖๖.

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง จะเข้าไปอาศัยเงาต้นไม้ ภูเขา เรือนอยู่ ไม่ควร
ต้องทำจีวรกุฎิ (กระโจมจีวร)^{๑๗๓} อยู่ในที่กลางแจ้ง

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง จะเข้าไปอาศัยเงาต้นไม้ เรือน ภูเขา อยู่ได้ แต่ไม่
เข้าไปข้างใน

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา แม้เงาที่เขาที่คนมิได้มุงบัง แม้ซุ้มกิ่งไม้ แม้ผ้า แม้
กระท่อมร้างกลางนา กลางไร่ ที่คนเขาทิ้งไว้ก็อยู่ได้

ภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตรจะขาดจากอุตถงค์ข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุผู้รักษารูตงค์ในขณะที่ไปสู่
ที่มุงบังก็ดี โคนไม้ก็ดีเพื่ออยู่ ส่วนพระอังคตฺตรภาณกาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า จะขาดจากการถืออุตถงค์
ในขณะที่ภิกษุรู้อยู่แล้วยังอรุณให้ตั้งขึ้นในที่มุงบังก็ดี โคนไม้ก็ดี^{๑๗๔} ถ้าฝนตกเข้าที่มุงบังได้ เมื่อฝนหยุด
ตกจึงค่อยออกมา ไม่ขาดจากอุตถงค์นี้^{๑๗๕}

อัปภกาสิกังคะ หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ ณ ที่กลางแจ้งเป็นปกติ^{๑๗๖} การอยู่ในที่
กลางแจ้งเป็นวัตร ซึ่งหลวงพ่อกษม เขมโก เรียกว่า ออกอากาศ การนั่งในที่กลางแจ้งตากแดดอย่าง
นั้น ก็เพื่อเป็นการฝึกแยกจิตออกจากกาย บางปีในเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นเดือนที่อากาศหนาวมากที่ใน
ภาคเหนือ หลวงพ่อกษม เขมโก จะนั่งวิปัสสนากัมมัฏฐานอยู่กลางแจ้ง ตลอดทั้งกลางวันทั้งกลางคืน
เป็นเวลาแรมเดือน โดยปฏิบัติเช่นเดียวกับอยู่ในที่แจ้งในเดือนเมษายนของทุกปี^{๑๗๗}

ดังนั้นผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า อัปภกาสิกังคะ หมายถึง การอยู่กลางแจ้งเป็นปกติ ซึ่งเป็นการฝึก
ความอดทนต่อความร้อน ความหนาวพร้อมกับการปฏิบัติกรรมฐานพิจารณาร่างกายแยกกายกับจิตออก
จากกัน

๑๑. โสสานิกังคะ อยู่ป่าช้าเป็นวัตร

^{๑๗๓} พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **ความรู้เรื่องอุตถงค์**, หน้า ๒๘, คำนี้มาจากภาษาบาลีแปลตาม
ตัวว่า กุฎิที่ทำด้วยจีวรหรือผ้า จีวร = วตถ ผ้า คือ กลดที่พระอุตถงค์ในปัจจุบันใช้กัน.

^{๑๗๔} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหา
เถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๑๗๕} พระอุปติสสเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่
๖, หน้า ๓๗.

^{๑๗๖} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหา
เถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๗.

^{๑๗๗} อ้างใน พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ), “โสสานิกอุตถงค์ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษา
หลวงพ่อกษม เขมโก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๙๘-๙๙.

ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร ย่อมอยู่แรมคืนในป่าช้า ภิกษุต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “น สฺसानํ ปฏิกิขปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดที่อันมิใช่ป่าช้า หรือ “โสสานิงคํ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

เมื่อเริ่มตั้งหมู่บ้าน ถ้าชาวบ้านกำหนดที่ใดไว้ว่าเป็นป่าช้า ภิกษุผู้รักษารัตนงค์อย่าเพิ่งอยู่ ณ ที่นั้น เพราะว่าที่นั้นเมื่อศพบยังมีได้ถูกเผาก็ยังไม่นับว่าเป็นป่าช้า แต่ถ้าที่นั้นของเดิมเป็นป่าช้า แม้หากจะร้างไปตั้ง ๑๒ ปีก็นับว่าเป็นป่าช้าอยู่นั่นเอง ภิกษุไม่ควรทำสิ่งต่าง ๆ เช่น ประราญกรรม ห้ามตั้งเตียง ตั้ง จัดน้ำฉัน น้ำใช้ หรือสอนธรรม ป่าช้าเป็นที่ลับคนพวกโจรไม่ว่าไปทำโจรกรรมมาแล้วก็ดี ยังมิได้ทำก็ดี มักจะนัดพบกันหรือชวนกันเข้าไปชும்ชุนมุกกันนั้น หากว่าพวกโจรไปโจรกรรมได้ของมาแล้วไปแบ่งปันกันนั้น พวกเจ้าของทรัพย์รู้เขาก็จะตามเข้าไป ถ้าพวกโจรทิ้งของที่ขโมยมาเอาไว้ใกล้ ๆ ที่ภิกษุนั่งแล้วหนีไป เมื่อเจ้าของทรัพย์เห็นของตกอยู่ใกล้ภิกษุ ก็จะกล่าวหาว่าภิกษุเป็นโจรแล้วทำร้าย หรือจับตัวส่งเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ภิกษุผู้รักษารัตนงค์ควรแจ้งพระสังฆเถระ หรือเจ้าหน้าที่ทางราชการให้ทราบไว้ เพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดขึ้นแล้วจึงอยู่

เมื่อเดินจงกรมพึงฆ่าเลื่องดูศพบที่เผาไปด้วย (ถ้าที่เผาศพอยู่ตรงหน้าที่จงกรมก็ให้แลดูตรง ๆ แต่ในที่เผาศพอยู่เยื้องไปข้าง ๆ จึงให้ฆ่าเลื่องดูแต่พอเห็น ไม่ต้องถึงกับเหลียวไปดู ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้เกิดสังเวชไว้เสมอ มิให้ผลลคิดไปอื่น) เมื่อไปป่าช้าก็พึงหลีกเลี่ยงใหญ่เสีย เดินไปทางนอกเถิด พึงกำหนดอารมณ์ให้แม่นยำเสียแต่ในกลางวัน (อารมณ์ในที่นี้ หมายถึงวัตถุต่าง ๆ ในบริเวณนั้น เช่น จอมปลวก ต้นไม้ ตอไม้ มีอะไรบ้างก็ควรกำหนดไว้ให้แม่นยำว่า อะไรอยู่ที่ไหน ทางไหน เมื่อถึงตอนกลางคืนจะได้ไม่เห็นเป็นผีสางอะไรไป)

ไม่ควรสร้างกระท่อมหรือเตียงนอนที่สบาย ควรนั่งหันหลังให้ลม ไม่ควรนั่งหันหน้าให้ลม ไม่ควรนอนหลับสนิท ไม่ควรอาศัยอยู่ในโรงเรือนหรือใช้กระโจม^{๑๗๘} ห้ามทำร้ายพวกมนุษย์ ต้องอยู่ในป่าช้าในมัชฌิมยาม (ยามกลางหรือเวลา ๒๒.๐๐ น. ถึง ๘.๐๐ น.) แล้วจึงกลับออกมาในเวลาปัจฉิมยาม (เวลา ๙.๐๐ น. ถึง ๑๒.๐๐ น.)^{๑๗๙}

ไม่ควรฉนฺชนมโรยงา ข้าวเจือถั่ว ปลา เนื้อ นมสด น้ำมัน น้ำอ้อย และไม่ควรเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล เพราะเนื้อตัวและสบงจีวรของภิกษุอาจมีกลิ่นผิดติดจะทำให้คนอื่นสะดึงเสียนเกิดความรังเกียจ และอีกอย่างปิตาจารย์ตามภิกษุเข้าไปรังควานด้วย การเข้านั้นหมายถึง เข้าไปในเหย้าเรือนเขา มิใช่เข้าไปบิดนทาตามละแวกบ้าน^{๑๘๐} เมื่อภิกษุนำเสื่อและจีวรออกจากวัดแล้วไปพำนักอยู่กลางป่าช้า ภิกษุควรวางบริขารทั้งหมดไว้ใกล้ ๆ เมื่ออรุณขึ้นจึงถือเสื่อและห่มจีวรกลับวัด และงด

^{๑๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

^{๑๗๙} สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อสงฺมมหาเถร), พระปฏิบัติศาสนาเรื่องรุตงคฺวัตร, หน้า ๓๔.

^{๑๘๐} พระพุทธโฆสเถระ, วิสฺสุทฺธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อจฺ อสงฺมมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๑๔-๑๑๕.

เสนาสนะที่อาศัยอื่น ๆ ทั้งหมด^{๑๘๑} พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตรได้ ๘ เดือนเท่านั้น (ฤดูฝน ๔ เดือนให้ถือเสนาสนะ)^{๑๘๒}

ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง พึงอยู่แต่ในป่าช้าที่ได้ ๓ ลักษณะ คือ มีการเผาศพเป็นประจำ มีซากศพทอดอยู่มิได้ขาด และมีเสียงร้องไห้อยู่เนื่องนิตย์

๒. ถืออย่างมัธยหรืออย่างกลาง ในป่าช้าที่ได้ลักษณะ ๑ ใน ๓ ลักษณะนั้นก็

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพล ในที่ ๆ ได้ลักษณะป่าช้าโดยนัยที่กล่าวมาแล้วก็ใช้ได้

ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตรจะขาดจากจุดตั้งข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุผู้รักษารัฐคงอยู่ในอันที่มีใช้ป่าช้า ส่วนพระอังกุตรภาณกาจารย์ กล่าวว่า ภิกษุจะขาดในวันที่ไม่ไปป่าช้า

โสสานิกังคะ หมายถึงการที่ภิกษุอยู่ในป่าช้าเป็นปกติ^{๑๘๓} การปฏิบัติอยู่ป่าช้าเป็นวัตรของหลวงพ่อกษม เขมโก โดยจุดเริ่มแรกในอันที่จะนำไปสู่การปฏิบัติโสสานิกังคะคือการเพ่งกลืน ใช้กะโหลกหัวผีเป็นนิมิตเพื่อฝึกความกล้าเด็ดเดี่ยวมั่นคง เพราะการที่จะถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรนั้น เป็นเรื่องปฏิบัติได้ยากและลำบากยิ่ง นับว่าท่านเป็นผู้มีพื้นฐานด้านการฝึกตนได้เป็นอย่างดี^{๑๘๔} การเข้าไปอยู่ในป่าช้า ให้ไปเห็นความตายของคนแล้วพิจารณาซากศพและความตาย เป็นการเจริญอสุภกรรมฐานและมรณกรรมฐาน^{๑๘๕}

ดังนั้น ผู้วิจัยพอสรุปความได้ว่า โสสานิกังคะ หมายถึง การปฏิบัติอยู่ป่าช้าเป็นปกติของภิกษุผู้ที่ต้องการฝึกจิตให้มีความกล้าเด็ดเดี่ยวมั่นคง ซึ่งต้องเริ่มจากการพิจารณากระดูกคนตายก่อน แล้วจึงพิจารณาซากศพที่อยู่ตามป่าช้า เพื่อให้จิตมีความมั่นคงและสติแก่กล้า

๑๒. ยถาสันถติกังคะ อยู่ในเสนาสนะที่ท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร

ภิกษุผู้ยินดีในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร ย่อมไม่ทำความอาลัยในเสนาสนะที่อยู่อันเป็นที่สบาย ถูกใจ พึงพอใจตามที่เขาได้จัดเตรียมให้เกิด ภิกษุผู้ยินดีในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร ต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “เสนาสนโลลูปปิ ปฏิกฺขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้างดความโลเลในเสนาสนะ หรือ “ยถาสันถติกังคะ สมาทียามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้ยินดีใน

^{๑๘๑} พระอุบาสกเถระ, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธรรมจิตโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๕.

^{๑๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๑๘๓} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๗.

^{๑๘๔} อังใน พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ), “โสสานิกังคะในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาหลวงพ่อกษม เขมโก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๗๓.

^{๑๘๕} พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, “เข้าสู่แดนนิพพาน: รูดวงศัตรเครื่องห้ามล้อกิเลส”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bkk1.in.th/Topic.aspx?TopicID=21836.html> [๖ เม.ย. ๒๕๖๐].

เสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้ เสนาสนะใดที่สงฆ์ให้ภิกษุแจกให้ว่า “เสนาสนะนี้ ได้แก่ภิกษุ” ก็พึงยินดีเสนาสนะนั้น ไม่พึงเลือกทำให้ภิกษุอื่นต้องย้ายเสนาสนะ เสนาสนะ มาจากคำว่า เสนะ หมายถึง ที่นอน + อาสนะ หมายถึง ที่นั่ง หมายถึงที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้^{๑๘๖} แม้โคนไม้เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยก็เรียกเสนาสนะ^{๑๘๗} พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิด คือ วิหาร, เรือนมุงแถบเดียว, ปราสาทเรือนโล้น, และ ถ้ำ^{๑๘๘} เติง ตั้ง พุก หมอน วิหาร เพิง ป้อม โรงกลม ที่เรือนลับ โคนไม้ พุ่มไม้ หรือสถานที่ ๆ พระภิกษุอาศัยอยู่ ที่ทั้งหมดนี้ก็ได้ชื่อว่า เสนาสนะ^{๑๘๙}

สิกขาบทเกี่ยวกับเสนาสนะ มีดังนี้ ถ้าพระภิกษุไปอยู่อาศัยในเสนาสนะใดพึงทำความสะอาดเสนาสนะนั้น ให้ชนบาตร จีวร ผ้าปูนั่ง ผ้าปูนอน พุก หมอน เขียงรองเตียง กระโถน พนักพิง ออกจากเสนาสนะนั้นและวางไว้ในที่อันสมควรก่อน แล้วค่อยทำความสะอาด เติง ตั้ง พึงยกอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ไม่ให้กระทบบานประตูและกรอบประตู พรหมปูพื้นพึงสังเกตที่ปูไว้เดิมค่อยขนออกมาวาง ณ ที่สมควร ถ้าเสนาสนะมีหยากเยื่อพึงกวาดเพดานลงมาก่อน กรอบหน้าต่างและมุมห้อง พึงเช็ด ถ้าฝาที่ทาน้ำมันหรือพื้นทาสีดำขึ้นรา พึงใช้ผ้าชุบน้ำบิดแล้วเช็ด ถ้าเป็นพื้นไม้ได้ทา พึงใช้น้ำประพรมแล้วเช็ด อย่าให้เสนาสนะคลาคล่ำด้วยฝุ่นละออง พึงเก็บหยากเยื่อไปทิ้ง ณ ที่สมควร ไม่พึงเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุ ใกล้วิหาร ใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ บนเนินเหนือลม พึงเคาะเสนาสนะใต้ลม พรหมปูพื้น พึงผึ่งแดดทำความสะอาดแล้วขนกลับไปไว้ตามเดิม สิ่งของต่าง ๆ ที่ยกออกมาให้ยกไปเก็บไว้ที่เดิมด้วยความระมัดระวัง พึงเก็บบาตรและจีวร เมื่อจะเก็บบาตรพึงใช้มือข้างหนึ่งถือบาตรใช้มือข้างหนึ่งคลำใต้เตียงหรือใต้ตั่งจึงเก็บบาตร ไม่พึงเก็บบาตรไว้บนพื้นที่ไม่มียี่งใดรอง เมื่อจะเก็บจีวรพึงใช้มือข้างหนึ่งถือจีวรใช้มือข้างหนึ่งลูบราวจีวรหรือสายระเดียง เอาชายไว้นอกเอาขนดไว้ในจึงเก็บจีวร

ถ้าลมมีฝุ่นละอองมาจากทางทิศไหนให้ปิดหน้าต่างทางทิศนั้น ถ้าเป็นฤดูหนาวพึงเปิดหน้าต่างกลางวันปิดกลางคืน ถ้าเป็นฤดูร้อนพึงปิดหน้าต่างกลางวันเปิดกลางคืน ถ้าบริเวณชุ่ม โรงฉน์ โรงไฟ ห้องส้วม รกรุงรังพึงปิดกวาด ถ้าน้ำฉ่นน้ำใช้ไม่มีพึงจัดเตรียมไว้ ถ้าหม้อชำระไม่มีน้ำพึงตักน้ำใส่หม้อชำระ ถ้าอยู่ในวิหารหลังเดียวกับภิกษุผู้แก่กว่ายังไม่สอบถามก็ไม่ควรให้อุทเทส ปริปัจฉา การสาธยาย แสดงธรรม ไม่พึงตามหรือดัดประทีป ไม่พึงเปิดหน้าต่าง ไม่พึงปิดหน้าต่าง ถ้าเดินจงกรมในที่จงกรมเดียวกันกับภิกษุผู้แก่กว่าพึงเดินตามหลังท่าน และไม่กระทบท่านด้วยชายสังฆาฏิ^{๑๙๐}

^{๑๘๖}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๐๙/๒๙๒.

^{๑๘๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมครั้งที่ ๑/ยุติ), หน้า ๔๖๓.

^{๑๘๘}วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๙๐.

^{๑๘๙}อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๗/๓๙๔.

^{๑๙๐}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๐/๒๓๘-๒๓๙.

พระพุทธเจ้าทรงใช้สอยเสนาสนะที่เป็นปาละเมาะ และป่าทึบอันสงัด มีเสียงน้อย มีเสียงอีกทีก็น้อย ปราศจากการสัญจรไปมาของผู้คน ควรเป็นสถานที่ทำการลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่ลี้ภัย^{๑๙๑}

คำว่า สงัด อธิบายว่า แม้เสนาสนะนั้นจะอยู่ในที่ใกล้หรือไกล แต่เสนาสนะนั้นไม่พลุกพล่านด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต จึงชื่อว่า สงัด^{๑๙๒}

มีเสียงน้อย หมายถึง เสนาสนะจะอยู่ในที่ใกล้หรือไกล แต่เสนาสนะนั้นไม่พลุกพล่านด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต จึงชื่อว่า มีเสียงน้อย^{๑๙๓}

มีเสียงอีกทีก็น้อย หมายถึง เสนาสนะใดมีเสียงน้อยเสนาสนะนั้นชื่อว่า มีเสียงอีกทีก็น้อย เสนาสนะใดมีเสียงอีกทีก็น้อยเสนาสนะนั้นชื่อว่าไม่มีคนสัญจรไปมา เสนาสนะใดไม่มีผู้คนสัญจรไปมาเสนาสนะนั้นชื่อว่า เป็นสถานที่ที่มนุษย์แอบทำการได้ เสนาสนะใดเป็นสถานที่ ๆ มนุษย์แอบทำการได้ เสนาสนะนั้นก็ชื่อว่าสมควรเป็นที่ลี้ภัย^{๑๙๔}

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ภิกษุ ในการเป็นผู้ยินดีในเสนาสนะตามมีตามได้ ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้ “พระสมณโคตมทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ อนึ่ง สาวกทั้งหลายของเราถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เธอเหล่านั้นไม่เข้าไปที่มุงตลอด ๘ เดือน”^{๑๙๕} พระทัฬหฬลบุตรได้ชื่อว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุด้านจัดแจงเสนาสนะ^{๑๙๖}

ภิกษุผู้ยินดีในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง ย่อมไม่ได้เพื่อจะถามถึงเสนาสนะที่ ได้แก่ตนว่า อยู่ไกล หรือว่าใกล้ไป หรือว่าอันตรายต่าง ๆ มีอมมนุษย์ และทมิฬชาติ (สัตว์เลื้อยคลาน) รบกวนไหม ร้อนหรือว่าหนาวไหม

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง ถามได้แต่ไปตรวจดูไม่ได้

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพลา ไปตรวจดูได้ ถ้าเสนาสนะที่แจกให้นั้นไม่พอใจ ถือเอาเสนาสนะอื่นก็ได้

ภิกษุผู้ยินดีในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตรจะขาดจากธุดงค์ข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุผู้รักษาธุดงค์เกิดความละโมภในเสนาสนะ

^{๑๙๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๗.

^{๑๙๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๖/๓๙๔.

^{๑๙๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๒/๓๙๔.

^{๑๙๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๓/๓๙๕.

^{๑๙๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๒/ ๒๘๗.

^{๑๙๖} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๑๔/๒๘.

ภิกษุผู้ยินดีในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตร เมื่อสมათานปฏิบัติถูกต้องจะทำให้เกิดความสันโดษ ๑๕ อย่าง ได้แก่ (๑) สันโดษในการนิกตริกตรอง (๒) สันโดษในการไป (๓) สันโดษในการแสวงหา (๔) สันโดษในการได้มา (๕) สันโดษในการรับ (๖) สันโดษในการรับแต่พอประมาณ (๗) สันโดษในการเว้นจากการอยากได้ (๘) สันโดษตามที่ได้มา (๙) สันโดษตามกำลัง (๑๐) สันโดษตามความเหมาะสม (๑๑) สันโดษในการอุปการะ (๑๒) สันโดษในการกำหนด (๑๓) สันโดษในการบริโภค (๑๔) สันโดษในการสะสม (๑๕) สันโดษในการสละ^{๑๔๗} และความหมายของสันโดษในเสนาสนะ ๑๕ อย่าง มีดังนี้

๑. สันโดษในการตริก หมายความว่า ภิกษุมีความพอใจในเสนาสนะของตน ไม่คิดว่าเราจะได้เสนาสนะที่ชอบใจจากที่ไหน ๆ เพราะการตริกเช่นนี้ เป็นการตริกที่ไม่บริสุทธิ์

๒. สันโดษในการไป หมายความว่า ภิกษุเมื่อจะไปแสวงหาเสนาสนะก็ไม่คิดว่าจะได้เสนาสนะจากสถานที่แห่งไหน แต่ไปด้วยมีกรรมฐานเป็นใหญ่

๓. สันโดษในการแสวงหาหมายความว่า ขณะที่ภิกษุแสวงหาอยู่ก็ไม่แสวงหาเสนาสนะกับภิกษุผู้มักมาก แต่ไปกับภิกษุผู้มีความละอาย

๔. สันโดษในการได้ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุได้เสนาสนะมาก็ไม่คิดว่าถ้าเป็นเสนาสนะที่ชอบใจจึงจะรับ เสนาสนะที่ไม่ชอบใจก็จะไม่รับ แต่เลือกเสนาสนะที่สมควรกับตนเท่านั้น

๕. สันโดษในการรับ หมายความว่า ภิกษุได้เสนาสนะมาแล้วถึงแม้จะได้เสนาสนะที่ดีหรือเศร้าหมองก็ตามก็พอใจในเสนาสนะที่ตนได้มาเท่านั้น

๖. สันโดษในการรับแต่พอประมาณ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้พิจารณาในการรับเสนาสนะจากทายกแต่พอประมาณ โดยพิจารณาว่าทายกมีเสนาสนะน้อยก็รับน้อย เสนาสนะของทายกมีมาก และทายกมีความประสงค์จะถวายมากก็รับแต่พอประมาณ เสนาสนะมีไม่มากแต่ทายกมีความประสงค์จะถวายน้อยก็รับเพียงแต่น้อย เสนาสนะของทายกมีไม่มากแต่ทายกประสงค์จะถวายมาก ก็รับแต่พอประมาณเท่านั้น

๗. สันโดษในการเว้นจากการอยากได้ หมายความว่า ภิกษุไม่แสวงหาเสนาสนะเฉพาะในตระกูลมั่งคั่งเท่านั้น แต่แสวงหาไปตามลำดับเรือน

๘. สันโดษตามที่ได้ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้ยังอัตภาพด้วยเสนาสนะไม่ว่าจะได้เสนาสนะที่ประณีต หรือเศร้าหมองก็ตามก็พอใจในเสนาสนะที่ตนได้มาเท่านั้น

๙. สันโดษตามกำลัง หมายความว่า การที่ภิกษุรู้กำลังของตนแล้วยังอัตภาพชีวิตด้วยเสนาสนะตามกำลังที่ตนได้มา

๑๐. สันโดษตามความเหมาะสม หมายความว่า ภิกษุให้เสนาสนะแก่ภิกษุอื่น ส่วนตนเองอาศัยในเสนาสนะที่เหมาะสมกับตน

^{๑๔๗} วจ. จตุกก. อ. (ไทย) ๓๕/๑๐๑-๑๐๒.

๑๑. สันโดษในการอุปการะ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้รู้อุปการะว่า เสนาสนะที่ตนอาศัยอยู่นี้ได้รับมาจากทายกผู้มีศรัทธาจึงอาศัยเสนาสนะเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์เท่านั้น

๑๒. สันโดษในการกำหนด หมายความว่า ภิกษุไม่รับเสนาสนะจำนวนมากที่ถวายเฉพาะตน แต่รับเสนาสนะที่สมควรกับตนเท่านั้น

๑๓. สันโดษในการบริโภค หมายความว่า ขณะที่ภิกษุใช้สอยเสนาสนะอยู่ก็พิจารณาว่า จะบริโภคใช้สอยเสนาสนะเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลาน อันตรายจากฤดูกาล และเพื่ออนุเคราะห์การประพฤติพรหมจรรย์

๑๔. สันโดษในการสะสม หมายความว่า ภิกษุไม่สะสมเสนาสนะ

๑๕. สันโดษในการสละ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุจะสละเสนาสนะแก่ภิกษุด้วยกันก็ไม่เห็นแก่บุคคลใด แต่สละเสนาสนะให้ภิกษุอื่นโดยตั้งอยู่ในสาราณียธรรม^{๑๙๘}

ยถาสันถติกังคะ คือ การอยู่ในเสนาสนะที่สงฆ์มอบให้หรือจัดแจงให้แล้วตั้งแต่แรกอย่างไรเป็นปกติ^{๑๙๙} การให้อยู่ตามที่ ๆ ครูบาอาจารย์จัดให้ บางครั้งเพื่อความเหมาะสมบางประการ หากจะต้องมีการโยกย้ายจากที่เดิมไปอยู่กุฏิหลังอื่น ก็ต้องไปตามคำสั่ง เป็นข้อวัตรที่มีประโยชน์ ช่วยไม่ให้พระภิกษุติดที่อยู่ ถ้าผู้ใดจากไปแล้วกลับมาใหม่ ก็หาที่อยู่กันใหม่^{๒๐๐} การอยู่เสนาสนะที่ท่านจัดให้อย่างไรก็อยู่ตามที่ท่านจัดให้ เป็นจุดคงที่ที่ปราบภิเลสความสั่นไหวของพระภิกษุ^{๒๐๑}

ดังนั้นผู้วิจัยพอสรุป ยถาสันถติกังคะ หมายถึง การปฏิบัติอยู่เสนาสนะที่ครูบาอาจารย์จัดให้ตั้งแต่แรกเป็นปกติ ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตก็ตาม เป็นการทำลายความสั่นไหวและการติดในเสนาสนะของภิกษุ

หมวดที่ ๔ วิริยปฏิสังยุตต์ จุดคงที่เกี่ยวกับความเพียร

๑๓. เนสัชชีกังคะ นั่งเป็นวัตร^{๒๐๒}

ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ย่อมไม่เอนหลังลงนอน สำเร็จอิริยาบถเพียง ๓ อย่างเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง ภิกษุต้องกล่าวคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ “เสวยมฺ ปฏิกฺขิปามิ” แปลว่า ข้าพเจ้า

^{๑๙๘} อย.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๑๐๑-๑๐๒.

^{๑๙๙} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๗.

^{๒๐๐} คณะศิษย์ยานุศิษย์, **อุปลมณิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอ็น.พี.สกรีนพริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐๑.

^{๒๐๑} พระมหาบัว ญาณสมปนฺโน, **เข้าสู่แดนนิพพาน: รุดตควัตรเครื่องห้ามล้อกิเลส**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bkk1.in.th/Topic.aspx?TopicID=21836.html> [๖ เม.ย.๒๕๖๐].

^{๒๐๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓.

งดการนอน หรือ”เนสขชิกงค์ สมาธิยามิ” แปลว่า ข้าพเจ้าสมาทานองค์ของภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร สมาทานด้วยคำ ๒ คำนี้ คำใดคำหนึ่งก็ได้

พระภิกษุที่ถือธุดงค์ข้อนี้ ได้แก่ พระอนุรุธเถระ ท่านทรงถือการไม่นอนเป็นวัตรตลอด ๕๕ ปี สามารถกำจัดความง่วงเหงาหาวนอนได้เป็นเวลา ๒๕ ปี^{๒๐๓} พระอานนทเถระเป็นพระเถระที่ปรารถนาความเพียรมากเกินไป จึงไม่บรรลอรหัตต์ กล่าวคือ ท่านได้เดินจงกรมทั้งคืนเพื่อหวังบรรลุปะระอรหัตต์ เพราะต้องการเข้าร่วมประชุมสังคายนาพระธรรมวินัย แต่เมื่อท่านได้สติระลึกว่า เพราะการทำความเพียรมากเกินไป จึงทำให้จิตฟุ้งซ่าน สมควรที่จะทำความเพียรแต่พอประมาณ ท่านจึงลงจากที่จงกรม ล้างเท้าเพื่อเข้าวิหาร นั่งบนเตียง คิดว่าจะพักผ่อนสักหน่อย แล้วเอนกายลงนอนบนเตียง เมื่อเท้าทั้งสองข้างพ้นจากพื้น ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนในระหว่างนี้จิตของท่านก็ฟุ้งอาสวะทั้งหลาย ไม่ถ้อยมันด้วยอุปาทาน จึงบรรลอรหัตต์ กล่าวกันว่า ท่านเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาที่บรรลอรหัตต์ในขณะที่ไม่อยู่ในอิริยาบถ ๔ คือ ไม่นอน ไม่นั่ง ไม่ยืน ไม่เดินจงกรม^{๒๐๔}

พระปัจเจกพุทธเจ้า ขณะที่ท่านสมาทานการนั่งเป็นวัตร ท่านได้สมาทานภายในใจว่าดังนี้ “เมื่อเรายังถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นไม่ได้ เราจะไม่กิน ไม่ดื่ม ไม่ออกไปจากวิหาร ทั้งจักไม่เอนกายนอน ตราบใดที่จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ตราบนั้นเรายังไม่หลุดจากที่นั่งนี้”^{๒๐๕}

พระจกขุบาลเถระ (พระมหาปาละ) ได้ถือเนสขชิกงค์ธุดงค์อย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง ท่านได้สมาทานว่า ตลอดพรรษาจะอยู่ในอิริยาบถ นั่ง ยืน และเดินเท่านั้น จะไม่เอนหลังนอนจนเป็นสาเหตุที่ทำให้ท่านตาบอดทั้ง ๒ ข้างเนื่องจากถูกลมพัดเข้าตา เมื่อหมอถวายยาให้ท่านหยอดตา ท่านก็ไม่ยอมหยอดตา เพราะเวลาหยอดตาต้องเอนหลังนอนกับพื้นเพื่อหยอดตา ซึ่งจะทำให้การถือเนสขชิกงค์ของท่านขาดลง ท่านคิดว่าการที่ไม่ปฏิบัติตามหมอสั่งทำให้โรคตากำเริบ แต่การที่จะเข้าไประงับโรคอันหมายถึงกิเลสนั้นประเสริฐกว่าการรักษาดวงตา ท่านจึงทำความเพียรเนสขชิกงค์ตลอด ๓ เดือน จนได้บรรลุปะระอรหัตต์ และในเวลาเดียวกันกับที่โรคตาของท่านก็กำเริบจนทำให้ตาของท่านบอดทั้ง ๒ ข้าง^{๒๐๖}

ในอรรถกถาท่านกล่าวว่า ใน ๑ วันให้แบ่งเวลาออกเป็น ๖ ส่วน คือในกลางคืน ๓ ส่วน กลางวัน ๓ ส่วน คือ มียามต้น ยามกลาง ยามสุดท้าย (ยามละ ๔ ชั่วโมง) พระภิกษุพึงนอนในยาม

^{๒๐๓} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๐๔/๔๘๘.

^{๒๐๔} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๘๒.

^{๒๐๕} พุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๘.

^{๒๐๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๗-๒๑.

กลาง (๒๒.๐๐ น. ถึง ๐๒.๐๐ น.) นอกจากนั้นให้อยู่ในอิริยาบถนั่ง และเดินจงกรมตลอดวัน เพื่อชำระจิตใจจากอกุศลธรรมทั้งปวง อัน ได้แก่ นิวรณ์ ๕ เป็นต้น^{๒๐๗}

การนอนมี ๔ อย่าง คือ (๑) กามโกศิเสยยา หมายถึง การนอนของคนทั่วไปมักจะตะแคงซ้าย (๒) เปตเสยยา หมายถึง การนอนของเปรตมักจะนอนหงาย (๓) สีหเสยยา หมายถึง การนอนของราชสีห์มักจะนอนตะแคงขวา (๔) ตถาคตเสยยา หมายถึง การนอนของพระพุทธเจ้า นอนด้วยจิตุดมณ^{๒๐๘} (คือการนอนที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา)^{๒๐๙} ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตรมี ๓ ระดับ คือ

๑. ถืออย่างอุกฤษฏ์หรืออย่างเคร่ง พนักพิง ผ้ารัดเข่า ผ้ารัดตัว ไม่ควรทั้งนั้น

๒. ถืออย่างมัธยมหรืออย่างกลาง ของ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ใช้ได้

๓. ถืออย่างอ่อนหรืออย่างเพล่า พนักพิง ผ้ารัดเข่า ผ้ารัดตัว หมอนอิง เก้าอี้มีพนักด้านเดียว เก้าอี้มีพนักหลัง เก้าอี้มีพนักข้างทั้งสองข้าง เก้าอี้มีพนักสามด้าน ก็ใช้ได้^{๒๑๐}

ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตรจะขาดจากจุดตั้งข้อนี้ก็ต่อเมื่อ ภิกษุผู้รักษารุดงค์ สำเร็จการนอนลงไป แต่ถ้าหยอดยาเข้าจมูกและจำเป็นจะต้องนอนเพื่อหยอดยานั้น ไม่ขาดจากการสมาทานรุดงค์นี้^{๒๑๑}

การนั่งเป็นวัตร หมายถึงการห้ามอิริยาบถนอนเสียแล้วอยู่ด้วยอิริยาบถ^{๒๑๒} เป็นการปฏิบัติไม่นอนเป็นคืบๆไป เพื่อการฝึกการทรมานตนประกอบความพากเพียรให้มาก แต่ไม่ได้หมายถึงไม่นอนตลอดไป รุดงค์ข้อนี้ปฏิบัติเป็นกาลเป็นเวลาเป็นคราวๆไป หรือจะไม่นอนสองคืนสามคืนก็แล้วแต่ตั้งสัจอธิฐาน^{๒๑๓}

ดังนั้นผู้วิจัยพอสรุปความได้ว่า การปฏิบัตินั่งเป็นวัตร หมายถึง การห้ามนอนหรือการอยู่ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง ยกเว้นนอนนั่นเอง เพื่อประกอบความเพียรเจริญสมาธิภาวนา

^{๒๐๗} พ.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๔๑๘-๔๑๙.

^{๒๐๘} พ.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๔๑๙.

^{๒๐๙} วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๑/๖.

^{๒๑๐} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๑๗๑.

^{๒๑๑} พระอุปัชฌาย์, **วิมุตติมรรค**, แปลโดย พระเทพโสมภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, หน้า ๓๗.

^{๒๑๒} พระพุทธโฆสเถระ, **วิสุทธิมรรค**, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๘๗.

^{๒๑๓} พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน, **เข้าสู่แดนนิพพาน: รุดงค์วัตรเครื่องห้ามลัทธิกิเลส**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bkk1.in.th/Topic.aspx?TopicID=21836.html> [๖ เม.ย.๒๕๖๐].

จากการศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ รูปแบบนั้นผู้วิจัยมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุว่า ธุดงค์วัตรแต่ละข้อนั้นล้วนเป็นไปเพื่อการขัดเกลากิเลสกำจัดความมักมาก เพื่อให้ภิกษุได้มีความพากเพียรในการฝึกฝนขัดเกลาจิตใจ มีชีวิตเรียบง่าย ไม่ต้องวุ่นวายกับเรื่องทางโลก และเพื่อให้การปฏิบัติกัมมัฏฐานเจริญขึ้นเกิดการบรรลุผลเร็วขึ้นโดยถือการปฏิบัติเป็นกิจวัตร เป็นสิ่งที่ตนเองพึงต้องปฏิบัติโดยไม่มีใครบังคับ แต่มีจิตสำนึกของตนเองเป็นผู้บังคับและดูแลตนเองต่อไปผู้วิจัยตั้งใจที่จะศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรเมื่อครั้งพุทธกาลว่าเป็นอย่างไร มีพระสาวกใดบ้างที่ได้ถือปฏิบัติจนสามารถถือเป็นแบบอย่างมาถึงปัจจุบัน

๒.๖ องค์คุณแห่งธุดงค์ ๑๓

องค์คุณแห่งธุดงค์ ๑๓ เป็นคุณที่มีลักษณะของคุณประโยชน์ของธุดงค์วัตร เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในธุดงค์วัตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่องธุดงค์วัตรเป็นอย่างมากเพราะธุดงค์วัตรเป็นข้อวัตรสำหรับขัดเกลากิเลส ซึ่งองค์คุณแห่งธุดงค์วัตรนี้จะมีอยู่ในธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อ ซึ่งเมื่อภิกษุปฏิบัติให้มากก็จะ

ยังได้เห็นองค์คุณของธุดงค์วัตรชัดเจนมากยิ่งขึ้นไปด้วย ถึงแม้ภิกษุจะนำธุดงค์วัตรมาปฏิบัติเพียงข้อเดียวหรือหลายข้อองค์คุณนี้ก็จะมีอยู่ครบเช่นเดิม องค์คุณที่ว่ามีทั้งหมด ๒๘ ประการด้วยกันคือ

๑. เป็นของมีอาชีวะบริสุทธิ์
๒. เป็นของมีความสุขเป็นผล
๓. เป็นของไม่มีโทษ
๔. เป็นของไม่ยังผู้อื่นให้ลำบาก
๕. เป็นของไม่มีภัย
๖. เป็นของไม่เปียดเบียนพร้อม
๗. เป็นของมีความเจริญส่วนตัว
๘. เป็นของหาความเสียมิได้
๙. เป็นของหาความล่อลวงมิได้
๑๐. เป็นเครื่องรักษาทั่ว
๑๑. เป็นของให้ผลที่ปรารถนา
๑๒. เป็นเครื่องทรมานของสัตว์ทั้งปวง
๑๓. เป็นของเกื้อกูลแก่ความระวัง
๑๔. เป็นของสมควร
๑๕. เป็นของไม่อาศัยต้นหามานะทิลลฐิ

๑๖. เป็นเครื่องพันพิเศษ
๑๗. เป็นเครื่องสิ้นไปแห่งราคะ
๑๘. เป็นเครื่องสิ้นไปแห่งโทสะ
๑๙. เป็นเครื่องสิ้นไปแห่งโมหะ
๒๐. เป็นเครื่องละมานะ
๒๑. เป็นเครื่องตัดความตรึกชั่วเสีย
๒๒. เป็นเครื่องข้ามความสงสัย
๒๓. เป็นเครื่องกำจัดความเกียจคร้านเสีย
๒๔. เป็นเครื่องละความไม่ยินดี
๒๕. เป็นเครื่องทนทานต่อกิเลส
๒๖. เป็นของซึ่งไม่ได้
๒๗. เป็นของไม่มีประมาณ
๒๘. เป็นเครื่องถึงธรรมที่สิ้นไปแห่งสรรพทุกข^{๒๑๔}

องค์คุณแห่งรุดงควัตร ๑๓ เป็นคุณที่เกิดจากตัวของรุดงควัตร ถึงแม้จะไม่มี การปฏิบัติ หรือมีการปฏิบัติองค์คุณนี้ก็ยังมิอยู่ในตัวของรุดงควัตรเอง ซึ่งองค์คุณดังกล่าว ได้แก่ รุดงค์เป็นสิ่งที่ไม่มีภัย เป็นสิ่งที่ให้ผลน่าปรารถนา เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการระมัดระวังและเป็นเครื่องสิ้นไปแห่งราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น

๒.๗ การปฏิบัติรุดงควัตรของพระสงฆ์สมัยพุทธกาล

พระมหาสัทธิที่มีชื่อเสียงที่สุดในครั้งพุทธกาลในด้านรุดงควัตรคือพระมหากัสสปะเถระ, และพระเวทเถระซึ่งเป็นน้องชายของพระสารีบุตร แต่จากการค้นคว้าทำให้ผู้วิจัยพบว่ายังมีพระสาวก อีกหลายท่านด้วยกันที่เป็นผู้ทรงรุดงควัตรเช่นกันจากการศึกษาการปฏิบัติรุดงควัตรข้อถือการอยู่ป่า เป็นวัตร ของพระเถระทั้งสามองค์ คือพระอัญญาโกณฑัญญเถระ พระอนุรุธเถระและพระเวท- ขทิวณียเถระ ทำให้ทราบว่า การอยู่ป่านั้นเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ เนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือไม่มีผู้คนที่จะมารบกวนเวลาปฏิบัติธรรมจึงทำให้จิตใจสงบ ได้เร็ว เมื่อทำการพิจารณาหลักธรรมหรือการเจริญกรรมฐาน ทำให้ได้รับผลอย่างรวดเร็วเป็นปัจจัยทำให้บรรลุธรรมได้เร็ว ถึงแม้ว่าการอยู่ในป่าเป็นสถานที่อันตรายสำหรับบุคคลทั่วไป แต่ท่านทั้งสามนั้น ไม่กลัวอันตรายใดๆในป่า ทั้งนี้เพราะว่าบุคคลที่มีศีลอันดีงามไปอยู่ที่ใดก็ไม่ต้องกลัวอันตราย ซึ่งผู้วิจัย ได้สืบค้นมาดังนี้

^{๒๑๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญญา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , หน้า ๔๔๓-๔๔๔.

๒.๗.๑ พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปะเมื่อบวชแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงพาท่านออกจากโคนต้นพทุปปุตตกนิโครธไปแต่เมื่อเสด็จไปได้ระยะหนึ่ง พระองค์ทรงพาท่านไปพักที่โคนต้นไม้ อีกต้นหนึ่ง ณ ที่นั้น ท่านเอาผ้าสังฆาฏิพับเป็น ๔ ชั้น ทำเป็นอาสนะถวายพระพุทธรูปเจ้าสำหรับประทับนั่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสขณะที่นั่งว่า “กัสสปะ ผ้าสังฆาฏิของเธอเนียนุ่มดี” พลาญลูปคลำอยู่ไปมา พระมหากัสสปเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระองค์ทรงใช้เถิด”^{๒๑๕} ครั้นแล้วพระพุทธรูปเจ้าทรงประทานผ้าสังฆาฏิของพระองค์ซึ่งเก่ามากให้ท่าน การที่พระพุทธรูปเจ้าทรงประทานผ้าสังฆาฏิให้นับเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่ง ซึ่งทำให้ท่านตระหนักถึงความสำคัญในการเป็นทายาทจึงได้เพิ่มความอุตสาหะยิ่งขึ้นไปอีก

พระมหากัสสปเถระ โดยปกติท่านถือธุดงค์ ๓ ข้อ อย่างเคร่งครัด คือ

๑. ปิงสุกุลิกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานใช้แต่ผ้าบังสุกุลเท่านั้น ไม่รับจีวรที่มีผู้ถวาย

๒. ปินทปาติกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีวิตเป็นวัตรไม่รับอติเรกลาภ

๓. อารัญญิกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถืออยู่ป่าเป็นวัตร ซึ่งห่างจากบ้านคนอย่างน้อย ๕๐๐ ชั่ววัน หรือ ๒๕ เส้น

ต่อมาเมื่อท่านได้เพิ่มวิริยะอุตสาหะมากขึ้น จึงสมาทานธุดงค์เพิ่มขึ้นอีก ๑๐ ข้อ คือ

๑. เตจีวริกังคะ หมายถึง การอธิษฐานหรือเปล่งสมาทานใช้เฉพาะผ้า ๓ ผืนเป็นวัตร ไม่รับผ้าผืนที่ ๔

๒. สปัตถจาริกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือบิณฑบาตไปตามลำดับหลังคาเรือน ไม่ลัดลำดับเป็นวัตร

๓. เอกาสนิกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือฉันวันละมื้อเดียว เป็นวัตร เมื่อลุกจากที่นั่งแล้วไม่ฉันอีก

๔. ปัตตปิณฑิกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งสมาทานถือฉันเฉพาะในบาตร ไม่ใช้ภาชนะใส่อาหารอย่างอื่นเป็นวัตร

๕. ขลุปัจฉากัตติกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือว่าเริ่มฉันภัตตาหารที่ถือว่าเป็นของส่วนตนแล้ว ไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีกเป็นวัตร

๖. รุกขมูลิกังคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถืออยู่โคนไม้ ไม่อยู่ในที่มุงบังเป็นวัตร

^{๒๑๕} บรรณจบ บรรณรุจิ, อัสติมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมสภา, ๒๕๓๖),

๗. อัฟโกลาสีงคคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถืออยู่ในที่แจ้ง ไม่อยู่ในที่มืดบังและโคนต้นไม้เป็นวัตร

๘. โสสานิสังคคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถืออยู่ป่าช้า ไม่อยู่ในที่ที่ไม่ใช่ป่าช้าเป็นวัตร

๙. ยถาสันถติสังคคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้โดยไม่เลือกตามความปรารถนาของตนเป็นวัตร

๑๐. เนสัชชีกังคคะ หมายถึง การอธิษฐานจิตหรือเปล่งวาจาสมาทานถือการอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ คือยืนเดินนั่ง แต่ไม่นอนเป็นวัตร^{๒๑๖}

พระมหากัสสปะเถระเป็นพระภิกษุที่ถือปฏิบัติถูกต้อง คือกู้ผ้าบังสุกุลวัตรตั้งแต่บวชจนแก่ และท่านได้ถือถูกต้องข้ออื่น ๆ อีก ดังคำสนทนาระหว่างท่านกับพระพุทธเจ้า ดังนี้ กัสสปะ บัดนี้เธอแก่แล้ว ผ้าปานบังสุกุลเหล่านี้ของเธอหนัก ไม่น่าห่วงห่ม เพราะฉะนั้น เธอจงใช้สอยคหบดีจิ๋ว จงบรีโกลโกชนะที่เขาใจมนต์ และจงอยู่ในสำนักของเราเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้ห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรเป็นผู้ทรงไตรจีวรเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการทรงไตรจีวรเป็นวัตร เป็นผู้มักน้อย และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความมักน้อย เป็นผู้สันโดษ และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความสันโดษ สัตว์จากหมู และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความสัตว์จากหมู ไม่คลุกคลีด้วยหมู และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความไม่คลุกคลีด้วยหมู เป็นผู้ปรารภความเพียร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งการปรารภความเพียร ตลอดกาลนาน^{๒๑๗}

๒.๗.๒ พระขทิรวินยเรวตเถระ

พระเรวตะได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางสารีพราหมณีในบ้านอุปติสสคาม ณ หมู่บ้านนาลกะ (นาลันทะ) ไม่ไกลกรุงราชคฤห์ บิดาคือ วัณคันทพราหมณ์ มารดาคือ สารีพราหมณี ญาติทั้งหลายขนานนามท่านว่า เรวตะ เพราะเกิดในเรวตฤกษ์ท่านเป็นบุตรคนสุดท้องของนางพราหมณี มีพี่ชายคืออุปติสสะ หรือต่อมาคือ พระสารีบุตร (ตามชื่อมารดา) พระอัครสาวกเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระจุนทเถระ และพระอุปเสนเถระ(หรือในพระบาลีเป็น พระอุปเสนวัณคันทบุตร ตามชื่อบิดา) ซึ่งต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคมหาสาวกผู้นำความเลื่อมใสมาโดยรอบ ท่านมีพี่สาว ๓ คน ชื่อ จาลา อุปจาลา และสีสุพจาลา และหลานชายสามคนคือ จาลี อุปจาลี สีสุพจาลี ซึ่งเป็นบุตรของพี่สาวแต่ละคน ซึ่งต่อมาทั้งหมดได้บวชในพระธรรมวินัยทั้งหมด^{๒๑๘}

^{๒๑๖} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๑/๖๐.

^{๒๑๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๘/๒๔๑.

^{๒๑๘} อ.อ.ก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๙.

มารดาของพระเรวตะคือนางรูปสารีนัน ตามประวัติกล่าวว่าเป็นมิจฉาภิภูมิจิ แม้เป็นมารดาของพระอรหันต์ ๗ รูป ก็ไม่เสื่อมใส ในพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์

มารดาของเรวตะ คิดว่า ศากยบุตรก็นำเอาบุตรของเราไปบวชเสียเกือบหมดแล้วเราจักผูกเรวตะลูกคนเล็กของเราไว้ด้วยเครื่องผูกคือเรือน ดังนี้แล้วนางทาริกาจากสกุลที่เสมอกันมาให้ให้ย่ำของเรวตะแล้วกล่าวว่า แนะแม่ เจ้าจึงเป็นคนแก่งยิ่งกว่าย่าของเจ้า เรวตะฟังถ้อยคำของตนเหล่านั้นแล้วคิดว่า นางทาริกานี้ยังอยู่ในปฐมวัย เขาว่ารูปมีอย่างนี้ของนางทาริกานี้จักเป็นเหมือนรูปย่าของเรา เราจักถามความประสงค์ของคนเหล่านั้นก่อน แล้วจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจะกระทำอย่างไร มารดาบิดาตอบว่า “เราบอกว่า พ่อเอ๋ย หญิงนี้จะถึงความชราเหมือนอย่างย่าของเจ้า”^{๒๑๙}

เรวตะนั้นถามว่า รูปของหญิงนี้จักเป็นเหมือนอย่างนี้หรือ มารดาบิดาตอบว่า พ่อเอ๋ย เจ้าพูดอะไร ผู้มีบุญมากก็จะเป็นอย่างนี้ เรวตะนั้นคิดว่า ได้ยินว่า รูปนี้จักมีหนึ่งเดียวโดยทำนองนี้ จักมีผมหงอก ฟันหักโดยทำนองนี้เรายินดีในรูปเช่นนี้จะทำอะไรได้ เราจักไปตามทางที่พี่ชายของเราไปแล้วนั้นแหละ จึงทำเป็นเหมือนยีนพูดกะเด็กหนุ่ม ๆ รุ่น ๆ กันว่ามาเถอะพวกเรา เราไปวิ่งกันแล้วออกไปเสีย มารดาบิดากล่าวว่าพ่อในวันมงคล เจ้าอย่าไปข้างนอกเลยเรวตะนั้นทำเป็นเหมือนเล่นกับเด็กทั้งหลายอยู่ พอถึงวาระตนวิ่งก็ไปหน่อยหนึ่งแล้วกลับเดินกลับช้า ๆ พอถึงวาระอีกก็ไปให้เหมือนไกลกว่านั้นแล้วกลับมา ครั้นถึงวาระที่สามก็รู้ว่าคราวนี้เป็นเวลาของเรวตะจะหนีไปในที่ต่อหน้านั้นเอง ไปจนถึงป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุผู้ถือบั้งสกุลเป็นวัตร อภิชาติพระเถระแล้วขอบรรพชาพระเถระกล่าวว่า “สัพบุรุษ เราไม่รู้จักเธอ เธอเป็นลูกของใครและเธอก็มาโดยทั้งที่แต่งตัวอยู่เช่นนี้ ใครจะสามารถให้เธอบวชได้เล่า”^{๒๒๐} เขายกแขนทั้ง ๒ ขึ้นร้องเสียงดังว่า เขาปล้นฉัน เขาปล้นฉันดังนี้ พวกภิกษุก็มามุ่งทั้งข้างโน้นข้างนี้กล่าวว่า สัพบุรุษ ในที่นี้ไม่มีใครที่ชื่อว่าปล้นผ้าหรือเครื่องประดับของเธอเลย เธอจะพูดว่าเขาปล้นอย่างไร เรวตะกล่าวว่า ท่านผู้เจริญผมมิได้กล่าวหมายถึงผ้าและเครื่องประดับ แต่กล่าวหมายถึงพวกท่านยังปล้นสมบัติข้างในไม่ต้องบวชผมก่อนโปรดบอกให้พี่ชายของข้าพเจ้าทราบก่อน ภิกษุถามว่า ก็พี่ชายของเธอชื่อไร ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ชื่ออุปติสสะแต่ในเวลานี้คนทั้งหลายเรียกว่าสารีบุตรภิกษุทั้งหลายกล่าวว่าอาวุโส เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้นี้ก็เป็นน้องชายคนเล็กของพวกเรา พระธรรมเสนาบดีพี่ชายใหญ่ของเราพูดไว้ก่อนทีเดียวว่า พวกญาติของเราล้วนเป็นมิจฉาภิภูมิจิญาติของเราคนใดคนหนึ่งมาก็จงให้เขาบวชด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งเถิด ดังนั้น จึงกล่าวว่ากุลบุตรนี้เป็นน้องตัวของพระเถระ ท่านทั้งหลายจงให้เธอบวชเถิด ดังนี้แล้วบอกตจปัญจก-กัมมัฏฐาน ซึ่งหมายถึงกรรมฐานที่เป็นมูลกรรมฐาน ซึ่งเป็นของดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ทรงสั่งสอน “ตจปัญจก-กัมมัฏฐาน” คือ กรรมฐานมีหนึ่งเป็นที่เคารพบูชา, กรรมฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนึ่งเป็นที่ ๕ เป็นอารมณ์ คือ กรรมฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนของร่างกาย ๕ อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน

^{๒๑๙} ๐.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

^{๒๒๐} ๐.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

หนัง โดยความเป็นของปฏิภูล หรือโดยความเป็นสภาวะอย่างหนึ่ง ๆ ตามที่มันเป็นของมัน ไม่เอาใจเข้าไปผูกพันแล้วคิดว่าตภาพไฟผืนตามอำนาจกิเลส พจนานุกรมเขียน ตจปัญจกรรมฐาน เรียกอีกอย่างว่า มูลกัมมัฏฐาน (กรรมฐานเบื้องต้น)^{๒๒๑}

ฝ่ายเรวตสามเณรคิดว่า “ถ้าเราอยู่ในที่นี้ต่อไป พวกญาติก็คงติดตามมาเพื่อเรียกเรากลับ” ดังนั้นจึงเรียนกัมมัฏฐานจากสำนักของภิกษุเหล่านั้น ถือบาตรแลจีวร เทียวจาริกไปถึงป่าไม้ตะเคียนในที่ประมาณ ๓๐ โยชน์จากสำนักนั้น บำเพ็ญสมณธรรม เมื่อท่านเพียรพยายามอยู่ด้วยตั้งใจว่า ถ้าเรายังไม่บรรลุพระอรหัต ก็จักไม่ไปเฝ้าพระทศพลหรือพระเถระพี่ชาย^{๒๒๒} เวลาล่วงไป ๓ เดือน ในระยะแรก ด้วยความที่ เป็นผู้สุขุมลาคติ แต่ต้องมาบริโภคโภชนะอันปอน จิตก็ไม่ประณีต ไม่ก้าวหน้าในพระกัมมัฏฐาน ครั้นล่วงไป ๓ เดือน ปวารณาออกพรรษาแล้วท่านก็บำเพ็ญสมณธรรมในที่นั้นต่อไป เมื่อท่านเพียรบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ จิตก็มีความเป็นอันเดียวแล้ว ท่านเจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัตในระหว่าง ๓ เดือนภายในพรรษานั้นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย การที่ท่านได้พักอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียนนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้ท่านได้ชื่อว่า พระเรวต ขทิวณิเถระ เพราะ “ขทิวะ” แปลว่า ไม้ตะเคียน ไม้พะยอม พระจันทร์^{๒๒๓} “วณิยะ” แปลว่า อยู่ป่า อีกอย่างหนึ่งคำว่า ขทิวะ จะแปลว่า ไม้สะแกก็ได้^{๒๒๔}

๒.๗.๓ พระอนุรุทธเถระ

พระอนุรุทธเถระ ท่านเป็นพระเถระที่ออกบวชเนื่องจากมีความเบื่อหน่ายในการครองเรือนที่จะต้องทำธุรการงานต่างๆ มากมายและต้องทำวนเวียนกันอยู่แบบนั้นไม่รู้จักจบจักสิ้น จึงเป็นเหตุทำให้ท่านตัดสินใจออกบวช เมื่อท่านออกบวชแล้วท่านได้เรียนกรรมฐานจากพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ แล้วจึงหลีกหนีเข้าป่าไป การหลีกเข้าป่าของท่านก็คือการถือฤตงควัตรข้อที่ว่าด้วยการอยู่ป่าเป็นวัตรนั่นเอง ป่าเป็นสถานที่สงบและไม่มีบุคคลที่จะมาคอยรบกวนการทำสมาธิ ทำให้ท่านมีเวลาในการคิด วิเคราะห์ ตรัสตรองมหาปฐิสวิตก (ธรรมที่มหาบุรุษตรัสตรอง) จนเกิดปัญญาเห็นธรรมจนได้บรรลุพระอรหัตในเวลาที่ต่อมท่านได้เจริญสมณธรรมในป่าปาจิณวังสมฤคทายวัน แคว้นเจติ โดยตรัสตรองถึง มหาปฐิสวิตก ๗ ประการ (ธรรมที่มหาบุรุษตรัสตรอง) คือ

๑) ธรรมนี้เป็นของผู้มีความมักน้อย ไม่ใช่ของผู้มีความมักมาก

^{๒๒๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๘๗.

^{๒๒๒}อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

^{๒๒๓}พระอุตรคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๖.

^{๒๒๔}เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

- ๒) ธรรมนี้เป็นของผู้มีความสันโดษ โดยยินดีด้วยของที่มีอยู่ ไม่ใช่ของผู้ไม่สันโดษ
- ๓) ธรรมนี้เป็นของผู้สงัดจากหมู่แล้ว ไม่ใช่ของผู้ยินดีในหมู่คณะ
- ๔) ธรรมนี้เป็นของผู้ปรารถนาความเพียร ไม่ใช่ของผู้เกียจคร้าน
- ๕) ธรรมนี้เป็นของผู้มีสติตั้งมั่น ไม่ใช่ของผู้มีสติหลง
- ๖) ธรรมนี้เป็นของผู้ที่มีความตั้งใจมั่น ไม่ใช่ของผู้ที่มีใจไม่ตั้งมั่น
- ๗) ธรรมนี้เป็นของผู้มีปัญญา ไม่ใช่ของผู้ไร้ปัญญา^{๒๒๕}

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จไปยังที่อยู่ของพระอนุรุทธะ จึงตรัสสอนโมทนาว่า “ดีแล้วภิกษุเธอ ตรีกตรองธรรมที่พระมหาบุรุษตรีกตรองโดยชอบแล้ว เธอจงตรีกตรองธรรมในข้อ ๘ ดังนี้” ธรรมนี้เป็นของผู้ยินดีในธรรมที่ไม่เนิ่นช้า ไม่ใช่ของผู้ยินดีในธรรมเนิ่นช้าพระอนุรุทธเถระ ท่านทรงถือการไม่นอนเป็นวัตรตลอด ๕๕ ปี สามารถกำจัดความง่วงเหงาหาวนอนได้เป็นเวลา ๒๕ ปี

๒.๗.๔ พระอัญญาโกณฑัญญะ

พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ชื่อว่า โทณวัตถุซึ่งไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ เดิมเรียกชื่อว่า โกณฑัญญะ เมื่อเจริญวัยแล้วได้เข้าศึกษาเล่าเรียนจบไตรเพทและรู้ลักษณะมนต์ คือตำราทาลักษณะ๑ โกณฑัญญพราหมณ์เป็นหนึ่งในบรรดาพราหมณ์ ๘ คนที่ทำนายพระลักษณะของ พระมหาบุรุษ ตามประวัติกล่าวว่า หลังจากพระมหาบุรุษประสูติได้ ๕ วันพระราชบิดาได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาบริโภคภัตตาหารในพระราชวัง ในพระราชพิธีทำนายพระลักษณะขนานพระนามตามราชประเพณี จากนั้นได้คัดเลือกพราหมณ์ ๘ คนจากพราหมณ์ทั้งหมดนั้นโกณฑัญญะเป็นหนึ่งใน ๘ คนนั้น และเป็นผู้มีอายุน้อยที่สุดด้วย

ครั้งพระโพธิสัตว์ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระองค์ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ โดยตรัสพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมเทศนา ซึ่งเนื้อความในพระธรรมเทศนานี้พระพุทธองค์ทรงดำนิพนธ์ทางปฏิบัติอันไร้ประโยชน์ ๒ ทาง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ กามสุขัลลิกานุโยคการปฏิบัติที่ย่อหย่อนเกินไปและอัตตกิลมณานุโยค การปฏิบัติตนให้ได้รับความลำบาก พระองค์ตรัสชี้แนะวิธีปฏิบัติแบบ มัชฌิมาปฏิปทา คือ การปฏิบัติแบบกลาง ๆ ไม่ย่อหย่อนเกินไปและไม่ตึงเกินไปดำเนินตามทางสายกลาง ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่า อริยอัฐังคิกมรรค คือทางอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ^{๒๒๖}

เมื่อจบพระธรรมเทศนา ธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรมอันปราศจากธุลีมลทิน เกิดขึ้นแก่โกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา

^{๒๒๕} ศนฺดาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง, **นักธรรมชั้นโท รวมทุกวิชา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

^{๒๒๖} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กล้วยานธมโม), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗-๘.

พระองค์ทรงทราบว่า โภณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงเปล่งอุทานด้วยความพอพระทัยด้วยพระดำรัสว่า อญญาสิ วต โภ โภณฑัญญโณ อญญาสิ วต โภ โภณฑัญญโณ ซึ่งแปลว่า โภณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โภณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ด้วยพระดำรัสนี้ คำว่า อญญาจึงเป็นคำนำหน้าชื่อของท่านโภณฑัญญะ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนเป็นที่รู้ทั่วกันว่า พระอัญญาโณณฑัญญะต่อจากนั้นท่านได้กราบทูลขออุปสมบท พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้ด้วยพระดำรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด ด้วยพระวาทะเพียงเท่านี้ โภณฑัญญะก็สำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นพระสงฆ์รูปแรกในโลก และการอุปสมบทด้วยวิธีนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา หลังจากนั้นต่อมา พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดงธรรมเทศนา อนัตตลักขณสูตร คือสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ว่าเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตนโปรดพระปัญจวัคคีย์ เมื่อจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุพระอรหัตผล เป็นพระอเสขบุคคลด้วยกันทั้งหมด^{๒๒๗}

ในบั้นปลายชีวิตพระอัญญาโณณฑัญญะเถระซึ่งเป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มักปลีกเร้นไปอยู่ในสถานที่อันสงบบิวเวกตามลำพัง ช่วง ๑๒ ปีก่อนที่จะละสังขารเข้าสู่พระนิพพาน ท่านได้กราบทูลลาพระบรมศาสดาไปจำพรรษา ณ ป่าหิมพานต์ตามลำพัง ซึ่งนอกจากปรารณาความสงบสังขติวิเวกแล้วท่านยังมีเหตุผลอันน่ายกย่องอีก ๓ ประการ^{๒๒๘} ได้แก่

๑) ด้วยไม่ประสงค์จะให้พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตรเถระ อัครสาวกเบื้องขวาและพระมหาโมคคัลลานเถระ อัครสาวกเบื้องซ้าย ผู้เป็นกำลังสำคัญในการแบ่งเบาภาระของพระพุทธองค์ในกิจการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องมัวมาแสดงความเคารพนอบน้อมต่อพระเถระผู้เฒ่าชราอย่างท่าน ซึ่งสังขารนับวันจะร่วงโรยและใกล้แตกดับเข้าไปทุกขณะ

๒) ในฐานะปฐมสาวกหรือภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาซึ่งได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาเป็นเอตทัคคะด้านรัตตัญญู ทำให้มีผู้เคารพนับถือไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนท่านมิได้ขาดทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นเหตุให้ไม่ค่อยมีเวลาปฏิบัติธรรมเพราะต้องคอยต้อนรับขับสู้ ได้รับความเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างมาก จึงเห็นว่าการจำพรรษา ณ ฝั่งสระโบกขรณีชื่อนันทันต์ในป่าหิมพานต์อันสงบบิวเวกเป็นสถานที่เหมาะสมกับท่าน

๓) ด้วยเบื่อหน่ายในความดีอันของพระภิกษุสงฆ์รุ่นหลังๆ ที่มักจะประพฤติปฏิบัตินอกกลุ่มนอกทาง อันเป็นหนทางห่างไกลจากการบรรลุมรรคผลนิพพาน

มีอยู่วันหนึ่ง ท่านพระโณณฑัญญะได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเป็นสัทธิวิหาริกของท่านเป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรทราม มีใจฟุ้งซ่าน มักใหญ่ใฝ่สูง เพราะการคบหาด้วยมิตรชั่วช้า จึงไปยังที่นั้น

^{๒๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

^{๒๒๘} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่างๆในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓-๓๔.

ด้วยฤทธิ์ แล้วตกเตือนว่า ท่านอย่าทำอย่างนี้ต่อไป ขอท่านจงละมิตรชั่วช้าเสียแล้วคบหากัลยาณมิตร ทำสมณธรรมเถิด ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังคำของท่าน ท่านจึงเกิดความสลดใจ เมื่อจะติเตียนข้อปฏิบัติอันผิด และสรรเสริญการปฏิบัติชอบและการอยู่สงัด ด้วยถ้อยคำอันเป็นบุคลาธิษฐาน จึงได้ภาษิตาคาถานี้ใจความว่า

ภิกษุมิใจฟุ้งซ่าน กลับกลอก คบหาแต่มิตรที่เลวทราม ถูกคลื่นซัดให้จมอยู่ในห้วงน้ำ คือ กก กกสสาร ส่วนภิกษุมิใจไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอกมีปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ รำลึกอินทรีย์ คบหากัลยาณมิตรเป็นนักปราชญ์พึงทำที่สุดแห่งทุกขได้ นรชนผู้ชอบมม มีตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็นดั่งเถาหล้านางเป็นผู้รู้จักประมาณในข้าวและน้ำ มิใจไม่ย่อท้อ ถูกเหือบ ยุงทั้งหลายกัดอยู่ในป่าใหญ่ ย่อมเป็นผู้มีสติอดกลั้น ได้อยู่ในป่านั้นเหมือนช้างที่อดทนต่อศัตรารุชในยุทธสงคราม ฉะนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพเลิดเพลินความเป็นอยู่ เรารอเวลาตาย เหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ฉะนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพเลิดเพลินความเป็นอยู่ แต่เรามีสติสัมปชัญญะ รอเวลาตาย พระศาสดาเราได้ค้นเคยแล้ว เราทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว ปลงภาระอันหนักลงแล้วถอนตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพขึ้นแล้ว ได้บรรลุถึงประโยชน์ที่ถูกลบุดทิ้งหลายออก บวชเป็นบรรพชิตต้องการแล้ว เพราะฉะนั้น จะมีประโยชน์อะไรด้วยสัทธิวิหาริก ผู้ว่ายากแก่เรา^{๒๒๙}

พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ มักปลีกเร้นไปอยู่ในสถานที่อันสงบบิเวศในป่าตามลำพัง เป็นเวลานาน ทั้งนี้เนื่องมาจากท่านเบื่อหน่ายกับพระภิกษุรุ่นใหม่นี้เป็นคนว่าอยากสอนอยากทำไกลมรรคผลนิพพาน และไม่มีเวลาในการปฏิบัติธรรม ท่านจึงเข้าไปอยู่ในป่า ซึ่งก็คือการถือการอยู่ป่าเป็นวัตรในรุดงควัตร ๑๓ นั้นเอง

๒.๗.๕ พระพากลเถระ

พระพากลเถระเป็นมหาสาวกอีกรูปหนึ่งซึ่งมีอายุยืนยาวถึง ๑๖๐ ปี ดังมีเกร็ดประวัติของท่านเล่าไว้ในกุลัตถะจริยพทุตสูตร แห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อท่านจำพรรษา ณ พระเวฬุวันมหาวิหารกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ มีนักบวชขอเจลกะ (ซีเปลือย นักบวชไม่นุ่งผ้า) นามว่ากัสสปะเพื่อนเก่าของท่านเมื่อสมัยยังเป็นคฤหัสถ์มาเยี่ยมและสนทนาธรรม ครั้งทราบว่าเป็นพระเถระบวชมาแล้วถึง ๘๐ ปี จึงสอบถามว่าตลอดเวลาที่บวชอยู่นั้นท่านเกี่ยวข้องกับโลกียธรรมกี่ครั้ง พระเถระตอบว่านับแต่บวชมาไม่เคยมีการสัญญาในจิตของท่านเลยแม้เพียงครั้งเดียว อเจลกัสสปะเห็นเป็นเรื่องอัศจรรย์จึงได้ถามในข้อธรรมต่างๆจนกระจ่าง เกิดความศรัทธาเลื่อมใสขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา และต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระพากลเถระท่านออกบวชเมื่ออายุได้ ๘๐ ปี เมื่อบวชแล้วท่านได้รับโอวาทจากพระบรมศาสดาเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแล้วจึงปลีกตัวไปหาสถานอันสงัดคือป่า เพื่อทำการ

^{๒๒๙} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๘๓/๓๑๖.

บำเพ็ญเพียรภาวนา ป่าขึ้นชื่อว่าเป็นสถานที่อันเหมาะสมในการปฏิบัติธรรมและเป็นสถานที่เงียบสงบ ไม่มีเครื่องล่อกลอนจิตใจและไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่จะทำให้ลายการบำเพ็ญจิตภาวนา ท่านเจริญกรรมฐานและบำเพ็ญเพียรภาวนาเพียง ๗ วันก็ได้บรรลุอรหัตตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ถึงแม้ว่าพระพากุลเถระจะออกบวชในวัยชราแล้วก็ตามท่านยังถือธุดงค์วัตรอย่างเคร่งครัด ๒ ข้อคือ ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรและถือการนั่งเป็นวัตร แม้ว่าร่างกายของท่านจะแก่ชราแล้วก็ตาม ท่านยังถือการนั่งเป็นวัตร ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่ทำให้ยากยิ่งข้อหนึ่งในธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อ การนั่งอย่างเดียวยังเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่งแม้แต่พระหนุ่มๆเองยังพากันทำไม่ได้ก็มี แต่ท่านมีความเพียรพยายามและความตั้งใจอย่างมากจึงสามารถปฏิบัติได้^{๒๓๐}

๒.๗.๖ พระสุภูติเถระ

พระสุภูติเถระเป็นพระที่ประกอบด้วยเมตตา ควรแก่การรับทักษิณาทาน ครั้นเมื่อท่านจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารทรงนิมนต์ให้พระเถระจำพรรษาที่เมืองนี้ แต่ไม่มีการสร้างที่พักถวายเพราะพระองค์ทรงลืมน พระสุภูติเถระจึงต้องพักอยู่กลางแจ้ง เป็นเหตุให้เกิดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ประชาชนชาวเมืองเดือดร้อนกันไปทั่ว จนทราบถึงพระเจ้าพิมพิสาร จึงทรงพิจารณาว่าพระองค์ได้กระทำความผิดอะไร แล้วจึงทราบว่าได้สร้างเสนาสนะถวายพระสุภูติเถระจนทำให้เกิดอาเพศเหตุร้ายในบ้านเมืองของตน จึงรับสั่งการให้เจ้าพนักงานสร้างกุฏิมุงบังด้วยใบไม้ถวายเป็นการเร่งด่วน จากนั้นจึงอาราธนาให้พระเถระเข้ามาอาศัยอยู่ในสถานที่จัดไว้ให้ จากนั้นฝนจึงตกลงมาตามปกติ การที่ท่านไม่ไปบอกหรือไปขอแก่ประชาชนชาวเมืองหรือแม้แต่ไปขอให้สร้างที่พักให้จากพระเจ้าพิมพิสาร นั้นหมายความว่า พระเถระท่านมีความพอใจในสถานที่เขาจัดไว้ให้ซึ่งก็คือการถือธุดงค์ข้อการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น และนอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าพระเถระท่านเป็นพระที่ไม่ชอบเบียดเบียนใคร เกรงใจบุคคลอื่น ไม่รบกวนบุคคลอื่น จึงเหมาะแล้วที่ท่านได้รับการยกย่องกล่าวขานว่าเป็น “พระเถระที่ประกอบไปด้วยความเมตตา”^{๒๓๑}

๒.๗.๗ พระอุปเสนเถระ

พระอุปเสนเถระ หรือบางตำราออกนามของท่านว่า พระอุปเสนวังคันตบุตรเถระ เป็นตัวอย่างของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัด เพราะท่านสมาทานถือธุดงค์วัตรครบทั้ง ๑๓ ข้อ และเมื่อบวชครบ ๑๐ พรรษาสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์ได้ตามพุทธบัญญัติแล้ว ท่านทำหน้าที่อุปัชฌาย์ให้แก่กุลบุตรผู้มีศรัทธามากถึง ๕๐๐ รูป ทั้งนี้เนื่องจากท่านมาจากตระกูลใหญ่จึงเป็นที่นับถือของคนทั่วไปอยู่แล้วอีกทั้งท่านมีความสามารถในการแสดงธรรมอันเป็นเหตุที่นำไปสู่การปฏิบัติธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อตามท่าน ซึ่งปรากฏว่าพระภิกษุที่เป็นสัทวิหาริกหรือศิษย์ของท่านซึ่งมาจากหลายชาติตระกูล

^{๒๓๐} ธนากิต, เอตทัคคะผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๓-๑๐๔.

^{๒๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๐.

หลายหมู่เหล่า ต่างสมาทานอุตงควัตรกันทุกรูป สุดแต่ภิกษุรูปใดปรารถนาหรือมีความถนัดในข้อใดในจำนวน ๑๓ ข้อ ก็สมาทานเฉพาะในข้อนั้นๆรูปละ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ข้อ ตามศรัทธา^{๒๓๒}

พระอุปัชฌายะบวชเนื่องจากมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า เมื่อบวชแล้วได้เพียง ๑ พรรษาตั้งตัวเป็นอุปัชฌาย์สั่งสอนพระบวชใหม่ พระศาสดาทรงทราบจึงติเตียนว่าไม่เหมาะสมทั้งที่ตัวเองยังเป็น พระปฤชณอยู่ยังไม่ได้บรรลอรหันต์ยังต้องให้บุคคลอื่นอบรมสั่งสอนอยู่ พระอุปัชฌายะเกิดความสลดใจในการกระทำของตน เมื่อท่านพรรษาครบ ๑๐ ได้เป็นอุปัชฌาย์จึงได้ยึดอุตงควัตรเป็นหลักการสอนสัทธิวิหาริกของท่านอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะข้อถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตร และทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร พระอุปัชฌายะให้สัทธิวิหาริกของท่านต้องปฏิบัติทุกองค์ เป็นผลให้เหล่าลูกศิษย์ของท่านเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น

๒.๗.๘ พระปุนณมนตานีบุตรเถระ

พระปุนณมนตานีบุตรเถระเป็นนักแสดงธรรมเทศนาฝีปากเอกจนเป็นที่เลื่อมใส ท่านสามารถอธิบายธรรมได้วิจิตรพิสดารไพเราะสมบูรณ์ด้วยอรรถและพยัญชนะ กล่าวคือ สมบูรณ์ทั้งเนื้อความและมีถ้อยคำที่ลึกซึ้งกินใจ อีกทั้งท่านเป็นผู้ที่ตั้งมั่นในคุณธรรม ๑๐ ประการ หรือ กถาวัตถุ ๑๐ ดังนี้^{๒๓๓}

กถาวัตถุ คือ เรื่องที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ ได้แก่

- ๑) อับปิณณกถา เรื่องความมกน้อย ได้แก่ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ไม่หมกมกอยากเด่น
- ๒) สันตุฏฐิกถา เรื่องความสันโดษ ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ไม่ชอบการฟุ้งเฟ้อปรนเปรอ
- ๓) ปวิเวกกถา เรื่องความสงัด ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ
- ๔) อสังสัคคกถา เรื่องความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ได้แก่ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
- ๕) วิริยารัมภกถา เรื่องการปรารถนาความเพียร ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นในการทำความเพียร
- ๖) สีลกถา เรื่องศีล ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล
- ๗) สมာธิกถา เรื่องสมาธิ ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น
- ๘) ปัญญากถา เรื่องปัญญา ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา

^{๒๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๒๓๓} ธรรมสภา, อสีติมหาเถระสาวก ๘๐ พระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๒๗๖-๒๗๗.

๙) วิมุตติกถา เรื่องความหลุดพ้น ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

๑๐) วิมุตติญาณทัสสนกถา ทศณะหรือความรู้ความเห็นในเรื่องภาวะที่หลุดพ้น ได้แก่ ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

นอกจากจะประพจน์ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในคุณธรรมทั้ง ๑๐ ประการ คือ มกน้อย สันโดษ ชอบความสงบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปราศจากความเพียร ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ (ความหลุดพ้น) และวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ในเรื่องความหลุดพ้น) พระปทุมมมัตตานีบุตรเถระยังใช้คุณธรรมเหล่านี้ในการอบรมสั่งสอนบริษัทบริวารของท่านด้วย พระอานนท์เถระเมื่อบวชใหม่ๆก็ได้ฟังกถาวัตถุ ๑๐ ประการจากท่านจนสำเร็จเป็นพระโสดาบัน เมื่อพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรเถระ ผู้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธองค์ได้ทราบถึงคุณธรรมอันประเสริฐจากบรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์ พระปทุมมมัตตานีบุตรเถระซึ่งพากันกล่าวยกย่องสรรเสริญและพรรณนาคุณความดีของผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ในสถานที่ต่าง ๆ จึงมีความปรารถนาจะได้สนทนาธรรมด้วย จนวันหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาประทับ ณ กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระสารีบุตรเถระได้มีโอกาสพบกับพระปทุมมมัตตานีบุตรเถระ จึงได้สนทนาธรรมไต่ถามเกี่ยวกับเรื่องวิสุทธิ ๗ ประการ ดังนี้^{๒๓๔}

วิสุทธิ ๗ ได้แก่ ความหมดจด ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้น ๆ เป็นธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขา ให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมาย คือ นิพพาน วิสุทธิ ๗ นี้เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปตามลำดับ เพื่อบรรลุนิพพาน ดุจรถ ๗ ผลัดส่งต่อกัน เพื่อให้บุคคลถึงที่หมายเป็นหลักธรรมที่ค่อนข้างลึกซึ้งกว้างขวาง แสดงนัยตามลำดับโดยย่อ ดังนี้^{๒๓๕}

๑) สีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล คือ รักษาศีลตามภูมิขั้นต้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ

๒) จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิต คือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอแก่การเป็นฐานแห่งวิปัสสนา

๓) ญาณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งทิวติ คือ ความรู้ความเข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์ บุคคล เสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด

๔) กังขาวิตรณวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันเป็นเครื่องข้ามพ้นความสงสัยเป็นความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้

^{๒๓๔} ญาณจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, นักรธรรมชั้นโท รวมทศกวีชา, หน้า ๔๐๑.

^{๒๓๕} ญาณจารย์สำนักพิมพ์เสียงเสียง, ธรรมวิภาค หนังสืออนักรธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: เสียงเสียง, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕๕-๒๖๐.

๕) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณที่เป็นเครื่องรู้เห็นว่า เป็นทางหรือมีใช้ทาง (แห่งการหลุดพ้น)

๖) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันเป็นเครื่องรู้เห็นทางปฏิบัติหรือทางดำเนินไปสู่การหลุดพ้น

๗) ญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือ มรรคญาณ (ทางดำเนินเพื่อบรรลुสู่การหลุดพ้น)

การอยู่ป่าเป็นวัตรหลังจากที่ได้เรียนกรรมฐานจากพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว พระเถระเหล่านี้จึงปลีกตัวเข้าป่าไป เพื่อบำเพ็ญเพียรภาวนาและเจริญวิปัสสนากรรมฐาน การที่พระเถระเลือกที่จะเข้าป่านั้นก็เพราะ ป่าเป็นสถานที่อันสงบ เงียบสงัด ไม่มีสิ่งรบกวนจิตใจ ไม่มีสิ่งทำลายการเจริญภาวนา ทำให้จิตเกิดสมาธิได้เร็ว จนในที่สุดได้บรรลุอรหัตตผลในเวลาอันรวดเร็ว พระพากุลเถระจะถือการนั่งเป็นวัตรอย่างเคร่งครัดถึงแม้ท่านจะแก่ชราก็ตาม ถือว่าตัวอย่างในการปฏิบัติถูกต้องข้อนี้แก่พระหนุ่ม ให้เกิดความเพียรพยายามในการปฏิบัติถูกต้องการนั่งเป็นวัตร ส่วนพระสุกฺติเถระจะถือการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่เขาจะจัดให้ไม่ว่าจะเลวหรือประณีตอย่างไรก็ยินดีไปตามนั้น ท่านเป็นพระเถระที่มีความเมตตาสูงมาก ถึงแม้ท่านจะไม่มีที่พักท่านก็ไม่เรียกร้องหรือรบรวนใครให้มาสร้างที่พักให้ ท่านพอใจในสิ่งที่ตนมีทำให้ท่านเป็นที่รักแก่คนทั่วไปจนได้รับว่าเป็นเอตทัคคะในด้านอรณวิหารธรรม (เจริญฌานประกอบด้วยเมตตา) และทักษิณียบุคคล (ผู้ควรรับทักษิณาทาน)

พระอุปเสนเถระและพระปุลณณมันตานีบุตรเถระทั้งสององค์เป็นพระเถระที่สอนเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติตรงคัมภีร์ทั้ง ๑๓ ข้อ ให้แก่สัทธีวาทิกของตนและให้ปฏิบัติตาม โดยเฉพาะของพระอุปเสนเถระจะไม่ยอมบวชให้ถ้าไม่ยอมถือตรงคัมภีร์ ๓ ข้อนี้ ได้แก่ ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ถือบิณฑบาตเป็นวัตรและทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถ้าใครยอมถือตามจึงจะบวชให้ ทำให้เหล่าลูกศิษย์ของท่านเป็นที่น่าเลื่อมใส เพราะเมื่อไปไหนมาไหนก็ไม่ต้องลำบากในเรื่องที่อยู่อาศัย อาหารการฉันและเรื่องบริวาร ส่วนพระปุลณณมันตานีบุตรเถระนั้นท่านจะสอนให้ลูกศิษย์ของท่านเป็นพระที่มีความมักน้อย สันโดษ ชอบสงัด และไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งก็คือจุดประสงค์ของการปฏิบัติตรงคัมภีร์นั่นเอง

๒.๘ บทสรุป

การถือตรงคัมภีร์แต่ละข้อนั้นมีข้อดีแตกต่างกันไป แต่โดยรวมแล้วจะทำให้ผู้ปฏิบัติตรงคัมภีร์เป็นผู้มีความสันโดษในปัจจัย ๔ ไม่มากในเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและอาหาร เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ติดในรสอาหาร ทำให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวังในข้อตรงคัมภีร์ที่ตนสมาทานอยู่ ทำให้เป็นผู้มีกายและใจที่เข้มแข็งสามารถอดทนต่อสิ่งที่มากระทบกายและใจได้ เป็นผู้ไม่มีความกังวลในการใช้ชีวิตเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ที่อยู่อาศัย และที่สุดแต่ละข้อล้วนเป็นไปเพื่อคุณแห่งความเป็นสมณะผู้

ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเพื่อความก้าวหน้าในการประพฤติธรรม จนบรรลุธรรม ชุตตงคัตถ์ได้แพร่ไป
 ยังสำนักต่าง ๆ และมีพระสงฆ์ถือปฏิบัติตามกันมาเป็นกระบวนการจนถึงยุคปัจจุบันได้ถือปฏิบัติชุตตงค
 วัตรมาเป็นประจำไม่ลดละ การปฏิบัติชุตตงคัตถ์จึงเป็นการทวนกระแสเข้าสู่วิถีเดิมของการปฏิบัติ
 เนื่องจากพระมหาสาวกในพุทธกาลไม่ว่าพระมหากัสสปเถระ พระอุปเสนเถระ และท่านอื่น ๆ อีก
 หลายรูปที่ได้ดำเนินตามแนวทางพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่างบรรลุผลในการปฏิบัติ ดังนั้นการปฏิบัติ
 ชุตตงคัตถ์คือวัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร นอกจากเป็นเครื่องมือปฏิบัติ
 ธรรมและการเผยแผ่ธรรมของท่านแล้ว ยังพบว่า การอยู่ป่าถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ให้
 เข้าถึงธรรมชาติที่แท้จริงเป็นการปรับชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นการใช้อนุธรรมชาติเป็นเกราะ
 ป้องกันอันตรายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกทีหนึ่ง และปรัชญาชีวิตสอนให้รู้จักลดความต้องการใน
 การบริโภค หยุดการแสวงหาปัจจัยภายนอกที่ไม่จำเป็น เป็นแรงผลักดันให้เกิดความสันโดษเพื่อกำจัด
 กิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกนน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์
 เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนา
 กรรมฐาน

บทที่ ๓

ศึกษารุดงควัตรในสังคมไทย

ในบทที่ ๓ นี้ผู้วิจัยได้นำเสนอประวัติการปฏิบัติรุดงควัตรของพระในสังคมไทย

๓.๑ รุดงควัตรของพระสงฆ์ไทยในอดีต

พระสงฆ์ในประเทศไทยแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือ กลุ่มคามวาสี (ภิกษุผู้อยู่ในอารามในหมู่บ้านเป็นประจำ) และกลุ่มอรัญญวาสี (ภิกษุผู้อยู่ในอารามป่าเป็นประจำ) ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีความขัดแย้งเกิดขึ้น คือ มีการเข้าใจว่าพระภิกษุผู้อยู่ในอารามประจำหมู่บ้าน มีความประพฤติย่อหย่อนในพระธรรมวินัย เพราะมุ่งแต่ปริยัติ ละเลยการปฏิบัติ จึงต้องแยกตัวออกมาตั้งเป็นคณะสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่า ธรรมยุติกนิกาย (หมู่พระภิกษุสงฆ์ผู้ประกอบด้วยธรรม หรือผู้เจริญในธรรม) พร้อมทั้งเรียกภิกษุกลุ่มคามวาสีว่า มหานิกาย (พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่) การแยกนิกายออกมาแล้วเรียกลักษณะของพระภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรว่าอรัญญวาสีนั้น มีลักษณะที่ยอมรับได้ เนื่องจากการอยู่อารามในป่าที่ห่างไกลหมู่บ้านนั้น เข้าลักษณะการอยู่ป่าเป็นวัตรได้ แต่ต่อมาเมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณอารามในป่าเหล่านั้น ถูกล้อมรอบด้วยหมู่บ้าน และมีสภาพความเป็นป่าหายไป การเรียกพระภิกษุกลุ่มนี้ว่าเป็นอรัญญวาสีเช่นเดิม ย่อมไม่เข้าลักษณะการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเรวตเถระ จึงเป็นเพียงการสมมติเรียกเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง มีข้อสังเกตว่า ในพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคามวาสีบางกลุ่มที่อยู่ในอารามอันตั้งอยู่ในป่าซึ่งเข้าลักษณะความเป็นป่าที่พระเรวตเถระอาศัยอยู่ สามารถเรียกอรัญญวาสีได้ตามลักษณะการอยู่ในป่าเป็นวัตร แม้ว่า สังคมไทยจะเข้าใจว่า พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นภิกษุคามวาสีก็ตาม จึงสรุปได้ว่า การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเรวตเถระมีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในยุคที่ยังไม่เกิดความขัดแย้งทาง ข้อปฏิบัติ แต่ภายหลังยังคงมีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในลักษณะการอยู่อาศัยในเสนาสนะป่าตามปกติไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเรียกชื่อพระสงฆ์ซึ่งถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ คามวาสี และอรัญญวาสีแต่อย่างใด

๓.๑.๑ รุดงควัตรตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต อายุได้ ๒๒ ปี หลวงปู่รู้สึกอยากบวชพระ รวมทั้งบิดามารดาก็อนุญาตท่านจึงได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์กับหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล แห่งสำนักวัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และได้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ อุโบสถวัดศรีทอง (ปัจจุบัน คือวัดศรีอุบลรัตนาราม) เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๖ โดยมีพระอริยกวี (อ่อน) เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครู

สีทา ขยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์และพระครูประจักษ์อุบลคุณ (ส่วย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับขนานนามเป็นภาษามครว่า ภูริทัตโต แปลว่า ผู้ให้ปัญญา ผู้แจกจ่ายความฉลาด

หลังจากอุปสมบทแล้ว หลวงปู่มั่น ได้ไปจำพรรษาและศึกษาวิปัสสนาธุระอยู่กับ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ที่วัดเลียบ และไปพำนักที่วัดบูรพารามในเมืองอุบลราชธานีบ้างเป็นบางครั้งในฐานะเป็นพระบวชใหม่ หลวงปู่ ได้ศึกษาข้อปฏิบัติ เบื้องต้นเป็นส่วนแห่งพระวินัยคือ อาจาระ – ความประพฤติ มารยาทของพระอาจารย์วัตร – การปฏิบัติต่อครู อาจารย์และอุปัชฌาย์วัตร – การปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์หลวงปู่ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี เป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌาย์อาจารย์

ในการศึกษาอบรมด้านจิตใจ หลวงปู่ ตั้งใจฝึกนั่งสมาธิ เดินจงกรม และสมาทานธุดงค์วัตรต่างๆ เริ่มแรกแห่งการฝึกภาวนา ท่านใช้วิธีการกำหนดอุบายใจเข้า-ออก ใช้คำบริกรรมว่า พุท-โธ พุท-โธ ตามแบบของหลวงปู่เสาร์พระอาจารย์ของท่าน

ในเรื่องข้อวัตรปฏิบัติทั่วไป หลวงปู่มั่นถือปฏิบัติเคร่งครัดตามพระธรรมวินัย เช่น ท่านจะไม่ฉันอาหารด้วยช้อน เพราะจะอาบัติ ท่านจึงฉันด้วยมือ แม้แต่การฉันยาน้ำมูตรเน่าท่านก็ต้องระมัดระวังเพื่อมิให้อาบัติ ท่านใช้รองเท้าหนังตามธรรมวินัย ไม่อนุญาตให้สานุศิษย์ทำการก่อสร้าง เพราะถือเป็นอามิสบูชามิใช่ปฏิบัติบูชา รวมไปถึงการห้ามถ่ายรูปด้วย เพราะท่านไม่ต้องการให้สานุศิษย์ยึดติดในรูป เพราะรูปเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ท่านสอนว่าผู้ที่จะไปสวรรค์นิพพานต้องละรูปเห็นโทษของรูป

พระอาจารย์มั่นได้รับแต่งตั้งจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต ให้เป็นพระอุปัชฌาย์ในคณะธรรมยุตตั้งแต่อู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับแต่งตั้งเป็นพระครูวินัยธร ฐานานุกรมของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์) ซึ่งท่านได้ปฏิบัติหน้าที่นั้นโดยเรียบร้อย แต่เมื่อเดินทางจาก จังหวัดเชียงใหม่มาแล้ว ท่านได้งดหน้าที่นั้น โดยให้เหตุผลว่าแก่ชราแล้ว ขออยู่ตามสบาย^๑

ธุดงค์ที่พระอาจารย์มั่น ถือปฏิบัติเป็นอาจิน ๔ ข้อ คือ

๑) ปังสุกุลถึงครุฑงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนับตั้งแต่วันอุปสมบทมาตราบจนกระทั่งถึงวัยชรา จึงได้ผ่อนใช้คหบดีจีวรบ้างเพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธานำมาถวาย

๒) ปิณฑปาติกังคธุดงค์ ถือภิกขาจารเป็นวัตร เทียวบิณฑบาตฉันเป็นนิตย์ แม้อาหารไปในละแวกบ้านไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัด บนโรงฉัน จนกระทั่งอาหาร ลูกไม้ได้ในปีจฉิมสมัย จึงได้งดบิณฑบาต

๓) เอกปัตติกังคธุดงค์ ถือฉันในบาตรเป็นวัตร ฝนภาชนะใบเดียวเป็นนิตย์ จนกระทั่งถึงสมัยอาหารในปีจฉิมสมัยจึงงด

^๑รศ.สุเชาว์ พลอยชุม, “สำนักวิปัสสนาสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต”, รายงานวิจัยโครงการวิจัยพุทธศาสนศึกษา, (ศูนย์พุทธศาสนศึกษา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๖๒.

๔) เอกาสนิกังคธุดงค์ ถือฉันคนเดียวเป็นวัตร แม้อาพาธหนักในปัจจุบันสมัย ก็มิได้ละเลิก

ส่วนธุดงค์วัตรนอกเหนือจากนี้ ได้ถือปฏิบัติเป็นครั้งคราว ที่นับว่าปฏิบัติได้มาก ก็คือ อรัญญิกังคธุดงค์ ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ ๒๕ เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดตามสมณวิสัยเมื่อถึงวัยชรา จึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับการบำเพ็ญที่จะภิกขาจารบิณฑบาตเป็นสถานที่ซึ่งปราศจากเสียงรบกวน ประชาชนเคารพยำเกรง ไม่รบกวน^๒

จากการศึกษาธุดงค์วัตรของหลวงปู่มั่นพบว่าท่านถือธุดงค์วัตรตามหลักในคัมภีร์อย่างเคร่งครัดอยู่ตลอดเพียง ๔ ข้อเท่านั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าหลวงปู่มั่นเลือกปฏิบัติทั้ง ๔ ข้อเพื่อความอยู่ง่าย เลี้ยงชีพง่าย ถือสันโดษเป็นที่ตั้ง

๓.๑.๒ ธุดงค์วัตรตามแนวทางหลวงพ่อกษม เขมโก

หลวงพ่อกษม เขมโก นับว่าเป็นพระมหาเถระชาวล้านนาที่มีปณิธานมุ่งมั่น แน่วแน่และมั่นคงในด้านการปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ ในบรรดาธุดงค์ ๑๓ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ ด้วยหมายเป็นอุบายเครื่องขัดเกลาจิตใจ เพื่อความเป็นผู้มักน้อย สันโดษและมุ่งปฏิบัติเพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ กระทั่งบรรลุมรรคผลอันเป็นเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา โสสานิกธุดงค์เป็นธุดงค์วัตรที่ปฏิบัติได้ยากและลำบากยิ่ง หากผู้ปฏิบัติไม่มีความอดทนและไม่มีความเพียรแรงกล้าแล้ว ยากที่จะประสบความสำเร็จ ในการถือโสสานิกธุดงค์ คือถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรของหลวงพ่อกษม เขมโก นั้น นับว่าท่านเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเป็นบริวารของธุดงค์ซึ่งมีความมักน้อย สันโดษ เป็นต้น มีคุณสมบัติในอันที่จะปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ หลวงพ่อกษม เขมโก เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษามาตั้งแต่เด็ก กระทั่งบรรพชาเป็นสามเณรก็ได้ศึกษาพระธรรมวินัยด้วยความตั้งใจ และพออุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วก็ได้สานต่อด้วยการศึกษาพระธรรมวินัยควบคู่ไปกับการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการปฏิบัติธุดงค์อย่างเคร่งครัดคือ โสสานิกธุดงค์ ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตรตลอดชีวิต ท่านได้ศึกษาการปฏิบัติธุดงค์จากครูบาแก่น แห่งวัดประตูป้อง อำเภอมือง จังหวัดลำปาง จากนั้นก็ได้ศึกษาและปฏิบัติตนอยู่ในธุดงค์วัตรอย่างเคร่งครัด ออกปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ตามป่าช้าต่าง ๆ ครั้งแรกอยู่ที่ป่าช้าศาลาวังทาน จากนั้นก็ได้ย้ายไปอยู่ในป่าช้าอื่น ๆ ซึ่งเห็นว่ายังไม่สงบพอ เพราะมีผู้คนคอยติดตามไปปรนนิบัติรับใช้ จนกระทั่งมาอยู่ที่ป่าช้า สุสานไตรลักษณ์ (ศาลาดำ) หรือเดิมเรียกว่า สุสานประตูม้า ซึ่งหลวงพ่อกษม ได้ใช้ชีวิตปฏิบัติโสสานิกธุดงค์ ณ ที่แห่งนี้อย่างตลอดชีวิต ด้านปฏิปทาจริยาวัตรของหลวงพ่อกษม เขมโก กล่าวได้ว่า ท่านเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพและปฏิปทาจริยาวัตรที่งดงาม สามารถปฏิบัติตนด้วยธุดงค์วัตร ข้อ โสสานิกธุดงค์ คือ ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ปฏิบัติขัดเกลาจิตใจตนเองด้วยวิธีการที่เคร่งครัดตามหลักการของการถือธุดงค์ชั้นอุกฤษฏ์เป็นพระนักปฏิบัติที่มี

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

อัยยาศัยอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด บำเพ็ญตนอยู่ในเมตตากรุณาในพรหมวิหารธรรมอย่างสม่ำเสมอ นับเป็นปฏิปทาจริยาวัตรที่โดดเด่นและสง่างามยิ่งหลวงพ่อกษม เขมโก ฝึกฝนตนเองด้วยการปฏิบัติโสณิกธุดงค์อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติทั้งสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ใช้วิธีการเพ่งเตโชกสิณ และพิจารณาอสุภกัมมัฏฐานเป็นที่ตั้งและปฏิบัติทุกวิถีทางอย่างเคร่งครัดเพื่อที่จะทำให้อกิเลสเบาบางและเหือดแห้งไปในที่สุดซึ่งหลวงพ่อกษม ก็ทำได้ปฏิบัติได้ดังเป็นที่ปรากฏชัดแล้ว สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งอันเป็นผลมาจากการได้ฝึกฝนตนเองด้วยวิธีการปฏิบัติโสณิกธุดงค์ ก็คือ หลวงพ่อเป็นคนมักน้อย สันโดษ ชอบความสด มีความเพียรแรงกล้า ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา ไม่เห็นแก่ปากแก้อท้อง ไม่มุงลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นผู้บวชด้วยศรัทธาปรารถนาจะพ้นจากชาติ ชรา และมรณะ และยอมทำให้ท่านได้รับอานิสงส์แห่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรเพิ่มเป็นทวีคูณนอกจากนี้ ผลอันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนทั้งปริยัติและปฏิบัติ จึงทำให้ท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งท่านใช้วิธีการเผยแผ่ง่าย ๆ คือ

- (๑) การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง
- (๒) การแสดงพระธรรมเทศนาโดยยกมิลินทปัญหาเป็นตัวอย่าง
- (๓) การสอนเป็นรายบุคคล
- (๔) การสอนแบบอุปมาอุปไมย
- (๕) การใช้ปฏิภาณโต้ตอบด้วยมุขำขัน
- (๖) การตอบปัญหาธรรมะ
- (๗) การสนทนาธรรม
- (๘) การเผยแผ่ด้วยอัตตโนภาสิตที่ท่านลิขิตขึ้นด้วยตนเอง^๓

หลวงพ่อกษม เขมโก หันหน้าเข้าหาวิปัสสนากัมมัฏฐานเพราะเห็นว่าเป็นหนทางแห่งการบรรลุมรรคที่แน่นอน อาจารย์รูปแรกที่สอนวิปัสสนากัมมัฏฐานที่ถือธุดงค์วัตรคือ ครูบาแก่น (พระอุบล สุมโน) อดีตเจ้าอาวาสวัดประตูป่อง ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ซึ่งในสมัยนั้นนับได้ว่าครูบาแก่นเป็นพระภิกษุระดับอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานของจังหวัดลำปาง เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังวัตรปฏิบัติที่เด่นพิเศษของท่านก็คือธุดงค์วัตรเคร่งครัด (เว้นแต่ตอนเช้าพรรษา) กิจวัตรที่สำคัญคือ การอยู่ป่า อยู่ถ้ำ สถานที่วิเวกทั้งหลาย เป็นที่บำเพ็ญเพียร ท่านฉันอาหารมื้อเดียว แต่ปากเพียรเพื่อเข้าถึงธรรมอย่างหนักหน่วง ครูบาแก่นจะพาหลวงพ่อกษมผู้เป็นศิษย์ออกบำเพ็ญสมณธรรมยังป่าลึกถ้าเขาที่ค่อนข้างลี้ลับ คนเข้าไปหายาก แม้จะมีอันตรายจากสัตว์ร้าย ก็ไม่เกรงกลัว เพราะถือว่าป่าไม้ไม่น่ากลัว แต่ป่าคือกิเลสหนักกว่าหลวงพ่อ

^๓อ้างใน พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ), “โสณิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษา หลวงพ่อกษม เขมโก”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

เกษมได้ติดตามครูบาแก่นออกธุดงค์ไปทั่วเมืองลำปาง รับคำสั่งสอนและปฏิบัติธรรมให้แก่ล้ายิ่งขึ้น ได้ฝึกฝนตนเองจนเกิดความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนา ท่านได้รับการฝึกเข้มทั้งในป่าและที่วัด เริ่มจาก ไกล่รุ่ง จะต้องนั่งสวดมนต์ ภาวนา เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. จึงฉันภัตตาหารเดินจงกรมตอนบ่าย เวลาค่ำสวดมนต์ภาวนา ศึกษาคัมภีร์พุทธธรรม แล้วนั่งบำเพ็ญเพียรไปจนถึงเวลา ๒๒.๐๐ น. หลังจากนั้นก็กรวดน้ำแล้วแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์ หลวงพ่อเกษม เขมโก ได้ยึดถือแบบอย่างอันดีนี้ แล้วนำมาปฏิบัติธรรมอยู่แต่ในวัด^๔

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ เป็นต้นมา หลวงพ่อเกษม เขมโก ได้สละตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบุญยืน แล้วได้มุ่งหน้าสู่ป่าช้าศาลาวังทานคือบริเวณที่ตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยและที่ทำการ ประปาจังหวัดลำปาง ในปัจจุบัน ท่านจึงได้เริ่มต้นปฏิบัติธุดงค์วัตร ถือนิสสัยธุดงค์อย่างจริงจังตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา มีคำพูดของหลวงพ่อกษมอยู่ประโยคหนึ่งที่พูดกับเจ้าแม่บัวจ้อนผู้เป็นมารดา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีบารมีธรรมโน้มไปทางธุดงค์วัตรอย่างแน่วแน่มั่นคงความว่า “แม่เฮาบ่เอาแล้ว เฮาบ่เหมาะสมกับวัด เฮาชอบความวิเวก เฮาขอไปอยู่ที่วิเวกต่อไป เฮาจะไปอยู่ที่ป่าเหี่ยวแม่อาจ”^๕ หมายความว่า ท่านได้บอกมารดาซึ่งรักและห่วงพระลูกชายไม่ยากให้ออกธุดงค์ โดยท่านได้ตั้งใจแล้วว่า จะออกปฏิบัติธุดงค์วัตรอยู่ในป่าช้า เพราะท่านชอบความวิเวกสงบเงียบมากกว่าที่จะอยู่ในวัด อันที่จริงหลวงพ่อกษม ได้ถือธุดงค์วัตรหลายข้อด้วยกัน แต่ที่เด่นชัดที่สุดเห็นจะเป็นนิสสัยธุดงค์ เพราะท่านชอบจำวัดอยู่ในป่าช้าเป็นวัตรนั่นเอง จากป่าช้าศาลาวังทาน ย้ายไปป่าช้าบ้านแม่อาจในป่าช้าบ้านเหล่าบุญเกิด ป่าช้าบ้านโทกหัวช้าง ป่าช้าบ้านพิชัย ป่าช้าบ้านนาป้อใต้ และป่าช้าประตูม้า หรือสุสานไตรลักษณ์ อันเป็นสถานที่สุดท้ายที่ท่านได้ยึดเป็นที่ปฏิบัติธุดงค์จนกระทั่งมรณภาพ ในขณะที่ท่านปฏิบัติธุดงค์นั้น ท่านก็ได้ฝึกสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานไปพร้อม ๆ กัน

จากการที่หลวงพ่อกษม เขมโก ได้สมาทานเอาธุดงค์ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรตลอดชีวิต กล่าวได้ว่า เป็นวัตรปฏิบัติที่โดดเด่นของท่าน เพราะยังไม่ปรากฏว่ามีพระเถระรูปใดถือธุดงค์ข้อนี้ได้ อย่างเคร่งครัด เฉกเช่น หลวงพ่อกษม เขมโก จะมีบ้างถืออธิฐานเป็นบางครั้งบางคราว หรือเมื่อสังขารร่างกายเข้า สู้วัยชราแล้ว ก็จะจำพรรษาอยู่ในวัด ส่วนหลวงพ่อกษม เขมโก ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร โดยไม่กลับเข้าวัดอีกเลย ส่วนสถานที่บำเพ็ญธุดงค์แห่งแรกของท่านคือสุสานป่าช้าวังทาน ตั้งอยู่ที่สถานีวิทยุโทรทัศน ช่อง ๘ ปัจจุบันคือสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดลำปาง ถนนพหลโยธิน ตำบลหัวเวียง อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปางตามปกติคำว่า สุสาน แปลว่า

^๔สายธาร ศรัทธาธรรม, ผู้ค้นหาสัจจะในป่าช้า หลวงพ่อกษม เขมโก, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘-๒๙.

^๕ฉัตร แก้วชั้น, ตนบุญแห่งนครลำปาง หลวงพ่อกษม เขมโก, (ปทุมธานี: สำนักพิมพ์เฟื่องอักษร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕.

แดนที่จบลงด้วยดี หรือป่าช้าเป็นสถานที่เผาหรือฝังศพคนที่เสียชีวิตแล้ว เป็นสถานที่น่าสะพรึงกลัวสำหรับคนทั่วไป เพราะเป็นสถานที่ที่รกชัฏอัมมฤต ในอดีตที่ผ่านนั้น คนทั่วไปไม่กล้าแม้จะเดินผ่านโดยไม่จำเป็น แต่สำหรับหลวงพ่อกลับกลับเห็นว่าเป็นสถานที่วิเวก สงบสงัด เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้เป็นอย่างดียิ่ง ปราศจากสิ่งรบกวน ทำให้มีเวลาในการปฏิบัติสมณธรรม เพื่อขัดเกลากิเลสอาสวะ อันเป็นแนวทางแห่งพระอริยสงฆ์ทั้งหลาย

หลวงพ่อกุศล เขมโก เป็นผู้มีบุคลิกภาพและปฏิปทาจริยาวัตรงดงาม สามารถปฏิบัติตนด้วยอุทฺตมจิตต์ ข้อโสสานิกอุทฺตมจิตต์ คือถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร ปฏิบัติขัดเกลากิเลสตนเองด้วยวิธีการเคร่งครัดตามหลักการของการถืออุทฺตมจิตต์ชั้นอุกฤษฏ์ นับเป็นบุคลิกภาพที่โดดเด่นและสง่างามอย่างยิ่ง ขณะเดียวกันก็เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะที่มีอารมณ์ขันซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นบุคลิกลักษณะที่พิเศษของพระนักปฏิบัติอุทฺตมจิตต์ที่ไม่เหมือนใคร และมีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่โอ้อวดตน ปฏิบัติธรรมเพื่อประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้อย่างลงตัว ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก กล่าวถึงปฏิปทาจริยาวัตรของหลวงพ่อกุศล ในหนังสืออนุสรณ์ครบรอบ ๘๐ ปี หลวงพ่อกุศล ความตอนหนึ่งว่า...หลวงพ่อกุศล เขมโก เป็นพระมหาเถระนักปฏิบัติที่เป็นที่เคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งใกล้และไกล ท่านปฏิบัติมั่นในศีลในอุทฺตมจิตต์คือการอยู่ในป่าช้าและในการถือสันโดษในปัจฉยสี จึงนับเป็นพระเถระผู้ทรงสมณคุณควรแก่การสักการะรูปหนึ่งหนึ่งของเมืองเหนือ แม้ท่านจะเป็นผู้พอใจในความวิเวก นิยมความหลีกเร้นสงบสงัดเป็นนิสัย แต่ก็เป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยเมตตาธรรม ยินดีในการสงเคราะห์อนุเคราะห์ สาธุชนที่เข้าไปสู่สำนักของท่านโดยถ้วนหน้า ด้วยการสงเคราะห์ด้วยธรรมะและวัตถุสิ่งของตามควรแก่ประสงค์ กล่าวได้ว่า หลวงพ่อกุศลเขมโก ได้บำเพ็ญตนเป็นคุณประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ทั้งในทางวัตถุและจิตใจ ปฏิปทาและสมณคุณของหลวงพ่อกุศล เขมโก ดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นที่ประจักษ์แก่สาธุชนทั่วไปและย่อมเป็นที่มาของความเคารพนับถือทั้งปวง หลวงพ่อกุศลจึงเป็นผู้ที่กล่าวได้ว่าได้ทำชีวิตให้เป็นประโยชน์ทั้งส่วนตนทั้งส่วนผู้อื่น^๖

หลวงพ่อกุศล เขมโก ได้ฝึกฝนตนเองอย่างเคร่งครัด ขณะที่หลวงพ่อกำลังร่างกายแข็งแรงจะออกบิณฑบาตเป็นวัตร ตามหมู่บ้านใกล้เคียงป่าช้า และฉันอาหารเพียงมือเดียว ฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร ฉันฉันอาหาร ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร อาหารที่ฉันนั้นเป็นอาหารที่บูดและเสียแล้ว ซึ่งคนทั่วไปกินแล้วจะต้องหายารับประทานหรือถึงกับไปโรงพยาบาลให้หมอรักษาก็ได้ หลวงพ่อกุศลฉันอาหารที่บูดและเสียแล้วโดยไม่มีอาการท้องเสียหรือท้องร่วงเป็นที่ฉงนสนเท่ห์ของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดและไม่เคยเห็นหลวงพ่อกุศลป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหารแต่อย่างใด การฉันอาหารมือเดียวหลวงพ่อกุศลจะจัดอาหารเป็นอย่าง ๆ เช่น ผัก น้ำพริก ผลไม้ ขนม พอสำหรับฉันมือนั้นไว้ในบาตรและจะฉัน ณ อาสนะเดียวเท่านั้น

^๖ อนุสรณ์ครบรอบ ๘๐ ปี หลวงพ่อกุศล เขมโก, (ลำปาง: ศิลปการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้าธรรมานุโมทนา.

เป็นประจำ บางครั้งหลวงพ่อก็ไม่ฉันอาหารเป็นเวลาหลาย ๆ วันติดต่อกัน บางครั้ง ๓ วัน บางครั้ง ๕ วัน บางครั้งเป็นเวลาถึง ๗ วัน จะฉันแต่น้ำ น้ำหวาน ผลไม้เท่านั้น และฉันเพียงเล็กน้อยมือเดียว ร่างกายของหลวงพ่อก็จะทรงอยู่และผอมลง ขณะนี้เหลือแต่หนังหุ้มกระดูก หลวงพ่อบำเพ็ญสมณธรรม ให้กิเลสสิ้นไปจากจิตเพื่อความหลุดพ้นเข้าสู่นิพพานตามธรรมบัญญัติ^๗

ในด้านการประพฤติปฏิบัติธรรมโดยทั่วไปนั้น คือ ท่านบำเพ็ญอยู่ในรุดงควัตร อยู่ป่าช้า เป็นวัตร ฉันมือเดียวเป็นวัตร นุ่งห่มจีวร ๓ ผืนเป็นวัตร นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และสิ่งที่นำความ มหัศจรรย์ใจมาสู่ปวงศิษย์ก็คือ ในยามสมาทานวัตรของหลวงพ่อ ท่านจะนอนหมอบอยู่ที่เชิงตะกอน ทั้งวันทั้งคืน โดยไม่คำนึงถึงแดดและฝน และแม้แต่ความหนาวจะเยือกเย็นสักระยะใดซึ่งวิสัยคน ธรรมดาอยากที่จะอดทนเช่นนั้นได้ ท่านมักสอนว่า เมื่อมันร้อน มันหนาว เราก็อย่าร้อนอย่าหนาวกับ มัน คุณธรรมอันนี้เองก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่ปวงศิษย์และยังความเคารพนับถือแก่พระเถรานุเถระ ในจังหวัดลำปางยิ่งนัก^๘ การปฏิบัติรุดงควัตรอันเคร่งครัดมิใช่เพียงแต่ไสยานิรุตถ์ ถือการอยู่ป่าช้า เป็นวัตรเท่านั้น แต่หลวงพ่อก็ยังได้ปฏิบัติรุดงควัตรหลาย ๆ ข้อไปพร้อม ๆ กัน เป็นการฝึกฝน ตนเองเพื่อให้เป็นคนมักน้อย สันโดษ และเผากิเลสให้เหือดแห้งข้อสำคัญท่านเป็นผู้ที่มีความอดทนสูง มีความเพียรแรงกล้า ปราศจากความกลัวใด ๆ ขอยกตัวอย่างที่ป่าช้าแม่อาจหลวงพ่อบรรพชาอยู่ ขณะท่านบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ ดังที่เจ้าประเวทย์ ณ ลำปางเล่าไว้ว่า ขณะอยู่ป่าช้าแม่อาจ พ่อของ นายหวันคนขบถ (ขณะนี้นายหวันยังมีชีวิตอยู่) พ่อของนายหวันตาย ได้นำศพไปฝังที่ป่าช้าแม่อาจ ซึ่ง หลวงพ่อนั่งภาวนาอยู่วันนั้น คืนนั้นหลังฝังศพแล้วหลวงพ่อก็ไปนั่งภาวนาในยามค่ำที่หลุมฝังศพ คืนที่ สาม หลังจากฝังศพพ่อนายหวันแล้ว หลวงพ่อก็ภาวนาในป่าช้าแม่อาจตามปกติ คืนนั้นท่านนั่งภาวนา เหนือหลุมศพ เริ่มดึกท่านก็มองเห็นรูปร่างสูงใหญ่ ตัวขาว ผมหาวโพลน เดินมาอยู่ตรงปลายเท้าของ ท่าน ยืนอยู่นาน ท่านจึงส่งสัญญาณให้นั่งลงร่างนั้นก็นั่งลงโดยดี หัวเข้าสูงล้ำคาง ครู่ต่อมาก็ก้มลง กราบสามหน แล้วก็เดินหายไป เรื่องนี้เกิดขึ้นที่ป่าช้าแม่อาจ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๙๓^๙ เมื่อพูดถึงการ ทดสอบ หลวงพ่อก็ได้พยายามทดสอบองค์ท่านเองหลายประการ เช่น นั่งภาวนากลางแดดตลอด พรรษา ฝนตกแดดออกไม่คำนึงถึง ผ้าครองตั้งแต่เปียกจนแห้ง แห้งแล้วกลับเปียกเปียกแล้วกลับแห้ง อีก ท่านก็ได้สนใจโยตี หนาวแสนหนาวท่านก็ไม่สะทกสะท้าน ไม่หวั่นไหว ท่านสามารถภาวนาตาก น้ำค้าง ได้ลมหนาวด้วยความอดทน และท่านจำวัดแบบนอนกบ ไม่มีหมอนไม่มีมุ้ง ไม่มีผ้าห่ม ท่าน ครองอยู่ด้วยผ้าไตรจีวรเพียงชุดเดียวเท่านั้น^{๑๐} ซึ่งการฝึกฝนตนเองเช่นนี้ไม่ได้เป็นการทรมานตนให้

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

^๘ สายธาร ศรัทธาธรรม, ผู้ค้นหาสัจจะในป่าช้า หลวงพ่อเกษม เขมโก, หน้า ๗๙-๘๐.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๐} ชุมพล ธนารักษ์, หนังสือประวัติหลวงพ่อกษม เขมโก สำนักสุสานไตรลักษณ์ (ศาลาคำ) ลำปาง , (กรุงเทพมหานคร: โพธิ์สามต้นการพิมพ์, มปป.), หน้า ๑๐๑.

ลำบากดังเช่นอัตตภิสมณานิโศกแต่อย่างใด แต่เป็นการขัดเกลากิเลสสวาทให้เบาบางและให้หมดสิ้นไปในที่สุด ตามหลักการปฏิบัติแห่งธุดงค์วัตรอันเคร่งครัดที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตไว้

หลวงพ่อกุศล เขมโก สมัยเมื่อยังแข็งแรงอยู่ท่านได้บำเพ็ญเพียรปฏิบัติต่อสู้กับการทรมานตนเองอย่างแสนสาหัส แม้แต่ตอนไปอยู่ที่ป่าช้าสุสานไตรลักษณ์ใหม่ ๆ มีอยู่วันหนึ่งท่านเป็นไข้หวัดมาลาเรียขึ้นสูงมาก ขนาดนั่งทรงกายยังไม่ได้ลุกปฏักลงกับพื้นดินจนบรรทมตามขึ้นตามเนื้อตามตัวเต็มไปหมด ในคืนวันนั้นบังเอิญหมออี บิดาของ ผศ.รังสรรค์ ต่อสุวรรณ ซึ่งตั้งร้านขายยาจีนอยู่ในตลาดลำปางและเป็นนายกสมาคมสุสาน ได้มีธุระเข้าไปในป่าช้าสุสานไตรลักษณ์ ได้พบท่านนอนชมอยู่บนพื้นดิน จึงเข้าไปจัดแจงอุ้มร่างของท่านไปไว้บนศาลา จัดแจงปิดมดออกจนหมดแล้วรีบกลับบ้านมาต้มยาจีนไปถวายท่านดื่มโดยวิธีการกรอกเข้าทางปาก เพราะขณะนั้นท่านไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หลังจากนั้นเป็นต้นมา ท่านก็ไม่เคยเจ็บไข้่อีกเลย หลวงพ่อได้บำเพ็ญเพียรท่ามกลางสายฝน สายลม และแสงแดด โดยไม่สะทกสะท้านและไม่หวั่นไหว เป็นเวลานานแล้วถึงขั้นนั่งบำเพ็ญภาวนาจนเนื้อหนังมังสาตกละลอกออกเป็นแผ่น ๆ ^{๑๑} ก็ไม่เป็นอะไร เพราะท่านฝึกฝนตนเองด้วยธุดงค์วัตรอย่างเคร่งครัดถึงขั้นแยกกายและจิตออกจากกันได้นั่นเอง เมื่อกล่าวถึงความอดทนอันเนื่องมาจากการปฏิบัติธุดงค์อย่างเคร่งครัดของท่าน จะเห็นได้จากการที่หลวงพ่อบำเพ็ญด้วยโรคกระดูกสันหลังผุ ไม่สามารถจะลุกไปไหนได้ เรื่องนี้ได้ล่วงรู้ไปถึงพระกรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ให้หมอรับมารักษาที่โรงพยาบาลลำปาง ในหลวงทรงห่วงใย และทรงโปรดพระราชทานหมอที่เชี่ยวชาญด้านกระดูกมาทำการรักษา กล่าวกันว่า ตอนที่หมอจะทำการผ่าตัดเอากระดูกผุออกและใส่พลาสติกแทนในขณะที่นำท่านเข้าห้องผ่าตัด ท่านได้ถามหมอว่าจะใช้เวลาผ่าตัดกี่ชั่วโมง หมอบอกว่าหนึ่งชั่วโมงก็เสร็จ ท่านบอกว่าไม่ต้องวางยาสลบ หมอบอกว่าไม่ได้เพราะตอนผ่าตัดจะเจ็บปวดมากกลัวจะทนไม่ไหว ท่านบอกไม่ต้อง ถ้าจะผ่าตัดเมื่อไรบอกด้วย เมื่อหมอทำความสะอาดร่างกายเรียบร้อยแล้วบอกท่านว่า หมอเตรียมพร้อมจะทำการผ่าตัดแล้ว ท่านก็บอกลงมือได้ จากนั้นท่านก็นอนนิ่งไม่ไหวติงคล้ายคนใช้ถูกวางยาสลบ เมื่อหมอทำการผ่าตัดเย็บบาดแผลเสร็จเป็นระยะเวลาหนึ่งชั่วโมงเต็ม ท่านก็ฟื้นขึ้นมาตรงเวลา ไม่แสดงอาการเจ็บปวดหรือมีอาการเพ้อแบบคนใช้ทั่วไป พอท่านลืมตาขึ้นมาก็เรียกหมอให้เข้าไปพบพร้อมกับเป่าหัวให้ทุกคน ยังความอัศจรรย์ใจแก่หมอทั้งหลายยิ่งนัก นับว่าเป็นคนใช้รายแรกก็ได้ที่มีสมาธิจิตเข้มแข็งยิ่ง ซึ่งเรื่องนี้ถ้าจะกล่าวกันในด้านธรรมะ หลวงพ่อกุศลสามารถแยกกายกับจิตได้ในขณะผ่าตัดท่านถอดกายทิพย์ออก ก็คงไว้ซึ่งร่างกายที่ไว้บุญญา ใครจะทำอย่างไรก็ไม่มีอาการเจ็บปวดนั่นเอง^{๑๒}

^{๑๑} เจ้าประเวทย์ ญ ลำปาง, **ที่ระลึกหลวงพ่อกุศล เขมโก**, (ลำปาง: ลำปางการพิมพ์, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

วิธีการปฏิบัติของท่านซึ่งถือว่าเป็นการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เพราะผู้ที่ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดในพระธรรมวินัยนั้น ส่วนมากจะเป็นคนพุดน้อย มุ่งปฏิบัติมาก ดังนั้น บุคลิกภาพหรือการปฏิบัติตนด้วยอาการสำรวมทุกอริยาบถจึงนับเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้พบเห็นอันจะยังความเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นได้ ซึ่งหลวงพ่อกษมนับได้ว่าเป็นผู้มีวัตรปฏิบัติและปฏิบัติหน้าที่บริบูรณ์สมบูรณ์ทุกประการ การปฏิบัติขัดเกลากิเลส ความเป็นผู้มีก่น้อย สันโดษของท่านจึงถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในตัว ดังมีข้อความตอนหนึ่งในหนังสือประวัติหลวงพ่อกษม เขมโก ได้กล่าวถึงการปฏิบัติตนของหลวงพ่อกษมซึ่งถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ว่า “...การบำเพ็ญพรตของท่านเป็นการเผยแผ่ธรรมะได้อย่างลึกซึ้งเพื่อให้ประชาชนเกิดความศรัทธาและซาบซึ้งในคุณค่าของพระพุทธศาสนา และเป็นแม่เหล็กใหญ่ที่ดึงดูดคนทั้งหลายให้เดินทางเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น”^{๑๓}

จะเห็นได้ว่าหลวงพ่อกษมได้เจริญรอยตามพระมหากัสสปเถระ ผู้ปฏิบัติตรงควัตรอย่างเคร่งครัดมีปฏิปทาจริยาวัตรตรงตาม มีศีลบริสุทธิ์ สำรวมอินทรีย์ทุกกាយ ท่านต้องการที่จะกำจัดกิเลสในตนโดยเฉพาะ ในฐานะฝึกฝนตนเอง กล่าวได้ว่าเป็นการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด ทำให้ท่านเป็นคนมีก่น้อย สันโดษ มีความเพียรกล้า ไม่โอ้อวดไม่มีมารยา ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่เห็นแก่ปากแก่ท้อง ไม่มุ่งลาภ ยศ สรรเสริญ มีความปรารถนาจะพ้นจากชาติ ชรา และมรณะปราศจากความกลัว ปราศจากความเห็นแก่ตัว ระวังความอาฆาต ตั้งจิตเมตตา กำหนดรู้เรื่องอาหาร เป็นที่เคารพนับถือของคนและสัตว์ทั้งปวง รู้จักประมาณในการฉัน หมั่นประกอบความเพียร ไม่ท่วงที่อยู่ อยู่อย่างมีความสุข ยินดีในวิเวก และไม่ประมาทในชีวิต เป็นผู้ตื่นอยู่เสมอ มีความตั้งใจและมีสัจจะฝึกฝนตนเองเป็นพิเศษ ได้กระทำในสิ่งที่บุคคลอื่นกระทำได้ยาก พร้อมกับได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเป็นแบบอย่างด้านการปฏิบัติตนตามหลักพระวินัยและหลักการแห่งธุดงค์อย่างบริบูรณ์

๓.๑.๓ ธุดงค์ตามแนวทางพระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่อกษม สุภโท)

พระโพธิญาณเถระหรือหลวงพ่อกษม เป็นผู้ที่ยึดถือการปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด หลวงพ่อได้ธำรงรักษาไว้ซึ่งหลักการแห่งพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม เป็นแบบอย่างแก่อนุชนหลัง ท่านได้สร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ด้วยศีล สมาธิและปัญญา สร้างสังคมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาตนเอง เพื่อดำรงตนเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนและเป็นทางนำไปสู่ทางพ้นทุกข์หลวงพ่อกษมเป็นพระอีกรูปหนึ่งที่มีชื่อเสียงในด้านธุดงค์ ซึ่งการที่หลวงพ่อกษมได้ฝึกฝนปฏิบัติธรรมมาด้วยตนเองอย่างจริงจัง ทำให้ท่านได้เห็นผลดีของการปฏิบัติธุดงค์นี้ เมื่อท่านได้มีโอกาสสั่งสอนอบรมพระภิกษุสามเณรท่านก็นำหลักการปฏิบัติมาให้สมาชิกในหนองป่าพงได้ฝึกปฏิบัติขัดเกลากับตนเองด้วย หลัก

^{๑๓} ชุมพล ธนานันท์, หนังสือประวัติหลวงพ่อกษม เขมโก สำนักสุสานไตรลักษณ์ (ศาลาดำ) ลำปาง , หน้า ๘๘.

จุดคล้ายข้อ สนับสนุนการปฏิบัติเพื่อรักษาศีลได้สะดวกหลายข้อทำให้สมาธิเจริญตั้งมั่นมากขึ้น และอีกหลายข้อที่ให้มองเห็นสภาพตามความเป็นจริง

ที่วัดหนองป่าพง เมื่อพระกลับจากบิณฑบาตแล้ว อาหารทั้งหมดที่มีในบาตรก็ถูกถ่ายลง กะละมังเหลือไว้เฉพาะข้าวเหนียวหนึ่งก้อนซึ่งพอแก่ความต้องการ จากนั้นสามเณรหรือปะขาวก็นำ กะละมังไปที่โรงครัว เพื่อให้แม่ชีและญาติโยมจัดใส่ภาชนะให้เรียบร้อย แล้วจึงนำมาถวายให้พระภิกษุ เทศก์เป็นผู้แจกส่งอีกทีหนึ่ง พระภิกษุเทศก์ ก็ตักอาหารทั้งคาวและหวานใส่รวมลงในบาตร และต้อง พยายามเฉลี่ยอาหารแต่ละชนิดให้ทุกรูปได้รับทั่วถึงกันและพระก็ฉันแต่ในบาตรเท่านั้น ไม่ใช้ภาชนะ อย่างอื่นอีก นี่ก็เป็นจุดควัตรอีกข้อหนึ่ง^{๑๔}

ข้อที่ว่าเราจะต้องไปอยู่กุฏิใดก็ตาม ตามที่กำหนดไว้ให้เรา เป็นข้อวัตรที่มีประโยชน์ เช่นเดียวกัน ช่วยไม่ให้พระติดที่อยู่ ถ้าผู้ใดจากไปแล้วกลับมาใหม่ก็หาที่อยู่กันใหม่ การปฏิบัติของพวกเราเป็นเช่นนี้ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด^{๑๕}

หลวงพ่อนอกจากจะสอนยังทำตนเป็นแบบอย่างดังคำที่ท่านกล่าวถึงความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายอย่างพระอริยสงฆ์ว่า “บาตรกับจีวรนี้แหละมูลนิธิที่พระพุทธเจ้าตั้งไว้ให้เรา กินไม่หมด หรอก”^{๑๖} หลวงพ่อยังได้กล่าวไว้อีกว่า “ ผู้ใดต้องการเป็นพระอริยะเจ้าต้องมีจุดควัตร มันจะต้องขัด กลา แล้วคนมันทำได้ยากแล้วก็ยากที่จะมีคนศรัทธาทำอีกแหละเพราะมันมีแต่สิ่งที่จะขัดจะขึ้นไป หมด ถ้ามีผ้าก็ผ้าสามผืน ไปเที่ยวบิณฑบาตมาฉัน บางทีก็ฉันเฉพาะในบาตร ...สิ่งใดมันขัดใจก็ไม่อยาก ทำไม่อยากขัดกิเลส ไม่อยากเกลามัน ความจริงท่านว่าการปฏิบัติอย่าตามใจตัวเองมากนัก”^{๑๗} ท่านได้ แสดงธรรมไว้ว่า “การดูใจของตัวเองนี้ น่าสนใจมาก ใจที่ยังไม่ได้ฝึก มันก็คอยวิ่งไปตามนิสสัยเคยชิน ที่ ยังไม่ได้ฝึก ไม่ได้อบรม มันเดินคึกคักไป ตามเรื่องตามราว ตามความคะนอง เพราะยังไม่ได้ถูกฝึก ดังนั้นจึงฝึกใจของตัวเอง การปฏิบัติภาวนาในทางพระพุทธศาสนา ก็คือการปฏิบัติเรื่องใจ ฝึกจิตฝึกใจ ตัวเอง ฝึกอบรมจิตของตัวเองนี้แหละ เรื่องนี้สำคัญมาก การฝึกใจเป็นหลักสำคัญ พุทธศาสนาเป็นศาสนา ของใจ มันมีเท่านี้ ผู้ที่ฝึกปฏิบัติทางจิต คือผู้ปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา”^{๑๘} ชีวิตที่วัดหนองป่าพง คือ การปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อวัตรปฏิบัติอย่างมีสติสัมปชัญญะ ดูจิตของตัวเองอยู่ตลอดเวลา พิจารณาถึงความรู้สึกยินดียินร้ายพลัดเปลี่ยนเบื้อหน่วยที่เกิดขึ้นในการทำข้อวัตรเหล่านั้น เป็นอุปาย

^{๑๔} คณะศิษยานุศิษย์ อุบลมณี, หน้า ๑๙๗.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๑๗} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), เหมือนกับจิตคล้ายกับใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ปาปิรุส พับลิเคชั่น, ๒๕๔๐), หน้า ๖๐.

^{๑๘} ธรรมสภา, พระธรรมเทศนาหลวงพ่อกุศล สุภทโท, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, มปป.), หน้า ๗๐.

เปิดโฉมหน้าของกิเลสให้เราได้เห็น^{๑๙} นอกจากนี้ในการปฏิบัติ อย่าพากันติดในสมมติบัญญัติจนเกินไป ว่าเป็นกลางวันกลางคืนนั้น มันเป็นการสมมติของชาวโลกเท่านั้นเอง เมื่อกล่าวโดยปรมัตถธรรมแล้ว ไม่มีกลางวันและกลางคืน ให้กลางวันเป็นกลางคืน ผู้ใดต้องการเป็นพระอรียะ เจ้าต้องมีจุดคงควัตร มันจะต้องขัดเกลา แล้วคนมันทำได้ยากแล้วก็ยากที่จะมีคนศรัทธาทำอีกแหละเพราะมันมีแต่สิ่งที่จะต้องขัดต้องขึ้นไปหมด ถ้ามีผ้า ก็ผ้าสามผืน ไปเที่ยวบิณฑบาตมาฉัน บางทีก็ฉันเฉพาะในบาตร ...สิ่งใดมันขัดใจก็ไม่อยากทำไม่อยากขัดกิเลส ไม่อยากเกลามัน ความจริงท่านว่าการปฏิบัติอย่าทำตามใจตัวเองมากนัก...^{๒๐} หลวงพ่อชา มีจุดมุ่งหมายในการฝึกจุดคงควัตรให้พระภิกษุสามเณรให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย สันโดษด้วยปัจจัยสี่ และเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เน้นให้ปฏิบัติตามหลักจุดคงควัตรด้วยศรัทธา และถือว่าเป็นการสนับสนุนการปฏิบัติตามหลักการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา ด้วย หลักจุดคงควัตรปฏิบัติเป็นเอกลักษณ์ของวัดหนองป่าพงได้แก่ การใช้จีวร ๓ ผืน การฉันในบาตร การฉันหนเดียว และการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดให้

๓.๑.๔ จุดคงควัตรตามแนวทางหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปั๋ง หรือที่รู้จักกันในนาม "พระอรียะสงฆ์ผู้เปี่ยมล้นด้วยเมตตาธรรม" มีนามเดิมว่า "ญาณ" โยมบิดาชื่อ นายใส โยมมารดาชื่อ นางแก้ว อาชีพทำนาและตีเหล็ก เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๐ ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนยี่ ปีกุน ณ บ้านหนองบอน หมู่ ๒ ตำบลนาโป่ง อำเภอเมือง จังหวัดเลย มีพี่น้อง ๒ คน ท่านเป็นคนที่ ๒

ท่านออกบรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่อายุได้ ๑๓ ปี โดยมีจิตมุ่งมั่นจะอยู่ในสมณะเพศ ตามแนวความคิดของมารดาเมื่อครั้งยังมีชีวิต เมื่อออกบรรพชาเป็นสามเณรนั้นได้บวชในฝ่ายมหานิกาย โดยมีพระอาจารย์คำมาเป็นพระอุปัชฌาย์ และได้เปลี่ยนชื่อเป็น "แหวน" สามเณรแหวนสนใจปฏิบัติธรรมและเรียนรู้ในตำราต่างๆ เป็นอย่างยิ่ง แม้ด้วยวัยเพียง ๑๓ ปี ท่านก็สามารถอ่านตำราในใบลานได้ทั้งภาษาขอม และภาษาล้านนาจนแตกฉาน ในด้านความประพฤติตนของสามเณรแหวนนี้เป็นที่น่าเลื่อมใสและก่อศรัทธาแก่ผู้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านขยันเจริญสมาธิ ฉันอาหารเพียงมือเดียว และไม่ฉันเนื้อสัตว์ บุคลิกลักษณะสุขุม พุคฺณ้อย ดูเคร่งขรึมสมกับการครองเพศสมณะ

อาจารย์อ้วน ผู้มีศักดิ์เป็นอาของสามเณรแหวน ได้พิจารณาส่งเสริมความตั้งใจศึกษาของหลานเป็นอย่างดี ได้นำไปฝากเรียนธรรมและวิชาการอื่นๆ ที่สำนักสงฆ์วัดนาสัก อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย และได้ไปเรียนต่อ ณ สำนักสงฆ์วัดสร้างถ่อ อำเภอหัวสะพาน จังหวัดอุบลราชธานี ณ วัดนี้ ได้มีพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางภาษาบาลี ภาษาไทย ทำให้

^{๑๙} อุปลมณี, “หลวงพ่อกับลูกศิษย์ฝรั่ง”, วารสารสาวิกา, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒๔ (มิถุนายน ๒๕๔๒): ๑๒๓.

^{๒๐} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), เหมือนกับจิตคล้ายกับใจ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ปาปิรุส พับลิเคชัน, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

ได้เข้าใจและรู้แจ้งในธรรมะขึ้นอีก ความใฝ่รู้ของท่านทำให้รู้และเริ่มเชี่ยวชาญในทางไสยศาสตร์ ประกอบไปด้วย

เมื่ออายุครบบวช ได้อุปสมบทที่วัดสร้างถ่อนอก (ห่างจากวัดสร้างถ่อเล็กน้อย) บวชในฝ่ายมหานิกายเช่นเดิม ได้ศึกษาธรรมวินัยและธรรมปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นผู้รอบรู้ทั้งปริยัติธรรมตลอดจนถึงวิชาอาคมอย่างกว้างขวาง จากความที่ท่านเป็นผู้ชอบแสวงหาและใฝ่หาความรู้ตัวเอง จึงเกิดความคิดที่จะออกเสาะหาอาจารย์ผู้ที่จะประสิทธิ์ความรู้ให้แก่ท่านต่อไปอีก จึงได้ออกเดินทางธุดงค์ไปตามที่ต่างๆ ขณะที่หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ เริ่มออกธุดงค์เพื่อแสวงหาโมกขธรรมนั้นอายุได้ประมาณ ๓๐ ปี บ่อยครั้งจากการธุดงค์ได้พบสหายธรรมจากที่ต่างๆ บ้างก็เป็นพระสงฆ์ในแนวมหานิกายด้วยกัน บ้างก็เป็นสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย แต่ก็มีคามผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดกระทั้งมีการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อคิดต่างๆ แก่กันเสมอ ผู้ที่หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ สนทนสนมด้วยเป็นพิเศษ และได้คบหากันต่อมาก็คือ หลวงปู่ตื้อ อจลธรรมโม ซึ่งเป็นผู้ชักนำไปพบพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งกำลังเป็นผู้ที่ถูกกล่าวถึงว่าปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และกำลังออกสั่งสอนธรรมปฏิบัติอยู่ทางภาคอีสาน ขณะนั้นหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ได้พบและฟังธรรมจากพระอาจารย์มั่น บังเกิดความซาบซึ้ง และทราบว่าเป็นทางแห่งการแสวงหาธรรมตามที่ประสงค์

หลังจากหลวงปู่แหวนได้พบพระอาจารย์มั่น และได้เดินทางธุดงค์ไปกับหลวงปู่ตื้อ โดยเดินทางไปจากภาคอีสานไปสู่ประเทศลาว เขมร เวียดนาม พม่า จนกระทั่งทะลุผ่านกลับสู่ประเทศไทย ทางจังหวัดแม่ฮ่องสอน แล้วกลับมาสู่อีสานแล้ว ต่อมาอีกไม่นาน (ประมาณอายุ ๓๓ ปี) หลวงปู่แหวนได้ติดตามท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส ไปจำพรรษา ณ วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ครั้นนี้หลวงปู่แหวนได้พบพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อีกครั้ง พร้อมทั้งได้ขอรับเป็นพระสงฆ์ในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย โดยมีท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เป็นพระอุปัชฌาย์

นับแต่นั้น หลวงปู่แหวนก็ได้ออกธุดงค์กรรมฐานหาความวิเวกตามป่าเขาลำเนาไพรแถบภาคเหนือ ตลอดมา จวบจนได้พบวัดดอยแม่ปิง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่ และได้ทำการพัฒนาจนเจริญรุ่งเรือง จนเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไปถึงทุกวันนี้

ปี พ.ศ.๒๔๘๙ หลวงปู่แหวนจำพรรษาที่วัดป่าบ้านปาง อ.แม่แตง ในพรรษานั้นท่านอาพาธเป็นผลที่ขาอักเสบต้องผ่าตัด โดยมีพระอาจารย์หนู สุจิตโต ซึ่งเดินทางมาจากดอยแม่ปิงพยาบาลอยู่ใกล้ๆ เมื่อครบ ๗ วัน ต้องกลับไปดอยแม่ปิง เพราะอยู่ระหว่างพรรษา จนกระทั่งเดือนเมษายนในปีต่อมา อาการอาพาธจึงดีขึ้น แต่ก็ยังไม่หายสนิทยังเดินไปไหนไกลๆ ไม่ได้

นับแต่นั้นมาอาจารย์หนูได้พยาบาลอยู่ใกล้ๆ เพื่อดูแลหลวงปู่แหวน ต่อมาท่านอาจารย์หนูได้ดำริว่า ปัจจุบันหลวงปู่มีอายุมากแล้ว ไม่มีพระภิกษุสามเณรอยู่ด้วยเพื่อเป็นอุปัชฌาภ ถ้านิมนต์มา

อยู่ที่ดอยแม่ปิ้งก็จะได้ถวายเป็นการดูแลได้โดยง่ายไม่ต้องไปๆ มาๆ อยู่อย่างนี้ แต่ก็ต้องเป็นเพียงความคิดของพระอาจารย์หนูเท่านั้น เพราะในเวลาดังกล่าว ดอยแม่ปิ้งยังไม่มีอะไรพร้อมแม้แต่กุฏิก็ยังไม่

ปฏิบัติทางจริยาวัตรสามเณรแหวนจัดเป็นผู้ถือเครื่องในพระธรรมวินัย พุทธน้อยใช้ความคิดเจียบขมิ้นรักสงบในที่สงัดวิเวก ไม่ชอบอยู่ร่วมกับหมู่คณะมักจะหาโอกาสแยกตนออกไปนั่งในที่สงัดนอกวัดเสมอจนพระอาจารย์สิงห์ออกปากกับเจ้าอาวาสหว่านว่า สามเณรน้อยผู้นี้กล้าหาญมากมีจิตใจองอาจไม่กลัวอะไรเลย เป็นมหานิกายที่เคร่งเหมือนธรรมยุติ อาหารก็ฉันมือเดียว ชอบฉันข้าวกับเกลือ พริก และผัก ไม่ยอมฉันอาหารประเภทเนื้อสัตว์ และต้นตี่ ๓-๔ เป็นประจำ ถ้าคืนไหนไม่ได้ออกไปนั่งสมาธิในป่าช้า ก็จะลงไปเดินจงกรมใกล้กุฏิประมาณ ๑ ชั่วโมง แล้วกลับขึ้นกุฏินั่งสมาธิ

ต่อมาเมื่อสามเณรแหวนอายุครบอุปสมบท พระอาจารย์สิงห์ และพระอาจารย์หลี่ (เจ้าอาวาส) ได้เป็นผู้บวชพระให้ ที่วัดสร้างถ่อ อำเภอเกษมสีมา (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอม่วงสามสิบ) ประมาณปี ๒๔๕๒ มีสามเณรแหวน (พระอาจารย์แหวน) เป็นคู่บวชด้วยในครั้งนั้น พระอาจารย์แหวนต่อมาเป็นพระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังองค์หนึ่งแห่งอีสานในสายศิษย์หลวง ปูนัน ภูริทัตโต

ตอนนี้พระภิกษุแหวนมีอารมณ์จิตใฝ่กรรมฐานเต็มทีพร้อมแล้วที่จะออกธุดงค์แต่ ลำพังผู้เดียว ทั้งๆที่พระอาจารย์สิงห์ไม่ได้สอนกรรมฐานให้แต่อย่างใดจะมีก็แต่เพียงแนะนำ หลีกกว้างๆ ให้เท่านั้น พระอาจารย์สิงห์ท่านสอนหนักไปในทางปริยัติมากกว่า และพระอาจารย์สิงห์มีภาระยุ่งอยู่กับการค้นคว้าตำราปริยัติธรรมต่างๆ เพื่อเตรียมไว้สอนศิษย์ หาเวลาว่างจะอบรมกรรมฐานไม่ค่อยได้

พระภิกษุแหวน พักอยู่ที่ป่าช้าบ้านนาโป่งไม่นานก็รู้สึกรำคาญใจ เพราะญาติพี่น้อง และชาวบ้านไปมาหาสู่รบกวนใจจนไม่ค่อยจะมีเวลาทำสมาธิสงบใจได้สะดวกทำให้มี ห่วงพะวัภพวน ท่านรำพึงว่า อันตัวเรานี้ก็ได้เลือกทางดำเนินเพศสมณะเจริญรอยตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์แล้ว กระทำตนเป็นอนาคาริก คือ การไม่มีบ้านเรือนอยู่อาศัย ไม่อยู่วัดอาราม อาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้ ถึงเวลาแล้วที่จะตัดขาดจากญาติโยมชาวบ้านให้เด็ดขาดเพื่อออกแสวงหาวิมุติสุข ทางหลุดพ้นจากกองทุกข์

แนวทางการปฏิบัติ นั้นมีบันทึกไว้ว่าการปฏิบัติเราจะเดินก็ให้ตั้งสัจจะไว้ว่า จะเดินเท่านั้น หรือเราจะนั่งวันหนึ่งคืนหนึ่ง หรือถ้าเราสู้ไม่ไหวเราก็เอาแต่พอสมควร ให้ตั้งใจจริงๆ

กำหนด ตั้งสัจจะไว้ในจิตในใจ ละความมัวเมาออกให้หมด คอยกำหนดจิตเข้ามาสู่ภายใน ให้ใจเบิกบาน ตั้งความสัจจะว่าจะภาวนาเป็นเวลาเท่านั้นเท่านี้ หรือถ้าจะเดินก็ให้กำหนด ระวังรักษาจิตใจของเรา ให้เข้มแข็งเบิกบานไม่ปล่อยจิตปล่อยใจให้เป็นธรรมเมา รักษาจิตใจให้ตั้งอยู่เฉพาะธรรมอย่าละความเพียรพยายาม ให้เพียรไปติดต่อกัน จะเป็นวันหนึ่งหรือคืนหนึ่งก็ได้ เช่น ตั้งสัจจะว่าจะนั่งตลอดคืนจะไม่นอน อย่างนี้ตั้งสัจจะไว้อย่างนี้เป็นการดี ตั้งสัจจะต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แล้วตั้งใจให้ดี คอยระวังรักษาจิตใจของเรานั้นแหละ ให้ผ่องใสตลอดไป

ให้ พยายามรักษาความดีความหมั่นความขยันของเราไว้ ให้สละความเกียจคร้านออกไปเสีย ปกติจิตของเรานี้มักจะไหลไปสู่ความเกียจคร้านความลุ่มหลง

เรา ต้องพยายามหาอุบายมาเตือนตนอยู่เสมอ ด้วยความเพียรความหมั่น ให้รักษา กาย วาจา ใจ ของเราให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ในสิกขาวิสัย นำความผิดความชั่ว ออกจากกาย จากวาจา จากใจ อาศัย ความเพียรเป็นไปติดต่อกัน จึงจะชนะความเกียจคร้านได้ ความมัวเมา ความประมาทอันใดมีก็ให้ สละเสีย ให้วางเสีย ทำจิตใจของเราให้ตั้งอยู่ในธรรมโม พิจารณากลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ ต้องอาศัย ความเพียรความหมั่นความขยัน ไม่เช่นนั้นจิตมันจะตกไปสู่ความเกียจคร้าน

เรา ต้องตักเตือนข่มขู่ ชักจูงแนะนำจิตของเราด้วยอุบายแยบคาย ถ้าจิตใจมันเกียจคร้าน เราต้องหาอุบายมาตักเตือน ชักจูงแนะนำ ให้มีความอาภาวราเรง ให้เกิดความอุตสาหะ ขยันหมั่นเพียร ไม่ปล่อยให้จิตนิ่งเฉยเกียจคร้าน

เรา ต้องสละความเกียจคร้าน ความไม่ดีของจิตด้วยการอบรมภาวนาอย่างนี้ ถ้าเราตักเตือน ชักจูงด้วยอุบายอันชอบ ในที่สุดจิตก็จะพึงเหตุผล เกิดความมุมานะพยายามในความเพียร เราต้องข่มขู่ ตักเตือนบ่อยๆ ในสมัยที่จิตนิ่งเฉยต่อความเพียร

ถ้า เราคอยประคับประคองจิต ด้วยอุบายข่มขู่ตักเตือน ด้วยอุบายแยบคาย จิตย่อมจำนน ต่อเหตุผล ระวังรักษาสติไว้อย่าให้หลงลืม ผิดกัณฑ์ให้เกิดความรู้ความฉลาดเกิดขึ้นในจิตในใจของตน

จิต ของเรา ถ้ามันเกียจคร้านขึ้นมา มันจะให้เรานอนทำเดี๋ยว ถ้ามันเกิดอย่างนี้ขึ้นมา เรา ต้องหาอุบายมาข่มขู่ตักเตือน อุบายใดที่ยกขึ้นมาชี้แจงแล้วจิตยอมเชื่อฟังนั่นแหละคืออุบายที่ควรแก่ จิตในลักษณะนั้น และในขณะนั้นๆ ถ้าเราไม่ข่มขู่ชี้โทษโดยอุบายที่ชอบ ใครเขาจะมาตักเตือนเรา บางครั้งจิตถ้ามันเกียจคร้านขึ้นมา มันจะวางเฉยในอารมณ์ทั้งหมด ในลักษณะเช่นนี้แหละ เราต้องหา อุบายมาทำให้จิตตื่นให้ได้ เช่นไหว้พระสวดมนต์ หรือยกธรรมบทใดบทหนึ่งขึ้นมาพิจารณา

ให้ ตั้งอยู่ในความหมั่นความเพียร ในคุณงามความดีของตน พยายามเพ่งดูในจิตในใจของ เรานี้แหละ ถ้าไม่อาศัยความขยันหมั่นเพียร ไม่ได้ จิตเรานี้มันมักจะไหลไปสู่อารมณ์ต่างๆ เป็นอดีต อนาคตไป เราต้องหาอุบายมาชี้แจงให้ตั้งอยู่ในปัจจุบันธรรม

ถ้า เราไม่หมั่นหาอุบายมาอบรมจิตแล้ว ส่วนมากจิตมักจะเกิดความเฉื่อยชา วางเฉย ดังนั้น อุบายจึงเป็นของสำคัญ ยกขึ้นสู่การพิจารณาชี้แจง ให้จิตอาภาวราเรง เห็นแจ้งในจิตในใจ ของเรา ถ้าจิตยังเกิดเกียจคร้านเท่าไรเราก็ต้องเพิ่มความพยายามตักเตือน โดยอุบายให้มากขึ้นให้เท่า เทียมกัน จนเกิดความขยันขันแข็ง เบิกบานผ่องใส

ให้ตั้งอกตั้งใจตั้งสัจจะ ตรงต่อคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้เกิดความอุตสาหะ วิริยะ ความพากเพียร ในภาวนาในคุณความดี ให้ตั้งอยู่ในสิกขาวิสัย ในความหมั่นความเพียร

ให้ตั้งความสัจจะความเพียรไว้ อย่าเป็นคนเกียจคร้าน พระพุทธเจ้าสั่งสอนเราให้ตั้งอยู่ในมรรคในผล ให้พยายามรักษาจิตรักษาใจของเรา อาศัยความองอาจกล้าหาญ ในความพากเพียรของเรา อย่าอ่อนแอท้อแท้ เราต้องสู้กับทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าองอาจกล้าหาญจึงจะผ่านอุปสรรคไปได้

ปี พ.ศ.๒๕๐๕ ขณะที่หลวงปู่แหวนมีอายุ ๗๕ ปี คืบวันหนึ่งท่านอาจารย์หนูนั่งภาวนาอยู่ เกิดเป็นเสียงหลวงปู่แหวนดังขึ้นมา ที่หว่า จะมาอยู่ด้วยคนนะ หลังจากวันที่ได้ยินเสียงหลวงปู่แหวนอีกสามวัน พระอาจารย์หนูได้ถูกนิมนต์ไปที่วัดบ้านปางสถานที่ที่หลวงปู่อยู่ และถือโอกาสนิมนต์หลวงปู่แหวนมาที่วัดดอยแม่ปิงด้วย

เมื่อหลวงปู่แหวนได้มาอยู่ที่วัดดอยแม่ปิงแล้ว ครั้งแรกท่านพักอยู่ที่กุฏิหลังเล็กๆ หลังหนึ่ง การมาอยู่ที่วัดดอยแม่ปิงนี้ ท่านได้มีข้อตกลงกับพระอาจารย์หนูว่า หน้าที่ต่างๆ และกิจทุกอย่างที่มีขึ้นในวัด ให้ตกเป็นภาระของพระอาจารย์หนูแต่เพียงผู้เดียว

ส่วนท่านจะอยู่ใน ฐานะพระผู้เฒ่าผู้ปฏิบัติธรรมจะไม่มีภาระใดๆ ทั้งสิ้น นอกจากนั้น หลวงปู่แหวน จะไม่รับนิมนต์โดยเด็ดขาด แม้ที่สุดถึงจะเกิดอาพาธหนักเพียงใดก็ตาม ท่านไม่ยอมนอนรักษาที่โรงพยาบาล ถึงระดับขั้นจะทรงอยู่ต่อไปไม่ได้ก็จะให้สัสนไปในป่าอันเป็นที่อยู่ ตามอริยะโคตร อริยะวงศ์ ซึ่งบูรพาจารย์ท่านเคยปฏิบัติมาแล้วในกาลก่อน

นับตั้งแต่หลวงปู่แหวนได้ขึ้นไปทางเหนือ ท่านไม่เคยไปจำพรรษาที่ภาคอื่นเลย เพราะอากาศทางภาคเหนือสัปปายะ สำหรับท่าน

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิงได้มรณภาพลงที่วัดดอยแม่ปิง เมื่อวันที่ ๒ ก.ค. ๒๕๒๘ สิริอายุ ๙๘ ปี^{๒๑}

๓.๑.๕ รุดงค์วัดตามแนวทางพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย

ในช่วงนั้น เด็กชายอินท์เพื่อนได้ฝากตัวเป็นศิษย์ และเมื่ออายุได้ ๑๘ ปีก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร ที่อารามแห่งนี้ โดยมีครูบาชิตติยะเป็นพระอุปัชฌาย์ ๓ ปีต่อมา (พ.ศ. ๒๔๔๒) เมื่อสามเณรอินท์เพื่อนมีอายุย่างเข้า ๒๑ ปี ก็ได้เข้าอุปสมบทในอุโบสถวัดบ้านโฮ้งหลวง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน โดยมีครูบาสมณะ วัดบ้านโฮ้งหลวง เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับนามฉายาในการอุปสมบทว่า สิริวิชิโยภิกขุ มีนามบัญญัติว่า พระศรีวิชัย ซึ่งบางครั้งก็พบว่าเขียนเป็น สรีวิไชย สิวไช หรือ สรีวิชัย

เมื่ออุปสมบทแล้ว สิริวิชิโยภิกขุก็กลับมาจำพรรษาที่อารามบ้านปางอีก ๑ พรรษา จากนั้นได้ไปศึกษากัมมัฏฐานและวิชาอาคมกับครูบาอุปละ วัดดอยเต่า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ต่อมาได้ไป

^{๒๑}Oknation.nation.net, หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ...ยอดอริยะเจ้า, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://palungjit.org/threads> [๓๑ มกราคม ๒๕๖๑].

ฝากตัวเป็นศิษย์ของครูบาวัดดอยคำอีกด้วย และอีกท่านหนึ่งที่ถือว่าเป็นครูของครูบาศรีวิชัยคือ ครูบาสมณะ วัดบ้านโฮ้งหลวง ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่าน

ครูบาศรีวิชัยรับการศึกษาจากครูบาอุปละ วัดดอยแต่เป็นเวลา ๑ พรรชาก็กลับมาอยู่ที่อารามบ้านปางจนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ (อายุได้ ๒๔ ปี พรรษาที่ ๔) ครูบาชาติติยะได้จาริกออกจากบ้านปางไป (บางท่านว่ามรณภาพ) ครูบาศรีวิชัยจึงรักษาการแทนในตำแหน่งเจ้าอาวาส และเมื่อครบพรรษาที่ ๕ ก็ได้เป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง จากนั้นก็ได้ย้ายวัดไปยังสถานที่ที่เห็นว่าเหมาะสม คือบริเวณเนินเขาซึ่งเป็นที่ตั้งวัดบ้านปางในปัจจุบัน เพราะเป็นที่วิเวกและสามารถปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี โดยได้ให้ชื่อวัดใหม่นี้ว่า วัดจอมสรีทรายมูลบุญเรือง แต่ชาวบ้านทั่วไปยังนิยมเรียกว่า วัดบ้านปาง ตามชื่อของหมู่บ้าน

ครูบาศรีวิชัยเป็นผู้มีศีลาจารวัตรทั้งดงามและเคร่งครัด โดยที่ท่านงดการเสพ หมาก เมี่ยง บุหรี่ โดยสิ้นเชิง ท่านงดฉันเนื้อสัตว์ตั้งแต่เมื่ออายุได้ ๒๖ ปี และฉันอาหารเพียงมือเดียว ซึ่งมักเป็นผักต้มใส่เกลือกับพริกไทเล็กน้อย บางทีก็ฉันข้าวทั้ง ๕ เดือน คงฉันเฉพาะลูกไม้ห้วมันเท่านั้น นอกจากนี้ท่านยังงดฉันผักตามวันทั้ง ๗ คือ วันอาทิตย์ ไม่ฉันผักแพง, วันจันทร์ ไม่ฉันแตงโมและแตงกวา, วันอังคาร ไม่ฉันมะเขือ, วันพุธ ไม่ฉันใบแมงลัก, วันพฤหัสบดี ไม่ฉันกล้วย, วันศุกร์ ไม่ฉันเตา (อ่านว่า "เตา" - สาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่ง ลักษณะคล้ายเส้นผม มีสีเขียว), วันเสาร์ ไม่ฉันบอน นอกจากนี้ผักที่ท่านจะไม่ฉันเลยคือ ผักบุง ผักปลอด ผักเปลว ผักหมากขี้กา ผักจิก และผักเหือด-ผักอี (ใบไม้เลียบอ่อน) โดยท่านให้เหตุผลว่า ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดงดได้ การบำเพ็ญกัมมัฏฐานจะเจริญก้าวหน้า ผิวพรรณจะเปล่งปลั่ง ธาตุทั้ง ๔ จะเป็นปกติ ถ้าชาวบ้านงดเว้นแล้วจะทำให้การถือศีลภาวนาดีขึ้น^{๒๒}

ครูบาศรีวิชัยมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมะอันสูงสุดดังปรากฏจากคำอธิษฐานบารมีที่ท่านอธิษฐานไว้ว่า"...ตั้งปรารถนาขอหือได้ถึงธรรมะ ยึดเหนี่ยวเอาพระนิพพานสิ่งเดียว..."และมักจะปรากฏความปรารถนาดังกล่าว ในตอนท้ายของคัมภีร์ใบลานที่ท่านสร้างไว้ทุกเรื่อง

อีกประการหนึ่งที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักและอยู่ในความทรงจำของชาวล้านนา คือการที่ท่านเป็นผู้นำในการสร้างทางขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ โดยพลังศรัทธาประชาชนเป็นจำนวนมาก ทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ ซึ่งใช้เวลาสร้างเพียง ๕ เดือนเศษ โดยไม่ใช้งบประมาณของรัฐแต่เรื่องที่ทำให้ครูบาศรีวิชัยเป็นที่รู้จักกันในระยะแรกนั้น เกิดเนื่องจากการที่ท่านต้องอธิกรณ์ ซึ่งระเบียบการปกครองสงฆ์ตามจารีตเดิมของล้านนานั้น ให้ความสำคัญแก่ ระบบหมวดอุโบสถ หรือ ระบบหัวหมวดวัด มากกว่า และการปกครองก็เป็นไปในระบบพระอุปัชฌาย์อาจารย์กับศิษย์ ซึ่งพระอุปัชฌาย์

^{๒๒} จรัส โฆษณานันท์, พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย เพรส, ๒๕๔๙), หน้า ๕๓.

รูปหนึ่งจะมีวัดขึ้นอยู่ในการดูแลจำนวนหนึ่ง เรียกว่า เจ้าหมวดอุโบสถ โดยคัดเลือกจากพระที่มีผู้เคารพนับถือและได้รับการยกย่องว่าเป็น ครูบา ซึ่งหมายถึงพระภิกษุที่ได้รับความยกย่องอย่างสูง

ดังนั้นครูบาศรีวิชัยซึ่งมีชื่อเสียงอยู่ในขณะนั้น จึงอยู่ในตำแหน่งหัวหมวดพระอุปัชฌาย์ โดยฐานะเช่นนี้ ครูบาศรีวิชัยจึงมีสิทธิ์ตามจารีตท้องถิ่นที่จะบวชกุลบุตรได้ ทำให้ครูบาศรีวิชัยจึงมีลูกศิษย์จำนวนมาก และลูกศิษย์เหล่านี้ก็ได้เป็นฐานกำลังที่สำคัญของครูบาศรีวิชัยในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมสาธารณประโยชน์ อีกทั้งยังเป็นแนวร่วมในการต่อต้านอำนาจจากกรุงเทพฯ เมื่อเกิดกรณีขัดแย้งขึ้นในเวลาต่อมา

ส่วนสงฆ์ในล้านนาเอง ก็มีแนวปฏิบัติที่หลากหลาย เนื่องจากมีการจำแนกพระสงฆ์ตามจารีตท้องถิ่นออกเป็นถึง ๑๘ นิกาย และในแต่ละนิกายนี้ ก็น่าจะหมายถึง กลุ่มพระที่เป็นสายพระอุปัชฌาย์สืบต่อกันมาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีอำนาจปกครองในสายของตน โดยผ่านความคิดระบบครูกับศิษย์ และนอกจากนี้นิกายต่าง ๆ นั้นยังเกี่ยวข้องกับชื่อของเชื้อชาติอีกด้วย เช่น นิกายเชียงใหม่ นิกายชิน (เผ่าไทชิน/เขิน) นิกายยอง (จากเมืองยอง) เป็นต้น

สำหรับครูบาศรีวิชัยนั้นยึดถือปฏิบัติในแนวของนิกายเชียงใหม่ ผสมกับนิกายยอง ซึ่งมีแนวปฏิบัติบางอย่างต่างจากนิกายอื่น ๆ มีธรรมเนียมที่ยึดถือคือ การนุ่งห่มที่เรียกว่า กุมผ้าแบบรัดอกสวมหมวก แขนวนลูกประคำ ถือไม้เท้าและพัด ซึ่งยึดธรรมเนียมมาจาก วัดดอยแต โดยอ้างว่า สืบวิธีการนี้มาจากลังกา^{๒๓}

พระครูบาชัฎติยะ อาจารย์องค์แรกของของพระศรีวิชัย ครูบาชัฎติยะเจ้าอาวาสวัดบ้านปาง ท่านมีจิตเมตตา ปรารถนาต่อพระศรีวิชัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลังจากที่ครูบาชัฎติยะได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ต่างๆ ให้จนหมดสิ้นแล้ว ครูบาชัฎติยะได้พิจารณาเห็นว่าพระภิกษุอย่างพระศรีวิชัย เป็นพระภิกษุหายากยิ่ง เพราะมีความสมณะ รักสันโดษ ประพฤติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ยิ่งกว่าพระภิกษุรูปใดที่ท่านเคยพบเห็นมาก่อน ถ้าหากว่าพระศรีวิชัยได้ศึกษาร่ำเรียน ในสมัยนั้นมีสำนักของพระครูบาอุปละ แห่งวัดดอยแต ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลทาทุ่งแฝง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน มีชื่อเสียงเลื่องลือว่าเป็นนักวิปัสสนากรรมฐานที่เก่งที่สุดในยุคนั้น ครูบาอุปละมีวิชาอาคม เป็นที่เคารพยกย่องของผู้คนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นคนเมือง หรือชาวป่าชาวเขาก็คือเป็นสานุศิษย์ของพระครูบาอุปละเป็นจำนวนมาก

เมื่อครั้งพระครูบาศรีวิชัย ได้ศึกษากับครูบาอุปละมีปฏิปทาและครูบาวัดดอยคำ ได้ศึกษาต่อจากครูบาสมณะผู้หนึ่งเป็นอุปัชฌาย์ อีกครั้ง ก่อนจะได้เดินทางกับสู่บ้านปางด้วยความสมณะและเริ่มบำเพ็ญเพียรภาวนาตามแนวทางที่ได้ ร่ำเรียนจากครูบาอาจารย์มา นอกจากวัตรปฏิบัติของพระ

^{๒๓} พระสมชาย ธมฺมสาโร (พรมมา), “ศึกษาบาทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา : กรณีศึกษาการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๗-๑๘.

ครูบาศรีวิชัยได้เสริมบุคลิกความน่าเลื่อมใสขึ้นบางครั้งได้ออกธุดงค์หาความวิเวกตามป่าตามเขา อันเป็นลักษณะจาริตของสงฆ์สายวัดป่า^{๒๔}

๓.๑.๖ ธุดงค์วัดตามแนวทางหลวงปู่ตื้อ อจลธมโม

บรรดาศิษย์สายกรรมฐานส่วนใหญ่มักจะคุ้นชื่อและได้ยินกิตติศัพท์ของ หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม เป็นอย่างดี ท่านมีปฏิปทาที่แปลก น้ำใจเด็ดเดี่ยว โผงผาง ตรงไปตรงมา มีแง่มุมต่างๆ ที่ครูบาอาจารย์มักจะกล่าวถึงเสมอๆ และเล่าถ่ายทอดต่อกันมา ครั้งแล้วครั้งเล่า เป็นที่น่าสนใจทั้งผู้เล่าและผู้ฟังเป็นอย่างยิ่งจัดได้ว่า หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม เป็นพระป่าที่ดังมากองค์หนึ่ง ในบรรดาศิษย์รุ่นแรกๆ ของ หลวงปู่มั่น ฐริทตฺโตหลวงปู่ตื้อ เป็นศิษย์องค์หนึ่งที่ออกธุดงค์ติดตามหลวงปู่มั่นไปหลายปี ในแถบป่าเขาทั้งทางภาคอีสานและภาคเหนือท่านเป็นศิษย์องค์หนึ่งที่หลวงปู่มั่นไว้วางใจ และมักพูดกับสานุศิษย์ทั้งหลายว่า “ใครอย่าไปดูถูกท่านตื้อนะ ท่านตื้อเป็นพระเถระ” บรรดาศิษย์รุ่นหลังจะรู้จักหลวงปู่ตื้อดี เพราะท่านเป็นสหธรรมิกกับหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ แห่งวัดดอยแม่ปั๋ง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่หลวงปู่ตื้อ กับ หลวงปู่แหวน มักจะเดินธุดงค์ไปด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งๆ ที่อุปนิสัยของหลวงปู่ทั้งสององค์นี้ผิดกันไกล แต่ท่านก็ไปด้วยกันได้เป็นอย่างดีหลวงปู่ตื้อ หลวงปู่แหวน และหลวงปู่ขาว อนาลโย ท่านสนิทสนมกันมากที่สุด นีว่าตามคำบอกเล่าของครูบาอาจารย์ ท่านว่าไว้อย่างนั้น

จุดเด่นที่ทำให้หลวงปู่ตื้อ เป็นที่กล่าวขวัญกันมากคืออุปนิสัยขวนขวายในวาจา ท่านมีนิสัยโผงผางไม่กลัวใคร มีเทศนาโวหารที่ไม่เคยไว้หน้าใครไม่ว่าคนมั่งมีหรือยากท่านใช้คำพูดเหมือนกันหมด พูดตรงๆ ไม่ต้องเสกสรรปั้นแต่งท่านบอกว่า ท่านเทศน์ตามความจริง ไม่ได้เทศน์เพื่อเอาสตางค์หรือเทศน์เพื่อเอาใจใคร

หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม ท่านพักจำพรรษาประจำที่และอยู่นานที่สุดที่วัดป่าอาจารย์ตื้อ ต.สันมหาพน อ.แม่แตง จ.เชียงใหม่ ซึ่งอยู่บนเส้นทางเชียงใหม่-เชียงดาว อยู่ตรงมุมทางแยกขวาเข้าเขื่อนแม่งัด ทางไปวัดอรุณญวิเวก ของหลวงพ่อบุเลี่ยน ปญญาปทีโป นั่นเอง ครั้งสุดท้ายท่านกลับไปจำพรรษาที่บ้านเกิด ที่วัดป่าอรุณญวิเวก บ้านเช่า ต.บ้านเช่า อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม และมรณภาพเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๗ เวลา ๑๙.๐๕ น. สิริรวมอายุได้ ๘๖ ปี

ในบรรดาเครือญาติของหลวงปู่ตื้อ นับเป็นครอบครัวที่ใกล้ชิดกับวัด ใฝ่ใจต่อการศึกษาในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า บรรดาผู้ชายล้วนแต่ได้บวชเป็นพระภิกษุ และถ้าเป็นหญิงก็สละบ้านเรือน มาบวชชีจนตลอดชีวิตก็มีหลายคนหลวงปู่ จึงได้รับการปลูกฝังให้สนใจการบวชเรียน สนใจศาสนาโดยสายเลือดก็ว่าได้ท่านเป็นศิษย์วัด รับใช้พระเถระตั้งแต่ยังเป็นเด็ก และเคยบวช

^{๒๔} อุดม รุ่งเรืองศรี ปรีวรรต, ไตรภูมิฉบับล้านนา, (เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๙.

ณрмаครั้งหนึ่ง ท่านจึงมีความคุ้นเคยกับวัด คุ้นเคยกับพระกับเจ้าเป็นอย่างดี และปรารถนาที่จะได้บวชเป็นพระภิกษุเมื่อถึงเวลาอันควร ท่านคิดเรื่องการบวชอยู่ตลอดเวลา

หลวงปู่ตื้อได้เข้าไปอยู่เป็นศิษย์วัด ไปเรียนรู้ธรรมเนียมพระ และฝึกขานนาคเตรียมตัวที่จะบวชในบ้นทักไม้ได้บอกถึงวันเวลาและสถานที่บวช ทราบแต่ว่า ท่านบวชในฝ่ายมหานิกาย บวชกับพระอุปฌาย์คาน ที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ตามประวัติ บอกไว้ว่า หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม อุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่ออายุ ๒๑ ปี บวชครั้งแรกในฝ่ายมหานิกาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ บวชอยู่นานถึง ๑๙ พรรษา จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๑ จึงได้ญัตติเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ที่วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท) เป็นพระอุปฌาย์ พระครูพิศาลสารคุณ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูนพิสิตพิศาลคุณ (ทอง โขสิโต) เป็นพระอนุสาวนาจารย์หลวงปู่ตื้อ อยู่ในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ๔๖ พรรษาจบจนท่านละสังขารเมื่ออายุ ๘๖ ปี รวมอายุพรรษาทั้งสองนิกาย ๖๕ พรรษาหลังจากที่หลวงปู่ เข้าพิธีอุปสมบทที่อำเภอท่าอุเทนแล้ว ท่านก็กลับไปจำพรรษาที่วัดบ้านเกิด เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยขั้นต้น และท่องบ่นบทสวดมนต์ต่างๆ ตามที่พระเถระใช้สวดกันเป็นประจำเมื่อหลวงปู่ตื้อ บวชครบ ๗ วัน ปู่จารย์สมของท่านได้มาที่วัด ถามพระหลานชายว่าต้องการจะสึกหรือยังไม่สึก ถ้าสึกจะได้กลับไปจัดเสื้อผ้ามาให้หลวงปู่ตื้อ ท่านรู้สึกถึงเลในตอนนี้ ใจหนึ่งก็อยากจะสึก ใจหนึ่งก็ไม่อยากสึก แต่มาคิดได้ว่า ถ้าสึกในขณะนั้น ชาวบ้านจะพากันเรียกว่า “ไอ้ทิด ๗ วัน” ทำให้อับอาย จึงบอกปู่จารย์สมว่า “อาตมายังไม่อยากจะสึก ขออยู่ไปก่อน รอให้ออกพรรษาก่อนเถิด” หลวงปู่ตื้อ ท่านก็บวชอยู่ได้จนครบพรรษาแรก ได้หัดท่องหัดสวดมนต์เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน จนจำได้ขึ้นใจ ออกไปสวดงานต่างๆ ในหมู่บ้านร่วมกับพระอื่นๆ ได้

พอออกพรรษาแรกได้เดือนเศษ ปู่จารย์สมก็มาถามอีกว่าอยากจะสึกแล้วยัง พระหลานชายก็ทำเฉยเสีย เพราะรู้สึกหัวใจคอรู้สึกสงบสบายดีอยู่ ท่านคิดในใจว่า ท่านบวชเรียนแค่พรรษาเดียว การเล่าเรียนพระธรรมยังไม่ได้อะไรเลย การอาราธนาศีล ๕ ศีล ๘ อาราธนาเทศน์ ก็ยังทำได้ไม่คล่อง จำได้ผิดๆ ถูกๆ เมื่อสึกออกไป ถ้าถูกใจให้วามในทางอาราธนาต่างๆ ถ้าไม่ได้คงจะอายเขาแน่หลวงปู่ตื้อ ท่านบอกปู่จารย์สม ว่าตอนนี้ท่านยังรู้สึกสบายดีอยู่จะขอบวชไปเรื่อยๆ ก่อน

หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม มีอุปนิสัยใฝ่เรียนใฝ่รู้อยู่ในตัวท่าน ต้องการศึกษาระบบในพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งกว้างขวางออกไปการศึกษาระบบในทางพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นสุดยอดในสมัยนั้นเรียกกันว่า “เรียนสนธิ เรียนนาม มูลกัจจายน์” คือหัดอ่านเขียนภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในการเผยแผ่ และจารึกคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ผู้ที่สนใจศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งถึงแก่น จึงจำเป็นต้องรู้ภาษาบาลีอย่างแตกฉาน “การเรียนสนธิ เรียนนาม มูลกัจจายน์” ซึ่งเป็นการเรียนที่ยากนั้น ผู้เรียนต้องมีความเฉลียวฉลาด ขยัน และอดทนอย่างแท้จริง ถ้าหากใครเรียนจบตามหลักสูตรดังกล่าวจัดว่าเป็น “นักปราชญ์” คือเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง

หลังจากออกพรรษาแรกได้เดือนเศษ อยู่ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ หลวงปู่ได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนธรรมที่สำนักเรียน วัดโพธิ์ชัย อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม วัดโพธิ์ชัย เป็นสำนักเรียนสนธิเรียนนาม มูลกัจจายน์ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น มีท่านพระอาจารย์คาน เป็นเจ้าสำนักเรียน

หลวงปู่ชื่อ อจลธมโม ออกเดินทางจากวัดบ้านเกิด เดินทางด้วยเท้าไปเป็นระยะทางกว่า ๕๐ กิโลเมตร ต้องบุกป่าฝ่าดงไปด้วยความยากลำบาก

หลวงปู่ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเอาจริงเอาจัง ใช้เวลารวม ๔ ปี จึงจบตามหลักสูตร จัดว่าเป็น “นักปราชญ์” ที่มีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัยทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีในสมัยนั้น เมื่อเรียนความรู้จบตามที่ต้องการแล้ว หลวงปู่ ก็กราบลาพระอาจารย์เจ้าสำนัก เดินทางกลับมาอยู่ที่สำนักเดิม คือ วัดบ้านข่า บ้านเกิดของท่านนั่นเอง

หลวงปู่ชื่อ อจลธมโม มีนิสัยใฝ่เรียนใฝ่รู้อยู่ในสายเลือด ท่านประสงค์จะศึกษาค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งต่อไปหลังจากที่ท่านกลับมาอยู่วัดบ้านข่าได้เพียง ๓ วันเท่านั้น ท่านก็ออกเดินทางโดยมุ่งไปเรียนพระปริยัติธรรมที่บางกอก หรือกรุงเทพมหานคร เมืองหลวงของไทย ซึ่งเป็นแหล่งการศึกษาที่เจริญที่สุดของประเทศหลวงปู่ ออกเดินทางด้วยเท้า ร่วมกับพระภิกษุรุ่นราวคราวเดียวกันอีกรูปหนึ่ง ออกเดินธุดงค์ไปเรื่อยๆ คำที่ไหนก็หยุดจำวัดและทำสมาธิภาวนาที่นั่น เดินทางหลายวัน แล้วไปหยุดพักที่จังหวัดอุดรธานีเป็นด่านแรกเมื่อเดินทางถึงอุดรธานีแล้ว พระภิกษุที่ร่วมเดินทางเกิดคิดถึงบ้าน เปลี่ยนใจอยากกลับบ้านมากกว่าที่จะเดินทางไปกรุงเทพฯ ตามที่ตกลงกันไว้ แม้จะพูดชี้แจงอย่างไร ท่านก็ไม่ยอม ต้องการเดินทางกลับบ้านอย่างเดียวหลวงปู่จึงต้องจำใจเดินทางกลับไปส่งเพื่อนพระที่บ้านเดิม ท่านเดินทางไปส่งถึงอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เห็นว่าพระเพื่อนสามารถเดินทางกลับวัดบ้านข่าตามลำพังได้แล้ว จึงได้แยกทางกันหลวงปู่เดินทางกลับอุดรธานี ไปพักที่ วัดโพธิ์สมภรณ์ ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองวัดโพธิ์สมภรณ์ หรือแม้แต่ตัวจังหวัดอุดรธานีในสมัยนั้นยังมีสภาพเป็นป่าอยู่ ยังไม่มีบ้านเรือนมากมายเหมือนสมัยปัจจุบัน

หลวงปู่ชื่อ อจลธมโม ไปอาศัยพำนักที่วัดโพธิ์สมภรณ์ระยะหนึ่ง ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำสมาธิภาวนา การปฏิบัติธุดงค์กรรมฐาน รู้สึกว่าถูกกับอุปนิสัยของท่าน ท่านจึงเลื่อมล้นความตั้งใจที่จะเดินทางไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่กรุงเทพฯ เปลี่ยนมาเป็นการออกปฏิบัติกรรมฐานแทน หลวงปู่มีความเห็นว่า การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นการเดินทางเส้นตรงต่อการบรรลุธรรมอย่างแท้จริงหลังจากที่หลวงปู่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติภาวนาเรียนรู้ข้อวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับการเที่ยวธุดงค์กรรมฐานพอสมควรแล้วท่านก็พร้อมที่จะออกธุดงค์ต่อไปเป้าหมายแรกท่านมุ่งออกธุดงค์ไปทางฝั่งประเทศลาว เพราะเป็นที่ที่พระธุดงค์ในสมัยนั้นไปกันมาก เพราะมีความเหมาะสมในการบำเพ็ญภาวนาหลายประการหลวงปู่ เดินทางออกจากจังหวัดอุดรธานี มุ่งหน้าไปทางจังหวัดหนองคาย แวะพักปฏิบัติภาวนา พร้อมกับโปรดญาติโยมชาวบ้านป่าไปเป็นระยะๆ คำที่ไหนก็ปักกลดพักภาวนาที่นั่นหลวงปู่ไป

แหวะพักที่พระบาทบัวบก อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี หยุดบำเพ็ญภาวนาอยู่ที่นั่นหลายวัน แล้วจึงเดินทางมุ่งไปทางฝั่งประเทศลาว^{๒๕}

๓.๑.๗ รุดงค์วัดตามแนวทางพระราชสังวรภิรมณ์ (หลวงปู่โตะ อินทสุวณโณ)

พระราชสังวรภิรมณ์ (หลวงปู่โตะ อินทสุวณโณ) ประกายแห่งสติปัญญา และลักษณะแห่งความเป็นผู้นำของท่านได้ฉายแววมาแต่เยาว์วัย ดังเป็นที่ประจักษ์แก่บิดา มารดา และญาติๆ ว่า ท่านเป็นผู้มีความเข้มแข็งว่องไวประจักษ์นิสัย มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รู้แยกแยะผิดชอบชั่วดี มีเคยสักครั้งที่จะนำความหนักใจให้กับบิดามารดา ชอบที่จะติดตามบิดามารดาไปวัดอยู่เป็นประจำ เป็นผู้มีความกตัญญู มีความขยันมานะอดทน มีน้ำใจเสียสละ มีวาจาไพเราะสุภาพอ่อนโยน จึงเป็นที่รักยิ่งของบิดามารดา หลายครั้งท่านมักแอบไปวัดเพียงลำพังเพื่อฟังการสวดมนต์ของพระภิกษุ-สามเณร จนถึงกับสามารถท่องจำได้อย่างแม่นยำในบางบทบางตอน และถึงแม้ท่านจะเติบโตเข้าสู่วัยหนุ่มท่านก็หาได้มีจิตใจฝักใฝ่สตรีเพศดุจคนรุ่นเดียวกันไม่ จึงนับว่าเป็นนิมิตหมายแห่งการดำเนินสู่มรรคาแห่งการตัดวัฏฏะอย่างสิ้นเชิง

เมื่อครั้งเยาว์วัยทั้งสองท่านได้ศึกษาเล่าเรียนเบื้องต้นอยู่ที่วัดเกาะแก้ว ปากคลองบางน้อย ตำบลบางพรหม อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ครั้นต่อมาบิดามารดาได้เสียชีวิตไปหมด พระภิกษุแก้ว (ชาวบ้านเรียกกันว่า หลวงตาแก้วโม่) ซึ่งเป็นญาติกับท่าน ได้จำพรรษาอยู่กับพระอุดรคุณารักษ์ ที่วัดเชตุพนฯ ได้นำท่านมาฝากไว้กับพระอธิการสุข (เจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลี) มาแต่เพียงหลวงปู่โตะคนเดียว ส่วนนายเฉื่อยนั้นคงอยู่ที่วัดเกาะแก้วตามเดิม พระอธิการสุขกับพระภิกษุแก้วนั้นท่านทั้งสองเป็นเพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมและเคารพนับถือกันมาก ในระยะที่นำมาฝากไว้ที่วัดประดู่ฉิมพลีนั้น อายุของท่านขณะนั้นได้ ๑๓ ปีเศษ

ครั้นเมื่อท่านมีอายุย่างเข้า ๑๗ ปี ก็ได้ทำการบรรพชาเป็นสามเณร ณ วัดประดู่ฉิมพลี เมื่อในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยมีพระอธิการสุข เจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลีในสมัยนั้นเป็นพระอุปัชฌาย์ บรรพชาได้วันเดียวพระอธิการสุข ซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์และผู้อุปการะของท่านก็ได้มรณภาพ นายคล้าย นางพันธ์ ซึ่งเป็นพี่ชายกับพี่สะใภ้ของพระอธิการสุข และมีบ้านอยู่ใกล้วัดประดู่ฉิมพลีจึงได้อุปการะท่านต่อมา ซึ่งเมื่อท่านได้รับการบรรพชาเป็นสามเณร ท่านก็มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาพระปริยัติธรรม ท่องเรียนพระสูตรต่างๆ ได้อย่างแม่นยำและว่องไว มีความประพฤติไม่เป็นที่หนักใจแก่หมู่คณะ สนใจในการเจริญสมาธิกรรมฐานอย่างมุ่งมั่น ความในข้อนี้พระอาจารย์พรหม ผู้ซึ่งอบรมสอนสมาธิกรรมฐานให้กับท่านในสมัยนั้น ถึงกับเคยกล่าวไว้ว่า แทบทุกคืนจะเห็นสามเณร

^{๒๕} รศ.ดร.ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์ เรียบเรียง, หลวงปู่โตะ อจลธมโม พระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์ในยุคปัจจุบัน ปันโครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่ม ๒, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-tue/lp-tue-hist-01.htm [๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

โตะหลบไปนั่งกรรมฐานเพียงลำพังในโบสถ์ บางครั้งก็เห็นไปเดินจงกรมอยู่ในป่าริมคลองบางหลวง เพียงลำพัง พระอาจารย์พรหมยังได้เล่าอีกว่า สามเณรโตะมักชอบเก็บตัวอยู่เงียบๆ พุดน้อย แต่ช่างซักถามในข้อธรรมต่างๆ

ครั้นเมื่ออายุครบ ๒๐ ปีท่านก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมาวัดประดู่ฉิมพลี เมื่อวันที่วันอังคาร เดือน ๘ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ เวลา ๑๕.๓๐ น. โดยมี

พระครูสมณธรรมสมาฐาน (แสง)	วัดปากน้ำภาษีเจริญ	เป็นพระอุปัชฌาย์
พระครูอักษราณิสิต (ผ่อง)	วัดนวลนรดิศ	เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระครูธรรมวิริติ (เชย)	วัดกำแพง	เป็นอนุสาวนาจารย์

มีฉายาในพระพุทธศาสนาว่า "อินทสุวณโณ"

เมื่อท่านได้อุปสมบทแล้วท่านก็ได้ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมด้วยความวิริยะอุตสาหะด้วยจิตที่มุ่งหวังที่จะบรรลุสู่แดนเกษม ต่อมาพระอธิการคำเจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลีในสมัยนั้นได้ลาสิกขาบทออกไป ท่านจึงรับภาระหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลี เมื่อท่านมีอายุได้ ๒๖ ปี พรรษา ๖ และมีฐานานุกรมที่ พระใบฎีกา ท่านได้รับภาระ เป็นเจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลีสืบมา จนถึงแก่กาลมรณภาพ และถึงท่านจะมีภาระหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ ท่านก็มีเยื่อต่อการศึกษา และการปฏิบัติทั้งทางคันถธุระและวิปัสสนาธุระ ด้วยความมุมานะจนสอบได้ น.ธ.ตรีได้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ครั้นเมื่อพระอาจารย์พรหม ผู้ซึ่งให้การอบรมสมาธิกรรมฐานแก่ท่าน ได้มรณภาพไปแล้ว ท่านก็ได้ออกแสวงหาศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐาน

โดยในขั้นต้นท่านได้ออกจาริกธุดงค์ไปศึกษากับพระอาจารย์รุ่ง (หลวงพ่อรุ่ง) วัดท่ากระเปือ จังหวัดสมุทรสาคร จากนั้นก็ได้ไปศึกษาวิปัสสนากับหลวงพ่โหนด วัดอัมพวัน (วัดคลองมะดัน) อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี และได้ธุดงค์ไปทางเหนืออีกหลายครั้ง พร้อมทั้งศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อกับพระอาจารย์หลายอาจารย์ด้วยกัน ซึ่งในระยะนั้นหลวงปู่ไม่ค่อยได้อยู่วัดประดู่ฉิมพลี นอกจากเทศกาลเข้าพรรษา เมื่อออกพรรษาแล้วต่อจากนั้นท่านก็ได้เดินธุดงค์ไปทางภาคใต้ และได้จำพรรษาอยู่ที่ปัตตานี จากนั้นท่านได้เลยไปจำพรรษาอยู่ที่สิงคโปร์หลายปี เมื่อหลวงปู่กลับมาจำพรรษาอยู่ที่วัดประดู่ฉิมพลีตามเดิมแล้ว ท่านได้สร้างรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ซึ่งทำด้วยไม้สักประดับมุก และได้นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดในประเทศสิงคโปร์ (จำชื่อวัดไม่ได้) ปัจจุบันนี้รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ได้กลายเป็นวัตถุโบราณไปแล้ว

เมื่อหลวงปู่โตะได้อุปสมบทแล้วใหม่ๆ ได้มีโรคระบาดเกิดขึ้น คือ ไข้ทรพิษ หลวงปู่ท่านได้เป็นโรคนี้เหมือนกัน และเป็นชนิดร้ายแรงด้วย แทบจะเอาชีวิตไม่รอด เมื่อถึงเวลานอนต้องใช้ใบตองรองนอน ต่อจากนั้นท่านได้ตักเอาน้ำขึ้นมาแล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าจะมีชีวิตอยู่ ขอให้จงเกิดมีนิมิตเห็นพระ ถ้าจะไม่มีชีวิตอยู่ก็ขออย่าให้ได้เห็นอะไรเลย และในคืนนั้นเอง หลวงปู่ท่านก็ได้นิมิตไปว่า

หลวงพ่อบ้านแหลมได้มาประพรมน้ำพระพุทธมนต์ให้ ครั้นรุ่งเช้าท่านก็ได้เอน้ำพระพุทธมนต์ที่ได้ตั้งจิตอธิษฐานไว้ทางศีรษะนอนขึ้นมาฉนั้นและประพรมอีกครั้งหนึ่ง นับแต่นั้นมาโรคดังกล่าวก็ทุเลาเป็นปกติ

หลวงปู่ท่านได้บริหารงานวัดด้วยความเที่ยงธรรมสม่ำเสมอ ประกอบด้วยเมตตาธรรมอนุเคราะห์ให้ได้รับความร่มเย็นทั่วหน้า ทางคณะสงฆ์จึงได้พร้อมใจถวายสมณะศักดิ์ให้แก่ท่านเป็นลำดับ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดประดู่ฉิมพลีเป็นพระใบฎีกาฐานานุกรมของพระอุตรคณารักษ์ วัดพระเชตุพนฯ

พ.ศ. ๒๔๕๗ เป็น พระครูสังฆวิจิตร ฐานานุกรมของ สมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) วัดมหาธาตุ แต่ครั้งยังเป็นพระเทพโมลี

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นตรีที่ พระครูวิริยภิตติ

พ.ศ. ๒๔๗๗ เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นโทในราชทินนามเดิม (พัต จ.ป.ร.)

พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นเจ้าคณะตำบลวัดท่าพระ

พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นพระอุปัชฌายะ

พ.ศ. ๒๕๐๖ เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นเอกในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๑๑ เป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นพิเศษในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญฝ่ายวิปัสสนาธุระที่ "พระสังวรวิมลเถร"

พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ "พระราชสังวรวิมลเถร"

หลวงปู่ท่านเป็นผู้เยี่ยมด้วยความสะอาด แห่งความประพฤติทั้งทางกาย วาจา ใจ และเยี่ยมด้วยจิตซึ่งทรงไว้ด้วยคุณธรรม กล่าวคือ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และ วิมุตติญาณทัศนะตามลำดับ เป็นลูกศิษย์พระตถาคตผู้ทรงงามด้วยความประพฤติทั้งภายนอก และภายในไม่มีที่ติ มีความองอาจกล้าหาญต่อการละชั่ว ทำดี ดำเนินตามรอยบาทวิถีที่พระศาสดาพาดำเนิน เป็นผู้ซื้อตรงต่อตนเอง และต่อพระธรรมวินัย อยู่ที่ไหนไปที่ใดมีสุขโศกเป็นที่รองรับ มีโอฆารสแห่งธรรมเป็นที่ชิมซาบ มีความสว่างไสวอยู่ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องส่องทาง ทำเป็นผู้เทิดทูน ศาสนธรรม ไว้ได้ทั้งทางปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ อย่างเต็มภาคภูมิ

ตลอดเวลาที่ท่านทรงสมณเพศอยู่นั้น ท่านตั้งมั่นในสัมมาปฏิบัติ ที่ทรงดอกทรงผลตลอดต้นชนปลาย ท่านเป็นผู้รักสันโดษ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ท่านเอาใจใส่ต่อความเป็นอยู่ของพระภิกษุ-สามเณรอย่างใกล้ชิด ให้ความอนุเคราะห์สงเคราะห์อย่างสมเหตุสมผลอย่างสม่ำเสมอ กิตติศัพท์กิตติคุณฟุ้งจรไปถึงไหน ก็เกิดความหอมหวานชวนให้เคารพเลื่อมใสในท่านนั้นๆ และในการประชุมเพื่ออบรมธรรม ท่านก็เปิดโอกาสให้ผู้สนใจถามปัญหาธรรมะอยู่เป็นประจำ ซึ่งท่านก็ตอบอย่าง

กระจำง้างขัดล้อยขัดคำไม่มีอ้ออึ้ง ยังความกระจำง้างให้บังเกิดแก่ผู้ชักถามอย่างน่าอัศจรรย์ แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นผู้แตกฉานในธรรม ทั้งโดยอรรถ และโดยพยัญชนะ

หลวงปู่ท่านเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยอัปายนธรรม มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือตัว ในเรื่องนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดในพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งในครั้งนั้นได้มีการไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ ได้ไปพบปะสนทนาธรรมกับหลวงปู่ ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็น พระศาสนโสภณ จนถึงกับกราบอาราธนาให้หลวงปู่ไปสอนกรรมฐานบรรยายธรรมเป็นประจำที่วัดบวรนิเวศวิหาร แต่หลวงปู่ท่านก็ยังคงอ่อนน้อมถ่อมตน ทั้งที่พระราชาเลขาของท่านมากกว่า

พระราชสังวรวิมล ท่านมีอัธยาศัยงดงาม สุภาพอ่อนโยน มากด้วยเมตตากรุณา ยินดี สงเคราะห์ อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น สัตว์อื่น โดยเสมอหน้า ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง เป็นผู้ซื่อตรง ถ่อมตน ยึดมั่นในระเบียบประเพณีและความกตัญญูทุกเวที ทั้งมีความภักดีในองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมราชวงศ์อย่างแน่นแฟ้น ผู้ที่มีโอกาสได้เข้าใกล้ชิดคุ้นเคยกับท่าน จะยืนยันในความที่กล่าวนี้ได้ทุกคน อีกประการหนึ่ง ท่านเป็นคนหมั่นขยันและแน่วแน่ ตั้งใจทำอะไรแล้วเป็นต้องทำจนสำเร็จ กิจที่ท่านปฏิบัติเป็นกิจในแต่ละวันจนตลอดชีพของท่าน คือ

๐๔.๐๐ น. ตื่นขึ้นเจริญสมณธรรม

๐๘.๐๐ น. นำภิกษุ-สามเณร ทำวัตรสวดมนต์ และเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

๑๔.๐๐ น. อนุเคราะห์ศิษย์ที่มาถวายสักการะบ้าง ที่มาขอบารมีธรรมบ้าง ที่มาสนทนาธรรมบ้าง

๑๘.๐๐ น. นั่งบำเพ็ญสมณธรรมไปจนถึง ๒๐.๐๐ น. แล้วนำภิกษุ สามเณรทำวัตรค่ำ

ในระยะหลังท่านนั่งบำเพ็ญสมณธรรมนานเข้าจนถึงเวลา ๒๒.๐๐ น. หรือ ๒๔.๐๐ น. โดยไม่ย่อท้อต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเสื่อมของสังขาร ในวันธรรมสวนะ ท่านจะแสดงธรรมแก่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาเป็นประจำ และทุกวันพฤหัสบดี จะมีภิกษุ สามเณรจากวัดต่างๆ รวมทั้งผู้สนใจในการปฏิบัติธรรม มาขอฝึกปฏิบัติกรรมฐานเป็นจำนวนมาก นับว่าท่านได้เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวอย่างยิ่งของคนทั่วไป

ตอนที่หลวงปู่โตะ เป็นเจ้าอาวาส ใหม่ๆ นั้น ท่านไม่ค่อยจะได้อยู่ที่วัด ในช่วงออกพรรษา ท่านมักจะออกธุดงค์ไปยังสถานที่ต่างๆ บางครั้งก็หายเข้าไปในป่าลึกนานๆ หลวงปู่ได้เดินธุดงค์ไปถึงทางภาคใต้ ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดแห่งหนึ่งที่ จ.ปัตตานี ท่านยังธุดงค์ไปถึงทางภาคเหนือ ไปนมัสการพระพุทธบาท 4 รอย และพระบรมสารีริกธาตุหลายครั้ง ได้จำพรรษาอยู่ที่ จ.เชียงใหม่ และได้ศึกษาวิปัสสนากัมมัฏฐาน และวิชาอาคมต่างๆ จากหลายพระอาจารย์อีกด้วย.....

หลวงปู่โตะท่านไม่ชอบความอึกตักครึกโครม หลวงปู่เป็นพระฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน ท่านชอบเก็บตัวเงียบๆ ภายในกุฏิ บางครั้งท่านจะออกจากวัดประดู่ฉิมพลี เดินลัดสวนผ่านหน้าวัดสังฆายัน ไปยังวัดหงส์รัตนาราม บางกอกใหญ่ คณะ 5 เพื่อสนทนาธรรม และแลกเปลี่ยนวิชาอาคมกับ

สธรรมิก อาทิ พระครูพรหมยานวินิต (หลวงพ่อก๊วย) , พระครูญาณสิทธิ์ (เชื้อ) , หลวงพ่อแฉ่ง วัดบางพัง และ พระพันโทหลวงจำรัส....

ต่อมาระยะหลัง หลวงพ่อก๊วย ได้สร้างคณะ และหอสวดมนต์ มีผู้คนพลุกพล่านมาก หลวงปู่จึงไม่ได้ไปที่นั่นอีก ท่านเห็นว่า ที่กุฏิท่านเจ้าคุณพระเทพวิสุทธิเมธี (เจีย) วัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) ท่าเตียน เป็นสถานที่เงียบสงบดี หลวงปู่จึงมักไปที่นั่นเสมอ เวลาใครจะนิมนต์ท่านไปไหน ก็มักไปหาท่านที่กุฏิท่านเจ้าคุณเจีย....

พระราชสังวรวิมลทิน อยู่ใสมณเพศมาตั้งแต่อายุได้ ๑๗ ปี ท่านได้เล่าเรียนพระธรรมวินัย มีความรู้แตกฉานลึกซึ้ง และถือวิปัสสนาธุระเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตอันยาวนานถึง ๙๔ ปีของท่าน เป็นรัตตัญญูผู้รู้กาลนาน เป็นครูของสาธุชนทุกหมู่เหล่า เป็นที่เคารพบูชา ศรัทธาเลื่อมใสของบุคคลทุกเพศวัย ทุกชาติชั้น นับแต่สามัญบุคคลจนถึงองค์พระประมุขของชาติ แม้อายุพรรษาจะมากเพียงใด ท่านก็ได้ขัดศรัทธาของผู้ที่อาราธนาไปในการบุญกุศลต่างๆ มีการไปนั่งเจริญสมาธิภาวนาอันวิริยเมถุน เป็นต้น จึงในระยะหลังๆ นี้ทำให้สังขารร่างกายท่านต้องตรากตรำมากเกินไป และเกิดอาพาธขึ้นบ่อยๆ แม้จะได้รับการเยียวยารักษาและดูแลพยาบาลอย่างดีเพียงใด กายสังขารของท่านก็ทนอยู่ไม่ไหว ท่านอาพาธครั้งสุดท้ายในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๔ หลังจากกลับจากถ้ำสิงโตทอง มีอาการอ่อนเพลียลงตามลำดับ ก่อนมรณภาพ ๗ วัน ท่านลุกจากเตียงไม่ได้เลย แต่ยังพอฉันได้บ้าง นายแพทย์ต้องให้น้ำเกลือทุกวัน อาหารนั้นถวายข้าวต้มกับรังนกตุ๋น ทุกเช้าราว ๐๗.๐๐ น. ถึงวันที่ ๕ มีนาคม เวลาเช้าศิษย์ผู้พยาบาลก็ถวายข้าวต้มกับรังนกอีก คราวนี้สังเกตเห็นว่าแขนข้างขวาท่านบวม จึงกราบเรียนกับท่านว่า "แขนหลวงปู่บวมมาก" ท่านก็พยักหน้ารับคำแล้วฉันและหลับตาพักต่อไป โดยให้ออกซิเจนช่วยการหายใจตลอด เวลา ๐๙.๐๐ น. ท่านอ่อนแรงลงอีก และพอถึงเวลา ๐๙.๕๕ น. ท่านก็สิ้นลมด้วยอาการสงบจนนอนหลับไป ณ กุฏิสายหยุด นับอายุได้ ๙๓ ปี ๑๐ เดือน กับ ๒๒ วัน^{๒๖}

๓.๑.๘ รุดงค์วัตรตามแนวทางหลวงปู่ พรหมปัญโญ

หลวงปู่ พรหมปัญโญอายุครบ ๒๑ ปี จึงได้เข้าพิธีบรรพชาอุปสมบท เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๖ ณ วัดสะแก ตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีหลวงปู่กลิ่น เจ้าอาวาสวัดพระญาติการาม เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงปู่แดง เจ้าอาวาสวัดสะแก เป็นพระกรรมวาจาจารย์ หลวงปู่ฉาย วัดกลางคลองสระบัว เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “พรหมปัญโญ ภิกขุ”

^{๒๖} ศ.ดร.วิศยา ยิ่งพูนทรัพย์, ภาสกรธรรม" ฉบับประกาศิตติคุณ หลวงปู่โต๊ะ ๑๐๘ ปี วัดประดู่ฉิมพลี กรุงเทพมหานคร [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-toh-wat-pradoo/lp-toh-wat-pradoo_hist.htm [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ในพรรษาแรก ๆ ท่านได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่วัดประดู่ทรงธรรม (สมัยนั้นเรียก วัดประดู่โรงธรรม) พระอาจารย์ผู้สอนคือ ท่านเจ้าคุณเนื่อง พระครูชม และหลวงปู่รอด (เสือ) เป็นต้น ในด้านการปฏิบัติพระกรรมฐาน ท่านได้รับการสอนจากหลวงปู่กลิ่น ผู้เป็นพระอุปัชฌายาจารย์ และหลวงปู่เกา ศิษย์องค์สำคัญของหลวงปู่กลิ่น ซึ่งมีศักดิ์เป็นอาของท่านเอง นอกจากนี้ท่านยังได้ไปศึกษากับพระอาจารย์ฝ่ายกรรมฐานอีกหลายรูป ที่จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดสระบุรี

ประมาณพรรษาที่สาม หลวงปู่จืดจึงออกเดินทางครั้งเดียวจากพระนครศรีอยุธยา ไปยังสระบุรี เพื่อไปนมัสการพระพุทธฉาย และรอยพระพุทธบาท จากนั้นก็จาริกย้อนมาทางสุพรรณบุรี ตัดเข้ากาญจนบุรี แต่รู้คงได้เพียง ๓ เดือน ก็ต้องกลับวัดสะแก เนื่องจากอาพาธอย่างหนัก ตลอดเวลาที่ครองเพศบรรพชิต หลวงปู่ดู พรหมปัญโญ ปฏิบัติธรรมกรรมฐานอย่างเคร่งครัดจริงจัง การกระทำ ความเพียรของท่าน ก็เพื่อตัดขาดจากสายใยของวิญญูสงสารให้สะบั้นไปในชาตินี้ จะได้ไม่ต้องสืบภพสืบชาติต่อไปอีก

หลวงปู่ดูท่านให้การต้อนรับแขกอย่างเสมอเท่าเทียมกันหมด ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ท่านจะพูดห้ามปรามหากมีผู้เสนอตัวเสนอหน้าคอยจัดแจงเกี่ยวกับแขกที่มาหาท่าน เพราะท่านทราบดีว่ามีผู้ใฝ่ธรรมจำนวนมากที่อุตส่าห์เดินทางมาไกล เพื่อนมัสการและซักถามข้อธรรมจากท่าน หากมาถึงแล้วยังไม่สามารถเข้าพบได้โดยสะดวก ก็จะทำให้เสียกำลังใจ เป็นเมตตาธรรมอย่างสูงที่หลวงปู่มีให้ศิษย์ทั้งหลาย และหากมีผู้สนใจการปฏิบัติกรรมฐาน มาหาท่าน ท่านจะเมตตาสนทนาธรรมเป็นพิเศษอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย

หลวงปู่ดูท่านมิได้ตั้งตัวเป็นเกจิอาจารย์ การที่ท่านสร้าง หรืออนุญาตให้สร้างพระเครื่อง หรือพระบูชา ก็เพราะเห็นว่า บุคคลจำนวนมากยังขาดที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เพราะศิษย์ หรือบุคคลนั้น มีทั้งที่ใจใฝ่ธรรมล้วนๆ กับ ยังต้องอิงกับวัตถุมงคล ท่านเคยพูดว่า “ติดวัตถุมงคลยิ่งดีกว่า ที่จะไปให้ติดวัตถุอุปมงคล” แม้ว่าหลวงปู่ดูท่านจะรับรองในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องที่ท่านอธิฐานจิตให้ แต่สิ่งที่ท่านยกไว้เหนือกว่านั้นก็คือการปฏิบัติ การภาวนา นี่แหละ เป็นสุดยอดแห่งเครื่องรางของขลัง บางคนมาหาท่านเพื่อต้องการของดีเช่นเครื่องรางของขลัง ซึ่งมักจะได้รับคำตอบจากท่านว่า “ของดีนั้นอยู่ที่ตัวเรา พุทธัง ธัมมัง สังฆัง นี่แหละของดี ”

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นต้นมาสุขภาพหลวงปู่เริ่มทรุดโทรม เนื่องการพักผ่อนที่ไม่เพียงพอ ด้วยเหตุจากการที่ต้องต้อนรับแขก และบรรดาศิษย์ทั่วทุกสารทิศ ที่นับวันก็ยิ่งหลั่งไหลกันมานมัสการท่านมากขึ้นทุกวัน แม้บางครั้งจะมีโรคมาเบียดเบียนอย่างหนัก ท่านก็อุตส่าห์ออกโปรดญาติโยมเป็นปกติ พระที่อุปัชฌาของท่าน เล่าว่า บางครั้งถึงขนาดที่ท่านต้องพุงตัวเองขึ้นด้วยอาการสั่น และมีน้ำตาคลอ बै่า ท่านก็ไม่เคยปรึกษาให้ใครต้องเป็นกังวลเลย ภายหลังตรวจพบว่า หลวงปู่ เป็นโรคลิ้นหัวใจรั่ว แม้ว่าทางคณะแพทย์ จะขอร้องท่านให้เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาล แต่ท่านก็ไม่ยอมไป

ประมาณปลายปี พ.ศ.๒๕๓๒ หลวงปู่พุดบ่อครั้ง เกี่ยวกับ การที่ท่านจะละสังขาร ซึ่งในขณะนั้นหลวงปู่ท่านได้ใช้หลักธรรม ชันติ คือความอดทนอดกลั้นระงับ ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากโรคภัย จิตของท่านยังทรงความเป็นปกติสงบเย็น จนทำให้คนที่แวดล้อมท่านไม่อาจสังเกตเห็นถึงปัญหาโรคภัยที่คุกคามท่านอย่างหนัก

วันอังคารที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๓ ช่วงเวลาบ่ายนั้น มีนายทหารอากาศผู้หนึ่งมากราบท่านเป็นครั้งแรก หลวงปู่ท่านได้ลุกขึ้นนั่งต้อนรับ ด้วยใบหน้าที่สุดใส ราวสีเปล่งปลั่งเป็นพิเศษ จนบรรดาศิษย์ เห็นผิวดังเกิด หลวงปู่ยินดีที่ได้พบกับศิษย์ผู้นี้ ท่านว่า “ต่อไปนี้ ข้าจะได้หายเจ็บไข้เสียที ” คิณนั้นมีคณะศิษย์มารายท่าน ท่านได้พูดว่า “ ไม่มีส่วนใดในร่างกายที่ไม่เจ็บปวดเลย ถ้าเป็นคนอื่นคงเข้าห้อง ICU ไปนานแล้ว ” พร้อมทั้งพูดหนักแน่นว่า “ข้าจะไปแล้วนะ ” และกล่าวปัจฉิมโอวาทย้ำให้ทุกคนตั้งอยู่ในความไม่ประมาท “ถึงอย่างไรก็ขอให้อย่าได้ละทิ้งการปฏิบัติ ได้ชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติ ก็เหมือนนักมวย ขึ้นเวทีแล้วต้องชก อย่างมัวแต่ตั้งท่า เงอะงะๆ ” หลังจากคิณนั้นหลวงปู่ก็กลับเข้ากุฏิ และละสังขารไปด้วยอาการสงบด้วยโรคหัวใจ ในกุฏิท่านเมื่อเวลาประมาณ ๕ นาฬิกาของ วันพุธที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๓ รวมสิริอายุได้ ๘๕ ปี ๘ เดือน ๖๕ พรรษา ยังความเศร้าโศกและอาลัยแก่ ศิษยานุศิษย์เป็นอย่างยิ่ง อุปมาดังดวงประทีปที่เคยให้ความสว่าง ดับไป แต่เมตตากรุณาและคำสั่งสอนของท่านยังปรากฏ อยู่ในดวงใจของ ศิษยานุศิษย์ตลอดไป^{๒๗}

๓.๒ บทสรุป

ผู้วิจัยสรุปความได้ว่าครูบาอาจารย์ทั้งหลายได้ปฏิบัติธุดงค์วัตรตามจริตนิสัยของท่านที่พึงปฏิบัติได้ตามกาลและช่วงอายุ ซึ่งในช่วงแรกๆของการปฏิบัติเมื่อศึกษาข้อวัตรจากครูบาอาจารย์แล้วก็นักติดตามครูบาอาจารย์ออกธุดงค์ตามป่าเขา เมื่อมีอินทรีย์แก่กล้าแล้วจึงได้แยกปฏิบัติเพียงลำพัง

^{๒๗} มนต์ พันลาย, ประวัติหลวงปู่ พุทธมปัญญา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-doo/lp-doo-hist.htm [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

บทที่ ๔

เสนอแนวทางการปฏิบัติธุดงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

ในบทที่ ๔ ผู้วิจัยนำเสนอบทสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยได้ออกสัมภาษณ์พระสงฆ์ไทย ๑๑ รูป เกี่ยวกับธุดงค์ในพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือและในภาคตะวันตก เพื่อวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับธุดงค์ วิเคราะห์ปัญหารวมถึงสังเคราะห์หลักธรรม ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีหลากหลายข้อธรรมด้วยกันในการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาธุดงค์ในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้นำเอาองค์ความรู้ที่ได้จากบทที่ ๒ และบทที่ ๓ และบทสัมภาษณ์ในบทที่ ๔ มาวิเคราะห์เพื่อเสนอกระบวนการปฏิบัติตามหลักธุดงค์ในสังคมปัจจุบันที่พึงประสงค์ ดังต่อไปนี้

๔.๑ บทสัมภาษณ์แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๑๑ รูป ได้ให้แนวความคิดหลายมุมมองในเรื่องปัญหาธุดงค์ ดังคำสัมภาษณ์ดังนี้

๔.๑.๑ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย

เจ้าอาวาสวัดโคกงาม อายุ ๕๖ ปี ๔๑ พรรษา เป็นผู้ที่มีปฏิภาณในการจัดบวชสามเณรยอดนักสู้และบวชพระยอดนักสู้ ซึ่งได้จัดการบวชมาเป็นเวลา ๖ ปีแล้ว ค่อย ๆ ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ประชาชนชาวบ้านทั่วไปทั้งใกล้ไกลต่างชื่นชมในแนวคิดปฏิภาณการจัดงานบวชสามเณรและบวชพระยอดนักสู้ เพื่อการออกเดินธุดงค์ ท่านเคยเดินธุดงค์จากพารานสีไปพุทธคยา ราชคฤห์ กุสินารา พารานสี เป็นเวลา ๑ เดือนกว่า โดยเดินทางลัด ไม่ได้เดินบนถนน ได้ฝึกตัวเอง ตลอดระยะเวลาที่เดินไม่สามารถถือปฏิบัติธุดงค์ข้อบิณฑบาตรเป็นวัตรได้เนื่องจากบริบทของสังคมอินเดียที่ไปเดินนั้นไม่มีการใส่บาตร ไม่มีใครทราบล่วงหน้า ต้องอาศัยการซื้อผลไม้ ขนม ที่มีระหว่างทาง ในการเดินครั้งนั้นได้ถือธุดงค์ดังนี้

- ๑) เติจิวริกังครุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร),
- ๒) สปัตถนจาริกังครุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร),
- ๓) รุกขมุสิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)
- ๔) อัปภิกาสิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)

พระครูปริยัติปัญญาวุธ ได้ให้ความหมายของธุดงค์ว่า “ธุดงค์คือการปฏิบัติเพื่อขัดเกลาดนเอง เป็นการสร้างสัจจะบารมี ขันติบารมี ปัญญาบารมี” และท่านได้ปฏิบัติในบางข้อดังนี้

- ๑) เตะจีวรึงค์ธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)
- ๒) ปิณฑปาตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)
- ๓) สปปทานจารึงค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)
- ๔) อารัญญึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)
- ๕) ยถาสันถตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)
- ๖) เอกาสนึงค์ธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)
- ๗) รุกขมูลึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)

ในเรื่องที่ว่าปัจจุบันนี้มีการเดินธุดงค์นั้น พระครูปริยัติปัญญาวุธตอบว่า ให้ใช้คำว่า สอดคล้องดีกว่า เพราะบริบทปัจจุบันมันเปลี่ยนไป ยกตัวอย่างพระมหากัสปะซึ่งเป็นพระอรหันต์ออกธุดงค์เพื่อปลุกกิเลส ไม่ต้องเพียรละกิเลสอีกแล้ว แต่เป็นไปเพื่อความเป็นปกติสุขของท่านเอง แต่พระในปัจจุบันเป็นพระผู้บวชใหม่สมควรแก่การฝึกฝนเรียนรู้ เพราะยังไม่มีความรู้มาก่อน ไม่รู้วิธีขัดเกลาดน ควรจะมีผู้นำในการทำเพื่อความเพียร

ท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปฏิบัติธุดงค์ในปัจจุบันว่า ทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย สมควรดูที่เจตนาของผู้จัดแต่ละวัด และแต่ละสำนัก ท่านได้ให้ความเห็นเรื่องปัญหาหลักในการธุดงค์ในปัจจุบันคือเรื่องอาหาร เนื่องจากรวมมีการจัดเดินธุดงค์เป็นหมู่คณะใหญ่ ถ้าไม่มีการป่าวประกาศ ไม่มีการประชาสัมพันธ์ ไม่มีการเตรียมรถคอยส่งเสบียงก็ลำบากเป็นอย่างมาก ผู้จัดต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูงในการจัดแต่ละครั้ง ประโยชน์อันเกิดขึ้นจากเดินธุดงค์คือการฝึกขันติโดยตรง ทำให้รู้จักตนเองมากขึ้น เป็นการตั้งสัจจะว่าจะยิ่งเดินยิ่งเดินได้ไกลมากขึ้น มีผลดีต่อระบบลำไส้ ท้องไม่ผูก ท่านมีความเห็นอีกว่าการจัดเดินธุดงค์ในปัจจุบันก็ได้ขัดกับในคัมภีร์เพียงแต่บริบทของสังคมเปลี่ยนไป เดินธุดงค์ที่จัดกันอยู่ในปัจจุบันเป็นไปเพื่อรักษาศาสนาหายท ยกตัวอย่างท่านอัสสิ ที่ท่านถือบิณฑบาตรจนอุปนิสัยสะสมจนพามาพบเข้าทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส ธุดงค์ก็มีอยู่ในนิสสัย ๔ ในตัว แต่อาจจะไม่ได้มีการสมาทานธุดงค์ เห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ในสังคมปัจจุบันนี้ ที่มีการจัดการเดินธุดงค์ ถ้ามีกฎมีระเบียบมีความตั้งมั่นมุ่งมั่น มาเพื่อการขัดเกลากิเลสแท้จริง จะมีการจัดเดินธุดงค์ในเมืองหรือต่างจังหวัด บนถนนหรือในป่าไม่ใช่สาระสำคัญ หากความมุ่งมั่นเป็นไปเพื่อการขัดเกลาดนเอง ควรให้ความรู้แก่ผู้บวชใหม่เรื่องธุดงค์ รวมถึงศาสนิกชนทั่วไปว่าธุดงค์มีอะไรบ้าง ปฏิบัติอย่างไร

ข้อเสนอแนะที่ท่านได้กล่าวไว้คือ พระสงฆ์ในปัจจุบันถ้าหากมีอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ คือ ความพอใจ พอใจที่ได้ทำในสิ่งนั้น วิริยะ หมายถึงความเพียรพยายาม ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรค ที่คอยเข้ามาเป็นข้าขวางที่คอยดักระหว่างทางเดินที่จะไปยังเป้าหมายความสำเร็จ จิตตะ การควบคุม

จิตใจให้แน่วแน่ มุ่งมั่นกับสิ่งที่กำลังทำอยู่นั้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญไม่ว่าหนทางจะยากแค่ไหน จะต้องพยายามสักเท่าไร วิจารณ์ การวิเคราะห์ตรองว่าสิ่งที่กำลังทำนั้นถูกต้องหรือไม่ มีผลเป็นเช่นไร เป็นธรรมที่น้อมนำมาปฏิบัติแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนเป็นพระสำนักไหนหรือนิกายใดก็สามารถนำหลัก รุดงควัตรมาปฏิบัติได้ด้วยกันทุกรูป ไม่จำเป็นว่าจะต้องปฏิบัติให้ครบทั้ง ๑๓ ข้อ^๑

จากบทสัมภาษณ์ ทำให้ทราบว่า การเดินรุดงค์ในปัจจุบันไม่ได้ทำให้เกิดความเสียหายอะไร แต่เป็นการรักษาศาสนทายาท เป็นการฝึกขันธ์ ทำให้ผู้บวชใหม่ได้มีความรู้เรื่องข้อวัตรปฏิบัติ จะมีการจัดการเดินรุดงค์ที่ไหนไม่สำคัญหากเป็นไปได้เพื่อการขัดเกลาจิตใจ แต่ควรให้ความรู้แก่ผู้บวชใหม่ก่อน รวมถึงควรให้ความรู้เกี่ยวกับรุดงควัตรแก่ประชาชนทั่วไปด้วย เพราะคนส่วนมากไม่มีความรู้เรื่องรุดงควัตรกัน

รุดงควัตรที่พระครูปริยัติปัญญาวุฑฒ สมทาน

ข้อ	รุดงค์	สมทาน
๑	ปิงสุกุลิกังครุดงค์ (สมทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจิวริกังครุดงค์ (สมทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมทาน
๓	ปิณฑปาติกังครุดงค์ (สมทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมทาน
๔	สพทานจาริกังครุดงค์ (สมทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติกังครุดงค์ (สมทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	
๖	อารัญญิกังครุดงค์ (สมทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมทาน
๗	ยถาสันถติกังครุดงค์ (สมทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมทาน
๘	เนสัชชิกังครุดงค์ (สมทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิกังครุดงค์ (สมทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิกังครุดงค์ (สมทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมทาน
๑๑	รุกขมุลิกังครุดงค์ (สมทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมทาน
๑๒	อัพโภกาสิกังครุดงค์ (สมทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิกังครุดงค์ (สมทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

^๑ สัมภาษณ์ พระครูปริยัติปัญญาวุฑฒ, เจ้าอาวาสวัดโคกงาม จังหวัดเลย, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/ มี /เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี /ไม่เห็น ด้วย	ไม่เสนอความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์ของท่านถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่	มีปัญหาเรื่องอาหาร		
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	มีประโยชน์ฝึกขันติ		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มีข้าวอย่างไรในปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วย		
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วย		

จากการสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่า การปฏิบัติธุดงค์ทำให้ได้อยู่กับตัวเองมากขึ้น ได้สัมผัสเวทนาชัดเจน ถ้าไม่มีโอกาสปฏิบัติอย่างนี้ก็จะไม่ได้เห็นเวทนาไม่รู้จักตนเอง ทำให้เห็นธาตุแท้ของตนเอง ได้เห็นทุกขโทษของการเกิด และโทษของการอยู่กับหมู่คณะ ยกตัวอย่างท่านพระมหากัสสปะ บิณฑบาตรเป็นวัตร ถือบ้าสามผืนเป็นวัตร ไม่ต้องมีการสะสม เบาสบาย ในส่วนตัวที่ปฏิบัติช่วงแรก ๆ ใหม่ ๆ จะยังคงมีความกลัว อย่างในอิริยาบถนั่งแต่พอนั่งไปเรื่อย ๆ ความกลัวก็หายไปกลายเป็นความกล้า ทำให้เราได้นั่งดูตัวเองและท่านได้ให้คำแนะนำมาดังนี้ผู้ปฏิบัติต้องทำความเข้าใจหลักการธุดงค์วัตรให้ถูกต้องก่อน พระและคนส่วนมากเข้าใจว่าพระธุดงค์ต้องเดินถอดรองเท้า ต้องอยู่ในป่าในเขาคอนไปติดในรูปแบบ แท้จริงธุดงค์คือการขุดขัดเกลากลิเลสมันเบาบาง การธุดงค์ที่แท้จริงให้ดูที่เจตนาของผู้ปฏิบัติ

๔.๑.๒ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระภิกษุภรรณกรวิ. เจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

พระภิกษุภรรณกรวิ.^๒ เจ้าอาวาสวัดรำเปิง ซึ่งเป็นสำนักวิปัสสนากรรมฐานประจำจังหวัดเชียงใหม่แห่งที่ ๒ วัดรำเปิงเป็นสถานปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งของภาคเหนือ มีชาวไทยและชาวต่างประเทศมาปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง วัดรำเปิง (ตโปทาราม) ได้รับคัดเลือกให้เป็นศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติฯ ประจำจังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒, เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่ แห่งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น เฉลิมพระเกียรติ ๘๓ พรรษา ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓, สำนักเรียนพระอภิธรรมสาขาของอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อภิธรรมมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย วัดระฆังโฆสิตาราม และยังเป็นวัดที่รวบรวมและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาล้านนา

พระภิกษุภรรณกรวิ. อายุ ๕๖ ปี พรรษาที่ ๓๕ บรรพชาเป็นสามเณร วันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ณ วัดวังหม้อ ต.ทุ่งศรี อ.ร้องกวาง จ.แพร่ โดยมี พระครูรัตนปัญญาภรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ อุปสมบท วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ ณ พัทธสีมา วัดวังหม้อ ต.ทุ่งศรี อ.ร้องกวาง จ.แพร่ เป็นเจ้าอาวาสวัดรำเปิง (ตโปทาราม) พ.ศ. ๒๕๓๙ - ปัจจุบัน

พระภิกษุภรรณกรวิ. ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การปฏิบัติธุดงค์วัตรมีอุปสรรคค่อนข้างมาก เพราะมีการกีดขวาง การถือธุดงค์ถือเพื่อขัดเกลากิเลส สันโดษ อยู่อย่างกินง่าย ในการดำเนินกิจกรรม สิ่งที่ต้องเอื้อประโยชน์ต่อการทำหน้าที่ การถือธุดงค์เพื่อไม่ให้มีภาระมาก เป็นการฝึกให้เราเองเบาภาระ ใช้ผ้าให้น้อยที่สุด ยกตัวอย่าง เช่น ในการธุดงค์ก็ไม่มีหอบผ้าไปให้พระรุงพระรัง ต้องไปอย่างเบาที่สุด ตัดกังวลเรื่องเครื่องนุ่งห่มไป

เรื่องการเดินธุดงค์ ไม่ใช่ธุดงค์ แต่เป็นแค่การจาริก โปรดศรัทธาญาติโยมผู้อยู่ไกล ไปเผยแพร่พระพุทธศาสนา การเดินต้องมีเป้าหมายไม่ใช่เดินเพื่อการท่องเที่ยว ไม่มีธุดงค์วัตรข้อไหนที่มีการเดิน แต่การเดินถือบิณฑบาตรเป็นวัตรเป็นการตัดกังวลเรื่องการหาอาหารไป ฉันมือเดียวจบ ดังนั้น การเดินจาริกสามารถปฏิบัติธุดงค์ไปด้วยได้ แต่ธุดงค์วัตรสามารถปฏิบัติอยู่ในวัดได้ ในวัดปัจจุบันที่มีต้นไม้ก็สามารถถือปฏิบัติได้โคนไม้ในวัดได้ ไม่จำเป็นต้องเข้าป่า พระใหม่ผู้มาบวชไม่นาน ไม่ได้มีความรู้เรื่องธุดงค์วัตร

ธุดงค์วัตรสามารถช่วยบำบัดในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บได้ เพราะฉันอาหารมือเดียว ทำให้สุขภาพดีโดยยกตัวอย่างคือตัวของพระท่านเอง ที่สุขภาพดีขึ้นหลังจากหันมาฉันมือเดียว มีผลจริงต่อสุขภาพ ถ้านำธุดงค์วัตรมาใช้ในเรื่องอาหาร จะสร้างสุขภาพที่ดีและแข็งแรงในหมู่คณะสงฆ์เป็นอย่างมาก

^๒ วิ. หมายถึง วิปัสสนาธุระ

ธุดงค์วัตรเป็นเรื่องของความสมัครใจ แต่ต้องมีการแนะนำสั่งสอนจากพระอุปัชฌาย์ก่อน ในเบื้องต้น หรือประพัตินาเป็นแบบอย่างก่อน การถือธุดงค์วัตรในส่วนตัวของพระอาจารย์นั้นขึ้นอยู่กับกาลเทศะ ขึ้นอยู่กับสังคมในขณะนั้น นอกจากผู้ปฏิบัติธุดงค์ต้องมีการประมาณตน ขึ้นอยู่กับสุขภาพของแต่ละบุคคลด้วย

หลักธรรมที่ควรน้อมนำมาใช้เพื่อเป็นแรงจูงใจในการปฏิบัติธุดงค์วัตรสำหรับพระสงฆ์ในปัจจุบัน พระภิกษุภิกษุภิกษุ วิ.แนะนำว่า ควรนำหลักสัปปริสธรรม ๗ มาใช้เพราะตรงกับแนวทางของการปฏิบัติธุดงค์วัตรมากที่สุด ท่านกล่าวว่าถ้าไม่มีความมุ่งมั่นตั้งใจจริงก็ยากที่จะปฏิบัติได้ เนื่องจากต้องรู้จักประมาณตน รู้จักกาล รู้จักบริษัท รู้จักชุมชน^๓

ธุดงค์วัตรที่พระภิกษุภิกษุภิกษุ วิ. สมาทาน

ข้อ	ธุดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจวิริกังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	
๔	สปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจจัยกัฏฐิกังคธุดงค์ (สมาทานการห้ามกัฏฐอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	
๗	ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิกังคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รุกขมูลิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	
๑๒	อัฟโถกาสิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

^๓ สัมภาษณ์ พระภิกษุภิกษุภิกษุ วิ., เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปธาราม) จังหวัดเชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี/ ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์วัตรของท่านถูกต้องตรงตาม ในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่	มีอุปสรรค ภารกิจมาก		
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์ อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	มีประโยชน์ ต่อสุขภาพ		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มีข้าวอย่างใน ปัจจุบันหรือไม่		ไม่เห็นด้วย	
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการ ปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทาง เดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติ		ไม่เห็นด้วย	

๔.๑.๓ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระอธิการหนูพรหม สุชาโต วัดป่าสุนันทวนาราม

อ.ไทรโยค จ. กาญจนบุรี

พระอธิการหนูพรหม สุชาโต เจ้าอาวาสวัดป่าสุนันทวนาราม บวชที่วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบัน อายุ ๔๘ พรรษาที่ ๑๙ วัดสุนันทวนาราม ปัจจุบันมีพระสงฆ์พำนักปฏิบัติธรรมอยู่ ๙ รูป ได้รับการถวายที่ดินจากญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาและหน่วยงานต่าง ๆ เป็นเนื้อที่รวม ๑,๕๐๐ ไร่ ทางวัดฯ ได้สร้างเสนาสนะที่พักอาศัยสำหรับพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม ตามวัตถุประสงค์ของผู้ถวายที่ดิน พร้อมทั้งยังเข้าร่วม “โครงการพระสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้” ร่วมปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติในเขตวัดจนเต็มพื้นที่ โดยได้ปลูกพันธุ์ไม้เนื้อใหญ่ไปแล้วกว่า ๑๐๐,๐๐๐ ต้น จากความร่วมมือของผู้มีจิตศรัทธาและหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งนี้ ทางวัดฯ ได้จัดสรรพื้นที่วัดฯ ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

๑) ธุดงค์สถาน (พื้นที่สี่เหลี่ยม): เป็นพื้นที่ปลูกป่าถาวร มีต้นไม้ใหญ่หนาทึบ ใช้สำหรับภิกษุ-สามเณร หรือผู้ปฏิบัติธรรมที่ต้องการความสงบเป็นพิเศษ โดยต้องปักกลดและเก็บตัวอยู่ภายในป่าตามลำพัง

๒) พื้นที่ปลูกสมุนไพรร และที่พักอุบาสิกา (พื้นที่สีเขียว) : เป็นพื้นที่ปลูกป่าถาวร และสวนป่าสมุนไพรร เพื่อใช้ศึกษาสมุนไพรรนานาพรรณ รวมทั้งได้แบ่งพื้นที่บางส่วนเป็นเขตที่พักสำหรับอุบาสิกาที่มาอยู่ปฏิบัติธรรม

๓) พื้นที่พักอาศัย (พื้นที่สีส้ม) : เป็นพื้นที่ปลูกป่าถาวร, พื้นที่วัดเก่า และพื้นที่พักอาศัยสำหรับภิกษุ - สามเณรในปัจจุบัน รวมทั้งสถานที่สำหรับต้อนรับผู้มาปฏิบัติธรรม โดยมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญของวัดอยู่ในบริเวณนี้ คือ พระอุโบสถ, ศูนย์เยาวชน, ศาลากรรมฐาน, ศาลาปฏิบัติธรรม, หอฉัน และที่พักผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น

๔) พื้นที่ปลูกป่า (พื้นที่สีฟ้า): วัดสุนันทวนาราม (มูลนิธิมายา โคตมี) ดำเนินการปลูกป่าถาวร และสวนสมุนไพรรนานาพรรณมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนพื้นที่นี้ ทางมูลนิธิฯ เป็นผู้ดูแลจัดการผลประโยชน์แทนวัด

พระอธิการหนูพรม สุชาโต ได้กล่าวถึงการปฏิบัติธุดงค์ว่าหลวงปู่ชาให้ปฏิบัติธุดงค์วัตรเลยเมื่อพระเข้ามาบวชใหม่ ทุกวัดในสาขาท้องปฏิบัติตามข้อธุดงค์วัตร แต่ไม่มีการปฏิบัติกลางแจ้ง มีการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ถ้ามีกิจนิมนต์ก็ออกไปแต่ส่วนมากพระป่าไม่ค่อยมีกิจนิมนต์ ไม่มีงานศพ ไม่มีงานแต่งงานจะมีแต่งงานปฏิบัติธรรม

ส่วนในคำถามที่ว่าคิดอย่างไรเกี่ยวกับการเดินธุดงค์ ท่านเรียกว่าธุดงค์คาราวาน ธุดงค์ไปเป็นกลุ่มใหญ่ แต่สมัยครูบาอาจารย์มักจะไปแค่องค์เดียวสององค์ ดีที่สุดคือไปองค์เดียว การไปเป็นหมู่คณะก็ได้ประสบการณ์อยู่ แต่ไปองค์เดียวจะทำให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น แท้จริงแล้วสามารถเอาธุดงค์วัตรทั้ง ๑๓ ข้อมาปฏิบัติได้อยู่ได้ภายในวัดไม่จำเป็นต้องออกไปข้างนอก การเดินธุดงค์ในปัจจุบันไม่ได้ขัดแย้ง แต่ไม่สอดคล้องกับในครั้งสมัยของครูบาอาจารย์ปฏิบัติมา ในสมัยหลวงปู่ชาท่านเดินเพื่อขัดเกลากิเลส ไม่ได้เดินเพื่อหวังลาภสักการะ ในพุทธกาลท่านเดินไปเพื่อประกาศธรรม ไม่ได้เรียกลูกศิษย์มารวมกลุ่มร่วมเดิน การเดินสมัยก่อนเป็นไปเพื่อการขัดเกลากตัวเองไม่ให้ติดที่ ไม่ติดหมู่คณะ แต่ในปัจจุบันที่ปฏิบัติกันต่างคนก็ต่างมุมมอง คนส่วนมากเข้าใจว่าการเดินเป็นการธุดงค์ ในสังคมที่มีความคิดเห็นต่าง แม้แต่ในสมัยหลวงปู่ชาปฏิบัติธุดงค์วัตรอยู่ป่าช้าก็กลับมองว่าเป็นพระบ้า ถ้าในปัจจุบันที่มีความเห็นต่างถ้าเอาความคิดของชาวโลกมาจับทั้งหมดก็คงเป็นไปไม่ได้ แต่อย่างในวัดป่าสุนันทวนารามเป็นสถานที่สัปปายะยังเป็นป่าจึงเหมาะแก่การปฏิบัติธุดงค์ แต่วัดในเมืองก็ยากแก่การปฏิบัติ วัดในเมืองได้ศึกษาปริยัติ ปฏิบัติศาสนกิจ ในสายวัดป่าส่วนมากไม่มีการสมาทานธุดงค์วัตร แต่เมื่อเริ่มบวชครูบาอาจารย์ก็นำปฏิบัติเลยจนกลายเป็นกิจวัตร

หลักธรรมที่พระอธิการหนูพรม สุชาโต แนะนำให้ลองนำมาใช้สำหรับเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวจิตใจในการปฏิบัติธุดงค์คือ ขันติ โสรัจจะและอิทธิบาท ๔ ท่านบอกว่า ถ้าพระทุกรูปมี

ความมุ่งมั่นตั้งใจจริงมีความเพียร มีขันติ หมั่นฝึกฝนต่อการปฏิบัติ เอาจริงเอาจังอย่างที่สุด หลักธุดงค์
วัตรสามารถเลือกมาปฏิบัติได้แทบทุกข้อ ถึงยุคสมัยจะเปลี่ยนไปก็ตาม^๕

ธุดงค์วัตรที่พระอธิการหนูพรหม สุชาโต สมาทาน

ข้อ	ธุดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจวิริ๊งคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติ๊งคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริ๊งคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งคธุดงค์ (สมาทานการห้ามภักต์อันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมาทาน
๗	ยถาสันถติ๊งคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปิณฑปิณฑิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รูกขมุลิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมาทาน
๑๒	อัพโภกาสิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิ๊งคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	สมาทาน

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่ มี/ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความคิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์วัตรของท่านถูกต้องตรงตาม ในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มี	
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์ อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	ได้ชัด เกลา กิเลส		

^๕ สัมภาษณ์ พระอธิการหนูพรหม สุชาโต, เจ้าอาวาสวัดป่าสุนันทวนาราม จังหวัดกาญจนบุรี, ๑๕
กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่ มี/ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความคิดเห็น
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มีชาวอย่าง ในปัจจุบันหรือไม่		ไม่เห็นด้วย	
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการ ปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปใน ทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทาง ปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา		ไม่สอดคล้อง กับที่ครูบา อาจารย์ ปฏิบัติ	

ในสมัยก่อนการอยู่ธุดงค์ตามข้อวัตรปฏิบัติ ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องธุดงค์ เห็นพระธุดงค์ก็ตีเพี้ยนคิดว่าเป็นพระบ้า และในสมัยนี้ชาวบ้านเห็นพระเดินธุดงค์ก็เข้าใจว่าปฏิบัติตามธุดงค์วัตร หรือธุดงค์คือการเดินเพียงอย่างเดียว แท้จริงแล้วเพราะความไม่รู้ ไม่มีความรู้ทั้งในพระภิกษุสงฆ์เองและชาวบ้านเองที่ไม่ได้ศึกษาว่าธุดงค์มีอะไรบ้าง

๔.๑.๔ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) เจ้าคณะอำเภอไทรโยค

จ. กาญจนบุรี

พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) เจ้าอาวาสวัดป่าหลวงตาบัว ญาณสมปนโน หมู่ ๕ บ้านพุไม้แดง ต.สิงห์ อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี นามเดิมคือ ภูสิต แต่มักจะคุ้นหูในชื่อ หลวงตาจันทร์ ท่านเป็นศิษย์ผู้ใกล้ชิดและเคยอุปฐาก พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนโน) มาเป็นเวลานานและชื่อ “จันทร์” ก็เป็นชื่อที่หลวงตาตั้งให้ใหม่ หลังจากบวชที่วัดป่าบ้านตาด ในปี ๒๕๓๗ หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโนได้รับถวายที่ดิน ๑๐๐ ไร่เศษ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีราว ๓๗ กิโลเมตร เพื่อสร้างเป็นวัดป่าสถานที่ปฏิบัติธรรม ต่อมาหลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน จึงได้มอบหมายให้พระอาจารย์ภูสิต (จันทร์) ขนติธโร เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างวัด และหลวงตาได้ตั้งชื่อวัดให้ว่า “วัดป่าหลวงตาบัว ญาณสมปนโน” หลวงตามหาบัว ได้ปลูกต้นไม้ไว้ที่วัด ๑ ต้น เป็นปฐมฤกษ์ อีกด้วย

พระอาจารย์จันทร์อุปฐากและปฏิบัติธรรมกับหลวงตาอยู่ประมาณ ๖ ปี ก็ได้ขออนุญาตออกธุดงค์ ซึ่งหลวงตามตตาแนะนำว่าแถวกาญจนบุรีวิเวกเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม ซึ่งก็จริงอย่างที่ท่านว่าเพราะพระอาจารย์ในที่สุดก็ได้มาอยู่ที่นี่จริง ๆ ท่านได้กล่าวถึงธุดงค์วัตรว่ามี ๓ ระดับด้วยกันคือแบบหยาบ ๆ ปะรำปะระ สามารถที่จะถือผ้าสามผืนถือผ้าของโยมถวายก็ผืนก็ได้ แบบชักผ้าบังสุกุล แบบมัชฌิมะจะได้ผ้าอาบอีก ๑ จีวรอีก ๑ สังฆาฏิเหมือนเดิม ถ้าถือแบบพระมหากัสสปะ ต้องถือผ้าบังสุกุลเลยโดยเอาผ้าขาวมาเย็บม้ายอม ทุกข้อวัตรที่ทางวัดถือปฏิบัติมี ๓ ระดับในทุกข้อ ทางวัดไม่ได้บังคับการถือปฏิบัติแล้วแต่ความสมัครใจ แต่อยู่ใน ๓ ระดับดังกล่าวมา ใครเข้ามาบวชก็จะให้

ความรู้เรื่องปัญจกัมมัฏฐานรวมถึงอนุศาสน์ สิ่งทีภิกษุควรทำคือบิณฑบาต อยู่ป่า อยู่ปราศจากที่มุงบัง แม้แต่ในเรื่องฉันทาก็จะมีการสั่งสอนอบรมในเบื้องต้น หลวงตามหาบัวบอกว่าที่วัดนี้ถือว่ายังเป็นโรงเรียนอนุบาลสำหรับการถือธุดงค์ส่วนวัดป่าบ้านตาดเป็นมหาลัย แต่ที่จริงแล้วที่วัดนี้เป็นป่าทึบใหญ่ในที่นี้จึงเหมาะแก่การภาวนา ถ้าธุดงค์แท้จริงแล้วใจเราต้องเป็นธุดงค์เลย คือถ้าจิตกล่อมเกลามาแล้วมีสมาธิสามารถทำปัญญาให้เกิดขึ้นได้ ทุกการปฏิบัติขึ้นอยู่กับใจ พระในเมืองจริง ๆ ก็ปฏิบัติได้อย่างท่านเจ้าคุณนรรัตน วัดเทพศิรินทร์ แค่อปิดหู ปิดตา ปิดปาก ก็ปฏิบัติได้แล้วในการเริ่มปฏิบัติสมาธิจิตภาวนาและปฏิบัติธุดงค์วัตร และธุดงค์วัตร ๓ ข้อก็มีอยู่ในนิสสัย มี ๔ อย่างที่พระองค์ต้องพึงปฏิบัติอยู่แล้ว

พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) แนะนำว่าถ้าหากพระองค์ต้องการที่จะปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างแท้จริงแล้ว พระต้องมีอิทธิบาท ๔ เป็นพื้นฐานประจำใจ เพราะถ้ามีอิทธิบาท ๔ เป็นพื้นฐานประจำใจตนเองแล้ว ความสำเร็จในกิจนั้น ๆ ก็จะก่อเกิดเป็นผลตามมาเอง^๕

ธุดงค์วัตรที่พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) สมาทาน

ข้อ	ธุดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	สมาทาน
๒	เตจวิริกังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาตีกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติกังคธุดงค์ (สมาทานการห้ามภักต้อนนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมาทาน
๗	ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิกังคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รูกขมุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	
๑๒	อัฟโภกาสิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

^๕ สัมภาษณ์ พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต), เจ้าอาวาสวัดป่าหลวงตาบัว-เจ้าคณะอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่ มี /ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติดุจดังคฤหาสน์ของท่านถูกต้องตรงตาม ในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติดุจดังคฤหาสน์ท่านคิดว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มีอุปสรรค	
๓	ในการปฏิบัติดุจดังคฤหาสน์ท่านคิดว่ามีประโยชน์ อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	มีประโยชน์ ต่อศีล สมาธิ และปัญญา		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินดุจดังที่มีข้าวอย่างใน ปัจจุบันหรือไม่			ไม่มีความ คิดเห็น
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการ ปฏิบัติดุจดังมีความสอดคล้องไปใน ทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทาง ปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์ศาสนา			

จากการสัมภาษณ์พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) ทำให้ผู้วิจัยทราบว่า การปฏิบัติดุจดังคฤหาสน์ทั้ง ๑๓ ข้อนั้นในแต่ละข้อก็ยังแบ่งได้ถึง ๓ ระดับ แล้วแต่ความเพียรความมุ่งมั่นของใครว่า ต้องการปฏิบัติไปเพื่ออะไร เมื่อปฏิบัติแล้วผลที่ได้รับย่อมรู้ได้เฉพาะตน ในเมืองหลวงก็สามารถอยู่ปฏิบัติได้ แต่การอยู่ในที่สปปายะเป็นปาย่อมถือปฏิบัติได้ง่ายกว่าสะดวกกว่า ทุกอย่างขึ้นอยู่กับความตั้งใจของตนเองทั้งสิ้น

๔.๑.๕ แนวทางการปฏิบัติดุจดังของพระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต วัดปรังกาสิ ต.ท่าขนุน

อ.ทองผาภูมิ กาญจนบุรี

พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต อายุ ๕๔ ปี พรรษาที่ ๒๕ ปฏิบัติดุจดัง ๔ ข้อ คือ เตะจีวรึงค์ดุจดัง (สมาทนาการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปิณฑปาติกังคุดัง (สมาทนาการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) สปัตถจาริกังคุดัง (สมาทนาการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร) ยถาสันถิติกังคุดัง (สมาทนาการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร) ที่วัดมีพระทั้งหมด ๓๒ รูป สามเณร ๑๔ รูป เป็นวัดที่สงบ สะอาด ท่านเจ้าอาวาสเป็นพระนักพัฒนา และดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน วัดนี้มีเจดีย์หญิง เจดีย์ชาย อยู่บนเขาสองลูก เจดีย์ชายหญิงห้ามขึ้นเจดีย์หญิงชายขึ้นได้ จะมีงานสมโภชเจดีย์ทุกปีในช่วงเดือนเมษายน พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต เล่าว่าการมีเจดีย์อยู่บนเขาสูง ๆ ในสมัยโบราณ ผู้คน

สัญจรทางเรือ จึงสร้างเจดีย์ไว้บนเขาสูง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่าตรงที่นั่นคือหมู่บ้านไหน เจดีย์สององค์นี้ก็คือสัญลักษณ์ของหมู่บ้านปรงกาสิ ตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ ประดิพัทธ์มีการจัดตั้งวัดในเขตตำบลท่าขนุน จัดปีละครั้ง ในช่วงเข้าพรรษาก็จะมีการจัดปฏิบัติธรรม ท่านกล่าวว่า การตั้งวัดกับการจาริกเป็นคณะตัวกัน แต่ว่าผลที่ประสงค์คือการขัดเกลากิเลสเหมือนกัน สามเณรที่ได้บวชเรียนเข้ามาได้เดินธุดงค์ทำให้รู้วัตรปฏิบัติที่ต้องทำดีกว่าบวชเข้ามาอาศัยอยู่วัดเฉย ท่านเห็นว่าการปฏิบัติธุดงค์ในปัจจุบันสอดคล้องกับในคัมภีร์โดยพยายามใช้ปัจจัยสี่ให้น้อยที่สุด การจัดเดินธุดงค์ในปัจจุบันทำให้ชาวบ้านได้ร่วมทำบุญด้วย ในเรื่องพระวินัยเราไม่ควรทิ้ง แต่พระในปัจจุบันที่บวชเข้ามาจะอยู่เกินพรรษา ๕ ขึ้นไปนั่นมีน้อย และบวชมาแล้วถ้าเกินพรรษาทำส่วนมากก็เข้าศึกษาปริยัติกันมีพระที่จะปฏิบัติธุดงค์กันอย่างจริงจังหายาก และส่วนมากก็นิยมอยู่ปริวาสกัน ท่านให้ความคิดเห็นว่าปัจจุบันท่านไม่ได้จัดเพื่อทำลายพระวินัยแต่จัดเพื่อขัดเกลากิเลสพระผู้บวชใหม่เท่านั้นให้รู้จักวัตรปฏิบัติ แต่ท่านมองว่าการจัดเดินธุดงค์ก็ยังสมควรเดินเข้าป่าไม่ใช่จัดเดินกันในเมือง แต่ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของแต่ละวัดจัด

ปัจจุบันพระที่จะเป็นต้นแบบในการธุดงค์จริง ๆ สมัยนี้หายาก จัดอย่างในปัจจุบันที่เป็นนี้คืออยู่แล้วระดับหนึ่งแต่การออกไปเดินธุดงค์อยู่ป่าด้วยตัวเองทำให้ได้ขัดเกลากิเลสใจตนเอง ได้รู้จักตัวเองอย่างแท้จริงมีพระปฏิบัติมีน้อยมาก พระส่วนมากได้รู้จักเรื่องธุดงค์เมื่อพรรษาที่ได้เข้าเรียนนักธรรม ซึ่งพระส่วนมากที่บวชสมัยนี้ได้บวชกันแต่ไม่กี่วันจึงไม่มีความรู้ในเรื่องนี้ไม่มีโอกาสได้ศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ว่ามีข้อวัตรปฏิบัติอย่างไรบ้าง ในเรื่องการจัดธุดงค์อย่างจริงจังเป็นหมู่คณะก็ต้องมีพระผู้นำที่มีความรู้ความสามารถปฏิบัติด้านนี้มาอย่างจริงจังโดยเฉพาะ

ท่านได้ให้ข้อเสนอแนะว่าหลักธรรมที่ควรนำมาใช้สอนพระบวชใหม่ให้รู้จักปฏิบัติธุดงค์เพื่อขัดเกลากิเลสในช่วงระยะเวลาที่เข้ามาบวชสั้น ๆ นั้น อิทธิบาท ๔ และ พละ ๕ เป็นธรรมที่ส่งเสริมกันอย่างมาก แต่พระในปัจจุบันมีความย่อหย่อนไม่สนใจที่จะศึกษาปฏิบัติอย่างจริงจัง^๖

^๖ สัมภาษณ์ พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต, เจ้าอาวาสวัดปรงกาสิ กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

รูดงควัตรที่ พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต สมาทาน

ข้อ	รูดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจิวริ๊งคุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งคุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	
๖	อารัญญิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	
๗	ยถาสันถติ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสซิงคุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิกคุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	
๑๐	ปัตตปิณฑิ๊งคุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	
๑๑	รุกขมุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	
๑๒	อัฟโภกาสิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่ มี /ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติรูดงควัตรของท่านถูกต้องตรงตาม ในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่	มีอุปสรรค		
๓	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์ อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	มีประโยชน์ ช่วยขัดเกลา กิเลส		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินรูดงค์ที่มีข้าวอย่างใน ปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วย		
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติ รูดงควัตรมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน หรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วยว่า สอดคล้อง กับในคัมภีร์		

พระผู้บวชในปัจจุบันบวชอยู่กันแค่วันก็ต้องสึก ทำให้ไม่ค่อยมีเวลาศึกษาพระธรรมวินัยรวมถึงข้อวัตรปฏิบัติเกี่ยวกับธุดงค์วัตร การจัดเดินธุดงค์โดยเป็นกิจกรรมในหมู่คณะโดยมีการประกาศไปก่อนล่วงหน้าก็ถือว่าทำให้พระผู้เข้ามาบวชได้รู้จักการธุดงค์วัตรไปด้วย และช่วยฝึกฝนขัดเกลากำจัดกิเลสได้ชั่วขณะหนึ่งที่เข้ามาบวช ดีกว่าบวชอยู่วัดเฉย ๆ ในระยะเวลาอันสั้น

๔.๑.๖ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระครูจิตตภาวนาญาณ เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ จ.เลย และ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี

พระครูจิตตภาวนาญาณ ท่านพระอาจารย์ชาลี ธีรธมโม ได้บรรพชาเมื่ออายุ ๑๙ ปี ที่วัดศิริราชูรพัฒนา บ้านเจริญศิลป์ จังหวัดสกลนคร โดยพระครูอดุลสังขกิจเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านพระอาจารย์ชาลี ธีรธมโม ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ ๒๐ ปี ที่วัดศิริราชูรพัฒนา โดยมีท่านพระอาจารย์คำมี สุวรรณศิริ เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้จำพรรษาที่วัดศิริราชูรพัฒนา ๑ พรรษา แล้วเดินธุดงค์ไปจังหวัดเลยได้จำพรรษาอยู่กับหลวงปู่ชอบ ฐานสโม ที่จังหวัดเลย ๑ พรรษา และเดินธุดงค์ต่อไปทางภาคเหนือ จังหวัดหนองคาย จังหวัดอุดรธานี และอยู่กับหลวงปู่คำบุก ๓ พรรษา จากนั้นธุดงค์เรื่อยมาจนพบวัดป่าถ้ำจันทน์ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย และได้สร้างวัดป่าถ้ำจันทน์ จำพรรษาที่นั่น ๒ พรรษา แล้วได้รับนิมนต์มาอยู่สร้างวัดป่าภูก้อนในปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ในปลายปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้สร้างวัดป่าภูก้อนแล้วเสร็จ จนได้รับพระราชทานใบวิสุงคามสีมา ปัจจุบันอายุ ๗๒ ปี พรรษาที่ ๕๒ เป็นเจ้าอาวาสวัดป่าภูก้อน เจ้าคณะอำเภอนาูง (ธรรมยุต) และพระอุปัชฌาย์ในเขตอำเภอนาูง ทางวัดได้ยึดปฎิบัติของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก การปฏิบัติตามสายหลวงปู่มน ยึดตามทีครูบาอาจารย์ปฏิบัติมาโดยยึดไตรสิกขา บริกรรมพุทโธเป็นหลัก การปฏิบัติที่นั่นทุกคนถ้ามีศรัทธาย่อมทำได้ ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้ ในการปฏิบัติถ้าคิดว่ายากก็ยาก แต่ไม่ใช่ว่าจะปฏิบัติไม่ได้เลยขึ้นอยู่กับความตั้งใจของแต่ละท่าน ยึดปฎิบัติของพระอริยสงฆ์มาเป็นแนวปฏิบัติ หลวงปู่ได้ปฏิบัติมาแล้วทั้ง ๑๓ ข้อตั้งแต่เริ่มบวชเพราะปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ซึ่งบางข้อก็ไม่สามารถปฏิบัติได้พร้อมกันต้องขึ้นอยู่กับกาลเทศะ ขึ้นอยู่กับกาล รู้จักกาลรู้จักประมาณตน แต่ก็ปฏิบัติมาตลอดเรื่อย ๆ ตั้งแต่เริ่มบวชจนถึงปัจจุบัน ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นการกำจัดกิเลส ถ้าไม่ปฏิบัติก็ไม่สามารถกำจัดกิเลสได้ หลวงปู่กล่าวว่าเกี่ยวกับการปฏิบัติธุดงค์วัตรนั้นขึ้นอยู่กับจริตของแต่ละคน ในส่วนตัวแล้วหลวงปู่ปฏิบัติมาจนเป็นความเคยชินเป็นกิจวัตรที่ต้องทำ ทำตามที่ครูบาอาจารย์ปฏิบัติกันต่อ ๆ มา ไม่ว่าจะเป็นย้ายไปอยู่ที่ในเมืองก็สามารถปฏิบัติได้ เพราะเป็นความเคยชิน จึงไม่มีอุปสรรคอะไรในการถือธุดงค์วัตร

ในการจัดเดินธุดงค์วัตรของแต่ละวัดที่จัดขึ้นมีการไปประกาศไปก่อนล่วงหน้า หลวงปู่ให้ความคิดเห็นว่าเป็นเรื่องของส่วนบุคคลที่จะเลือกปฏิบัติ ท่านมองว่าทางวัดที่จัดอาจจะปลุกกระตมให้คนหันมาปฏิบัติธรรม สนใจมาศึกษาธรรมะ ถ้าคิดอย่างนั้นก็มีประโยชน์ ถ้าคิดในมุมนั้น แต่ถ้าจัดเพื่อสร้างลายยศสุข สรรเสริญให้เกิดก็ถือว่าไม่เป็นประโยชน์หลวงปู่แนะนำว่าตัวท่านเองที่ได้ปฏิบัติธุดงค์วัตรมาตลอด ๒๕ พรรษาเพราะท่านอาศัยความเพียรปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ หลวงปู่บอกว่าผู้ที่

ปฏิบัติธุดงค์ได้นั้นต้องอาศัยอิทธิบาท ๔ และพละ ๕ จึงจะปฏิบัติได้ทุกข้อ จนกลายเป็นนิสัยที่เคยชิน ไม่รู้สึกลำบากยากเย็นอะไร^๗

ธุดงค์วัตรที่ พระครูจิตตภาวนาญาณ (ชาลี ถิรธมฺโม)

ข้อ	ธุดงค์	สมათาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งคธุดงค์ (สมათานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	สมათาน
๒	เตจิวริ๊งคธุดงค์ (สมათานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมათาน
๓	ปิณฑปาดิ๊งคธุดงค์ (สมათานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมათาน
๔	สพทานจาริ๊งคธุดงค์ (สมათานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมათาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งคธุดงค์ (สมათานการห้ามภักต์อันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมათาน
๖	อารัญญิ๊งคธุดงค์ (สมათานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมათาน
๗	ยถาสันถติ๊งคธุดงค์ (สมათานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมათาน
๘	เนสัชชิ๊งคธุดงค์ (สมათานการนั่งเป็นวัตร)	สมათาน
๙	เอกาสนิ๊งคธุดงค์ (สมათานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมათาน
๑๐	ปิณฑปิติ๊งคธุดงค์ (สมათานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมათาน
๑๑	รุกขมุถิ๊งคธุดงค์ (สมათานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมათาน
๑๒	อัพโภกาสิ๊งคธุดงค์ (สมათานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	สมათาน
๑๓	โสสานิ๊งคธุดงค์ (สมათานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	สมათาน

^๗ สัมภาษณ์ พระครูจิตตภาวนาญาณ, เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ จังหวัดเลย และ วัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี /ไม่เห็น ด้วย	ไม่มี ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์ของท่านถูกต้องตรงตามใน คัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรค อะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มีอุปสรรค	
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใด เกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่าน บ้างหรือไม่		ขัดเกลา กิเลสเฉพาะ ตน	
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มีข้าวอย่างใน ปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วยถ้ามี เจตนาที่ดี	ไม่เห็นด้วย ถ้าจัดเพื่อ ลาภสักการะ	
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติ ธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน หรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับใน คัมภีร์พระพุทธศาสนา	สอดคล้องไป ในทิศทาง เดียวกัน		

หลวงปู่เป็นผู้ปฏิบัติธุดงค์ตามสายครูบาอาจารย์ตั้งแต่เมื่อบวชใหม่ ๆ จึงมีผู้นำในการปฏิบัติที่ดีที่ปฏิบัติให้เห็นจนเป็นกิจวัตรที่ต้องทำ ไม่ใช่แค่ความสมัครใจแต่คือความเข้าใจและตั้งใจปฏิบัติตามในหนทางที่ดี เพื่อความอยู่อย่างสันโดษและเพื่อขัดเกลากิเลสเฉพาะตนนั่นเอง ดังนั้นจึงไม่เป็นการยากแม้หลวงปู่จะต้องย้ายเปลี่ยนแปลงสถานที่ในการปฏิบัติก็ตาม ส่วนการปฏิบัติเดินธุดงค์อย่างในปัจจุบันหลวงปู่ก็มองว่าอยู่ที่เจตนาของผู้จัดและผลที่ได้รับมากกว่า

๔.๑.๗ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระบารุง นวพล วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง

จ. อุดรธานี

พระบารุง นวพล อายุ ๕๔ ปี พรรษาที่ ๓๓ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ท่านจำพรรษาที่วัดป่าบ้านตาด ภายในวัดมีศาลาการเปรียญซึ่งเป็นศาลาไม้หลังใหญ่ เดิมทีเป็นศาลาชั้นเดียวยกพื้นเตี้ย แต่ภายหลังถูกยกให้สูงขึ้น ๒ ชั้น เพื่อจะใช้ประโยชน์ได้มากขึ้น ด้านบนศาลานั้น ให้เป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่เป็นพระประธานของวัด ใช้เป็นที่แสดงธรรมอบรมแก่พระภิกษุสามเณรในวัด ตลอดจนเป็นที่ประชุมทำสังฆกรรมร่วมกัน เช่น สวดพระปาฏิโมกข์ อธิษฐานเข้าพรรษา สวดปวารณา และกรณากฐิน เป็นต้น ด้านหน้าขององค์พระประธานนั้น เป็นที่ประดิษฐานอัฐิธาตุของ

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของหลวงตามหาบัว รวมทั้งอริยาคณะของครูบาอาจารย์องค์อื่น ๆ ส่วนด้านล่างศาลานั้นใช้เป็นที่พักสำหรับฉันภัตตาหารเช้า สถานที่ที่หลวงตามหาบัวใช้ในการแสดงธรรมเทศนาและปฏิสนธิการกับศรัทธาฆราวาสญาติโยม ที่มาจากทุกสารทิศอย่างไม่ขาดสายไม่วินิจฉัยแต่ละวัน

นอกจากนี้ในเรื่องของกฎของพระภิกษุสามเณรแต่ละรูป เป็นกฎเรียบง่าย พอแก่การบังคับ แตด ลม ฝน จะสูงจากพื้นดิน ประมาณ ๑ เมตร เพื่อกันการรบกวนจากสัตว์เลื้อยคลาน ความชื้นจากพื้นดิน ฯลฯ มีขนาดเพียงพอ สำหรับอยู่เพียงองค์เดียว ฝาผนังส่วนใหญ่ใช้จิ้วรเกาซึ่งแทน เพื่อกันลม กันฝน ใช้มุ้งกลดกันยุง ภายในกฎจะมีเพียงกลด เสื้อปูนอน ผ้าห่ม เครื่องอัฐบริขาร ตะเกียงหรือเทียนไข และของใช้ ที่จำเป็นอื่น ๆ ด้านหัวนอนจะมีพระพุทธรูปหรือรูปครูบาอาจารย์ติดไว้ เพื่อกับราบไหว้บูชาเป็น กำลังใจในการบำเพ็ญภาวนา ทุกกฎจะมีทางเดินจงกรมอย่างน้อย ๑ เส้น ยาวประมาณ ๒๕ ก้าว อยู่ใต้ร่มไม้ดงร่มเย็น ในยามค่ำคืนการเดินจงกรม จะใช้โคมเทียนจุดสว่างพอให้เห็นทาง กฎแต่ละหลัง จะมองไม่เห็นกันประหนึ่งว่า อยู่ท่ามกลางป่าเพียง องค์เดียว เพื่อให้สัปปายะสะดวกในการบำเพ็ญสมณธรรม

กฎที่สร้างถาวรมีอยู่รวมประมาณ ๑๐ กว่าหลัง เป็นกฎของหลวงตา ภิกษุสูงอายุ กฎของญาติโยม ตามปกติญาติโยมทั้งหญิงและชายมักมาขออยู่พัก ปฏิบัติธรรมภาวนา เป็นช่วงเวลาสั้น ๆ โดยเฉลี่ยอยู่ในระหว่าง ประมาณ ๕๐-๑๐๐ คน จัดแยก เขตกันระหว่างพระภิกษุสามเณร ญาติโยมชายและหญิงอย่างเป็นระเบียบ

สำหรับวัดป่าบ้านตาดนี้ พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนโน) ได้เน้นย้ำถึงเรื่องมหาภัย ๕ ประการที่ไม่ให้พระเกี่ยวข้องเด็ดขาด คือ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ วิดีโอ โทรศัพท์ เพราะเป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมณธรรมโดยตรง อีกทั้งไฟฟ้า ก็ไม่ให้ต่อเข้ามาในวัด มีเพียงเครื่องปั่นไฟเพื่อใช้ในบางโอกาสที่ประชาชนมาทำบุญมากเป็นกรณีพิเศษในวันสำคัญทางศาสนาเท่านั้น

กิจวัตรประจำวันหลักของพระเณรก็คือ การนั่งสมาธิภาวนา เดินจงกรม เพื่อฝึกสติปัญญา และชำระกิเลสตัวร้อนรุ่มกระวนกระวายภายในจิตใจให้เหือดแห้งไป พระในวัดนี้จะไม่รับกิจนิมนต์ไปฉันในที่ต่าง ๆ เพื่อมีเวลาสำหรับบำเพ็ญเพียรภาวนาเพียงอย่างเดียวหลวงตาได้ พยายามสอนพระเณรอยู่เสมอ ในเรื่อง ความเรียบง่าย มักน้อยสันโดษ การใช้สอย ปัจจยัสที่ศรัทธาญาติโยมถวายมานั้น ให้เป็นไปด้วยความประหยัด ใช้สอยในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น

ปกติพระในวัดจะปฏิบัติธุดงค์ในถ้ำ ในป่าตามสายครูบาอาจารย์ มีการออกบิณฑบาตประมาณ ๗ โมงเช้ามีพระทั้งหมด ๔๐ รูป กลับมาฉันแล้วจะไม่มีมารับภัตอีกเลยตลอดวัน ต้องอยู่ในเสนาสนะที่อุปัชฌาย์จัดให้เท่านั้นไม่มีการโยกย้าย มีพระบางรูปที่ธุดงค์ข้ออยู่ป่าช้าโดยขออนุญาตจากอุปัชฌาย์ก่อนเสมอ

ส่วนในเรื่องการเดินธุดงค์เป็นหมู่คณะนั้นท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่า การปฏิบัติอย่างนั้นเหมาะกับพระบวชใหม่ บวชไม่นานก็ดีแล้วที่มีการจัดเป็นหมู่คณะในการออกขัณฑ์เกลากิเลส แต่อย่างที่ว่าต้องอยู่ครบพรรษา ๕ ถึงออกธุดงค์ตามลำพังได้ แต่การออกไปเป็นกลุ่มก็ออกไปเป็นกำลังใจของกันและกันเพราะมีความยากลำบากในขณะเดินธุดงค์สำหรับพระผู้บวชใหม่ แต่พระที่มีกำลังจิตเข้มแข็งแล้วส่วนมากยินดีพอใจที่จะไปธุดงค์เพียงลำพัง มีกำลังใจเด็ดเดี่ยวแล้ว มีการฝึกฝนจากครูบาอาจารย์มาดีแล้ว ดังนั้นจึงต้องแบ่งการปฏิบัติธุดงค์ในพระได้ ๒ ประเภท คือพระผู้บวชใหม่กับพระผู้มีกาลพรรษานานคือ ๕ พรรษาขึ้นไป ซึ่งที่วัดป่าบ้านตาดพระส่วนมากมีอายุพรรษามาก มีการปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นปกติตั้งแต่เริ่มบวชอย่างเคร่งครัดอยู่แล้ว ซึ่งถือปฏิบัติเป็นปกติอยู่ ๑๐ ข้อ คือ เตะจีวรึงค์ธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปิณฑปาตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวปิณฑปาตเป็นวัตร) สप्तทานจารึงค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวปิณฑปาตตามลำดับเป็นวัตร) ชลุปัจฉาภัตตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการห้ามภัตตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) อารัญญึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร) ยถาสันถตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร) เนสัชชึงค์ธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร) เอกาสนึงค์ธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร) ปิตตปิณฑตึงค์ธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) และรุกขมุลึงค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร) และเนื่องด้วยบรรยากาศภายในวัดค่อนข้างสัปปายะ เงียบสงัด มีการจัดเสนาสนะกุฏิที่พักห่มกันพอสมควร เมื่อพระทุกรูปเสร็จจากฉันภัตตาหารก็แยกย้ายไปบำเพ็ญเพียร ปฏิบัติสมณธรรมตามที่ครูบาอาจารย์สั่งสอนสืบทอดปฏิบัติกันสืบมาอย่างเคร่งครัด

พระบำรุง นวพล ได้กล่าวแนะนำในตอนท้ายว่า พระสงฆ์ในปัจจุบันต้องเล็งเห็นความสำคัญของการปฏิบัติธุดงค์เสียก่อน ควรศึกษาข้อธรรมให้ลึกซึ้งเสียก่อนแล้วน้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตน โดยอาศัยหลักอิทธิบาท ๔ แล้วจะเห็นผลได้เฉพาะตน จิตใจจะตั้งมั่นเด็ดเดี่ยวมากขึ้นแต่ประการสำคัญคือต้องมีครูบาอาจารย์คอยสั่งสอนแนะนำ เพื่อดูจิตพระผู้ปฏิบัติธุดงค์วัตรเมื่อมีการสอบอารมณ์จะได้มีการแนะนำปฏิบัติให้ถูกต้องตรงทางยิ่งขึ้น^๔

^๔ สัมภาษณ์ พระบำรุง นวพล, รองเจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

รูดงควัตรที่พระบารุง นวพล สมทาน

ข้อ	รูดงควัตร	สมทาน
๑	ปิงสุกุลิกังครูดงควัตร (สมทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจิวริกังครูดงควัตร (สมทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมทาน
๓	ปิณฑปาติกังครูดงควัตร (สมทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมทาน
๔	สพทานจาริกังครูดงควัตร (สมทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมทาน
๕	ขลุปัจจัยภัตติกังครูดงควัตร (สมทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมทาน
๖	อารัญญิกังครูดงควัตร (สมทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมทาน
๗	ยถาสันถติกังครูดงควัตร (สมทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมทาน
๘	เนสัชชิกังครูดงควัตร (สมทานการนั่งเป็นวัตร)	สมทาน
๙	เอกาสนิกังครูดงควัตร (สมทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิกังครูดงควัตร (สมทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมทาน
๑๑	รุกขมูลิกังครูดงควัตร (สมทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมทาน
๑๒	อัพโภกาสิกังครูดงควัตร (สมทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิกังครูดงควัตร (สมทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่มี /ไม่เห็นด้วย	ไม่มี ความเห็น
๑	การปฏิบัติรูดงควัตรของท่านถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มีอุปสรรค	
๓	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	ขัดเกลากิเลสเฉพาะตน		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินรูดงควัตรที่มีข้าวอย่างในปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วยเหมาะกับพระบวชใหม่		
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติรูดงควัตรมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน	สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน		

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ไม่มี /ไม่เห็นด้วย	ไม่มี ความเห็น
	ทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งใน แนวทางปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา			

จากการสัมภาษณ์ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าวัดที่มีการจัดการอย่างเป็นระเบียบเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม แม้จะมีพระอยู่จำพรรษามากก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคอะไร และพระที่อยู่ร่วมกันร่วมอาวาสเดียวกัน มีพรรษามากยิ่งปฏิบัติธรรมได้ดียิ่งจนกลายเป็นกิจวัตรที่เคยชินสามารถปฏิบัติธรรมได้หลายข้อด้วยกัน ดังนั้นการปฏิบัติธรรม ในเรื่องสถานที่ และภาวะของพระผู้นำก็มีส่วนสำคัญต่อการปฏิบัติของพระลูกวัดเป็นอย่างมาก

๔.๑.๘ แนวทางการปฏิบัติธรรมของพระปรีชา โชติปญโญ วัดปานาคำน้อย

จ. อุดรธานี

พระปรีชา โชติปญโญ พรรษาที่ ๔ อยู่ปฏิบัติธรรมกับ พระอาจารย์อินทร์ถวาย สนตุสสโก วัดปานาคำน้อย ปัจจุบันวัดปานาคำน้อยมีพระสงฆ์ทั้งหมด ๓๗ รูป วัดปานาคำน้อย เดิมชื่อ วัดอุดมมงคลนาราม เป็นนามที่ได้รับเมตตาประทานจากหลวงตาพระมหาบัว ญาณสมปนโน แต่ต่อมาทางราชการมีแนวคิด เกี่ยวกับการตั้งชื่อวัดให้สอดคล้องกับชื่อหมู่บ้านที่ตั้งของวัด จึงได้ใช้นามว่า “วัดปานาคำน้อย” ท่านพระอาจารย์อินทร์ถวาย สนตุสสโก ขณะนั้นจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าบ้านตาด ได้รู้ดั่งมาในเขตนี้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้ ในขณะนั้นเป็นพื้นที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ปานายุง และป่า น้ำโสม มีสภาพทรุดโทรม และเป็นพื้นที่ป่าที่ได้รับสัมปทานไปแล้วหลายวาระ ประกอบกับเป็นพื้นที่สีชมพู อยู่ในเขตปฏิบัติการของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย น่าจะได้รับการฟื้นฟูทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม โดยที่ท่านพระอาจารย์ได้เคยวิเวกมาในแถบนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นต้นมา หลายวาระด้วยกัน จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้รู้ดั่งมาอีกรอบหนึ่ง ในครั้งนี้ ได้รู้ดั่งมาปักกลด ณ บริเวณต้นสะทอน ริมห้วยราง (ตรงบริเวณที่เป็นโรงครัวในปัจจุบัน) เห็นว่าเป็นสถานที่สัปปายะ น่าจะได้มีการจัดตั้งเป็นวัดปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา จึงได้ชักชวนคณะศรัทธาญาติโยม หมู่เพื่อน สหธรรมิกพุทธบริษัททุกหมู่เหล่า มาร่วมกันก่อสร้างเป็นสำนักปฏิบัติกรรมฐาน สายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต สถานที่ตั้งวัดปานาคำน้อยในปัจจุบัน เป็นสถานที่สัปปายะเหมาะสำหรับการภาวนา จึงได้ร่วมกับคณะศรัทธาญาติโยม พุทธบริษัททุกหมู่เหล่าร่วมกัน จัดตั้งเป็นวัดปฏิบัติในพระพุทธศาสนา และได้พัฒนาให้มีความเจริญสืบเนื่องเป็นลำดับมา อำนวยประโยชน์สมตามปณิธานของท่านผู้ก่อตั้ง

วัด ที่จะให้สถานที่แห่งนี้เป็นสถานฝึกอบรมทั้งทางร่างกาย (ศีลธรรม) และจิตใจ (จริยธรรม) ให้เป็นผู้สมบูรณ์ทั้งทางด้านวิชาและจรณะควบคู่กันไป สมตามพุทธภาษิตที่ว่า “อิตตานัง ทมะยันติ ปณฺธิตา บัณฺฑิตย่อมฝึกซึ่งตน) จำนวนพระสงฆ์จำพรรษาในแต่ละปีจะมีพระสงฆ์จำพรรษา ประมาณ ๓๐-๔๐ รูป ในภาคฤดูร้อน เป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ที่อุปสมบทจากกรุงเทพมหานคร มาพำนักปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๘-๒๕๕๐ มีนักศึกษาแพทย์ศิริราช มหาวิทยาลัยมหิดล มาบวชศึกษาภาคปฏิบัติ เป็นต้น

พระปรีชาญาณได้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องจุดดวัตรว่า ทางวัดปานาคำน้อยนั้นพระทั้งหมดจะถือปฏิบัติจุดดวัตรตั้งแต่เริ่มบวช เพราะเป็นวัดสายหลวงปู่มั่น หลวงตามหาบัว ข้อจุดดวัตรที่ปฏิบัติมีทั้งสิ้น ๑๐ ข้อ คือ ปิงสุกุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร) เตจิวริ๊งคุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปินทปาติ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) สปัตนจาริ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร) ขลุ๊ปฉฉาภัตติ๊งคุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) อารัญญิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร) ยถาสันถติ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร) เอกาสนิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร) ปิตตปินทิ๊งคุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) และรุกขมุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร) ในข้อขลุ๊ปฉฉาภัตติ๊งคุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) จะถือปฏิบัติในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งในการปฏิบัติจุดดวัตรนั้นครูบาอาจารย์สอนให้ดูสภาวะจิตใจเป็นสำคัญ จุดดวัตรเป็นเครื่องช่วยขัดเกลาจิตใจส่วนลึกยิ่งขึ้น เป็นอุปกรณ์ในการทดสอบจิตใจว่ากิเลสเบาบางขึ้นหรือไม่ เกิดความสุขสงบขึ้นภายในจิตใจ เราจะรู้สึกเองว่าเราเข้าใจตามความเป็นจริงขึ้นเรื่อย ๆ มีสติมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการปฏิบัตินั้น ไม่ใช่ปฏิบัติเพื่ออวดใคร ภูมิของพระจะกระจายอยู่ตามป่า จึงสัปปายะมากสำหรับการปฏิบัติจุดดวัตรและกัมมัฏฐาน ในตอนกลางวันพระแยกกันปฏิบัติตามแต่จริต

พระปรีชาญาณเล่าว่าหลวงพ่อดิฉันสอนไว้เรื่องการปฏิบัติตนว่า ต่อให้ศึกษามากมายังไงก็ต้องเริ่มจากการมีสติอยู่กับตนเอง การที่จะมีสติอยู่กับตนเองนั้นทำอย่างไร ก็ต้องฉันน้อย คุยน้อย พุดน้อย ปลีกวิเวกอยู่ตามลำพัง ปลีกออกจากหมู่พวกเพื่อนฝูงไปหามุมสงบ มันอยู่ที่ตัวเราทั้งหมด ซึ่งภายในวัดปานาคำน้อยก็กว้างขวาง จะหามุมสงบตรงไหนก็ได้ จุดหมายของการปฏิบัติก็เพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อให้จิตใจสงบ การปฏิบัติจุดดวัตรเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าไม่ได้บังคับ แต่เรื่องภาวนาเป็นเรื่องต้องบังคับ ไม่ใช่เรื่องอยากจะทำ น้อยมากที่อยากจะทำ มันมีอยู่ การทำจิตใจให้สงบต้องบังคับให้มีการฝึกปฏิบัติ การไปเป็นหมู่คณะ ชวนพุดคุยกันมีแต่สัญญาอารมณ ถ้าคุยกันมากสัญญาอารมณก็มาก แล้วก็จินตนาการเอออระเหยไปตามสัญญาอารมณของตนเอง แล้วจะภาวนาไฉน ถ้าผู้มีจิตใจเข้มแข็งพุดแล้วก็จบ ก็ใช่ แต่มันหายาก โดยมากมีแต่ลอยตามสัญญาอารมณของตนเอง พวกเราท่านทั้งหลายจึงต้องปลีกตัวหาความสงบ

พระปรีชญาณกล่าวว่าไม่ใช่เรื่องยากในการปฏิบัติธุดงค์วัตร ท่านรู้จักธุดงค์วัตรตั้งแต่เริ่มบวชครั้งแรก โดยมีหลวงปู่อินทวายเป็นผู้แนะนำสั่งสอน เนื่องจากเป็นวัดป่าที่มีการสืบทอดปฏิบัติกันมา ผลที่ได้คือความสุขสงบที่เกิดขึ้นในจิตใจ ภาระในชีวิตน้อยลง ตัวเราเองรู้สึกรับรู้ได้ถึงความสะดวกสบายของจิต เข้าใจตามหลักความเป็นจริงของชีวิตขึ้นเรื่อย ๆ ได้มีเวลาดูกายและใจตัวเองมากขึ้น ทางวัดไม่มีการจัดเดินธุดงค์ แต่พระที่มีพรชามากสามารถดูแลตัวเองได้ หลวงปู่เห็นว่าสมควรออกธุดงค์ได้ก็อนุญาตให้ไป แต่ส่วนมากนิยมไปเพียงลำพัง มีการแจ้งครูบาอาจารย์ว่ามีเจตจำนงตั้งใจไปธุดงค์ที่ไหน

พระปรีชญาณ โชติปญโญกล่าวถึงในเรื่องการจัดเดินธุดงค์นั้นท่านมีความคิดเห็นว่าคุณมีพรชามากแล้วส่วนมากมักจะออกธุดงค์เพียงลำพังมากกว่าไม่ชอบการรวมกลุ่มเมื่อสามารถดูแลตัวเองได้ แต่สำหรับพระที่พรชายังน้อยหรือเพิ่งบวชใหม่ก็สมควรที่จะออกไปเป็นหมู่คณะอย่างในปัจจุบันเพราะอินทริยยังไม่แก่กล้า ข้อธรรมที่ควรแนะนำให้พระบวชใหม่ได้รู้จักเพื่อนำไปใช้เวลาปฏิบัติธุดงค์คือ อปัณณกปฏิบัติ ๓ คือ

๑) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย คือระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้ง ๖

๒) โภชเน มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค คือรู้จักพิจารณา รับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายใช้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนาน มัวเมา

๓) ซากุริยานุโยค การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ขยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป^๙

^๙ สัมภาษณ์, พระปรีชญาณ โชติปญโญ, พระลูกวัด วัดปานาคำน้อย, อุตรธานี, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

รูดงควัตรที่พระปรัชญา โขติปลโย สมาทาน

ข้อ	รูดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	สมาทาน
๒	เตจิวริ๊งคุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาดิ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งคุดงค์ (สมาทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมาทาน
๗	ยถาสันถติ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสซิกิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิ๊งคุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รูกขมูลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมาทาน
๑๒	อัพโภกาสิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี / ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติรูดงควัตรของท่านถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มี อุปสรรค ใด	
๓	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	เครื่องช่วยขัด เกลาจิตใจส่วนลึก ยิ่งขึ้น		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินรูดงค์ที่มีข้าวอย่างในปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วยสำหรับ พระบวชใหม่หรือ พรรษาน้อย		

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี / ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วยว่า สอดคล้องแต่เป็น การไปเพียงลำพัง		

ครูบาอาจารย์ผู้สอนการปฏิบัติธุดงค์ของท่านได้ย้ำเตือนเสมอว่า ไม่ว่าจะปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อไหนก็ตาม ให้ดูจิตตัวเองเป็นสำคัญว่า ปฏิบัติแล้วกิเลสลดน้อยลงไหม ตัณหาอุปาทานมันเบาบางหรือไม่ ควรให้ความสำคัญกับผลทางจิตให้มาก ส่วนใครจะถนัดในการปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อไหนก็แล้วแต่จริตของแต่ละท่านซึ่งอาจจะไม่เหมือนกัน ส่วนการจาริกและสมาทานธุดงค์ไปด้วยนั้นสามารถกระทำได้แต่ถ้าไปเพียงลำพังควรมีอายุพรรษา ๕ ขึ้นไป ถ้าเพิ่งเข้ามาบวชใหม่ ควรออกไปเป็นหมู่คณะก่อน โดยอยู่ภายใต้การดูแลของครูบาอาจารย์ แต่การปฏิบัติของที่วัดป่านาคำน้อย ครูบาอาจารย์สอนให้ฉันน้อย คุยน้อย พุดน้อย ปลีกวิเวกอยู่ตามลำพัง ปลีกออกจากหมู่พวกเพื่อนฝูงไปหา มุมสงบ เพื่อให้ได้เห็นตัวเอง ศึกษาใจตัวเอง

๔.๑.๙ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระชูเชิด คุณากร วัดป่าผาปิ่นแตก จ.นครราชสีมา

พระชูเชิด คุณากร วัดป่าผาปิ่นแตก หมู่บ้านทุ่งสะแบง ต.มะเกลือใหม่ อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา บริเวณโดยรอบวัดเป็นป่า ภายในวัดเงียบสงบ สบายเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม อยู่ห่างไกลหมู่บ้าน มีโยมถวายที่ดินนี้กับพระอาจารย์หลวงพ่อบุญฐานิโย เมื่อปี ๒๕๔๓ วัดสร้างเมื่อปี ๒๕๔๖ มีพระประจำอยู่ ๕ รูป มีการปฏิบัติธุดงค์แต่ไม่ได้มีการอธิษฐาน ซึ่งได้ถือปฏิบัติ ๗ ข้อด้วยกันคือ เติจิวริกังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปิณฑปาติกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) สปปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร) ขลุปปัจฉากัตติกังคธุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร) เอกาสนิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร) ปีตตปิณฑิกังคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) นอกจากนี้มีการเดินธุดงค์โดยที่มีครูบาอาจารย์ไปด้วยหรือขอปลีกวิเวกเมื่อครูบาอาจารย์เห็นเหมาะสม การธุดงค์ขึ้นอยู่กับจริตของคนที่จะฝึกฝนตนเองถ้าชอบก็เป็นเรื่องง่ายถ้าไม่ชอบก็ทำไม่ได้ บางคนอดนอนถือเนสัชชิก มันพิจารณาอะไรไม่ออกก็ไม่เกิดประโยชน์ บางคนอดอาหารหรือฉัน

มือเดียวและน้อย ๆ ก็ไม่เพียงพอกับความต้องการของธาตุชั้นทำให้เจ็บป่วยไม่สามารถพิจารณาธรรมได้ แต่บางคนยังคงยึดร่างกายเบาดิ ทำให้พิจารณาธรรมได้ดี ขึ้นอยู่กับจริตและกำลังของธาตุชั้นแต่ละคนซึ่งไม่เหมือนกัน ส่วนในเรื่องการปฏิบัติเดินธุดงค์ในปัจจุบันท่านมีความเห็นว่า การเดินธุดงค์ทำให้ไม่ติดในสถานที่ ถ้าอยู่กับที่มักจะติดที่มีความขี้เกียจย่อหย่อนในการฝึกปฏิบัติขัดเกลากิเลสออกไปเดินธุดงค์ก็ไม่ว่าจะได้ฉันทะอะไร จะได้พักที่ไหน เราก็ไม่รู้ล่วงหน้าว่าสถานที่ไหนอันตรายหรือไม่ก็ได้เป็นการฝึกตนเอง จริง ๆ ก็เป็นการฝึกจิต พระอาจารย์มองว่าการออกเดินธุดงค์เป็นเรื่องดี ออกบิณฑบาตรได้มามากหนึ่งห่อหรือข้าวเปล่ามาหน่อยหนึ่งหรือแม้แต่ได้อะไรมาก็มีค่าทั้งหมด ทำให้เห็นคุณค่าของอาหารที่ฉัน กลับมาอยู่วัดยิ่งทำให้เห็นคุณค่าของอาหารที่ญาติโยมใส่บาตรมา ทำให้ไม่เลือกที่รักมักที่ชังในอาหาร ฉันได้หมดเพียงเพราะคิดว่าฉันแค่รักษาอัตภาพธาตุชั้นนี้เท่านั้น ประโยชน์ที่ได้คือสุขภาพแข็งแรง ฝึกความอดทน ฝึกจิตใจของตนเอง พอกลับมาวัดดูทุกอย่าง สะดวกสบาย การธุดงค์นำไปเฉพาะสิ่งที่เบาสบายที่สุด พระธุดงค์บางรูปก็ไม่ได้ฉันทะอะไร ในบางวันท่านไปเพื่อฝึกจิตใจจึงเกิดการยอมรับท่านไม่ได้ไปเพื่อแสวงหาลาภสักการะ ท่านไปเพื่อการฝึกจิตฝึกใจไม่ได้หวังว่าจะได้อะไร แต่ก็ต้องมีน้ำฉัน เมื่อไปธุดงค์ก็ไม่มีภาระอะไรต้องแบกจิตใจมันโลดโผน แค่เริ่มย่างก้าวแรกของการธุดงค์รู้สึกถึงความเย็นอิสระทันที ได้กินหรือไม่ได้กินก็ไม่ห่วงในส่วนนั้น พระอาจารย์เองก็เคยพาญาติโยมไปเดินธุดงค์ ความตั้งใจคือต้องการให้ญาติโยมรู้ว่าการเป็นอยู่ของพระธุดงค์เป็นอย่างไร มีความรู้สึกอย่างไรขณะปฏิบัติ และได้ให้ญาติโยมได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง เห็นสภาวะของตนเอง เพราะการออกไปลำบาก ไปแบบไม่มีสัมภาระ มันให้ความรู้สึกแตกต่างกับการนั่งนอนปฏิบัติอยู่ที่บ้าน เวลาพักผ่อนแม้ไปเป็นหมู่คณะแต่ในยามค่ำคืนที่มืดมิดที่ปกคลุมจะรู้สึกเหมือนโดดเดี่ยวอยู่คนเดียวทำให้ได้ดูใจตัวเองว่ามีความรู้สึกหวาดกลัว ไม่กล้าหลับสบาย จะมีความคิดปรุงแต่งขึ้นมากมาย เสือไม่มีเสือไม่มา แต่ใจกลับคิดหวาดกลัวว่ามีเสือมา เป็นการปรุงแต่งของจิตทั้งสิ้น

การเดินธุดงค์ในปัจจุบันนั้นควรมองว่าเราไปเพื่อสะสมกิเลสหรือเพื่อขัดเกลากิเลสตนเอง ในการจัดธุดงค์แบบหมู่คณะพระอาจารย์มองว่าขึ้นอยู่กับความสมัครใจของพระผู้มาบวชใหม่ว่าต้องการขัดเกลากิเลสตนเองในการเข้ามาบวชเพียงแค่วันหรือเพียงเข้ามาบวชตามประเพณี แต่ที่วัดนี้พระอาจารย์ก็ให้ถือปฏิบัติเป็นกิจวัตรอยู่แล้ว ขึ้นอยู่กับจริต ให้ตั้งใจปฏิบัติไม่ให้ย่อหย่อน

พระชูเชิด คุณากโร แนะนำในตอนท้ายว่าสำหรับการจัดธุดงค์วัดนี้นั้นผู้จัดควรแนะนำให้ผู้ปฏิบัติซึ่งเป็นพระบวชใหม่ให้รู้จักหลักธรรมที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัวเพื่อเป็นหลักยึดทางจิตใจก่อนนั้น คือ อิทธิบาท ๔, พละ ๕, ขันติ - โสรัจจะและอปัณณกปฏิบัติ ๓ เพราะจะทำให้หมู่คณะงดงาม เป็นที่น่าศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น และเกิดประโยชน์ต่อพระผู้ปฏิบัติเองอย่างสูงสุดในช่วงแห่งการปฏิบัติ^{๑๐}

^{๑๐} สัมภาษณ์, พระชูเชิด คุณากโร, เจ้าอาวาสวัดป่าผาปิ่นแตก, นครราชสีมา, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

รูดงควัตรที่พระชูเชิต คุณากโร สมาทาน

ข้อ	รูดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	
๒	เตจิวริ๊งคุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริ๊งคุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งคุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	
๗	ยถาสันถติ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิ๊งคุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิ๊งคุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รูกขมุลิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	
๑๒	อัฟโภกาสิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิ๊งคุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี / ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติรูดงควัตรของท่านถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่		ไม่มี	
๓	ในการปฏิบัติรูดงควัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	สุขภาพแข็งแรง ผิวก ความอดทน ผิวก จิตใจของตนเอง		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินรูดงค์ที่มีข้าวอย่างในปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วยหากเป็น การเดินรูดงค์เพื่อ ขัดเกลาดนเอง	ไม่เห็นด้วย หากเป็นไป เพื่อลาภ สักการะ ชื่อเสียง	

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี / ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วยว่าสอดคล้องเพราะเวลาออกจาริกสามารถปฏิบัติธุดงค์ได้		

จากการสัมภาษณ์ พระชูเชิด คุณากโร พอสรุปความได้ว่า การปฏิบัติธุดงค์นั้นจะมีการจาริกเพื่อธุดงค์หรือไม่อย่างไรขึ้นอยู่กับเจตนาที่ไปถ้าไปเพื่อฝึกหัดขัดเกลาดนเองแม้จะไปเป็นหมู่คณะก็น่าสนับสนุน เพราะประโยชน์ย่อมมีอยู่แล้วจากการปฏิบัติ ดีกว่านั่งนอนอยู่วัดย่อย่อยในการปฏิบัติโดยเฉพาะผู้ที่เข้ามาบวชในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ อย่างน้อยก็ได้เรียนรู้ข้อวัตรปฏิบัติ หลักธุดงค์วัตรจากการได้ศึกษาจากครูบาอาจารย์นำปฏิบัติ เพราะชีวิตในการออกธุดงค์ย่อมแตกต่างอย่างสิ้นเชิงเมื่อยังเป็นผู้ครองเรือนหรือเป็นภิกษุบวชอยู่วัดเฉย ๆ

๔.๑.๑๐ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี

วัดป่าภูก้อน ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่านายูงและป่าน้ำโสม ตำบลบ้านก้อง อำเภอนายูง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นรอยต่อ ๓ จังหวัด คือจังหวัดอุดรธานี จังหวัดเลย และจังหวัดหนองคาย วัดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อ วันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๕๓๐ ซึ่งจุดประสงค์หลักของการสร้างวัดคือต้องการปลูกป่าทดแทนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมกว่า ๗๕๐ ไร่ รวมถึงการขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่โดยรอบวัด เพื่อใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องตามระเบียบของกรมป่าไม้ และได้รับหนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์หรืออาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อจัดตั้งพุทธอุทยาน จนวัดแห่งนี้ได้รับขนานนามว่า “พุทธอุทยานมหารุกขปาริชาติภูก้อน”

วัดป่าภูก้อนเป็นสถานที่ที่สภเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนาของพระสายกรรมฐานด้วยความสง่างามและความศักดิ์สิทธิ์ของอาณาเขตพุทธอุทยาน และป่าสงวนแห่งชาติบนเนื้อที่กว่า ๓,๐๐๐ ไร่ ที่กรมป่าไม้ได้ให้วัดป่าภูก้อนช่วยดูแลงานด้านป่าไม้ (เพิ่มขึ้นจากพื้นที่พุทธอุทยานเดิมอีก ๒,๐๐๐ไร่) เพื่อรักษาป้องกันไฟป่าและการบุกรุกทำลายป่าล่าสัตว์ วัดป่าภูก้อนจึงเป็นที่สงบสัปปายะวิเวกควรแก่การบำเพ็ญภาวนารักษากายวาจาและจิตใจในกรรมฐานเป็นที่สุด ดังมีผู้ได้พบเห็นหลักฐานความอัศจรรย์ของธรรมชาติแห่งนี้อยู่เสมอ คณะศรัทธา จึงร่วมกันดำริสร้างพระมหาเจดีย์นามว่า “พระปฐมรัตนบูรพาจารย์มหาเจดีย์” โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ อัญเชิญพระบรม

สาริทธิธาตุขึ้นประดิษฐานในสถานที่อันสมควรเพื่อสักการบูชา และแสดงกตัญญูทเวทิตาแต่คุณของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และบูรพอาจารย์กรรมฐานในแถบอีสาน ทั้งยังเป็นมงคลสถานที่ พุทธศาสนิกชน จะได้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าไม้อันให้ประโยชน์ทั้งทางโลกและทาง ธรรม เป็นที่ปฏิบัติขัดเกลาจิตใจ และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวอีสาน ซึ่งควรร่วมกันส่งเสริมรักษา อย่างจริงจังตลอดไป

พระอาจารย์กำธร อภิบุญโณ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่ชาลี ถิธมโม เจ้าอาวาสวัดป่าภู ก้อน ได้ให้สัมภาษณ์ว่าบวชมา ๑๕ พรรษาแล้วปัจจุบันอายุ ๕๒ ปีปฏิบัติปฏิบัติธุดงค์วัตรกันเป็น ประจำอยู่แล้วคือ เตจิวรังกังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปิณฑปาตีกังคธุดงค์ (สมาทาน การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) สปปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร) ขลุปัจฉภาตติกังคธุดงค์ (สมาทานการห้ามกัณฑ์อันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) อารัญญิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร) ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไร เป็นวัตร) เนสัชชิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร) เอกาสนิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร) ปิตตปิณฑิกังคธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) รุกขมุลิกังค ธุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร) ในช่วงหน้าหนาวก็จะมีกรถือรุกขมุลิกังคธุดงค์ (สมาทาน การอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร) ปังสุกุลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งหม้อผ้าบังสุกุลเป็นวัตร) ก็จะไม่นั่งหม้อผ้า อื่น แต่ไม่มีการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะป่าช้าอยู่ในหมู่บ้าน ครูบาอาจารย์สอนว่าถ้าเราลองฝึกข้อไหน แล้วจิตใจเราดีขึ้นก็ให้เพียรทำข้อนั้นให้ยิ่งขึ้น ให้เราศึกษาตัวเองว่าอุปนิสัยเราไปทางไหนมากกว่า ต้องลองดูก่อนอย่างเช่นการอดนอน พระหลายรูปปฏิบัติไม่ได้บางรูปก็ได้แค่สักอาทิตย์ ตอนที่พระ อาจารย์กำธรได้ปฏิบัติไม่ได้เอนกายนอนเลย นั่งสมาธิอยู่ได้ด้วยปิติ เพราะสติตั้งมั่นจึงไม่มีอาการเบลอ อยู่ในชั้นขนิภกสมาธิ บางรูปก็อดอาหารทำให้จิตเบากายเบา

ในเรื่องการเดินธุดงค์นั้นจริง ๆ แล้วธุดงค์เป็นการขัดเกลากิเลสเฉพาะตนไม่เกี่ยวกับ คนอื่น ไม่ใช่ออกไปเพื่อเผยแพร่ธรรมะ แต่เป็นไปเพื่อเฉพาะตน สำหรับผู้ที่ไม่เคยปฏิบัติภาวนา ไม่เคย มีศรัทธาเลยนั้น สามารถใช้วิธีการตั้งศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นโดยการไปเป็นหมู่คณะ บางคนชอบหา แต่อาจารย์แต่ไม่เคยปฏิบัติเองเลย ส่วนมากจิตใจยังไม่ตั้งมั่น ช่วงแรกของการบวชพวกเขายังต้องการ กำลังใจเพราะยังกลัวอยู่ ต้องให้กำลังใจกันก่อน เปรียบเหมือนบัวมี ๔ เหล่านั่นเอง แต่เมื่อจิตใจ เข้มแข็งแล้วก็มักแยกตัวออกไปปฏิบัติเอง ซึ่งจะปฏิบัติได้ดีกว่า เมื่อไรที่คุมจิตได้ จะมีพลังมหาศาล ตัว พระอาจารย์เองเมื่อเริ่มบวชก็ไปเป็นกลุ่ม ๔-๕ คน พอนั่งภาวนานานเข้าเริ่มอยากภาวนาด้วยตัวเอง เลยปลีกตัวปฏิบัติภาวนา ถือธุดงค์วัตรเพียงลำพังตั้งแต่นั้นมา

ท่านกล่าวว่าคนที่อยู่ในเมืองใหญ่ พอเห็นทุกข์ถึงจะพยายามหาทางออก แต่เขาจะเลือก ทางออกทางไหน ระหว่างทางโลกหรือทางธรรมแต่ส่วนมากคนในเมืองมักจะชอบเสพรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ส่วนมากผู้ที่อยู่ธุดงค์ได้ คือมีครูบาอาจารย์แนะนำ อาศัยอยู่ใกล้วัดครูบาอาจารย์นาน ๆ

ท่านสามารถรู้จิตเราได้ แนะนำเราได้ว่าควรปฏิบัติตรงควัตรข้อไหนที่ตรงกับจิต ในเรื่องอาหารก็แค่นั้นเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ จีวรก็แค่ใส่ปกปิดร่างกายเท่านั้น เป็นการขัดเกลากิเลสส่วนหยาบ ปฏิบัตินานเข้าก็จะรู้ว่าอะไรเป็นสิ่งจำเป็นและไม่จำเป็นต่อชีวิต นานเข้าความทุกข์น้อยลง พอภาวนามากขึ้นจิตใจมันเบาขึ้น เข้าใจสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น มั่นยกระดับตัวจิตของมันเอง

พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ แนะนำว่าต้องถามพระท่านก่อนว่าท่านบวชมาเพื่ออะไร รุดงค์เป็นเรื่องของคนต่างทำ บางคนอาจไม่ชอบ รุดงค์ไม่ใช่อัตถิภาวนาโยคแต่เป็นความต้องการขัดกิเลสส่วนหยาบเมื่อจิตยกระดับขึ้นก็อาจจะไม่ต้องปฏิบัติรุดงค์แล้วก็ได้ คนสมัยนี้คนต้องการเห็นผลก่อนถึงจะยอมลงมือปฏิบัติตรงควัตร ควรให้มีการศึกษาหลักตรงควัตรที่ถูกต้องรวมถึงแนวทางปฏิบัติพร้อมแนะนำข้อหลักธรรมที่น้อมนำมาใช้ควบคู่ในการปฏิบัติ สำหรับพระบวชใหม่แล้วท่านแนะนำว่าควรแนะนำหลักอปณกปฏิบัติ ๓ และสัปปริสธรรม ๗ เป็นเบื้องต้นเพื่อให้พระผู้บวชใหม่ได้รู้จักประมาณตน^{๑๑}

ตรงควัตรที่พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ สมาทาน

ข้อ	รุดงค์	สมาทาน
๑	ปิงสุกุลิ๊งครุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	สมาทาน
๒	เตจิวริ๊งครุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติ๊งครุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริ๊งครุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจฉาภัตติ๊งครุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิ๊งครุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	สมาทาน
๗	ยถาสันถติ๊งครุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิ๊งครุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	สมาทาน
๙	เอกาสนิกังครุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิ๊งครุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รุกขมุลิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	สมาทาน
๑๒	อัปโภกาสิ๊งครุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิ๊งครุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ, รองเจ้าอาวาสวัดป่าภูก้อน จังหวัดอุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี / เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี / ไม่เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์ของท่านถูกต้องตรงตาม ในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีปัญหา อุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่	อุปสรรคคือ จริตของแต่ละคน		
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์ท่านคิดว่ามีประโยชน์ อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ ชีวิตของท่านบ้างหรือไม่	ได้ขัดเกลา กิเลสตน		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มีข้าวอย่างไร ปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วย สำหรับพระ บวชใหม่		
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการ ปฏิบัติธุดงค์มีความสอดคล้องไปในทิศทาง เดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติ และขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วย เพราะใน การจาริก สามารถ สมาทาน ธุดงค์ได้		

จากการสัมภาษณ์พระอาจารย์กำธร อภิบุญโญ ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่าการปฏิบัติธุดงค์นั้น
แท้จริงแล้วอุปสรรคอยู่ที่ตัวบุคคล ขึ้นอยู่กับจริตนิสัย ซึ่งต้องอาศัยครูบาอาจารย์เป็นผู้แนะนำให้ก่อน
ในเบื้องต้น และเมื่อบวชใหม่ ๆ ท่านก็ออกเดินจาริกพร้อมปฏิบัติธุดงค์ไปกับหมู่คณะประมาณ ๕ รูป
เพราะยังไม่มีความรู้ดีพอในเรื่องธุดงค์และปฏิบัติภาวนา แต่เมื่อปฏิบัติได้แล้วสักระยะหนึ่งจิตใจ
เริ่มต้องการอยากปลีกวิเวกปฏิบัติเพียงลำพัง ซึ่งครูบาอาจารย์ก็เห็นว่าจิตใจของท่านเริ่มตั้งมั่นแล้ว
ความรู้มีพอตัวแล้วจึงปล่อยให้ท่านออกปฏิบัติด้วยตนเองได้ ท่านว่าการปฏิบัติธุดงค์เป็นพื้นฐาน
สำหรับกำจัดกิเลสอย่างหยาบ เมื่อจิตใจเริ่มยกระดับขึ้นแล้ว ความเคยชินในการปฏิบัติจนติดเป็นนิสัย
แล้ว แทบจะไม่ต้องห่วงว่าธุดงค์อีกเลย ซึ่งผู้วิจัยเข้าใจว่าท่านไม่ได้นึกถึงฝ่ายปริยัติที่ต้องมีการ
สมาทานธุดงค์อีกเลย เพราะท่านปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรส่วนตัวไปแล้ว

๔.๑.๑๑ แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของพระสมุห์อานวยศิลป์. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่าย กรรมฐานและเผยแผร์ วัดร่ำเปิง เชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์พระสมุห์อานวยศิลป์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผร์ วัดร่ำเปิง ท่านถือธุดงค์วัตร ๗ ข้อเป็นปรกติอยู่แล้ว คือ ปิงสุกุลิ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร) เตจิวิรังค์ธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) ปินทปาติ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) สปัตนจาริ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร) ชลุปัจฉาภัตติ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร) ยถาสันถิติ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร) เอกาสนิ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ๓ อาสนะเดียวเป็นวัตร) ปิตตปิณทิจิ๊งค์ธุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร) แม้จะไปต่างที่ก็ยังปฏิบัติได้ ท่านมองว่าการจาริกกับการธุดงค์คนละส่วนกัน ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการการเดินทางว่าจัดการบริหารอย่างไร ซึ่งใครจะเดินก็ได้แต่ควรศึกษาจากคัมภีร์ให้ถ่องแท้ก่อน และคณะผู้บริหารจัดการควรให้คำแนะนำที่ถูกต้องก่อนแก่พระสงฆ์ผู้ร่วมคณะ ก่อนการพากันเดินธุดงค์ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ว่าควรถือธุดงค์ข้อไหนได้บ้างเมื่อออกเดินธุดงค์กัน

การจะจัดการเดินธุดงค์วัตรที่ดงามที่พึงประสงค์ ท่านมองว่าคณะสงฆ์ควรมีการศึกษาเผยแผร์หลักพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องให้แก่คณะสงฆ์ก่อน เพื่อคณะสงฆ์ได้นำความรู้ที่ถูกต้องไปเผยแผร์ให้ความรู้แก่พุทธบริษัทหรือชาวบ้านก่อน เมื่อผู้ปกครองจังหวัด อำเภอส่วนย่อยลงมาเข้าใจเรื่องธุดงค์วัตร ทางสังคมบ้านเมืองต้องศึกษาเรื่องพระธรรมวินัยระดับหนึ่งเมื่อทั้งฝ่ายสังคมและพระสงฆ์เข้าใจถูกต้องตรงกัน ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจกันก็จะหมดไป อาจจะช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ในระดับชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอและระดับจังหวัดได้

การเดินธุดงค์เป็นการได้ฝึกพระ ศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยไปอัตโนมัติ ฝึกความอดทน ฝึกความสามัคคีในหมู่สมณะ ได้ศึกษาสมณสัญญาของความเป็นพระ ทำให้ประจักษ์แจ้งในพระพุทธศาสนาโดยตรง และที่สำคัญเป็นการสืบทอดแนวทางวัตรปฏิบัติในพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป แต่การเดินธุดงค์ไม่ว่าจะเดินที่ไหน อย่างน้อยก็ยังดีกว่าไปทำอย่างอื่นที่พระสงฆ์ไม่ควรปฏิบัติ เช่นพาคนไปประท้วง การเดินธุดงค์ในเมืองหลวงยังประโยชน์ให้ชาวโลกได้รู้จักพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ชาวบ้านสนใจเกี่ยวกับธุดงค์มากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยกระตุ้นภาวะเศรษฐกิจ ทำให้คนตื่นตัวมากยิ่งขึ้น แต่ลากลับการะที่พระได้รับนั้น มันเป็นอดีตเรากลาก เป็นลาภที่ไม่แน่นอน จดปัจจุบันส่วนนี้ก็สามารถรวบรวมไปสร้างเสนาสนะเพื่อเป็นการเกื้อกูล ศาสนวัตถุสืบไป

พระสมุห์อานวยศิลป์ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า พระสงฆ์ผู้เป็นผู้นำ หรือผู้ปกครองควรให้การศึกษ ให้ความรู้แก่พระสงฆ์และอาวาสกอุบาสิกาเสียก่อนข้อธรรมที่ควรนำมาแนะนำให้กับพระในการปฏิบัติธุดงค์วัตร รวมถึงการจาริกเพื่อปฏิบัติธุดงค์วัตรนั้น พระควรทราบถึงหลักอิทธิบาท ๔

พละ ๕ เสียก่อน ถ้าเป็นพระผู้บวชใหม่ ควรแนะนำหลักหลักอปณกปิปปทา ๓ ให้รู้จักด้วย เพื่อพระท่านได้รู้จักประมาณตนในการใช้สอยและบริโภคปัจจัย ๔ ในระยะเวลาอันสั้นที่บวชนั้น^{๑๒}

ชุดงศวัตรที่ พระสมุห์อำนวยการศิลป์ สมาทาน

ข้อ	ชุดงศ	สมาทาน
๑	ปิงสุกสิกังคชุดงศ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)	สมาทาน
๒	เตจวิริกังคชุดงศ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)	สมาทาน
๓	ปิณฑปาติกังคชุดงศ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)	สมาทาน
๔	สพทานจาริกังคชุดงศ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)	สมาทาน
๕	ขลุปัจจัยกัฏฐังคชุดงศ (สมาทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)	สมาทาน
๖	อารัญญิกังคชุดงศ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)	
๗	ยถาสันถติกังคชุดงศ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)	สมาทาน
๘	เนสัชชิกังคชุดงศ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)	
๙	เอกาสนิกังคชุดงศ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๐	ปัตตปิณฑิกังคชุดงศ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)	สมาทาน
๑๑	รุกขมูลิกังคชุดงศ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)	
๑๒	อัพโภกาสิกังคชุดงศ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)	
๑๓	โสสานิกังคชุดงศ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)	

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระสมุห์อำนวยการศิลป์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผร์ วัดร่ำเปิง เชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ข้อ	เรื่อง	ถูกต้อง/มี /เห็นด้วย	ไม่ถูกต้อง/ ไม่มี /ไม่ เห็นด้วย	ไม่เสนอ ความ คิดเห็น
๑	การปฏิบัติธุดงค์วัตรของท่าน ถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้ หรือไม่	ถูกต้อง		
๒	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามี ปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้าง หรือไม่		ไม่มี	
๓	ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามี ประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งใน ทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของ ท่านบ้างหรือไม่	ได้ขัดเกลากิเลสตนเองเป็น การได้ฝึกพระ ศึกษาเรียนรู้ พระธรรมวินัยไปอัตโนมัติ ฝึกความอดทน ฝึกความ สามัคคีในหมู่สมณะ ได้ ศึกษาสมณสัญญาของความ เป็นพระ ทำให้ประจักษ์แจ้ง ในพระพุทธศาสนา		
๔	ท่านเห็นด้วยกับการเดินธุดงค์ที่มี ข้าวอย่างในปัจจุบันหรือไม่	เห็นด้วยสำหรับพระบวช ใหม่ที่เริ่มศึกษาพระธรรม วินัย		
๕	ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริก กับการปฏิบัติธุดงค์มีความ สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือ ขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและ ขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	เห็นด้วยว่าสอดคล้องไปใน ทิศทางเดียวกันเพราะเมื่อ ออกจาริกไปสามารถถือ ธุดงค์ได้		

จากการสัมภาษณ์พระสมุห์อำนาจศิลป์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผ่ วัดร่ำเปิง ผู้วิจัยพอสรุปความได้ว่าท่านมองในแง่ประโยชน์ที่ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์ พระสงฆ์และสังคมจะได้รับมากกว่า การเดินธุดงค์และการธุดงค์นั้นจะอย่างไรก็แล้วแต่ ผู้ที่จะจัดการเดินเป็นหมู่คณะ ควรที่จะมีการให้ความรู้ที่ถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ก่อนในเบื้องต้นแรก เพื่อที่ว่าคณะผู้ปฏิบัติได้เข้าใจทั้งในส่วนของทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ได้รู้ถึงคุณของธุดงค์วัตรที่แท้จริง และได้นำความรู้ที่ถูกต้องนี้ไปเผยแผ่ให้กับ

พุทธบริษัทเพื่อความเข้าใจถูกต้องตรงกันต่อไป ในส่วนของประโยชน์ของการรุดงค์หรือแม้แต่การเดินทางรุดงค์ ย่อมมีประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมอยู่แล้ว และไม่ได้เห็นว่าเป็นการขัดกับในคัมภีร์แต่อย่างใด

สรุป

จะเห็นได้ว่า รุดงค์ควัตรที่พระในสังคมไทยที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาในเบื้องต้น ส่วนหนึ่งได้ถือปฏิบัติรุดงค์มาเป็นประจำไม่ลดละ ปรากฏว่าเป็นผู้คล่องแคล่วชำนาญในทางนี้ตามจริตของท่านที่ได้ปฏิบัติ การปฏิบัติรุดงค์เป็นการทวนกระแสเข้าสู่วิถีเดิมของการปฏิบัติ เนื่องจากอัครสาวกในพุทธกาลได้ดำเนินตามทางขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่างบรรลุผลในการปฏิบัติก็มาก และการปฏิบัติรุดงค์ยังให้อานิสงค์ต่อผู้ที่ปฏิบัติ ช่วยให้ผู้ที่ปฏิบัติพัฒนาทางด้านจิตใจ พัฒนาทางด้านปัญญาญาณ และสะท้อนออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ดีเป็นที่น่าเลื่อมใส หรือเป็นพระสงฆ์ที่มีปฏิปทางดงามพร้อมเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาให้เกิดขึ้นกับพุทธศาสนิกชนสืบมา

จากที่ผู้วิจัยได้ออกสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๑ รูป ทำให้ผู้วิจัยได้มองเห็นอุปสรรคที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการปฏิบัติรุดงค์ควัตรของพระแต่ละรูปที่ได้ให้สัมภาษณ์ และท่านได้เสนอความคิดเห็นพร้อมทั้งหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้ซึ่งท่านเองก็ได้นำหลักธรรมดังกล่าวมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหรือหลักปฏิบัติทางใจ ผู้วิจัยได้นำเสนอวิเคราะห์ในบทที่ ๔ ต่อไป

๔.๒ ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติรุดงค์ควัตรของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ทั้ง ๑๑ รูปผู้วิจัยได้สอบถามถึงข้อวัตรรุดงค์ที่แต่ละท่านปฏิบัติมาเปรียบเทียบเพื่อวิเคราะห์ในเบื้องต้นได้ตามตารางดังนี้

จำนวน/ข้อ	จำนวน/คน
๑๓	๑
๑๑	๑
๑๐	๓
๙	๑
๘	๒
๗	๑
๖	๑
๔	๑

ข้อ รูดงค์	วัดโคก งาม	วัดรำ เปิง เจ้า อาวาส	วัดป่า สุนัน ทวนราม	วัดป่า หลวงตา บัว	วัดปริง กาสิ	วัดป่า เรือ	วัดป่า บ้าน คาด	วัดป่า นาค้อย	วัดป่า ผา ปินแตก	วัดป่า กอน	วัดรำ เปิง ผู้ช่วย	จำนวน ปฏิบัติ /คน
๑				ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๕
๒	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๓	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๔	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๕		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๙
๖	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		๗
๗	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๘						ปฏิบัติ	ปฏิบัติ			ปฏิบัติ		๓
๙	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๑๐	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๑๑	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ			ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		๖
๑๒						ปฏิบัติ						๑
๑๓			ปฏิบัติ			ปฏิบัติ						๒
รวม	๘ ข้อ	๖ ข้อ	๑๐ ข้อ	๙ ข้อ	๔ ข้อ	๑๓ ข้อ	๑๐ ข้อ	๑๐ ข้อ	๗ ข้อ	๑๑ ข้อ	๘ ข้อ	

จากตารางแสดงให้เห็นว่ามีพระครูจิตตภาวนาญาณ เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ ผู้สร้างวัดป่าภูกอนเท่านั้นที่ปฏิบัติธุดงค์ได้ทั้ง ๑๓ ข้อ จากการสัมภาษณ์นั้นทำให้ผู้วิจัยได้ทราบว่าพระครูจิตตภาวนาญาณ ได้ปฏิบัติตามสายหลวงปู่มั่น ด้วยว่าเป็นสายวัดป่า ซึ่งมีการให้ปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ในการปฏิบัติธุดงค์ตั้งแต่วันแรกที่บวช และด้วยอายุหลวงปู่ในปัจจุบัน ๗๒ ปี อายุพรรษา ๕๒ จึงอาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้หลวงปู่ได้ปฏิบัติครบหมดทุกข้อด้วยประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งหลวงปู่บอกว่าครูบาอาจารย์สอนให้ทำอย่างไรก็ได้ทำตามอย่างนั้นจนกลายเป็นนิสัย ความเคยชินและเป็นกิจวัตรที่ได้ทำมาตลอดทั้ง ๕๒ พรรษา และไม่คิดว่ามีข้อไหนที่จะทำไม่ได้ เพียงแต่ในบางข้อไม่สามารถปฏิบัติพร้อมกันได้ แต่ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ แต่ส่วนมากหลวงปู่มีอริยาสัยชอบอยู่ป่าอยู่แล้ว นอกจากนี้ครูบาอาจารย์สั่งสอนว่าต้องมีความตั้งใจมั่นจริงในการปฏิบัติ โดยมีครูบาอาจารย์เป็นผู้นำ ทำให้เห็นว่าปฏิบัติได้จริงเห็นผลจริงนั้นคือความสงบภายใน การขัดเกลากิเลสเฉพาะตน ที่รู้ได้เฉพาะตน

ข้อธุดงค์มีพระปฏิบัติได้ ๑๑ ข้อนั้นมีเพียง ๑ รูปเช่นกัน คือ พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าภูกอน เป็นลูกศิษย์ของพระครูจิตตภาวนาญาณ ผู้ปฏิบัติได้ ๑๓ ข้อนั่นเอง พระอาจารย์กำธรท่านได้ให้สัมภาษณ์มาเช่นกันว่า มีหลวงปู่ชาลีหรือพระครูจิตตภาวนาญาณเป็นผู้ นำพาปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตั้งแต่พรรษาแรก จนพรรษาที่ ๒ หลวงปู่เห็นว่าพระอาจารย์กำธรมีใจที่หนักแน่นตั้งมั่นแล้วจึงปล่อยให้พระอาจารย์กำธรได้ปลีกวิเวก ปฏิบัติธุดงค์เพียงลำพังซึ่งวัดที่ท่านจำพรรษาอยู่คือวัดป่าภูกอน ก็มีลักษณะเป็นป่าทึบ ค่อนข้างสลับป่าจะเป็นอย่างมากเหมาะแก่การปฏิบัติธุดงค์เป็นอย่างยิ่ง อีกอย่างจำนวนพระที่อยู่ประจำน้อย เข้าท่านออกบิณฑบาตกลับมาที่

ฉันปฏิบัติธุดงค์ข้ออื่นได้ตามสบายเพราะไม่มีญาติโยมมารบกวน มีเพียงแค่ ๒ ข้อที่ท่านไม่ได้ปฏิบัติคือข้ออยู่กลางแจ้งเป็นวัตรกับข้ออยู่ป่าช้าเป็นวัตรเท่านั้นซึ่งข้ออยู่กลางแจ้งส่วนมากไม่มีใครปฏิบัติกัน มีเพียงหลวงปู่ชาลีเท่านั้น ส่วนข้ออยู่ป่าช้าเป็นวัตรท่านไม่ได้ปฏิบัติเนื่องจากป่าช้าอยู่ไกลจากวัด และอยู่ใกล้ชุมชน

พระที่ปฏิบัติธุดงค์ได้ ๑๐ ข้อ มีจำนวน ๓ รูปด้วยกันคือพระอธิการหนูพรหม สุชาโต วัดป่าสุนันทวนาราม ท่านให้สัมภาษณ์ว่าทางวัดเป็นสาขาของวัดหนองป่าพงของหลวงพ่อชา ดังนั้นท่านก็ได้เริ่มถือปฏิบัติธุดงค์ตั้งแต่วันแรกที่บวชโดยมีครูบาอาจารย์เป็นผู้นำปฏิบัติ อีกอย่างท่านเป็นสายวัดป่า กิจที่เนื่องด้วยชาวบ้านจึงมีไม่มากนัก มีเพียงผู้ปฏิบัติธรรมมาเข้าคอร์สเป็นระยะ ท่านจึงมีเวลาได้ปฏิบัติธุดงค์ได้ตลอด กิจนิมนต์ก็ไม่มีและทางวัดอยู่เข้าไปในป่าบริเวณกว้าง ค่อนข้างสงบเงียบตลอดทั้งวัน จึงเหมาะแก่การปฏิบัติกิจเจริญจิตภาวนาและธุดงค์ได้ตลอดทั้งวัน ท่านไม่ได้ถือเนสัชชิกังคธุดงค์เพราะปฏิบัติอุอิริยาบถ ๔ ยืน เดิน นั่ง นอน และข้อการอยู่กลางแจ้งก็ไม่ได้ถือปฏิบัติ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจจะเกี่ยวเนื่องด้วยรังสียูวีที่เป็นตัวการก่อมะเร็งผิวหนัง พระในปัจจุบันจึงไม่นิยมถือธุดงค์ในข้อนี้ พระอีกรูปที่ถือธุดงค์ ๑๐ ข้อเช่นกันคือ พระบำรุง นวพล ท่านเป็นศิษย์หลวงตามหาบัว ท่านได้เล่าไว้เช่นกันว่าหลวงตาได้นำปฏิบัติตั้งแต่เมื่อเริ่มบวช พระลูกวัดก็ถือปฏิบัติตามหลวงตาและครูบาอาจารย์ในปัจจุบันอย่างเคร่งครัด กุฏิแต่ละหลังห่างกันค่อนข้างมากจนมองไม่เห็นกัน หน้ากุฏิก็จะมีทางเดินจงกรมเฉพาะตน ที่ท่านไม่สามารถปฏิบัติข้อ ๑ ได้เพราะยังต้องรักษาศรัทธาญาติโยมจึงไม่ได้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร อีกอย่างที่วัดมีพระและสามเณรจำนวนมากผ้าบังสุกุลจึงไม่เพียงพอ แต่ก็ยังทรงไตรจีวรอย่างเคร่งครัด พระอีกรูปที่ถือธุดงค์ ๑๐ ข้อ คือ พระปรัชญา โชติปัญโญ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่ออินถวาย สนตุสสโก ท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่า ท่านปฏิบัติตามที่ครูบาอาจารย์สั่งสอนแนะนำให้ปฏิบัติตั้งแต่วันแรกที่เข้ามาบวช อีกอย่างท่านสนใจใคร่ศึกษาวิธีที่จะพ้นทุกข์ตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้พบว่าธุดงค์เป็นวิธีขัดเกลาจิตใจเฉพาะตน จึงได้ตั้งใจมาบวชที่วัดป่านาคำน้อยเพื่อยึดถือปฏิบัติธุดงค์อย่างเคร่งครัด เนื่องจากเป็นวัดที่ค่อนข้างสปปายะ ไม่มีกิจนิมนต์ มีครูบาอาจารย์คอยให้คำปรึกษาและดูแลอย่างใกล้ชิด หลวงพ่ออินถวายบอกกะท่านไว้ว่า เมื่อปฏิบัติแล้วให้หมั่นดูใจตนเองว่ามันดีขึ้นกว่าเก่าหรือไม่ ใจเป็นเรื่องสำคัญ ให้ดูว่าความโลภ ความโกรธ ความหลงมันน้อยลงไปจากใจไหม

พระที่ปฏิบัติธุดงค์ได้ ๙ ข้อมี ๑ รูป คือ พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) วัดป่าหลวงตามหาบัว กาญจนบุรี ท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่า ท่านได้เริ่มปฏิบัติธุดงค์ตั้งแต่วันแรกที่บวช หลวงตาก็ได้แนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติเลย ซึ่งท่านก็ถือปฏิบัติมาโดยเคร่งครัดตลอดตั้งแต่ยังจำพรรษาที่วัดป่าบ้านตาด อุดรธานีจนได้ย้ายมาอยู่ที่กาญจนบุรีซึ่งยังเป็นป่าทึบ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มาก บรรยากาศค่อนข้างน่ากลัวแต่ก็เหมาะสำหรับฝึกฝนจิตใจดูอารมณ์กลัวที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี ผู้ที่มาอยู่ที่นี้ก็ต้องมีกำลัง

จิตที่เข้มแข็งเป็นอย่างมาก ข้อที่ท่านไม่ได้ถือคือข้อเนสซิกังคธุดงค์เพราะท่านถืออาศัยการดูอิริยาบถ ๔ และมีข้อการอยู่โคนไม้เป็นวัตร การอยู่กลางแจ้งและการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรที่ไม่ได้ปฏิบัติ

พระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ ๘ ข้อมีจำนวน ๒ รูปคือ พระครูปริยัติปัญญาธู วัดโคกงาม ท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่าโดยปรกติการปฏิบัติธุดงค์วัตรไม่ได้มีการบังคับแต่ขึ้นอยู่ที่ความสมัครใจ ท่านตั้งใจปฏิบัติธุดงค์วัตรถวายเป็นพุทธบูชาโดยการเดินจาริกพร้อมสมათานธุดงค์วัตรร่วมด้วยเมื่อครั้งเดินธุดงค์จากธัมมเมกขสถูปไปยังเจดีย์มหาวิหารพุทธคยาซึ่งใช้เวลา ๒ เดือน ท่านได้กล่าวว่าเป็นการยากมากที่จะปฏิบัติธุดงค์ได้ครบในสภาวะเช่นนั้นเพราะที่ประเทศอินเดียไม่มีคนใส่บาตร ไม่มีใครทราบล่วงหน้าถึงการจาริกธุดงค์ของท่าน คำที่หนักใจหนักหน่วง มีอะไรระหว่างทางให้พอซื้อฉันท์ฉันท์แค่พอประทังชีวิตเท่านั้น ท่านมองว่าการปฏิบัติเพียงแค่นี้ก็เป็นการทดสอบจิตใจตนเองเป็นอย่างมากแล้ว ทำให้เห็นคุณค่าของอาหารไม่ว่าจะเป็นอะไรที่ได้รับจากการถวายของคนจน ๆ ชาวนาที่อินเดีย ท่านก็รับฉันท์หมดในเวลาก่อนเที่ยงนั้น จีวรก็ถือครองแค่ ๓ ผืนเพราะไม่อยากขนอะไรไปเป็นภาระให้หนักมากมาย ทำให้ได้เห็นความจริงของชีวิตอย่างแท้จริงว่า สิ่งที่เป็นกับชีวิตจริง ๆ แค่อีกรพอกันลม แดด อาหารแค่พอประทังชีวิต ยารักษาโรคยามอาพาธ และที่นอนใต้ต้นไม้ยามหยุดพักจากความเมื่อยล้าของร่างกายเท่านั้น ตลอดการจาริกท่านได้พิจารณาข้อธรรมมากมาย ท่านกล่าวว่าคงเป็นอันสงส์จากการตั้งใจจาริกเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาครั้งหนึ่งในชีวิตสมณะ ณ ดินแดนพุทธภูมิ อีกหนึ่งรูปคือพระสมุห์อำนวยการศิลป ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผร์ วัดร่ำเปิง ท่านให้สัมภาษณ์ว่าท่านปฏิบัติธุดงค์มาตลอดเนื่องด้วยท่านตั้งใจปฏิบัติกัมมัฏฐาน ท่านว่าความเพียรทั้งสองนี้เป็นของคู่กัน ถ้าปฏิบัติอย่างเข้าใจว่าธุดงค์มีข้อปฏิบัติอะไรบ้าง แม้จะจำพรรษาอยู่ที่ใดจะในเมืองหรือในป่าก็ปฏิบัติได้ทั้งนั้น เพราะท่านก็เป็นพระบวชเรียนมาก่อนท่านจำวัดที่วัดร่ำเปิงซึ่งเป็นวัดในเมืองเชียงใหม่ที่มีชื่อเสียงในทางปฏิบัติมากในยุคนั้น ท่านก็ยังปฏิบัติได้ไม่ยากลำบากอะไร แม้ท่านมีกิจที่ต้องสอนผู้มาปฏิบัติธรรมที่วัดก็ตาม ท่านกล่าวทิ้งท้ายว่าทุกอย่างอยู่ที่ความตั้งใจ แต่พระส่วนมากผู้เข้ามาบวชถ้าไม่มีครูบาอาจารย์แนะนำสั่งสอนหรือไม่ได้เรียนนักธรรมตรีโทเอกกันก็จะไม่ค่อยรู้เรื่องธุดงค์วัตร

พระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ ๗ ข้อคือ พระชูเชิด คุณาโกโร ท่านเป็นเจ้าอาวาสอยู่ที่วัดป่าผา ปีนตอก จังหวัดนครราชสีมา ท่านให้สัมภาษณ์ว่าปรกติที่วัดไม่ได้บังคับพระลูกวัดว่าจะต้องปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อไหนบ้างแล้วแต่ความสมัครใจเพราะการปฏิบัติเพื่อให้ผลดีเกิดขึ้นนั้นต้องมาจากความตั้งใจ ท่านว่าโดยปรกติก็มีการบิณฑบาตร ทรงไตรจีวร เทียบบิณฑบาตตามลำดับ อยู่ในเสนาสนะที่จัดให้และฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตรอยู่แล้ว ได้ปฏิบัติจนเป็นกิจวัตรอยู่แล้วจึงไม่ได้อธิษฐานเจาะจง แต่ปฏิบัติจนเป็นความเคยชิน ท่านเคยออกจาริกพร้อมปฏิบัติธุดงค์วัตรด้วย ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างการปฏิบัติธุดงค์วัตรอยู่ในวัด ท่านให้เหตุผลว่าการปฏิบัติอยู่แต่ในวัดมันเป็นความเคยชิน ติดนิสัยไม่เห็นตัวเองในแง่มุมที่ต้องออกไปผจญภัย ไม่รู้ล่วงหน้าว่าจะมีอะไรฉันหรือไม่ แต่ก็เข้าใจไว้

ก่อนว่ามีก็ฉันไม่มีก็ไม่เดือดร้อนอะไร จิตใจมันโลดโผน ในการจาริกธุดงค์ครั้งนั้นท่านได้พาญาติโยมไปจาริกธุดงค์ด้วย เพื่อให้ญาติโยมได้เข้าใจสภาพที่แท้จริงของการจาริกและธุดงค์วัตร

พระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ ๖ ข้อคือ พระภิกษุภรรณกริษ วิ. เจ้าอาวาสวัดรำเปิง ท่านให้สัมภาษณ์ว่าปรกติท่านปฏิบัติธุดงค์วัตรมาตั้งแต่บวชแล้วที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ คือ ๖ ข้อเนื่องจากว่าท่านมีกิจธุระมาก แต่ก็ยังเพียรทำ แต่ที่ตั้งใจปฏิบัติเนื่องจากว่าหลังจากปฏิบัติธุดงค์วัตรทั้ง ๖ ข้อมาได้สักระยะหนึ่ง ท่านเห็นความเปลี่ยนแปลงทางด้านสุขภาพ เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ท่านแข็งแรงมากขึ้น อพาธน้อยลง จิตใจมีความตั้งมั่นมากขึ้น เวลาพูดสอนธรรมะก็ไม่รู้สึกติดขัดอะไร เพราะตนได้ปฏิบัติจนประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง อุปสรรคของท่านที่มีคือท่านเป็นผู้มีกิจการงานต้องรับผิดชอบดูแลมาก ต้องเดินทางบ่อย กิจนิมนต์มาก งานปฏิบัติธรรมก็มาก เลยปฏิบัติได้แค่เพียง ๖ ข้อ ท่านว่าก็ขึ้นอยู่กับกาลเทศะในแต่ละวันด้วย แต่ท่านก็ยังตั้งมั่นในการปฏิบัติต่อไป

พระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ ๔ ข้อคือพระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต เจ้าอาวาสวัดปรังกาสี ท่านได้ให้สัมภาษณ์ว่า ในปัจจุบันนี้มีพระถือธุดงค์วัตรกันน้อยแล้ว พระส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยรู้จักธุดงค์วัตรกันส่วนมากจะรู้จักธุดงค์วัตรเมื่อบวชในช่วงเข้าพรรษาเพราะมีสอนในระดับนักธรรมตรี โท เอก เมื่อเรียนจบกันแล้วส่วนมากก็ลาสิกขากันไปเมื่อออกพรรษา อีกอย่างคือมีพระส่วนน้อยที่ตั้งใจจะปฏิบัติจริงจังเนื่องจากเป็นข้อวัตรที่พระพุทธเจ้ามิได้บังคับให้ปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับความสมัครใจ ตัวท่านเองก็ตั้งใจปฏิบัติให้ได้แค่ ๔ ข้อ เพราะตรงกับนิสสัย ๔ ท่านว่าท่านเป็นผู้มีกิจมาก ภาระในฐานะเจ้าคณะอำเภอเลยมีงานต้องออกไปนอกวัดแทบทุกวัน ท่านให้ความเห็นว่าพระป่าสายธรรมยุติกท่านไม่รับกิจนิมนต์อะไรจึงปฏิบัติธุดงค์วัตรได้สะดวกกว่า วัดป่าสัปปายะมากกว่าจึงปฏิบัติได้ดีกว่า แต่ท่านก็จัดบวชสามเณรภาคฤดูร้อนทุกปี โดยให้สามเณรได้ศึกษาหลักธุดงค์วัตรอย่างง่ายและท่านได้นำปฏิบัติ ท่านถือว่าช่วงระยะเวลาที่สามเณรได้ศึกษาพระธรรมนั้นมีน้อย การพาไปจาริกและปฏิบัติธุดงค์วัตรไปด้วยนั้นทำให้ช่วยขัดเกลานิยาสมาเณรได้เป็นอย่างดี ดีกว่าบวชแล้วมานั่งนอนเล่น ๆ ในวัด

จากการสัมภาษณ์พระทั้ง ๑๑ รูป ทำให้ผู้วิจัยวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ตามหลักธุดงค์วัตรแต่ละข้อดังต่อไปนี้

อุปสรรคในการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

จากบทสัมภาษณ์และการศึกษาปัญหาของพระที่ปฏิบัติธุดงค์วัตรทั้ง ๑๑ รูปในหลายจังหวัด ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ดังนี้

๑. ปังสุกุลกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)

ในข้อการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรนี้มีพระปฏิบัติกันแค่เพียง ๕ รูป จากการสัมภาษณ์นั้นพระท่านได้ให้ความเห็นว่าปัจจุบันมีญาติโยมถวายไตรจีวรเป็นอันมาก ไม่ได้ลำบากเหมือนในยุคเก่าในเรื่องผ้าไตรจีวร จึงไม่ค่อยมีพระนิยมใช้ผ้าบังสุกุลกัน เนื่องจากว่าผ้าบังสุกุลต้องไปเก็บมาจากผ้า

บ้านเป็นวัตร มีสาเหตุมาจาก มีบางบ้านที่ญาติโยมทำธุระส่วนตัวซ้ำ หรือนอนตื่นสาย หรือเตรียมของใส่บาตรไม่ทันเวลาแต่อยากใส่บาตรแต่ใส่บาตรไม่ทัน เพราะพระเดินเลยผ่านไปแล้ว ญาติโยมก็จะนิมนต์ให้พระเดินย้อนกลับมาเพื่อที่จะใส่บาตร ซึ่งถ้าพระไม่เดินย้อนกลับมา ก็เท่ากับเป็นการทำลายศรัทธาที่ญาติโยมอุตสาหะตื่นขึ้นมาเพื่อที่จะใส่บาตร จึงเป็นผลทำให้ข้อวัตรข้อนี้ขาดไปและนอกจากนี้ ญาติโยมไม่รู้ว่ามีข้อวัตรที่ให้พระต้องเดินผ่านไปเลย ถ้าไม่เห็นมีญาติโยมยืนรอใส่บาตรพระเองไม่ได้มีการสอนให้ญาติโยมได้มีความรู้ในเรื่องของข้อวัตรประเภทนี้

๕. ขลุบัจฉาภักตติกังครุดงค์ (สมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร ในข้อนี้มีเพียง ๒ วัดที่ไม่ได้ปฏิบัติ เนื่องจากไม่ใช่วัดป่า จึงยังรับกิจนิมนต์ฉันเพลเพื่อฉลองศรัทธาญาติโยม บางครั้งญาติโยมติดธุระไม่สามารถมาตรงตามเวลาที่พระฉันอาหารได้ จึงทำให้ต้องมาช้าหลังจากที่พระฉันไปแล้ว เมื่อมาถึงก็อยากจะให้พระท่านฉันอาหารของตนที่นำมาถวาย ถ้าพระไม่ฉันก็จะเท่ากับเป็นการทำลายศรัทธาของญาติโยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ฉันอาหารจะทำให้จิตใจของบุคคลนั้นเกิดเศร้าหมองน้อยใจ ไม่พอใจ ในการที่พระไม่ฉันอาหารของเขา แทนที่จะได้บุญกลับบ้านไปแต่กลับได้บาปกลับไป และ “การไม่รู้ธรรมเนียมข้อวัตรปฏิบัติของวัดนั้น ๆ ว่าท่านฉันเวลาเช้า ๐๘.๓๐ น. เวลาเดียว ถ้าท่านลงมือฉันแล้วจะไม่รับอาหารมาฉันอีก” สำหรับขลุบัจฉาภักตข้อนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าแท้จริงแล้วน่าจะขึ้นอยู่กับสภาพร่างกายของพระแต่ละรูปมากกว่า มีอหยาศัยในการขบฉันอย่างไร เพราะสุขภาพร่างกายแต่ละท่านมีความสมบูรณ์ต่างกัน ดังนั้นในข้อนี้ผู้วิจัยมองว่าการพิจารณาที่จะปฏิบัติขลุบัจฉาภักตข้อนี้ควรขึ้นอยู่กับสุขภาพแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

๖. อารัญญกิงครุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร มีพระปฏิบัติ ๗ รูปจากทั้งหมด ๑๑ รูป ในข้อขลุบัจฉาภักตข้อนี้พระผู้ไม่ได้ปฏิบัติได้ให้เหตุผลว่าท่านมีกิจมากไม่อาจปลีกไปอยู่ป่าได้ ส่วนพระผู้ปฏิบัติข้ออารัญญกิงครุดงค์ ส่วนมากคือท่านอยู่วัดป่า บริเวณโดยรอบกุฏิก็เป็นป่าอยู่แล้ว จึงสะดวกและสัปปายะพอที่จะปฏิบัติตามหลักขลุบัจฉาภักตข้อนี้ ส่วนมากแล้วท่านบอกว่าไม่ค่อยได้ออกไปจาริกปฏิบัติขลุบัจฉาภักตที่ป่าอื่น อาศัยทำความเพียรภายในป่าบริเวณวัดก็พอแล้วเพราะเป็นที่ที่ครูบาอาจารย์เห็นว่าเหมาะสม แต่ถ้าพระลูกวัดท่านไหนมีจริตในทางที่ต้องฝึกให้หนักมากยิ่งขึ้น ครูบาอาจารย์ก็จะส่งไปในที่ที่เหมาะสมเช่นตามถ้ำเพียงลำพัง เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ความกลัว กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ความมืด เสียง เงาน และกลัวในสิ่งที่มองเห็น เช่น งู เสือ ตะขาบ ซึ่งความกลัวที่กล่าวมานี้เกิดจากการคิดปรุงแต่งไปเองของจิตที่มาจากการเคยได้ยิน ได้ฟัง ได้ดู จากสื่อหรือคำพูดของบุคคลอื่นแล้วนำมาจินตนาการไปเองเมื่ออยู่ในสภาวะที่เอื้ออำนวยท่ามกลางธรรมชาติ การอยู่ในสถานที่ดังกล่าวตอนกลางวันจะดูเงียบสงบ กลางคืนก็จะเงียบวังเวง ทำให้เกิดความรู้สึกกลัวจึงทำให้ไม่อยากที่จะ

ปฏิบัติการอยู่ป่า นอกจากนี้การอยู่ในสถานที่ดังกล่าวมีความลำบากเป็นอย่างมาก “ความเจริญเข้าไปไม่ถึง” ต้องนอนกลางป่า เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่มี หาความสบายแทบไม่ได้ ต้องทนกับสภาพอากาศร้อนและอากาศหนาวทำให้มี “ความทุกข์ทั้งกายและใจ” เป็นการกระทำที่ลำบากเปล่า ๆ จึงเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ไม่อยากปฏิบัติ

๗. ยถาสันถติกัณฑ์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตรนั้นข้อนี้ปฏิบัติกันอยู่แล้วทุกรูป ไม่ได้มีอุปสรรคใด ๆ ซึ่งหลักธุดงค์วัตรข้อนี้เป็นการปฏิบัติเพื่อให้พึงพอใจในที่ที่ถูกจัดไว้ให้ไม่ให้เปลี่ยนตามอำเภอใจ แต่ส่วนมากผู้วิจยมองว่าอาจจะอยู่กันจนเคยชินกับสถานที่จนติดสถานที่อีกแห่งคือ การไม่ปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้เป็นวัตร เนื่องจาก “การยึดติดในเสนาสนะที่สะดวกสบาย” ซึ่งจะมีทั้ง “ห้องน้ำในตัว มีแอร์ มีพัดลม เป็นต้น” เมื่อมาอยู่ในเสนาสนะใหม่ก็จะเกิดความต้องการอยู่ในเสนาสนะที่ตนเคยอยู่แบบสะดวกสบายมาก่อนหรือเสนาสนะใหม่ที่ท่านเตรียมให้ไม่มีการดูแลรักษาความสะอาด ปลอ่ยให้สกปรก รก รุงรัง ไม่น่าอยู่ เช่น ประตูปัง หน้าต่างเคยถูกจัด ถ้าเข้าไปอยู่อาจจะถูกขโมยสิ่งของได้ และถ้าท่านผู้ที่เป็นคนแจกเสนาสนะมีอคติ จัดเสนาสนะให้ไปอยู่ในที่ไกลจากเพื่อน กุฎิพัง แม้แต่คนที่อยู่ประจำในวัดนั้นยังไม่มีใครอยากที่จะมาอยู่ เสนาสนะที่ใกล้กันและดีกว่าว่างอยู่ก็ไม่ให้ไปพักอาศัย การที่จะปฏิบัติอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตรจึงทำได้ยาก

๘. เนสัชชีกัณฑ์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการนั่งเป็นวัตรมีพระปฏิบัติกันเพียง ๓ รูปจากทั้งหมด ๑๑ รูป ซึ่งพระท่านให้เหตุผลว่าที่ไม่ได้ปฏิบัติก็เนื่องจากว่าต้องการดูอิริยาบถ ๔ และไม่ต้องการทรมานร่างกายมากเกินไปเพราะอาจจะทำให้สมองเบลอถ้าจิตยังไม่ตั้งมั่นพอ สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะการยึดติดกับการนอน พระส่วนใหญ่ชอบฉันทแล้วนอนจึงเป็นสาเหตุให้เป็นโรคอ้วน จะเห็นว่าพระในปัจจุบันมีแต่รูปร่างอ้วน ๆ เพราะอาหารอุดมสมบูรณ์ การที่จะให้อยู่ในกิริยายืน เดิน นั่ง ยกเว้นการนอนจึงทำได้ยาก รวมไปถึงจนถึง การไม่มีความอดทน ไม่มีความเพียรและไม่มีสัจจะที่จะปฏิบัติขาดการเอาใจใส่และการเห็นแก่นนอน การเห็นแก่ปากท้อง การเห็นแก่ลาภสักการะ จึงทำให้ไม่อยากจะประกอบความเพียร เพราะการมีความคิดว่าการนอนเป็นการพักผ่อนร่างกายหลังจากทำกิจกรรมซึ่งเหนื่อยมาแล้วทั้งวันจากการเรียน การสอน การทำงาน เมื่อถึงเวลากลางคือจึงต้องการพักผ่อนให้เพียงพอ เพื่อจะได้มีแรงในการทำงานในวันต่อไป และ การขาดผู้สอน ผู้นำในการปฏิบัติ จึงเป็นสาเหตุให้ไม่ปฏิบัติการนั่งเป็นวัตร

๙. เอกาสนิกังครุดงค์ (สมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร มีเพียงพระรูปเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ปฏิบัติเนื่องจากว่าทางวัดฉ้น ๒ มื้อ มักมีโยมมาถวายภัตตาหารเพลเสมอ ต้องรับฉลองศรัทธาญาติโยม และเนื่องด้วยท่านต้องการถือธุดงค์แค่ ๔ ข้อเท่านั้นซึ่งไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวันของท่านเอง เพราะท่านเป็นพระสายมหานิกาย ซึ่งไม่ได้มีการปฏิบัติสมาทานการนั่งฉ้น ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรมาตั้งแต่ต้น จึงแตกต่างกับพระสายธรรมยุติที่มีครูบาอาจารย์ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ความต้องการใช้พลังในการทำงาน การเรียน การก่อสร้างภายในวัด ต้องใช้พลังงานมากจึงต้องมีการฉ้นเพลเป็นครั้งที่สองเพราะถ้าไม่ได้ฉ้นเพลจะทำให้เหนื่อยล่า อ่อนเพลียหลังจากทำงานเสร็จ นอกจากนี้ญาติโยมก็มีส่วนด้วยเช่นกัน “โยมบางคนไม่มีเวลาหรือไม่สะดวกในการที่จะมาถวายภัตตาหารในช่วงเช้าจึงนิยมมาถวายภัตตาหารช่วงเพลแทน” ถ้าหากพระสงฆ์ไม่ยอมฉ้นเพลก็จะทำให้ญาติโยมไม่พอใจ ทำลายความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ

๑๐. ปิตตปิณฑิกังครุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร มีเพียงพระรูปเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ปฏิบัติเนื่องด้วยท่านต้องการถือธุดงค์แค่ ๔ ข้อเท่านั้นซึ่งไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวันของท่านเอง ที่วัดของท่านมักมีญาติโยมมาจัดงาน นิมนต์ฉันเสมอ อาจจะได้ด้วยท่านเป็นพระที่ต้องอยู่ร่วมกับคนหมู่มากในสังคม เป็นผู้มีกิจนิมนต์มาก อีกอย่างท่านเป็นพระสายมหานิกายจึงไม่ได้ปฏิบัติข้อวัตรข้อนี้อย่างพระธรรมยุติ ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็คือ พระภิกษุไม่เห็นคุณค่าของการฉันในบาตร เพราะการที่ต้องนำเอาอาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอาหารคาวหรือของหวานใส่ลงในบาตรใบเดียวนั้น มันดูไม่เหมาะสมไม่สวยงามน่าเกลียด และ ติดในรสชาติของอาหาร ผสมกันไม่อร่อย จึงเป็นที่ไม่น่ารับประทาน ความเคยชินแต่รับประทานอาหารที่แยกใส่ถ้วย ใส่จานตามชนิดและประเภทของอาหาร ทำให้ดูแล้วน่ารับประทานมากกว่าที่จะนำมาผสมกันในบาตร และนอกจากนี้ การฉันในบาตรจะไม่สะดวกสบาย เพราะลักษณะของบาตรจะกลมและลึกเวลาตักอาหารฉันจะลำบากโดยเฉพาะอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นและการฉันในบาตรจะต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ช้อนกระทบกับบาตรส่งเสียงดังให้เกิดความรำคาญแก่เพื่อภิกษุด้วยกัน

๑๑. รุกขมุขิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตรมีพระปฏิบัติ ๖ รูปจาก ๑๑ รูป พระที่ไม่ได้ปฏิบัติท่านมองว่าบริเวณโดยรอบกุฏิที่ท่านอยู่ก็มีเป็นป่ามีต้นไม้ร่มรื่นอยู่แล้ว ถ้าไปนั่งโคนต้นไม้ก็อาจถูกสัตว์แมลงมีพิษกัด ผู้วิจัยมองว่าอาจเป็นผลมาจากความกลัว กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ความมืด เสียง เงา และกลัวในสิ่งที่มองเห็น เช่น ภู เสือ ตะขาบ ซึ่งความกลัวที่กล่าวมานี้เกิดจากการคิดปรุงแต่งไปเองของจิตที่มาจากการเคยได้ยิน ได้ฟัง ได้ดู จากสื่อหรือคำพูดของบุคคลอื่นแล้วนำมา

จินตนาการไปเองเมื่ออยู่ในสถานะที่เอื้ออำนวยท่ามกลางธรรมชาติ แต่พระอาจารย์บางรูปให้เหตุผลว่าท่านไม่มีเวลาได้ไปปฏิบัติเพราะท่านมีศาสนิกจมาก

๑๒. อัปภอกาลิ๊งครุฑงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)

ข้อสมาทานอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรมีพระปฏิบัติได้เพียงรูปเดียว แคเพียง ๑ ใน ๑๑ รูป การไม่ปฏิบัติอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรเนื่องมาจากการที่จะอยู่กลางแจ้งนั้นเป็นการอยู่ที่ปราศจากที่มุงที่บัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันสภาพอากาศเปลี่ยนไปเดี๋ยรร้อนเดี๋ยวนหนาวสลับกันไป ถ้าร่างกายไม่แข็งแรงพออาจจะทำให้ป่วยได้และการอยู่กลางแจ้งยิ่งตอนกลางวันแดดจะร้อนมาก เมื่อแดดร้อนถ้ายังอยู่กลางแดดอาจจะทำให้มีโอกาสสูงที่จะเป็นโรคมะเร็งผิวหนังได้อีกด้วยหรืออาจจะเป็นลมแดดได้เช่นกัน ส่วนในตอนกลางคืนต้องอยู่กลางแจ้งมีดวงดาวเป็นหลังคา อากาศจะมีสภาพเย็นไปจนถึงหนาว และยังมีละอองหมอกตก ทำให้ไม่สบายได้ ซึ่งทั้งหมดเป็นข้ออ้างของการขาดความอดทนและไม่ได้ต้องการแสวงหาเพื่อความหลุดพ้น ทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่ปฏิบัติอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร

๑๓. โสสานิ๊งครุฑงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรมีพระปฏิบัติเพียง ๒ รูปจาก ๑๑ รูป ในข้อนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าที่พระอีก ๙ รูปไม่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาจากปัจจุบันป่าช้าอยู่ห่างไกลจากวัด แม้แต่วัดป่า ป่าช้าก็อยู่ไกลหมู่บ้านมากกว่า และไม่ได้มีการจัดการกับศพอย่างเช่นสมัยก่อน ปัจจุบันมีเมรุเผาศพที่ทันสมัยขึ้นมาก ไม่ได้เอาศพไปทิ้งไว้ในป่าช้าอีก ไม่มีการเผากลางแจ้งอีก และที่สำคัญการเข้าไปนั่งในป่าช้าก็ให้เกิดความกลัว ถ้าจิตยังไม่เข้มแข็งพอ ทำให้จิตคิดปรุงแต่งกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น กลางวันจะเจียบสบแต่กลางคืนจะเจียบวังเวง ความสละสลวยสบายต่าง ๆ ไม่มี จึงทำให้ในปัจจุบันแทบไม่มีใครปฏิบัติดุจดุควัตรข้อนี้

๔.๓ หลักธรรมที่ควรนำมาใช้ในการปฏิบัติดุจดุควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

หลักธรรม	วัดโคก งาม	วัดร่ำ เปิง เจ้า อาวาส	วัดป่า สุนันท วนา ราม	วัดป่า หลวง ตาบัว	วัดปรัง กาสิ	วัดป่า เรือ	วัดป่า บ้าน ตาด	วัดป่า นาคำ น้อย	วัดป่า ผาปิน แตก	วัดป่า ก้อน	วัดร่ำ เปิง ผู้ช่วย
อิทธิบาท ๔	แนะนำ		แนะนำ	แนะนำ	แนะนำ	แนะนำ	แนะนำ		แนะนำ		แนะนำ
หลักสัปปริส ธรรม ๗		แนะนำ								แนะนำ	
ขันติ-โสรัจจะ			แนะนำ						แนะนำ		
พละ ๕					แนะนำ	แนะนำ					แนะนำ
อปัณณกปฏิ ปทา ๓								แนะนำ	แนะนำ	แนะนำ	แนะนำ

จากตารางจะเห็นว่าพระผู้ให้การสัมภาษณ์มีความเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันคือ ใช้หลักอิทธิบาท ๔ , หลักอแปณกปฏิบัติ ๓ , พละ ๕ ,หลักสัปปุริสธรรม ๗ และขันติ-โสรจจะตามลำดับ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำหลักธรรมเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตรงควัตรแต่ละข้อต่อไป และจากปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติตรงควัตรที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และนำเสนอไปในบทที่ ๓ แล้วนั้น ผู้วิจัยได้ค้นพบว่าในส่วนของเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดอุปสรรคในการปฏิบัติตรงควัตรของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันนั้น สามารถวิเคราะห์ได้โดยใช้เทคนิควิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุแบบแผนภูมิแก๊งปลา ดังนี้

แผนภูมิแก๊งปลาแสดงถึงอุปสรรคเกี่ยวกับหลักตรงควัตร

จากแผนภูมิรูปภาพข้างต้นสามารถอธิบายอุปสรรคของการปฏิบัติตรงควัตรของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบันดังกล่าว ต่อไปผู้วิจัยนำเสนอการสังเคราะห์หลักธรรมที่สามารถนำมาสนับสนุนการปฏิบัติตรงควัตร

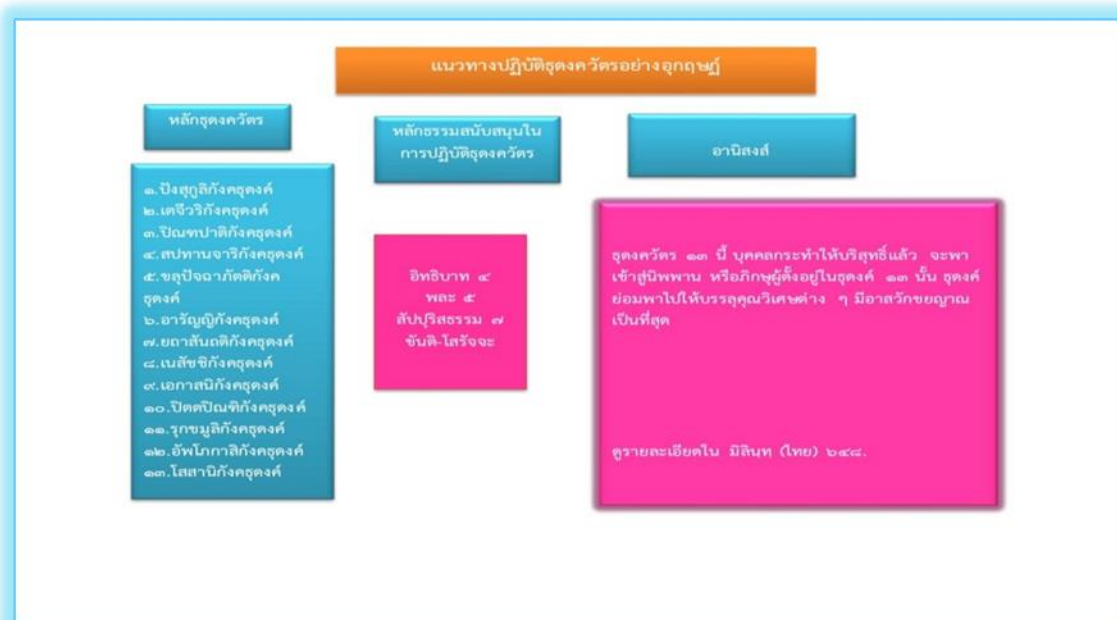
๔.๔ เกณฑ์การปฏิบัติธุดงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษาในบทที่ ๒ ซึ่งจากการสืบค้นในคัมภีร์ และบทที่ ๓ จากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัย แบ่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็น ๓ ประเภท ซึ่งตรงกับที่ในคัมภีร์มีกล่าวไว้ในเบื้องต้น คือการปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างอุกฤษณ์ การปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างกลาง และการปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างเพลา ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกแยกให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติโดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนในการปฏิบัติได้ดังตารางต่อไป รวมถึงได้แสดงถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติในแต่ละระดับไว้ดังนี้

ตารางแสดงถึงการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระผู้ให้การสัมภาษณ์ทั้ง ๑๑ รูป

ข้อ ธุดงค์	วัดโคก งาม	วัดร่ำ เปิง เจ้า อาวาส	วัดป่า สุนันท วนาราม	วัดป่า หลวงตา บัว	วัดปรัง กาสิ	วัดป่า เรือ	วัดป่า บ้าน ตาด	วัดป่า คำน้อย	วัดป่า ผา หินแดง	วัดป่า ก้อน	วัดร่ำ เปิง ผู้ช่วย	จำนวน ปฏิบัติ /คน
๑				ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๕
๒	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๓	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๔	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๕		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๙
๖	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		๗
๗	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๑
๘						ปฏิบัติ	ปฏิบัติ			ปฏิบัติ		๓
๙	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๑๐	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	๑๐
๑๑	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ			ปฏิบัติ	ปฏิบัติ	ปฏิบัติ		ปฏิบัติ		๖
๑๒						ปฏิบัติ						๑
๑๓			ปฏิบัติ			ปฏิบัติ						๒
รวม	๘ ข้อ	๖ ข้อ	๑๐ ข้อ	๙ ข้อ	๔ ข้อ	๑๓ ข้อ	๑๐ ข้อ	๑๐ ข้อ	๗ ข้อ	๑๑ ข้อ	๘ ข้อ	

๔.๔.๑ แนวทางการปฏิบัติรดงควัตรอย่างอุกฤษฏ์

การปฏิบัติรดงควัตรอย่างอุกฤษฏ์

จากตารางที่ผู้วิจัยนำมาแสดงนั้นจะเห็นว่าผู้มีพระปฏิบัติรดงควัตรอย่างอุกฤษฏ์จำนวน ๑๓ ข้อมีเพียง ๑ รูปเท่านั้น ปฏิบัติ ๑๑ ข้อ ๑ รูป ปฏิบัติ ๑๐ ข้อ ๓ รูป ๕ ข้อมี ๑ รูป จากการสังเกตของผู้วิจัย พระทั้ง ๖ รูปที่ปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ล้วนเป็นพระวัดป่า บริเวณภูภูล้วนเป็นป่าทั้งสิ้น กิจกรรมนันทของท่านไม่มี หลังจากออกบิณฑบาต กลับมาฉันภัตตาหาร วัตรปฏิบัติของท่านที่เหลือในระหว่างวันคือปฏิบัติรดงควัตรตามสายครูบาอาจารย์ทั้งสิ้น การพักตามโคนไม้หรือในป่าช้าจะทำให้พระรู้ว่า ท่านติดภุหรือเปล่าและยังช่วยเปิดเผยความรู้สึกของตัวเองเมื่อไปอยู่ท่ามกลางธรรมชาติซึ่งมีสิ่งน่ากลัวหลายอย่าง เช่นว่า เสือ งู ตะขาบ แมงป่อง ฯลฯ และสัตว์ที่น่ารำคาญ เช่น มด ปลวก ฯลฯ ต้องทนรับความลำบากและไม่สะดวกต่าง ๆ จากการนอนกลางดิน กินกลางทราย อีกทั้งเสียงแปลก ๆ ในป่าซึ่งไม่ค่อยน่ากลัวเวลาอยู่บนภุแต่อาจกลายเป็นเรื่องน่าหวาดหวั่นเวลาลงไปอยู่กับพื้น ในป่าก็ได้รดงควัตรข้อนี้จึงเป็นข้อปฏิบัติที่ฝึกพระให้มีประสบการณ์ในการอยู่ป่าก่อนที่จะออกดุลงค์จริง ๆ เนลัษิ์กัฏ นั้นเป็นวัตรที่ส่งเสริมการปรารถนาความเพียร โดยให้ปฏิบัติภาวนาในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง เท่านั้น นอนพระเณรบางรูปสมทานไม่เอนหลังทั้งพรรษาบางรูปหนึ่งเดือนบ้าง ครึ่งเดือนบ้าง แล้วแต่จะมีกำลังในการปฏิบัติ โดยที่ท่านได้ใช้หลักธรรม อิทธิบาท ๔ ,พละ ๕, สัปปริสธรรม ๗ และขันติ-โสรัจจะมาเป็นธรรมสนับสนุนในการปฏิบัติรดงควัตรตั้งแต่วันที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุสำหรับหลักธรรมที่นำมาเป็นหลักในการถือปฏิบัติประจำใจ โดยยึดอิทธิบาท ๔ คำว่า อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุล่วงความสำเร็จตามที่ตน

ประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้นอย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติตรงควัตรยังต้องใช้พละ ๕ คือ ศรัทธาพละ ความเชื่อ กำลังการควบคุมความสงสัย วิริยะพละ ความเพียร กำลังการควบคุมความเกียจคร้าน สติพละ ความระลึกได้ กำลังการควบคุมความประมาท การไม่ใส่ใจ ใจลอย ไร้สติ สมาธิพละ ความตั้งใจมั่น กำลังการควบคุมการวอกแวก ฟุ้งซ่าน ปัญญาพละ ความรอบรู้ กำลังการควบคุมเพิกเฉยไม่สนใจ หลงงมาย จึงจะสามารถก้าวข้ามผ่านอารมณ์ความเกียจคร้านได้ และยังต้องมีสัปปุริสธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ ๑) ฌัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุ, ๒) อัตถัญญตา เป็นผู้รู้จักผล, ๓) อุตตัญญตา เป็นผู้รู้จักตน, ๔) มัตตัญญตา เป็นผู้รู้จักประมาณ, ๕) กาลัญญตา เป็นผู้รู้จักกาล, ๖) ปริสสัญญตา เป็นผู้รู้จักชุมชน, ๗) ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปรปรัญญตา เป็นผู้รู้จักบุคคล เนื่องด้วยว่าผู้ปฏิบัติตรงควัตรต้องรู้จักประมาณกำลังของตนในข้อที่ยากเช่นการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร การถือเนสัชชิก เป็นต้น เมื่อปฏิบัติแล้วหมั่นเพียรประพฤติดุปฏิบัติบ่อย ๆ ความเกียจคร้านน้อยลง ความอดทนคือขันติและโสรจจะจะมีมากขึ้น เป็นผลตามมา ผู้ที่ถือปฏิบัติตรงควัตรอย่างอุกฤษณ์นี้เป็นบุคคลซึ่งหาได้ยากเพราะเป็นการปฏิบัติที่ค่อนข้างยาก แต่เมื่อปฏิบัติจนสำเร็จแล้ว นั้นผลที่ตามมาหรืออานิสงส์นั้นในคัมภีร์ได้มีสรุปไว้ว่า ส่วนระดับเบื้องต้นสูงเป็นอานิสงส์ของการถือปฏิบัติของภิกษุที่มีการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เป็นประจำและต่อเนื่อง เมื่อภิกษุปฏิบัติให้มากแล้ว เสพเนื่อง ๆ แล้ว สัมผัสให้เต็มรอบแล้วในกาลก่อน ฉะนั้นย่อมเข้าถึงพร้อมด้วยคุณอันประเสริฐอีก ๓๐ ประการ คือ

- ๑) เป็นผู้มิจิตประกอบด้วยเมตตาอันสนิทอ่อนละมุน
- ๒) เป็นผู้มิกิเลสอันหมำกำจัดแล้ว
- ๓) เป็นผู้มีความเยือกหยิ่งด้วยอำนาจความถือตัว อันกำจัดให้พินาศแล้ว
- ๔) เป็นผู้มีความเชื่อไม่หวั่นไหว ตั้งมั่น หากความเคลือบแคลงมิได้
- ๕) เป็นผู้มิอันได้สมบัติ อันบริบูรณ์เยือกเย็น นารีนรมย์ น่ายากได้ อันละเอียดเป็นสุข
- ๖) เป็นผู้อบรมด้วยของหอมอันสะอาด หาทองหอมอื่นเสมอไม่ได้ อันประเสริฐ คือ ศีล
- ๗) เป็นผู้เป็นที่รักเป็นที่ให้ใจเอิบอาบแห่งเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- ๘) เป็นผู้อันพระอริยบุคคลผู้ประเสริฐ มีอาสวะสิ้นแล้ว ปรารรณาแล้ว
- ๙) เป็นผู้อันเทพตามนุษย์ทั้งหลายกราบไหว้บูชา
- ๑๐) เป็นผู้อันชนผู้บัณฑิตรู้วิเศษชื่นชมสรรเสริญแล้ว
- ๑๑) เป็นผู้อันโลกไม่ฉาบทาไว้ในโลกนี้และโลกหน้า
- ๑๒) เป็นผู้มียกตึโทษน้อย

๑๓) เป็นผู้ยังประโยชน์อันประเสริฐ คือ มรรคและผลให้สำเร็จแก่ชนผู้ต้องการ
สมบัติ

๑๔) เป็นผู้มีส่วนแห่งปัจจัยลาภอันไพบูรณ์ประณีต ที่สัตว์โลกบูชาแล้ว

๑๕) เป็นผู้อยู่ในที่มิใช่ที่อยู่เป็นหลังแหล่ง

๑๖) เป็นผู้มีความอย่างประเสริฐเป็นธรรมที่อยู่

๑๗) เป็นผู้ที่ตั้งแห่งขำย คือ กิเลสอันรื้อแก้แล้ว

๑๘) เป็นผู้มีความดีผู้กันไว้จนทำลายแล้วหักแล้วตัดเสียแล้ว

๑๙) เป็นผู้ที่มีธรรมไม่กำเริบ

๒๐) เป็นผู้ที่มีที่อยู่อันจัดไว้โดยเฉพาะ

๒๑) เป็นผู้ที่มีอันบริโภคลิงหาโทษมิได้

๒๒) เป็นผู้พ้นพิเศษแล้วจากคดี

๒๓) เป็นผู้มีความสงสัยอันข้ามสิ้นแล้ว

๒๔) เป็นผู้มีความอันอาบแล้วด้วยวิมุตติ

๒๕) เป็นผู้ที่มีธรรมอันเห็นแล้ว

๒๖) เป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่งเครื่องต่อต้านความขลาด อันไม่หวั่นไหว มั่นคง

๒๗) เป็นผู้มีความอันถอนขึ้นแล้ว

๒๘) เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสรรพอาสวะ

๒๙) เป็นผู้ที่มีสมบัติเป็นสุขละเอียดเป็นธรรมที่อยู่มาก

๓๐) เป็นผู้เข้าถึงพร้อมสมณะคุณทั้งปวงแล้ว^{๑๓}

ดังนั้น ชุตตควัตร ๑๓ นี้ บุคคลกระทำให้บริสุทธิ์แล้ว จะพาเข้าสู่นิพพาน หรือภิกษุผู้ตั้งอยู่ใน
ในชุตตควัตร ๑๓ นั้น ชุตตควัตรพาไปให้บรรลุคุณวิเศษต่าง ๆ มีอาสวกษณฺณเป็นที่สุด^{๑๔}

แนวทางการปฏิบัติชุตตควัตร และธรรมชาติของปาภายในสำนักเป็นปัจจัยสำคัญส่งเสริม
ให้การดำรงชีวิตของพระภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างอุกฤษณ์ เป็นไปด้วยความเรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติ
และประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คณะตามแบบของพระชุตตควัตรผู้ผู้มีชุตต
ปฏิบัติเป็นไปเพื่อขัดเกลาทำลายกิเลสที่ครูบาอาจารย์ได้พาดำเนินมา จีวรและบริวารอื่น ๆ ของภิกษุผู้
ปฏิบัติอย่างอุกฤษณ์จะมีอยู่อย่างจำกัดซึ่งจัดรวบรวมนไว้เป็นของสงฆ์หรือของส่วนกลางมีภิกษุผู้รักษา
เรือนคลังสงฆ์เป็นผู้แจกในกาลเวลาที่เหมาะสม การบริโภคอาหารมีเพียงมื้อเดียวตอนเช้า และฉันใน
บาตรเสนาสนะที่พักอาศัยเป็นกุฏิหลังเล็ก ๆ ตั้งอยู่ห่างกันในราวป่าท่ามกลางความร่มรื่นแห่งหมู่ไม้

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มิลินทปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๘.

เพื่อให้สามารถปฏิบัติภาวนาได้อย่างสงบ สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอันสงบและบริสุทธิ์ของป่า ช่วยให้จิตใจของผู้ประพฤติปฏิบัติได้สัมผัสกับความรู้สึกสงบเย็นสดชื่น เบิกบาน มีอิสระ เป็นความสุขที่ปราศจากความเร่าร้อนกระวนกระวาย เป็นปัจจัยให้เกิดกายวิเวก ความสงบกาย และอุปวิเวก ความสงบกิเลส อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการประพฤติพรหมจรรย์ในพุทธศาสนา ธุดงค์วัตรทั้งหลายล้วนเป็นเครื่องช่วยให้พระผู้ปฏิบัติช่วยทำลายกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นวิธีการที่ทำให้การปฏิบัติของพระเป็นไปอย่างเรียบง่าย พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติธุดงค์วัตรไว้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นแต่สำหรับพระภิกษุผู้ประสงค์จะปฏิบัติอย่างเข้มงวด การปฏิบัติธุดงค์วัตรจะเพิ่มความเคร่งครัดในการรักษาศีล บางทีเอาศีลเอาสมาธิมันยังไม่พอต่อการขจัดหรือฆ่ากิเลสไม่ได้ ขำไม่เป็น ต้องเอาธุดงค์วัตรเข้าช่วยเนื่องจากเป็นเครื่องขุดเกลากิเลส ช่วยตัดปليโพทหลายอย่าง ธุดงค์วัตรเหล่านี้ เป็นข้อวัตรที่ทำให้ได้ยากเพราะเป็นข้อวัตรของพระอริยะเจ้าเป็นข้อวัตรหรือข้อปฏิบัติของบุคคลเพื่อเป็นพระอริยะเจ้านั่นเอง การที่มีพระผู้ปฏิบัติอย่างอุกฤษณ์มีจำนวนน้อยนั้นเพราะเป็นการปฏิบัติที่ยากสุดโดยเฉพาะในข้ออยู่กลางแจ้งเป็นวัตรและอยู่ป่าช้าเป็นวัตร นอกจากนี้ข้อที่อาจจะทำได้ยากอีกข้อคือการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรเพราะความน่ารังเกียจของเนื้อผ้านั่นเอง ส่วนในข้อเนสขชิกก็เป็นข้อที่ปฏิบัติได้ยากเช่นเดียวกันเพราะต้องมีความเพียรเป็นอย่างมากในการปฏิบัติมีฉะนั้นจะส่งผลทำให้มีปัญหาต่อสุขภาพได้

๔.๔.๒ แนวทางปฏิบัติธุดงค์วัตรผู้ถืออย่างกลาง

จากตารางข้างบนจะเห็นว่า มีพระปฏิบัติตรงควัตรอย่างกลางคือ ๖- ๘ ข้อ มีอยู่ทั้งสิ้น ๔ รูปคือ ปฏิบัติ ๘ ข้อ ๒ รูป ปฏิบัติ ๗ ข้อ ๑ รูป ปฏิบัติ ๖ ข้อ ๑ รูป จากการสังเกตของผู้วิจัย พระทั้ง ๔ รูป เป็นพระวัดป่าสายธรรมยุติ จำนวน ๑ รูป เป็นพระมหานิกาย ๓ รูป บริเวณด้านในของวัดยังมีพื้นที่ป่าธรรมชาติเป็นส่วนมากในยามที่ไม่มีกิจนิมนต์พระสามารถปฏิบัติตรงควัตรได้ท่ามกลางความสัปปายะระดับหนึ่งในเขตบริเวณวัด นอกจากนี้พระท่านยังกล่าวถึงการบิณฑบาตรว่าจะต้องทำทุกวันเพราะการบิณฑบาตเตือนสติให้พระภิกษุสามเณรได้รำลึกถึงบทพิจารณาเตือนตนเองข้อที่ว่า “บรรพชิตพึงพิจารณาโดยแจ่มชัดอยู่เนืองนิจว่า การเลี้ยงชีวิตของเราเนื่องเฉพาะด้วยผู้อื่น” ทั้งนี้เพื่อช่วยป้องกันความประมาทในการฉันอาหารเพราะสำนึกว่าข้าวทุกเม็ดได้มาด้วยหยาดเหงื่อของชาวบ้าน อีกประการหนึ่งการไปบิณฑบาตก็เป็นโอกาสให้พระภิกษุสามเณรได้ฝึกทดสอบตนเองในการสังวรสำรวมอินทรีย์เมื่อสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมและผู้คนตลอดเส้นทาง การบิณฑบาตนอกจากนี้ยังเป็นการฝึกความอดทน เพราะต้องเดินไกล อย่างน้อย ๓-๔ กิโลเมตรทุกวัน ขากลับบาตรก็หนักด้วย ไม่ว่าดินฟ้าอากาศจะเป็นอย่างไรก็ต้องไปและการที่หลวงพ่อบุญตามพระวินัยบัญญัติในเรื่องการนุ่งห่มคือถ้าฝนไม่ตกหรือไม่มีที่ท่าว่าจะตก เมื่อออกบิณฑบาตต้องห่มผ้า ๒ ชั้นคือผ้าจีวรซ้อนด้วยสังฆาฏิกียังเป็นเหตุให้พระต้องอดทนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในฤดูร้อนกว่าจะกลับถึงวัดผ้าจะเปียกเหงื่อชุ่มโชกทีเดียวฉะนั้นท่านจึงเรียกการออกบิณฑบาตว่าเป็นสัมมาอาชีวะของสมณะมิใช่การขอหากเป็นการโปรดสัตว์ หลังจากกลับจากบิณฑบาตรแล้วบางวัดยังรับภัตเพื่อฉันเพลอยู่เพราะว่าวัดของท่านอยู่ในเขตชุมชนเมือง ยังต้องรักษาศรัทธาญาติโยม ซึ่งหลักธรรมที่พระผู้ปฏิบัติอย่างกลางนำมาใช้คือหลักสัปปุริสธรรม ๗ ธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการด้วยกัน คือ ๑. อัมมัญญา เป็นผู้รู้จักเหตุ, ๒. อัตถัญญา เป็นผู้รู้จักผล, ๓. อัตตัญญา เป็นผู้รู้จักตน, ๔. มัตตัญญา เป็นผู้รู้จักประมาณ, ๕. กาลัญญา เป็นผู้รู้จักกาล, ๖. ปุริสัญญา เป็นผู้รู้จักชุมชน, ๗. ปุคคลัญญา หรือ ปุคคลปโรปรัญญา เป็นผู้รู้จักบุคคล เนื่องด้วยว่าผู้ปฏิบัติตรงควัตรต้องรู้จักตนว่าเป็นผู้มีกิจธุระมากหรือไม่ มีกิจอะไรสมควรทำเนื่องจากอยู่ในเขตชุมชน ต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งให้กับสังคมในการช่วยสั่งสอน อบรม ตักเตือน มีกิจกรรมร่วมกับชุมชนตลอด ตัวพระผู้ปฏิบัติเองต้องใช้ขันติอย่างสูงในการวางตนทั้งในขณะปฏิบัติและในขณะทำกิจอยู่ในชุมชนเพื่อวัตรที่ออกมาจะได้งดงามสมเป็นศาสนทายาทที่ทุกคนต่างให้ความศรัทธาเลื่อมใส จากการปฏิบัติอย่างกลางนี้อานิสงส์ที่ได้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ดังนี้ ระดับเบื้องต้นซึ่งเป็นอานิสงส์ของการถือปฏิบัติของภิกษุที่ไม่ได้ปฏิบัติเคร่งครัดหรือไม่ได้ปฏิบัติเป็นประจำและมีการปฏิบัติที่ไม่ต่อเนื่องจะได้รับอานิสงส์ ๑๘ ประการ ดังนี้

- ๑) อาจารย์ของบุคคลเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์ดี
- ๒) ปฏิบัติของบุคคลเหล่านั้นเป็นของเต็มด้วยดี
- ๓) สิ่งที่เป็นไปทางกายและสิ่งที่เป็นไปทางวาจา เป็นของอันบุคคลเหล่านั้นรักษาคำแล้ว

แล้ว

- ๔) มโนสมาจารของบุคคลเหล่านั้นบริสุทธิ์ดี
- ๕) ความเพียรเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นประคองไว้ด้วยดี
- ๖) ภัยของบุคคลเหล่านั้นย่อมเข้าไปประจักษ์
- ๗) อุตตานุภวัตรของบุคคลเหล่านั้นไปปราศแล้ว
- ๘) ความอาฆาตเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นงดเว้นได้
- ๙) เมตตาเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นเข้าไปตั้งไว้แล้ว
- ๑๐) อาหารเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว
- ๑๑) บุคคลนั้นเป็นผู้อันสัตว์ทั้งปวงกระทำความเคารพ
- ๑๒) บุคคลนั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ
- ๑๓) บุคคลนั้นเป็นผู้ประกอบตามความเป็นผู้ต้น
- ๑๔) บุคคลนั้นเป็นผู้หาที่อยู่ไม่ได้
- ๑๕) บุคคลนั้นเป็นผู้มีอันอยู่ในที่สำราญเป็นปกติ
- ๑๖) บุคคลนั้นเป็นผู้เกลียดบาป
- ๑๗) บุคคลนั้นเป็นผู้มีความเจียบเป็นที่มายินดี
- ๑๘) บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิย^{๑๕}

๔.๔.๓ แนวทางปฏิบัติตรงควัตรผู้ถืออย่างเพลา

จากตารางข้างบนจะเห็นว่าผู้มีพระผู้ปฏิบัติตรงควัตรอย่างเพลาเพียง ๑ รูปซึ่งท่านก็ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในยุคสมัยนี้หาพระผู้ปฏิบัติตรงควัตรนั้นยากแล้ว ถ้าไม่ใช่เป็นพระวัดป่า

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

เนื่องจากตัวท่านเองเป็นเจ้าของคณะอำเภอกิจนิมนต์ของท่านจึงมีมากในแต่ละวัน แต่ท่านก็ยังถือนิสัย ๔ ซึ่งในนิสัย ๔ ก็มีหลักธุดงค์อยู่ด้วย ๑ ข้อ คือข้อบิณฑบาตเป็นวัตรเป็นกิจที่สมณะต้องประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว ส่วนอีก ๓ ข้อที่ท่านปฏิบัติไม่ได้ลำบากยากเย็นอะไรเพราะทำจนเป็นปรกตินิสัยตั้งแต่บวชด้วยความตั้งใจส่วนในข้ออื่น ๆ ท่านขัดศรัทธาญาติโยมไม่ได้เช่น การที่ไม่ปฏิบัตินั่งฉันท อาสนะเดียวเป็นวัตรหรือการฉันภัตตาหารครั้งเดียวเป็นวัตร และก็เพราะความต้องการใช้พลังในการทำงาน การก่อสร้างภายในวัด ต้องใช้พลังงานมากจึงต้องมีการฉันเพลเป็นครั้งที่สองเพราะถ้าไม่ได้ฉันเพลจะทำให้เหนื่อยล้า อ่อนเพลียหลังจากทำงานเสร็จ นอกจากนี้ญาติโยมก็มีส่วนด้วยเช่นกัน “โยมบางคนไม่มีเวลาหรือไม่สะดวกในการที่จะมาถวายภัตตาหารในช่วงเช้าจึงนิยมนมาถวายภัตตาหารช่วงเพลแทน” ถ้าหากพระสงฆ์ไม่ยอมฉันเพลก็จะทำให้ญาติโยมไม่พอใจ ทำลายความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ การไม่ปฏิบัติฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตรก็เนื่องมาจาก การที่ต้องนำเอาอาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอาหารคาวหรือของหวานใส่ลงในบาตรใบเดียวนั้น มันดูไม่เหมาะสมไม่สวยงามน่าเกลียด อีกอย่างคือทำให้ท้องไส้ปั่นป่วน ความเคยชินแต่รับประทานอาหารที่แยกใส่ถ้วย ใส่จานตามชนิดและประเภทของอาหาร ทำให้ดูแล้วรับประทานมากกว่าที่จะนำมาผสมกันในบาตร และนอกจากนี้ การฉันในบาตรจะไม่สะดวกสบายเพราะลักษณะของบาตรจะกลมและเล็กเวลาตักอาหารฉันจะลำบากโดยเฉพาะอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นและการฉันในบาตรจะต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ช้อนกระทบกับบาตรส่งเสียงดังให้เกิดความรำคาญแก่เพื่อภิกษุด้วยกัน การไม่ปฏิบัติห้ามภักตอันนำมาถวายเมื่อภายหลัง ในข้อนี้จะเป็นการไม่ปฏิบัติเนื่องจาก ต้องฉลองศรัทธาญาติโยม บางครั้งญาติโยมติดธุระไม่สามารถมาตรงตามเวลาที่พระฉันอาหารได้ จึงทำให้ต้องมาช้าหลังจากที่พระฉันไปแล้วเมื่อมาถึงก็อยากจะให้พระท่านฉันอาหารของตนที่นำมาถวาย ถ้าพระไม่ฉันก็จะเท่ากับเป็นการทำลายศรัทธาของญาติโยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ฉันอาจจะทำให้จิตใจของบุคคลนั้นเกิดเศร้าหมองน้อยใจ ไม่พอใจ ในการที่พระไม่ฉันอาหารของเขา แทนที่จะได้บุญกลับบ้านไปแต่กลับได้บาปกลับไป และการไม่รู้ธรรมเนียมข้อวัตรปฏิบัติของวัดนั้น ๆ ว่าท่านฉันเวลาเช้า ๘.๓๐ น. เวลาเดียว ถ้าท่านลงมือฉันแล้วจะไม่รับอาหารมาฉันอีก หลักธรรมที่ท่านได้นำมาใช้ในการปฏิบัติธุดงค์อย่างเพลานั้นคือหลักอปณกปฏิบัติ ๓ ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่าเหมาะสำหรับพระผู้บวชใหม่ ถ้าต้องการให้พระผู้บวชใหม่ได้รู้จักข้อวัตรปฏิบัติรวมถึงหลักธุดงค์ ได้มีโอกาสกระทำความเพียรในระยะเวลาอันนั้นก็เห็นควรแนะนำให้ใช้หลักอปณกปฏิบัติ ๓ เพื่อเสริมสร้างขันติและโสรจจะให้อุทิศค่าแก่การนุ่งห่มผ้า กาสาวพัสตร์ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ และหลักธรรม ๒ ข้อนี้ก็ยิ่งเหมาะสำหรับพระผู้มีภิกษุระมาก ก็สามารถปฏิบัติธุดงค์ในข้อที่กระทำได้ง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก ไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวัน

หลักอปณกปฏิบัติ ๓ คือ

๑. อินทริยสังวร คือ สรรวมอินทริย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒. โภชนะ มัตตัญญูตา คือ ความรู้จักประมาณในการบริโภค

๓. ซาคริยานุโยค คือ การประกอบความเพียรไม่เห็นแก่เหนื่อย

ส่วนอานิสงส์ที่ได้ในการปฏิบัติธุดงค์อย่างเหล่านี้ในคัมภีร์ได้มีกล่าวถึงไว้ดังนี้คือ

๑. จะทำให้เป็นผู้ที่มีผิวพรรณผ่องใส^{๑๖}

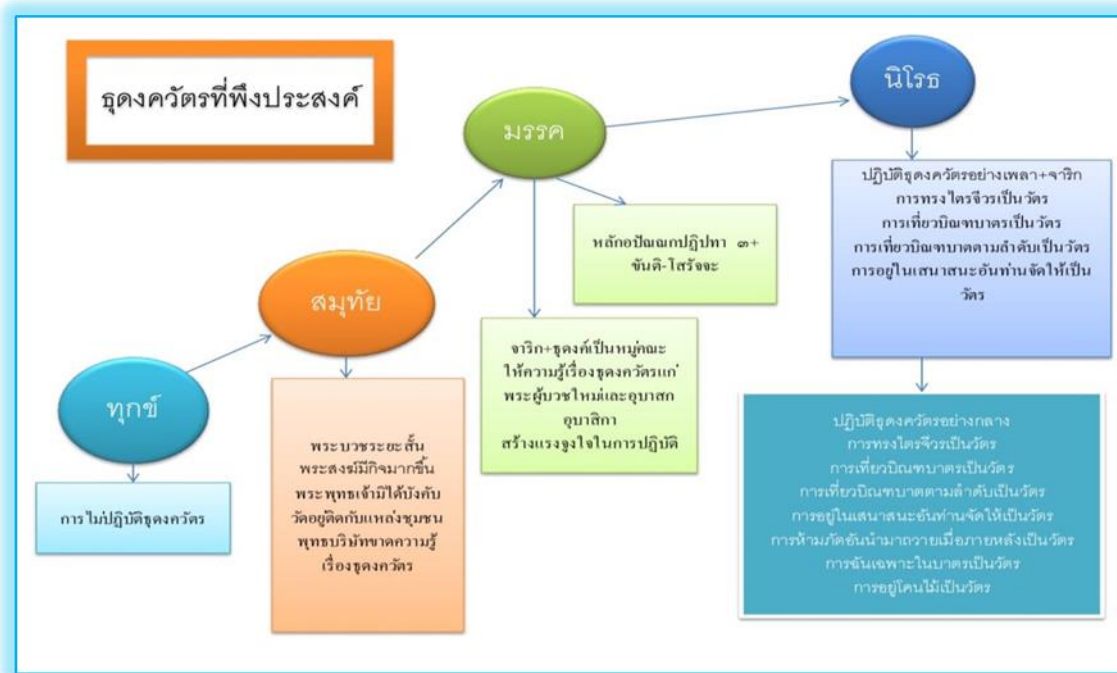
๒. เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์^{๑๗}

๓. เป็นผู้ที่มีฐานะน้อย ได้อยู่ในเสนาสนะอันเจียมสังัด^{๑๘}

๔. ช่วยชำระศีลให้ผ่องแผ้ว^{๑๙}

จะเห็นได้ว่าถึงมีการปฏิบัติธุดงค์แต่เพียงจำนวนน้อยข้อก็ตามแต่อานิสงส์ของการประพฤติปฏิบัติก็มีอยู่ ผู้วิจัยจึงพอมองเห็นรูปแบบที่พึงประสงค์สำหรับการปฏิบัติธุดงค์ในสังคมไทยโดยมุ่งใช้หลักธรรมเป็นตัวขับเคลื่อนดังนี้

๔.๕ รูปแบบธุดงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมปัจจุบัน

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^{๑๗} อ.ป.ญก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๑๘๗-๑๘๘.

^{๑๘} อ.ป.ญก. (ไทย) ๒๒/๙๘/๑๖๘.

^{๑๙} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาเพลส, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

จากโมเดลอริยสังฆาตต้นนี้ จะเห็นได้ว่าผู้วิจัยมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระที่ไม่ได้ปฏิบัติ ธุดงค์วัตรอันเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้คือ พระเพิ่งบวชเข้ามาใหม่และบวชแค่เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อบวชมาแล้วกิจในวัดปัจจุบันค่อนข้างมากคือมีการก่อสร้าง และวัดส่วนมากอยู่ในชุมชน ไม่ค่อย สบายเหมือนอย่างวัดป่า และมีอุบาสกอุบาสิกาเข้าไปทำบุญตลอด พระเลยไม่มีเวลาเป็นการ ส่วนตัว และที่สำคัญคือพระพุทธานุเจ้ามิได้ตั้งหลักธุดงค์วัตรไว้เป็นกฎข้อบังคับ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการ วิจัยและสังเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาดังนี้

อย่างในปัจจุบันมีการจัดเดินธุดงค์สำหรับพระผู้บวชใหม่นั้น ผู้วิจัยมองเห็นสมควรแล้ว เพียงแต่ก่อนที่จะมีการจาริกธุดงค์เกิดขึ้น พระผู้นำคณะควรให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจาริก และการปฏิบัติธุดงค์วัตรก่อน รวมถึงบอกถึงอานิสงส์ที่ได้จากการปฏิบัติธุดงค์วัตรให้พระผู้บวชใหม่ได้ ทราบ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติไม่ว่าทางหมู่คณะจะจัดจาริกธุดงค์วัตรที่วันก็ตาม

พระผู้นำควรสอนพระผู้บวชใหม่ให้รู้จักหลักอปณกปฏิบัติ ๓ และหลักขันติ - โสรัจจะ เพื่อที่พระผู้บวชใหม่ได้นำไปเป็นหลักยึดในขณะที่กำลังออกจาริก-ธุดงค์ เพื่อความงดงามในหมู่สงฆ์ผู้ บวชใหม่ เพื่อสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นแก่ผู้พบเห็น เพราะการจาริก-ธุดงค์ส่วนมากมักจะจัดให้ เดินบนถนน

คณะสงฆ์ควรจัดทำเอกสาร สื่อ สิ่งพิมพ์ หรือสื่อออนไลน์เพื่อประชาชนได้เข้าใจว่าหลัก ธุดงค์วัตรแท้จริงเป็นอย่างไร เพื่อเหล่าอุบาสก อุบาสิกาได้มีการวางตัวและปฏิบัติตนที่ตรงตามและ เหมาะสมต่อคณะสงฆ์กำลังถือปฏิบัติธุดงค์วัตร

ในส่วนของผลลัพธ์ที่ได้ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า พระผู้บวชใหม่จะสามารถปฏิบัติธุดงค์ วัตรอย่างเพล่าได้พร้อมกับออกจาริก เพื่อเป็นการขัดเกลากิเลสเฉพาะตนในเบื้องต้นเมื่อออกกันไป เป็นหมู่คณะ ซึ่งมีพระผู้นำคอยนำปฏิบัติ แนะนำสั่งสอน ส่วนหลังจากนั้นหากพระผู้บวชใหม่ไม่ ตัดสินใจลาสิกขา ต้องการที่จะอยู่ปฏิบัติต่อไปพระธรรมวินัยนี้ก็เป็นสิทธิ์และทางเลือกของพระภิกษุ แต่ละท่านที่จึงพึงกระทำได้ตามสมควรในการปฏิบัติขั้นที่สูงขึ้นต่อไป

๔.๖ สรุป

จากการสัมภาษณ์ พระทั้ง ๑๑ รูป ทำให้ผู้วิจัยมองเห็นปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติ ธุดงค์วัตร คือประการแรกคือภาวะขาดพระผู้นำปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เนื่องจากว่าในสายมหานิกาย ไม่มีการปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่ในยุคแรก ๆ แล้ว เนื่องจากว่าการปฏิบัติธุดงค์วัตรพระพุทธานุเจ้ามิได้ บังคับ แต่ขึ้นอยู่กับความสมัครใจ พระสงฆ์เองไม่ได้ชวนชวนศึกษาหลักธุดงค์วัตร ซึ่งมีพระจำนวน มากเป็นพระผู้บวชใหม่ และบวชไม่นานก็สึก พระผู้ไม่ได้ศึกษาธุดงค์วัตรมองว่าการปฏิบัติธุดงค์วัตร เป็นการทรมานตนเองมากเกินไป ถ้าพระไม่ได้บวชอยู่จำพรรษาก็จะไม่ได้อยู่ศึกษานักธรรม จะไม่มี ความรู้เรื่องธุดงค์วัตร อานิสงส์ของการปฏิบัติธุดงค์วัตรเลยพระมีความรู้สึกว่าการมาบวชเป็นพระถือ

ศีล ๒๒๗ ข้ออย่างเคร่งครัดก็เป็นการสำรวม เป็นการฝึกปฏิบัติหัดตนที่ยากอยู่แล้วจึงไม่ได้สนใจในการปฏิบัติตรงควัตร พระในปัจจุบันไม่มีความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติเพื่อการละกิเลส นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนมากเข้าใจว่าการจาริกเป็นการปฏิบัติตรงควัตรในแง่เดียว อุบาสก อุบาสิกาโดยมากไม่มีความรู้แท้จริงเกี่ยวกับหลักตรงควัตร

ปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย รวมถึงโทรศัพท์มือถือ อีเมล อินเทอร์เน็ต อาหารขบฉันที่ญาติโยมนำมาถวายมีมากมายไม่ลำบากอย่างสมัยก่อน ป่าไม้ ที่พระสามารถอยู่ปฏิบัติตรงควัตรมีน้อยลง ทางกรมป่าไม้ไม่อนุญาตให้เข้าไป ป่าช้าเปลี่ยนสภาพเป็นเมรุที่แตกต่างจากสมัยก่อน และอยู่ใกล้หมู่บ้านมากขึ้น ผ้าบังสุกุลจีวรถ้าพระยังนำมาทำความสะอาดนุ่งห่มอยู่ก็อาจเป็นที่รังเกียจของผู้พบเห็นเพราะดูไม่สะอาดไม่จำเริญตา การอยู่กลางแจ้งในปัจจุบันก็เป็นอันตรายต่อผิวหนังเป็นสาเหตุก่อให้เกิดโรคมะเร็งผิวหนังได้ ข้อการนั่งเป็นวัตรไม่เหมาะสมสำหรับพระผู้ที่ยังไม่มีอิทธิขันธ์แก่กล้า สมาธิยังไม่มั่นคงพอจะทำให้การฝึกปฏิบัติภาวนาพิจารณาให้เกิดปัญญาเป็นไปได้ยาก พุทธบริษัทขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งอย่างแท้จริงในหลักการปฏิบัติตรงควัตร พระผู้ปฏิบัติส่วนมาก ปฏิบัติเฉพาะตน ไม่เป็นสาธารณะ จึงไม่มีการเผยแผ่หลักการที่ถูกต้องให้สังคมได้รู้ พระเหล่านี้ชอบปลีกวิเวกปฏิบัติเพียงลำพัง พึงพอใจที่จะปลีกเร้นจากคน วุ่นวายในสังคม คณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำ ไม่ได้มีบทบาทจริงจังในการส่งเสริมเรื่องการปฏิบัติ ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทำให้การปฏิบัติตรงควัตรหลายข้อทำได้ยาก รวมถึงภารกิจศาสนกิจ กิจนิมนต์ของพระในยุคปัจจุบันด้วย ในส่วนข้อเดินตรงควัตรที่เป็นข่าวอย่างในปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยพอสรุปปัญหาได้ว่าเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องการปฏิบัติตรงควัตรที่แท้จริง แต่ถ้าหากได้ศึกษาอย่างแท้จริงแล้วจะพบว่า ผู้ที่ออกเดินตรงควัตร ซึ่งคำว่าจาริกคือการเดินนั้น พระท่านก็สามารถสมาทานตรงควัตรไปได้ด้วย จึงไม่ผิดหลักพระธรรมวินัยอะไรที่เป็นปัญหา คือความไม่เข้าใจระหว่างผู้พบเห็นและผู้จัด และความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้ที่ปฏิบัติอยู่กับที่ ผู้วิจัยมองว่าหากมีการนำเสนอหลักการตรงควัตรอย่างถูกต้องแท้จริงแล้ว เพื่อให้ประชาชนอุบาสกอุบาสิกาทั่วไปได้เข้าใจ ความเห็นต่างก็อาจจะลดน้อยลง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้จัดเดินตรงควัตรแบบหมู่คณะด้วย ถ้าหากเป็นไปเพื่อขัดเกลาลดละกิเลส ให้ผู้บวชใหม่ได้รู้จักข้อวัตรปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามของความเป็นสมณะ ทุกฝ่ายก็ควรให้การส่งเสริมสนับสนุน แต่หากเป็นการจัดเพื่อมุ่งหวังลาภสักการะแลชื่อเสียง การจัดเดินตรงควัตรครั้งนั้นก็จัดเป็นการส่งเสริมกิเลสนั่นเอง

จากการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการปฏิบัติตรงควัตร ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการปฏิบัติตรงควัตรถึงแม้เป็นเรื่องปฏิบัติเฉพาะตนที่พระพุทธเจ้ามิได้บังคับ แต่ถ้าได้มีการฝึกปฏิบัติแล้วนั้น ย่อมเป็นการดีสำหรับผู้ปฏิบัติในการฝึกขัดเกลากิเลสด้วยหลักตรงควัตรทั้งสิ้น แม้ไม่ได้ปฏิบัติครบทั้ง ๑๓ ข้อก็ตาม เพราะเป็นไปไม่ได้ว่าจะปฏิบัติใน ๑ วันได้ครบทั้ง ๑๓ ข้อ แต่ขึ้นอยู่กับว่าในช่วงเวลานั้น ท่านกำลังอยู่ที่ใด เวลาใด กำลังทำกิจอันใด ซึ่งจากการสัมภาษณ์เช่นกัน พระสงฆ์ทั้ง ๑๑

รูป ได้ให้ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติตรงควัตรที่สามารถปฏิบัติได้ในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ยังสามารถปฏิบัติอยู่ได้ด้วยเหตุปัจจัยอะไร

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการวิจัยหลักการถือธุดงค์วัตร

จากผลการวิจัยหลักการถือธุดงค์วัตรแต่ละข้อนั้นมีข้อดีแตกต่างกันไป แต่โดยรวมแล้วจะทำให้ผู้ปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นผู้มีความสันโดษในปัจจุบัน ๔ ไม่มากนัก ในเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและอาหาร เป็นผู้เลี้ยงง่าย ไม่ติดในรสอาหาร ทำให้เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวังในข้อธุดงค์ที่ตนสมารถอยู่ ทำให้เป็นผู้มีกายและใจที่เข้มแข็งสามารถอดทนต่อสิ่งที่มากระทบกายและใจได้ เป็นผู้ไม่มีความกังวลในการใช้ชีวิตเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ที่อยู่อาศัย และที่สุดแต่ละข้อล้วนเป็นไปเพื่อคุณแห่งความเป็นสมณะผู้ปฏิบัติดีในพระพุทธศาสนาเพื่อความก้าวหน้าในการประพฤติธรรม จนบรรลุธรรม ธุดงค์วัตรได้แพร่ไปยังสำนักต่าง ๆ และมีพระสงฆ์ถือปฏิบัติตามกันมาเป็นกระบวนการจนถึงยุคปัจจุบันได้ถือปฏิบัติธุดงค์วัตรมาเป็นประจำไม่ลดละ การปฏิบัติธุดงค์จึงเป็นการทวนกระแสเข้าสู่วิถีเดิมของการปฏิบัติ เนื่องจากพระมหาสาวกในพุทธกาลไม่ว่าพระมหากัสสปเถระ พระอุปลเสนเถระ และท่านอื่น ๆ อีกหลายรูปที่ได้ดำเนินตามแนวทางพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่างบรรลุผลในการปฏิบัติ ดังนั้นการปฏิบัติธุดงค์วัตรคือวัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร นอกจากเป็นเครื่องมือปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่ธรรมของท่านแล้ว ยังพบว่า การอยู่ป่าถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมชาติที่แท้จริงเป็นการปรับชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นการใช้ธรรมชาติเป็นเกราะป้องกันอันตรายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกทีหนึ่ง และปรัชญาชีวิตสอนให้รู้จักลดความต้องการในการบริโภค หยุดการแสวงหาปัจจัยภายนอกที่ไม่จำเป็น เป็นแรงผลักดันให้เกิดความสันโดษเพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกนน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน

๕.๑.๒ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติธุดงค์วัตร

จากผลการวิจัยพบปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการปฏิบัติธุดงค์วัตรได้ดังนี้

๑. ปังสุกุลิ๊งครุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร)

ในข้อการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร พระท่านได้ให้ความเห็นว่าปัจจุบันมีญาติโยมถวายไตรจีวรเป็นอันมาก ไม่ได้ลำบากเหมือนในยุคเก่าในเรื่องผ้าไตรจีวร ผ้าบังสุกุลต้องไปเก็บมาจากผ้าที่เขาทิ้งเสียแล้ว และต้องมาซักคราบเลือด คราบน้ำเหลือง ลวกน้ำ ตากแดด นั่งเย็บและย้อมสีให้เสียเวลา และต้องเอามาเย็บย้อมใหม่ เป็นการลำบาก เมื่อมีโยมถวายให้ใช้สอยได้ตามสะดวกก็รับศรัทธาญาติโยมสะดวกกว่า

๒. เติจิวริกังครุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร พระที่ท่านไม่ได้ถือปฏิบัติข้อนี้ท่านได้ให้เหตุผลว่า ท่านเป็นผู้มีกิจมากในแต่ละวัน ต้องไปปฏิบัติศาสนกิจหลายที่ ในหลายครั้งที่ผ่านมามีต้องเตรียมไตรจีวรสำรองติดตัวไป เนื่องจากผ้ามีกลิ่นเมื่อต้องออกงานกลางแจ้ง และต้องไปเข้าพบพระผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ต่อไป ซึ่งในเหตุผลข้อนี้ผู้วิจยมองว่าคงเป็นเพียงเหตุผลเดียวสำหรับพระผู้มีกิจธุระมากเท่านั้น และในปัจจุบันมีการนิยมนิยมนถวายผ้าไตรจีวรให้กับพระสงฆ์อยู่เสมอ การที่จะใช้ผ้าจีวรเพียงแค่สามผืนนั้นจึงเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีใครจะปฏิบัติ เพราะการใช้ผ้าแค่สามผืนนั้นไม่สะดวกและลำบากเปล่า ๆ เนื่องจากการต้องทำงานภายในวัด การเรียนหนังสือ ต้องมีผ้าจีวรไว้เปลี่ยนสลับเมื่อทำการซัก การใช้แค่จีวรสามผืนถ้าไม่ซักวันต่อวันก็จะทำให้ผ้านั้น “สกปรก ส่งกลิ่นเหม็นและเป็นที่น่ารังเกียจ” ทำให้คนรอบข้างไม่อยากจะเข้าใกล้รวมถึงญาติโยมด้วยซึ่งเป็นการทำลายความศรัทธาเลื่อมใส โดยเฉพาะจีวรอย่างน้อยก็ต้องมี ๒ ผืนไว้สลับเปลี่ยนเมื่อผืนหนึ่งถูกซักหรือเกิดกลิ่นและสบงก็เช่นกันต้องมีไม่ต่ำกว่า ๒ ผืนเอาไว้เปลี่ยนเมื่อวันไหนมีการทำงานหนักหรือเอาไว้ซ้อนกันเป็น ๒ ชั้นให้หนาขึ้น เพราะปัจจุบันสบงมีการผลิตออกจำหน่ายมีความบางมาก เมื่อแสงแดดส่องผ่านสบงก็เห็นหมด ดูไม่งาม จึงไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะใช้สบงแค่ผืนเดียว

๓. ปิณฑปาติกัณครุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรนั้น พระส่วนมากถือปฏิบัติเป็นกิจวัตรเป็นกิจที่ท่านถือปฏิบัติอยู่แล้วไม่ได้มีอุปสรรคใด ๆ แต่บางรูปก็ให้เหตุผลว่าในบางวันที่อาพาธ ก็ไม่สามารถออกบิณฑบาตได้ และบางรูปก็บอกว่าบางวันที่ติดกิจนิมนต์ไปงานตั้งแต่เช้าก็ไม่สามารถออกบิณฑบาตได้ แต่พระซึ่งเป็นพระวัดป่าท่านบอกว่าท่านไม่เคยขาดบิณฑบาตเลยนอกจากวันที่ท่านมีอาการอาพาธหนักจริง ๆ ดังนั้นผู้วิจยจึงมองอุปสรรคที่เกิดขึ้นแก่ข้อบิณฑบาตไว้ ๒ ข้อคือ วันที่พระอาพาธกับวันที่ติดกิจนิมนต์ในตอนเช้า การไม่บิณฑบาตเป็นวัตรโดยเฉพาะในชุมชนเมืองหรือบริเวณที่มีวัดอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันเป็นจำนวนมาก จะมีปัญหาเกี่ยวกับการบิณฑบาตบางวันได้อาหารน้อยไม่พอจนถึงกลับต้องซื้ออาหารมาฉันเอง จึงเป็นสาเหตุของการไม่บิณฑบาตเป็นประจำ

๔. สปัตถาจาริกังครุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับเป็นวัตรนั้น ไม่มีอุปสรรคใด ๆ พระทุกรูปสามารถปฏิบัติได้หมด

๕. ขลุ่ปัจฉาภัตติภักคฤตงค (สมาทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการห้ามภัตอันนำมาถวายเมื่อภายหลังเป็นวัตร บางครั้งภัตติโยมติดธุระไม่สามารถมาตรงตามเวลาที่พระฉันอาหารได้ จึงทำให้ต้องมาช้าหลังจากที่พระฉันไปแล้ว เมื่อมาถึงก็อยากจะให้พระท่านฉันอาหารของตนที่นำมาถวาย ถ้าพระไม่ฉันก็จะเท่ากับเป็นการทำลายศรัทธาของภัตติโยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ฉันอาจจะทำให้จิตใจของบุคคลนั้นเกิดเศร้าหมอง น้อยใจ ไม่พอใจ “การไม่รู้ธรรมเนียมข้อวัตรปฏิบัติของวัดนั้น ๆ ” ว่าท่านฉันเวลาเช้า ๐๘.๓๐ น. เวลาเดียว ดังนั้นในข้อนี้ผู้วิจัยมองว่าการพิจารณาที่จะปฏิบัติตรงควัตรข้อนี้ควรขึ้นอยู่กับสุขภาพแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ

๖. อารัญญภักคฤตงค (สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร พระผู้ปฏิบัติข้ออารัญญภักคฤตงค ส่วนมากคือท่านอยู่วัดป่า บริเวณโดยรอบภูกฏีกเป็นป่าอยู่แล้ว จึงสะดวกและสบายที่จะปฏิบัติตามหลักธุดงค์วัตรข้อนี้ ส่วนมากแล้วท่านบอกว่าไม่ค่อยได้ออกไปจาริกปฏิบัติธุดงค์วัตรที่ป่าอื่น อาศัยทำคามเพียรภายในป่าบริเวณวัดก็พอแล้วเพราะเป็นที่ที่ครูบาอาจารย์เห็นว่าเหมาะสม แต่ถ้าพระลูกวัดท่านไหนมีจริตในทางที่ต้องฝึกให้หนักมากยิ่งขึ้น ครูบาอาจารย์ก็จะส่งไปในที่ที่เหมาะสมเช่นตามถ้ำเพิงลำพัง เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ความกลัว กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ความมืด เสียง เจา และกลัวในสิ่งที่มองเห็น เช่น งู เสือ ตะขาบ ซึ่งความกลัวที่กล่าวมานี้เกิดจากการคิดปรุงแต่งไปเองของจิตที่มาจาก การเคยได้ยิน ได้ฟัง ได้ดู จากสื่อหรือคำพูดของบุคคลอื่นแล้วนำมาจินตนาการไปเองเมื่ออยู่ในสถานะที่เอื้ออำนวยท่ามกลางธรรมชาติ การอยู่ในสถานที่ดังกล่าวตอนกลางวันจะดูเงียบสงบ กลางคืนก็จะเงียบวังเวง ทำให้เกิดความรู้สึกกลัวจึงทำให้ไม่อยากจะปฏิบัติการอยู่ป่า นอกจากนี้การอยู่ในสถานที่ดังกล่าวมีความลำบากเป็นอย่างมาก “ความเจริญเข้าไปไม่ถึง” ต้องนอนกลางป่า เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่มี หาความสบายแทบไม่ได้ ต้องทนกับสภาพอากาศร้อนและอากาศหนาวทำให้มี “ความทุกข์ทั้งกายและใจ” เป็นการกระทำที่ลำบากเปล่า ๆ จึงเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ไม่อยากจะปฏิบัติ

๗. ยถาสันถติภักคฤตงค (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ในเสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตรนั้นข้อนี้ปฏิบัติกันอยู่แล้วทุกรูป ไม่ได้มีอุปสรรคใด ๆ ซึ่งหลักธุดงค์วัตรข้อนี้เป็นการปฏิบัติเพื่อให้พึงพอใจในที่ที่ถูกจัดไว้ให้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงตามอำเภอใจ เนื่องจาก “การยึดติดในเสนาสนะที่สะดวกสบาย” ซึ่งจะมีทั้ง “ห้องน้ำในตัว มีแอร์ มีพัดลม เป็นต้น” เมื่อมาอยู่ในเสนาสนะใหม่ก็จะเกิดความต้องการอยู่ในเสนาสนะที่ตนเคยอยู่แบบสะดวกสบายมาก่อนหรือเสนาสนะใหม่ที่ท่านเตรียมให้ไม่มีการดูแลรักษาความสะอาด

ปล่อยให้สกปรก รก รุงรัง ไม่น่าอยู่ เช่น ประตูพัง หน้าต่างเคยถูกรัง และถ้าท่านผู้ที่เป็นคนแจก เสนาสนะมีอคติ จัดเสนาสนะให้ไปอยู่ในที่ไกลจากเพื่อน กุฎิพัง แม้แต่คนที่อยู่ประจำในวัดนั้นยังไม่มีใครอยากที่จะมาอยู่ เสนาสนะที่ใกล้กันและดีกว่าว่างอยู่ก็ไม่ให้ไปพักอาศัย การที่จะปฏิบัติอยู่ใน เสนาสนะอันท่านจัดให้อย่างไรเป็นวัตรจึงทำได้ยาก

๘. เนสัชชีกังครุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการนั่งเป็นวัตรนั้น พระท่านให้เหตุผลว่าที่ไม่ได้ปฏิบัติก็เนื่องจากว่า ต้องการดูอิริยาบถ ๔ และไม่ต้องการทรมานร่างกายมากเกินไปเพราะอาจจะทำให้สมองเบลอถ้าจิตยังไม่ตั้งมั่นพอ สุขภาพร่างกายไม่แข็งแรง มีโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะการยึดติดกับการนอน พระส่วนใหญ่ชอบฉันแล้วนอนจึงเป็นสาเหตุให้เป็นโรคอ้วน จะเห็นว่าพระในปัจจุบันมีแต่รูปร่างอ้วน ๆ เพราะ อาหารอุดมสมบูรณ์ การที่จะให้อยู่ในกิริยายืน เดิน นั่ง ยกเว้นการนอนจึงทำได้ยาก รวมไปถึง การ ไม่มีความอดทน ไม่มีความเพียรและไม่มีสัจจะที่จะปฏิบัติขาดการเอาใจใส่และการเห็นแก่นนอน การ เห็นแก่ปากท้อง การเห็นแก่ลาภสักการะ จึงทำให้ไม่ยากที่จะประกอบความเพียร เพราะการมีความคิดว่าการนอนเป็นการพักผ่อนร่างกายหลังจากทำกิจกรรมซึ่งเหนื่อยมาแล้วทั้งวันจากการเรียน การสอน การทำงาน เมื่อถึงเวลากลางคือจึงต้องการพักผ่อนให้เพียงพอ เพื่อจะได้มีแรงในการทำงาน ในวันต่อไป และ การขาดผู้สอน ผู้นำในการปฏิบัติ จึงเป็นสาเหตุให้ไม่ปฏิบัติการนั่งเป็นวัตร

๙. เอกาสนิกังครุดงค์ (สมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตร เนื่องจากต้องรับฉลองศรัทธาญาติ โยม และเนื่องด้วยท่านต้องการถือธุดงค์แค่ ๔ ข้อเท่านั้นซึ่งไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวันของท่านเอง เพราะท่านเป็นพระสายมหานิกาย ซึ่งไม่ได้มีการปฏิบัติสมาทานการนั่งฉัน ณ อาสนะเดียวเป็นวัตรมาตั้งแต่ต้น จึงแตกต่างกับพระสายธรรมยุติที่มีครูบาอาจารย์ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ความต้องการใช้พลังในการทำงาน การเรียน การก่อสร้างภายในวัด ต้องใช้ พลังงานมากจึงต้องมีการฉ้นเพลเป็นครั้งที่สองเพราะถ้าไม่ได้ฉ้นเพลจะทำให้เหนื่อยล่า อ่อนเพลีย หลังจากทำงานเสร็จ นอกจากนี้ญาติโยมก็มีส่วนร่วมด้วยเช่นกัน “โยมบางคนไม่มีเวลาหรือไม่สะดวกใน การที่จะมาถวายภัตตาหารในช่วงเช้าจึงนิยมาถวายภัตตาหารช่วงเพลแทน” ถ้าหากพระสงฆ์ไม่ยอม ฉ้นเพลก็จะทำให้ญาติโยมไม่พอใจ ทำลายความศรัทธาที่มีต่อพระสงฆ์ในวัดนั้น ๆ

๑๐. ปิตตปิณฑิกังครุดงค์ (สมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร มีเพียงพระรูปเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ปฏิบัติ เนื่องด้วยท่านต้องการถือธุดงค์แค่ ๔ ข้อเท่านั้นซึ่งไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวันของท่านเอง ที่วัดของท่านมักมีญาติโยมมาจัดงาน นิมนต์ฉันเสมอ อาจจะด้วยท่านเป็นพระที่ต้องอยู่ ร่วมกับคนหมู่มากในสังคม เป็นผู้มึนใจนิมนต์มาก อีกอย่างท่านเป็นพระสายมหานิกายจึงไม่ได้ปฏิบัติ ข้อวัตรข้อนี้อย่างพระธรรมยุติ ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็คือ พระภิกษุไม่เห็นคุณค่าของการฉันในบาตร

เพราะการที่ต้องนำเอาอาหารทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอาหารคาวหรือของหวานใส่ลงในบาตรใบเดียวนั้น มันดูไม่เหมาะสมไม่สวยงามน่าเกลียด และ ติดในรสชาติของอาหาร ผสมกันไม่อร่อย จึงเป็นที่ไม่น่ารับประทาน ความเคยชินแต่รับประทานอาหารที่แยกใส่ถ้วย ใส่จานตามชนิดและประเภทของอาหาร ทำให้ดูแล้วน่ารับประทานมากกว่าที่จะนำมาผสมกันในบาตร และนอกจากนี้ การฉันในบาตรจะไม่สะดวกสบาย เพราะลักษณะของบาตรจะกลมและลึกลงก้นจะลำบากโดยเฉพาะอาหารที่มีลักษณะเป็นเส้นและการฉันในบาตรจะต้องคอยระมัดระวังไม่ให้ช้อนกระทบกับบาตรส่งเสียงดังให้เกิดความ ลำคาญแก่เพื่อนภิกษุด้วยกัน

๑๑. รุกขมุขิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร พระที่ไม่ได้ปฏิบัติท่านมองว่าบริเวณโดยรอบกุฏิที่ท่านอยู่ก็มีเป็นป่ามีต้นไม้ร่มครึ้มอยู่แล้ว ถ้าไปนั่งโคนต้นไม้ก็อาจถูกสัตว์แมลงมีพิษกัด อาจเป็นผลมาจากความกลัว กลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น เช่น ความมืด เสียง เงาน และกลัวในสิ่งที่มองเห็น เช่น งู เสือ ตะขาบ ซึ่งความกลัวที่กล่าวมานี้เกิดจากการคิดปรุงแต่งไปเองของจิตที่มาจากการเคยได้ยิน ได้ฟัง ได้ดู จากสื่อหรือคำพูดของบุคคลอื่นแล้วนำมาจินตนาการไปเองเมื่ออยู่ในสภาวะที่เอืออ้านวยท่ามกลางธรรมชาติ แต่พระอาจารย์บางรูปให้เหตุผลว่าท่านไม่มีเวลาได้ไปปฏิบัติเพราะท่านมีศาสนกิจมาก

๑๒. อัปโณกาสังครุดงค์ (สมาทานการอยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร)

ข้อสมาทานอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรมีพระปฏิบัติได้เพียงรูปเดียว แค่เพียง ๑ ใน ๑๑ รูป การไม่ปฏิบัติอยู่กลางแจ้งเป็นวัตรเนื่องมาจากการที่จะอยู่กลางแจ้งนั้นเป็นการอยู่ที่ปราศจากที่มุงที่บัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปัจจุบันสภาพอากาศเปลี่ยนไปเดี๋ยวร้อนเดี๋ยวหนาวสลับกันไป ถ้าร่างกายไม่แข็งแรงพออาจจะทำให้ป่วยได้และการอยู่กลางแจ้งยิ่งตอนกลางวันแดดจะร้อนมาก เมื่อแดดร้อนถ้ายังอยู่กลางแจ้งแดดอาจจะทำให้มีโอกาสสูงที่จะเป็นโรคมะเร็งผิวหนังได้อีกด้วยหรืออาจจะเป็นลมแดดได้เช่นกัน ส่วนในตอนกลางคืนต้องอยู่กลางแจ้งมีดวงดาวเป็นหลังคา อากาศจะมีสภาพเย็นไปจนถึงหนาว และยังมีละอองหมอกตก ทำให้ไม่สบายได้ ซึ่งทั้งหมดเป็นข้ออ้างของการขาดความอดทนและไม่ได้ต้องการแสวงหาเพื่อความหลุดพ้น ทั้งหมดนี้เป็นสาเหตุที่ทำให้ไม่ปฏิบัติอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร

๑๓. โสสานิกังครุดงค์ (สมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร)

ข้อสมาทานการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรมีพระปฏิบัติเพียง ๒ รูปจาก ๑๑ รูป ในข้อนี้ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าที่พระอีก ๙ รูปไม่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องมาจากปัจจุบันป่าช้าอยู่ห่างไกลจากวัด แม้แต่วัดป่า ป่าช้าก็อยู่ใกล้หมู่บ้านมากกว่า และไม่ได้มีการจัดการกับศพอย่างเช่นสมัยก่อน ปัจจุบันมีเมรุเผาศพที่ทันสมัยขึ้นมาก ไม่ได้เอาศพไปทิ้งไว้ในป่าช้าอีก ไม่มีการเผากลางแจ้งอีก และที่สำคัญการเข้าไปนั่งในป่าช้าก็ให้เกิดความกลัว ถ้าจิตยังไม่เข้มแข็งพอ ทำให้จิตคิดปรุงแต่งกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็น

กลางวันจะเจียบสงบแต่กลางคืนจะเจียบวังเวง ความสะดวกสบายต่าง ๆ ไม่มี จึงทำให้ในปัจจุบันแทบไม่มีใครปฏิบัติธุดงค์วัตรข้อนี้

๕.๑.๓ สรุปปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัยมองเห็นปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติธุดงค์วัตรดังนี้

๑. ภาวะขาดพระผู้นำปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ไม่มีการปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่ในยุคแรก ๆ แล้ว เนื่องจากว่าการปฏิบัติธุดงค์วัตรพระพุทธเจ้ามิได้บังคับ แต่ขึ้นอยู่กับความสมัครใจ
๒. พระสงฆ์เองไม่ได้ชวนชวนศึกษาหลักธุดงค์วัตร ซึ่งมีพระจำนวนมากเป็นพระผู้บวชใหม่ และบวชไม่นานก็สึก
๓. พระผู้ไม่ได้ศึกษาธุดงค์วัตรมองว่าการปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็นการทรมานตนเองมากเกินไป
๔. ถ้าพระไม่ได้บวชอยู่จำพรรษาก็จะไม่ได้อยู่ศึกษานักธรรม จะไม่มีความรู้เรื่องธุดงค์วัตร อานิสงส์ของการปฏิบัติธุดงค์วัตรเลย
๕. พระมีความรู้สึกว่า การมาบวชเป็นพระถือศีล ๒๒๗ ข้ออย่างเคร่งครัดก็เป็นการลำบาก เป็นการฝึกปฏิบัติหัดตนที่ยากอยู่แล้วจึงไม่ได้สนใจในการปฏิบัติธุดงค์วัตร
๖. ชาวบ้านส่วนมากเข้าใจว่าการจาริกเป็นการปฏิบัติธุดงค์วัตรในแง่เดียว
๗. อุบาสก อุบาสิกาโดยมากไม่มีความรู้แท้จริงเกี่ยวกับหลักธุดงค์วัตร
๘. ปัจจุบันมีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมาย รวมถึงโทรทัศน์ วิทยุ โทรสาร เสนาสนะ
๙. อาหารขบฉันที่ญาติโยมนำมาถวายมีมากมายไม่ลำบากอย่างสมัยก่อน
๑๐. ป่าไม้ ที่พระสามารถอยู่ปฏิบัติธุดงค์วัตรมีน้อยลง ทางกรมป่าไม้ไม่อนุญาตให้เข้าไป
๑๑. ป่าช้าเปลี่ยนสภาพเป็นเมรุที่แตกต่างจากสมัยก่อน และอยู่ใกล้หมู่บ้านมากขึ้น
๑๒. ผ้าบังสุกุลจีวรถ้าพระยังนำมาทำความสะอาดนุ่งห่มอยู่ก็อาจเป็นที่รังเกียจของผู้พบเห็นเพราะดูไม่สะอาดไม่จำเริญตา
๑๓. การอยู่กลางแจ้งในปัจจุบันก็เป็นอันตรายต่อผิวหนังเป็นสาเหตุก่อให้เกิดโรคมะเร็ง ผิวหนังได้
๑๔. ข้อการนั่งเป็นวัตรไม่เหมาะสำหรับพระผู้ที่ยังไม่มีอินทรีย์แก่กล้า สมาธิยังไม่มั่นคงพอ จะทำให้การฝึกปฏิบัติภาวนาพิจารณาให้เกิดปัญญาเป็นไปได้ยาก
๑๕. พุทธบริษัทขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งอย่างแท้จริงในหลักการปฏิบัติธุดงค์วัตร

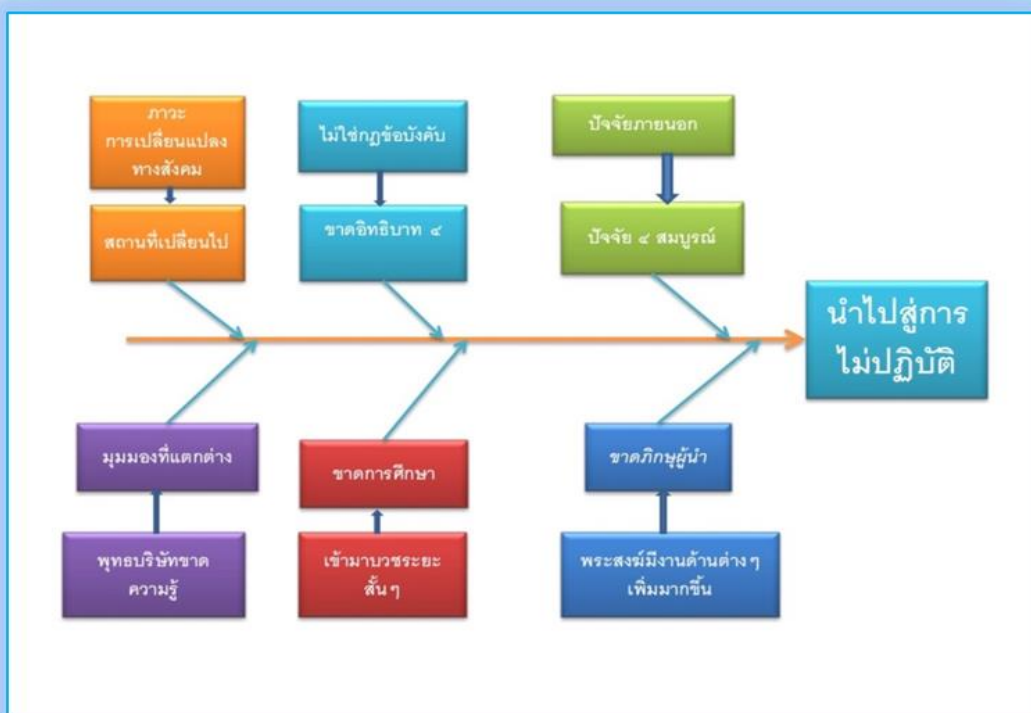
๑๖. พระผู้ปฏิบัติส่วนมาก ปฏิบัติเฉพาะตน ไม่เป็นสาธารณะ จึงไม่มีการเผยแพร่หลักการที่ถูกต้องให้สังคมได้รู้ พระเหล่านี้ชอบปลีกวิเวกปฏิบัติเพียงลำพัง ฟังพอใจที่จะ หลีกเร้นจากความ รุนวายเป็นสังคม

๑๗. คณะสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ปกครองหรือผู้นำ ไม่ได้มีบทบาทจริงจังในการส่งเสริมเรื่องการปฏิบัติธรรม

๑๘. ยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ทำให้การปฏิบัติธรรมหลายข้อทำได้ยาก รวมถึงภารกิจศาสนกิจนิมนต์ของพระในยุคปัจจุบันด้วย

๑๙. ในส่วนข้อเดินธุดงค์ที่เป็นข่าวอย่างในปัจจุบันนี้ ผู้วิจัยพอสรุปปัญหาได้ว่าเกิดจากความไม่รู้ไม่เข้าใจในเรื่องการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง แต่ถ้าหากได้ศึกษาอย่างแท้จริงแล้วจะพบว่า ผู้ที่ออกเดินธุดงค์ ซึ่งคำว่าจาริกคือการเดินนั้น พระท่านก็สามารถสมารถธุดงค์ไปได้ด้วย จึงไม่ผิดหลักพระธรรมวินัยอะไร ที่เป็นปัญหาคือความไม่เข้าใจระหว่างผู้พบเห็นและผู้จัด และความเข้าใจคลาดเคลื่อนของผู้ที่ปฏิบัติอยู่กับที่ ผู้วิจัยมองว่าหากมีการนำเสนอหลักการธุดงค์อย่างถูกต้องแท้จริง เพื่อให้ประชาชน อุบาสกอุบาสิกาทั่วไปได้เข้าใจแล้ว ความเห็นต่างก็อาจลดน้อยลง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับเจตนาของผู้จัดเดินธุดงค์แบบหมู่คณะด้วย ถ้าหากเป็นไปเพื่อขัดเกลา ลด ละ กิเลส ให้ผู้บวชใหม่ได้รู้จักข้อวัตรปฏิบัติที่ถูกต้องดีงามของความเป็นสมณะ ทุกฝ่ายก็ควรให้การส่งเสริมสนับสนุน แต่หากเป็นการจัดเพื่อมุ่งหวังลาภสักการะและชื่อเสียง การจัดเดินธุดงค์ครั้งนั้นก็จัดเป็นการส่งเสริมกิเลสนั่นเอง

สามารถวิเคราะห์ได้โดยใช้เทคนิควิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุแบบแผนภูมิแก๊งปลา ดังนี้

๕.๑.๔ การปฏิบัติธุดงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

จากผลการวิจัยการปฏิบัติธุดงค์ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบันผู้วิจัยแบ่งการปฏิบัติธุดงค์วัตรเป็น ๓ ประเภท ซึ่งตรงกับที่ในคัมภีร์มีกล่าวไว้ในเบื้องต้น คือการปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างอุกฤษณ์ การปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างกลาง และการปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างเพลา ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกแยกให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติโดยอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องสนับสนุนในการปฏิบัติ จากผลการวิจัยผู้วิจัยได้วิเคราะห์ประเภทแนวทางการปฏิบัติออกมาได้ ๓ ระดับดังนี้

ระดับที่ ๑. แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ตัวอย่างอุกฤษฏ์

แนวทางการปฏิบัติธุดงค์ และธรรมชาติของป่าภายในสำนักเป็นปัจจัยสำคัญส่งเสริมให้การดำรงชีวิตของพระภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ เป็นไปด้วยความเรียบง่ายสอดคล้องกับธรรมชาติ และประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่คณะตามแบบของพระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติเป็นไปเพื่อขัดเกลาทำลายกิเลสที่ครุบาอาจารย์ได้พาดำเนินมา จีวรและบริวารอื่น ๆ ของภิกษุผู้ปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์จะมีอยู่อย่างจำกัดซึ่งจัดรวบรวมนไว้เป็นของสงฆ์หรือของส่วนกลางมีภิกษุผู้รักษาเรือนคลังสงฆ์เป็นผู้แจกในกาลเวลาที่เหมาะสม การบริโภคอาหารมีเพียงมือเดียวตอนเช้า และฉันในบาตรเสนาสนะที่พักอาศัยเป็นกุฏิหลังเล็ก ๆ ตั้งอยู่ห่างกันในราวป่าท่ามกลางความร่มรื่นแห่งหมู่ไม้ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภาวนาได้อย่างสงบ สภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติอันสงบและบริสุทธิ์ของป่าช่วยให้จิตใจของผู้ประพฤติปฏิบัติได้สัมผัสกับความรู้สึกลงสงบเย็นสดชื่น เบิกบาน มีอิสระ เป็นความสุขที่ปราศจากความเร่งร้อนกระวนกระวาย เป็นปัจจัยให้เกิดกายวิเวก ความสงบกาย และอุปวิเวก ความสงบกิเลส อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการประพฤติพรหมจรรย์ในพุทธศาสนา ธุดงค์ทั้งหลายล้วนเป็นเครื่องช่วยให้พระผู้ปฏิบัติช่วยทำลายกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นวิธีการที่ทำให้การปฏิบัติของพระเป็นไปอย่างเรียบง่าย พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติธุดงค์ไว้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นแต่

```

graph TD
    Title[แนวทางปฏิบัติธุรกิจคว่ำมืออย่างกลาง] --> Category1[หลักธุรกิจคว่ำมือ]
    Title --> Category2[หลักธรรมสนับสนุนในการปฏิบัติธุรกิจคว่ำมือ]
    Title --> Category3[อาณิสส]
    Category1 --> List1["๑. เติจิวักังคตตงค์  
๒. ปินทปาติกังคตตงค์  
๓. สปะทานจาวิกังคตตงค์  
๔. ขลุปิงฉาภัตติกังคตตงค์  
๕. อารัญญิกังคตตงค์  
๖. ยดาสนันถิกังคตตงค์  
๗. เอกาสนิกังคตตงค์  
๘. ปิตตปิตตติกังคตตงค์"]
    Category2 --> List2["สัปปริสธรรม ๗  
ขันติ - ไสริจจะ"]
    Category3 --> List3["๑) อาจารย์ของบุคคลเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์  
๒) ปฏิปทาของบุคคลเหล่านั้นเป็นของดีด้วยดี  
๓) สิ่งที่เป็นไปทางกายและสิ่งที่เห็นเป็นไปทางวาจา เป็นของอันบุคคลเหล่านั้นรักษาดำแล้ว  
๔) ไม่ในสมการของบุคคลเหล่านั้นบริสุทธิ์  
๕) ความเพียรเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นประกอบไว้ด้วยดี  
๖) ภักของบุคคลเหล่านั้นยอมเข้าไประดับ  
๗) อุตตนาปฏิฏฐิของบุคคลเหล่านั้นไปพวกแล้ว  
๘) ความอาชาตเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นนับพันได้  
๙) เมตตาเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นเข้าไปตั้งไว้แล้ว  
๑๐) อาหารเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว  
๑๑) บุคคลนั้นเป็นผู้สอนสัตว์ทั้งปวงกระทำตามเคารพ  
๑๒) บุคคลนั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ  
๑๓) บุคคลนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ตื่น  
๑๔) บุคคลนั้นเป็นผู้หาที่อยู่ไม่ได้  
๑๕) บุคคลนั้นเป็นผู้มีอันอยู่ในที่สำราญเป็นปกติ  
๑๖) บุคคลนั้นเป็นผู้เกลียดบาป  
๑๗) บุคคลนั้นเป็นผู้มีความเจียมเป็นที่ยำนิ  
๑๘) บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นนิตย์  
มหามกุฏราชวิทยาลัย, มีถิ่นวิทยา, หน้า ๔๔๔-๔๔๕"]
  
```

แนวทางปฏิบัติธุรกิจคว่ำมืออย่างกลาง

หลักธุรกิจคว่ำมือ

๑. เติจิวักังคตตงค์
๒. ปินทปาติกังคตตงค์
๓. สปะทานจาวิกังคตตงค์
๔. ขลุปิงฉาภัตติกังคตตงค์
๕. อารัญญิกังคตตงค์
๖. ยดาสนันถิกังคตตงค์
๗. เอกาสนิกังคตตงค์
๘. ปิตตปิตตติกังคตตงค์

หลักธรรมสนับสนุนในการปฏิบัติธุรกิจคว่ำมือ

สัปปริสธรรม ๗
ขันติ - ไสริจจะ

อาณิสส

- ๑) อาจารย์ของบุคคลเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์
- ๒) ปฏิปทาของบุคคลเหล่านั้นเป็นของดีด้วยดี
- ๓) สิ่งที่เป็นไปทางกายและสิ่งที่เห็นเป็นไปทางวาจา เป็นของอันบุคคลเหล่านั้นรักษาดำแล้ว
- ๔) ไม่ในสมการของบุคคลเหล่านั้นบริสุทธิ์
- ๕) ความเพียรเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นประกอบไว้ด้วยดี
- ๖) ภักของบุคคลเหล่านั้นยอมเข้าไประดับ
- ๗) อุตตนาปฏิฏฐิของบุคคลเหล่านั้นไปพวกแล้ว
- ๘) ความอาชาตเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นนับพันได้
- ๙) เมตตาเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นเข้าไปตั้งไว้แล้ว
- ๑๐) อาหารเป็นของอันบุคคลเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว
- ๑๑) บุคคลนั้นเป็นผู้สอนสัตว์ทั้งปวงกระทำตามเคารพ
- ๑๒) บุคคลนั้นเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะ
- ๑๓) บุคคลนั้นเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ตื่น
- ๑๔) บุคคลนั้นเป็นผู้หาที่อยู่ไม่ได้
- ๑๕) บุคคลนั้นเป็นผู้มีอันอยู่ในที่สำราญเป็นปกติ
- ๑๖) บุคคลนั้นเป็นผู้เกลียดบาป
- ๑๗) บุคคลนั้นเป็นผู้มีความเจียมเป็นที่ยำนิ
- ๑๘) บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่ประมาทเป็นนิตย์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มีถิ่นวิทยา, หน้า ๔๔๔-๔๔๕

หลักธรรมที่พระผู้ปฏิบัติอย่างกลางนำมาใช้คือหลักสัปปริสธรรม ๗ ธรรมที่ทำให้คนเป็น
สัตบุรุษ หรือ เป็นคนดี มีคุณธรรม เป็นคนเก่ง มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ อัมมัญญาตา เป็นผู้รู้จักเหตุ,
อิตถัญญาตา เป็นผู้รู้จักผล, อตตัญญาตา เป็นผู้รู้จักตน, มัตตัญญาตา เป็นผู้รู้จักประมาณ, กาลัญญาตา

เป็นผู้รู้จักกาล, ปุริสัญญาตา เป็นผู้รู้จักชุมชน, บุคคลัญญาตา หรือ บุคคลปโรปริญาณตา เป็นผู้รู้จักบุคคล เนื่องด้วยว่าผู้ปฏิบัติตรงควัตรต้องรู้จักตนว่าเป็นผู้มีกิจธุระมากหรือไม่ มีกิจอะไรสมควรทำ เนื่องจากอยู่ในเขตชุมชน ต้องแบ่งเวลาส่วนหนึ่งให้กับสังคมในการช่วยสั่งสอน อบรม ตักเตือน มีกิจกรรมร่วมกับชุมชนตลอด ตัวพระผู้ปฏิบัติเองต้องใช้ชั้นต้อย่างสูงในการวางตนทั้งในขณะปฏิบัติ และในขณะทำกิจอยู่ในชุมชนเพื่อวัตรที่ออกมาจะได้งดงามสมเป็นศาสนทายาทที่ทุกคนต่างให้วามศรัทธาเลื่อมใส

ระดับที่ ๓ แนวทางปฏิบัติตรงควัตรผู้ถืออย่างเพลลา

หลักธรรมที่ท่านได้นำมาใช้ในการปฏิบัติตรงควัตรอย่างเพลลานั้นคือหลักอปินณกปฏิบัติ ๓ ซึ่งท่านกล่าวไว้ว่าเหมาะสำหรับพระผู้บวชใหม่ ถ้าต้องการให้พระผู้บวชใหม่ได้รู้จักข้อวัตรปฏิบัติ รวมถึงหลักตรงควัตร ได้มีโอกาสกระทำความเพียรในระยะเวลาอันนั้นก็เห็นควรแนะนำให้ใช้หลักอปินณกปฏิบัติ ๓ เพื่อเสริมสร้างขันติและโสรัจจะให้ดูควรค่าแก่การนุ่งห่มผ้ากาสาวาสตรในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ และหลักธรรม ๒ ข้อนี้ก็ยิ่งเหมาะสำหรับพระผู้มีกิจธุระมาก ก็สามารถปฏิบัติตรงควัตรในข้อที่กระทำได้ง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก ไม่ลำบากต่อการปฏิบัติศาสนกิจในแต่ละวัน

จากผลการวิจัยผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบชุดวงจรที่พึงประสงค์ในสังคมปัจจุบันดังนี้

จากรูปแบบแสดงอริยสัจข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าผู้วิจัยมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระที่ไม่ได้ปฏิบัติชุดวงจรอันเนื่องมาจากสาเหตุดังนี้คือ พระที่บวชเข้ามาใหม่และบวชแค่เพียงชั่วระยะเวลาสั้น ๆ เมื่อบวชมาแล้วกิจในวัดปัจจุบันค่อนข้างมากคือมีการก่อสร้าง และวัดส่วนมากอยู่ในชุมชน ไม่ค่อย สบายเหมือนอย่างวัดป่า และ มีอุบาสกอุบาสิกาเข้าไปทำบุญตลอด พระเลยไม่มีเวลาเป็นการส่วนตัว และที่สำคัญคือพระพุทเจ้ามิได้ตั้งหลักชุดวงจรไว้เป็นกฎข้อบังคับ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยและสังเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาดังนี้

อย่างในปัจจุบันมีการจัดเดินชุดงฆ์สำหรับพระผู้บวชใหม่นั้น ผู้วิจัยมองว่าเห็นสมควรแล้ว เพียงแต่ก่อนที่จะมีการจาริกชุดงฆ์เกิดขึ้น พระผู้นำคณะควรให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องการจาริก และการปฏิบัติชุดวงจรก่อน รวมถึงบอกถึงอานิสงส์ที่ได้จากการปฏิบัติชุดวงจรให้พระผู้บวชใหม่ได้ทราบ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติไม่ว่าทางหมู่คณะจะจัดจาริกชุดวงจรที่วันก็ตาม

พระผู้นำควรสอนพระผู้บวชใหม่ให้รู้จักหลักอแปณกปฏิบัติ ๓ และหลักขันติ - โสรจจะ เพื่อที่พระผู้บวชใหม่ได้นำไปเป็นหลักยึดในขณะที่กำลังออกจาริก-ชุดงฆ์ เพื่อความงดงามในหมู่สงฆ์ผู้

บวชใหม่ เพื่อสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นแก่ผู้พบเห็น เพราะการจาริก-ธุดงค์ส่วนมากมักจะจัดให้เดินบนถนน

คณะสงฆ์ควรจัดทำเอกสาร สื่อ สิ่งพิมพ์ หรือสื่อออนไลน์เพื่อประชาชนได้เข้าใจว่าหลักธุดงค์วัตรแท้จริงเป็นอย่างไร เพื่อเหล่าอุบาสก อุบาสิกาได้มีการวางตัวและปฏิบัติตนที่ตรงตามและเหมาะสมต่อคณะสงฆ์ผู้กำลังถือปฏิบัติธุดงค์วัตร

ในส่วนของผลลัพธ์ที่ได้ผู้วิจัยมีความคาดหวังว่า พระผู้บวชใหม่จะสามารถปฏิบัติธุดงค์วัตรอย่างเพลลาได้พร้อมกับออกจาริก เพื่อเป็นการขัดเกลากิเลสเฉพาะตนในเบื้องต้นเมื่อออกกันไปเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีพระผู้นำคอยนำปฏิบัติ แนะนำสั่งสอน ส่วนหลังจากนั้นหากพระผู้บวชใหม่ไม่ตัดสินใจลาสิกขา ต้องการที่จะอยู่ปฏิบัติต่อในพระธรรมวินัยนี้ก็เป็นสิทธิ์และทางเลือกของพระภิกษุแต่ละท่านที่จึงพึงกระทำได้ตามสมควรในการปฏิบัติขั้นที่สูงขึ้นต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

เมื่อผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเรื่อง “ธุดงค์วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัยดังนี้

๑. หน่วยงานภาครัฐควรให้ความสำคัญในเรื่องการปฏิบัติธุดงค์วัตรของพระที่จัดขึ้นเป็นหมู่คณะ เพื่อช่วยกันสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงสืบไป เป็นการช่วยกันประกาศพระพุทธศาสนาเถรวาทในเมืองไทยให้ชาวโลกได้รู้จัก

๒. คณะสงฆ์ควรทำการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติธุดงค์วัตรที่ถูกต้องตามหลักธรรมคัมภีร์รวมถึงแนะนำแนวทางการปฏิบัติธุดงค์วัตรที่สามารถปฏิบัติได้อย่างง่ายแก่พุทธบริษัท ๔ เพื่อเป็นความรู้และสามารถนำไปปฏิบัติเฉพาะตนได้

๓. ผู้วิจัยขอแนะนำให้มีการจัดกิจกรรมธุดงค์วัตรประจำอำเภอ เพื่อสร้างศรัทธาปสาทะให้เกิดขึ้นในชุมชน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยคราวต่อไป

๑. ในงานวิจัยนี้ยังไม่ได้นำผลการวิจัยไปบูรณาการใช้จริงในสังคม สำหรับการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาในหัวข้อเรื่อง “ผลที่ได้จากการจาริกธุดงค์ในเมืองและในป่า”

๒. ควรมีการวิจัยในหัวข้อ “ศึกษาการปฏิบัติธุดงค์วัตรกับการใช้สอยปัจจัย ๔”

๓. วิเคราะห์เรื่องธุดงค์วัตรกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา. กระทรวงศึกษาธิการ. คำสอนผู้บวชพรรษาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗.

กรมป่าไม้. พรรณไม้ในพุทธประวัติ. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย

จำกัด, ๒๕๕๓.

สันติโฟล์. เติบโตด้วยศรัทธา. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประชาชน จำกัด, ๒๕๔๔.

คณะศึกษานิเทศน์. อุดมคติ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอ็น.พี.สกรีนพริ้นติ้ง จำกัด,

๒๕๕๒.

คณาจารย์โรงพิมพ์เชียงใหม่. ธรรมวิภาค หนังสือธรรมชั้นโท ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต.

กรุงเทพมหานคร: เชียงใหม่, ๒๕๕๐.

จรัส ไข่มุนี. พระครูบาเจ้าศรีวิชัย อริยสงฆ์แห่งล้านนา. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด มีเดีย

เพรส, ๒๕๔๙.

_____. นวัตกรรมชั้นโท รวมทศกวี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๔๗.

บรรจบ บรรณรุจิ. อสัทธิศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ธนาภิต. เอตทัคคผู้เป็นเลิศด้านต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น,

๒๕๔๙.

พระครูญาณสิทธินิพนธ์ (สมาน พรหมอยู่/กลุณฺณมโ). เอตทัคคในพระพุทธศาสนา.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

พระครูสังฆรักษ์วีระ ฐานวีโร. **ตำนานการสืบทอดพระกรรมฐานมัชฌิมา แบบลำดับ ของพระราหุล เกรเจ้า สืบต่อมาจนถึง สมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (สุก ไก่เถื่อน).**

กรุงเทพมหานคร: วัดราชสิทธิาราม, ๒๕๔๘.

พระญาณวโรดม (สนธิ์ กิจจาโร). **ประมวลปัญหาและเฉลย ธรรมวิภาค ปรีเฉพที่ ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.**

กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตยาโณ). **พระธรรมวินัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสมปนโน). **พระธุดงคกรรมฐาน.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๕.

_____. **ปฏิปทาของพระธุดงคกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. อุดรธานี: สำนักพิมพ์สุภาจำกัด, ๒๕๕๑.**

พระเทพมงคลรังษี. **พระพุทธศาสนากับป่าไม้.** ขอนแก่น: หจก. ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๑.

พระพุทโธสเถระ. **วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).**

พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.** กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิตภัณฑ์ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์แอนด์โฮมจำกัด, ๒๕๕๘.

_____. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ ๖.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๕.

พระมหาบัว ญาณสมปนโน. **ปฏิปทาพระธุดงคกรรมฐาน สายท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ.**

กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์, ม.ป.ป..

_____. **ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บั้งเม้ง, ๒๕๑๘.**

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ช่อระกา, ๒๕๔๘.**

พระราชธรรมเจติยาจารย์. **ประวัติพระอาจารย์มั่น (ฉบับสมบูรณ์) และได้จิตสำนึก.**

กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชน, ๒๕๔๑.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตยาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒. กรุงเทพมหานคร :ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๓๙.**

พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). **ความรู้เรื่องธุดงค์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระราชญาณวิสิฐ และคณะ. **คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. นครปฐม: บริษัท เพชรเกษม พริ้นติ้ง กรุป จำกัด, ๒๕๕๒.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตตภาโณ). **ธรรมปริทรรศน์ ๒**. กรุงเทพมหานคร: ศรีสมบัติการพิมพ์, ๒๕๒๐.

พระอุดรคณาธิการ. และ รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง. **พจนานุกรม บาลี - ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.

พระอุทิศสเถระ. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ - ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๓.

_____. **ธรรมโฆชน์ ธรรมสังจะปิกณณกะ**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์โดยธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๕๑.

ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๙.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. **มิลินทปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ นานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

ศิษย์วัดดอยธรรมเจดีย์. **ทางพาดำเนิน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมทานเพื่อการศึกษาธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. หุณพิมพ์หนังสือธรรมทาน วัดญาณเวศกวัน, ๒๕๕๘.

สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). **พระปฏิบัติศาสนา เรื่องธุดงค์วัตร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

อุดม รุ่งเรืองศรี ปรีวรต. ไตรภูมิฉบับล้านนา.เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรม
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. สามเณรเล่ากอแห่งสมณะ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

แสง จันทร์งาม. ศาสนศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

พระมหาจรัล วิจารณเมธี (นิลาพันธุ์). “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาจรัญ ปณณวโร (อินทร์ยงค์). “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน). “ศึกษากระบวนการฝึกอบรมบุคลากรทางพระพุทธศาสนาของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระครูสิริกิจจาภรณ์ (เสริม กตกิจโจ). “โสสานิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาหลวงพ่อกษเมโข”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระเมธาวิ อาภสโร (ฉัตรวิไล). (๒๕๕๕). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ธุดงค์วัตรในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระวีรชน อุดตโร (ชัชวาลย์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การบริโภคปัจจัยสี่ เพื่อสนับสนุนการบรรลุมรรคในพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระสุริยนต์ ทสสนีโย (น้อยสงวน). “การศึกษาวิเคราะห์บิดบาตในฐานะเป็นเครื่องมือหนุนชีวิตและกุศโลบาย ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระสมชาย ธมฺมสาโร (พรมมา). “ศึกษาบทบาทพระครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย ในฐานะนักบุญแห่งล้านนา : กรณีศึกษาการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม. “การศึกษาวิธีการแก้ปัญหาเรื่องความโลภในสังคมปัจจุบันตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สุทัศน์ ประทุมแก้ว. “ศึกษารูปแบบการปฏิบัติธรรมในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ศิลา วรรณปิติ. “การศึกษาวิเคราะห์อารยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวทเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อัมพร จันทรัตน์. “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติธรรมกับการบรรลุมรรคในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

(๓) อินเทอร์เน็ต

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน. **เข้าสู่แดนนิพพาน: ธุดงค์เครื่องห้ามล้อกิเลส**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.bkk1.in.th/Topic.aspx?TopicID=21836.html> [๖ เม.ย. ๒๕๖๐].

มนต์ พันลาย. **ประวัติหลวงปู่ดู่ พรหมปัญโญ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-doo/lp-doo-hist.htm [๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ลุมพินีวัน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://th.wikipedia.org/wiki/ลุมพินีวัน> [๒ ก.ย. ๒๕๕๕].

รศ.ดร.ปฐม - ภัทรา นิคมานนท์ เรียบเรียง, **หลวงปู่ดู่ อจลธมโม พระอรหันต์ผู้มีฤทธิ์ในยุคปัจจุบัน ปันโครงการหนังสือบูรพาจารย์ เล่ม ๒**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-tue/lp-tue-hist-01.htm [๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ศ.ดร.วิปศยา ยิ่งพูนทรัพย์. “ภาสุธรรม” ฉบับประกาศกิตติคุณ หลวงปู่โต๊ะ ๑๐๘ ปี วัดประดู่
ฉิมพลี กรุงเทพมหานคร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.dharma-
gateway.com/monk/monk_biography/lp-toh-wat-pradoo/lp-toh-wat-pradoo
_hist.htm](http://www.dharma-gateway.com/monk/monk_biography/lp-toh-wat-pradoo/lp-toh-wat-pradoo_hist.htm)
[๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

Oknation.nation.net. หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ...ยอดอริยะเจ้า. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://palungjit.org/threads> [๓๑ มกราคม ๒๕๖๑].

(๔) สัมภาษณ์

- ๑ พระครูปริยัติปัญญาวุธ, วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๒ พระภวนาธรรมภริช วิ., เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๓ พระอธิการหนูพรม สุขาโต, วัดป่าสุนันทวนาราม อ.ไทรโยค จ. กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๔ พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต), เจ้าคณะอำเภไทรโยค จ. กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๕ พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต, วัดปรังกาสิ ต.ท่าขนุน อ.ทองผาภูมิ กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๖ พระครูจิตตภาวนาญาณ, เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ จ.เลย และ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๗ พระบำรุง นวพล, วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง อุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๘ พระปรัชญา โชติปัญโญ, วัดปานาคำน้อย อุดรธานี, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๙ พระพระชูเชิด คุณากโร, วัดป่าผาปิ่นแตก นครราชสีมา, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๑๐ พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ, วัดป่าภูก้อน อุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๑๑ พระสมุห์อำนวยศิลป์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผร์ วัดร่ำเปิง เชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูปริยัติปัญญาวุธ วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุรมโน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๓.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิพนธเรื่อง "ชุดควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน" มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวัฒโน), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมัทธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิพนธ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุรมโน ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออณุโมนทนาขอพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๖๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุรมโน โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระภาวนาธรรมวิริย เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อยชัย สุธมโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๓๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๓๓๐ ได้รับอนุมัติคุณูปการเรื่อง “จุดคงวัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธนาโณ), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณูปการ ได้ให้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อยชัย สุธมโม ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระภาวนาธรรมวิริย)

เจ้าอาวาสวัดร่ำเปิง (วัดป่า)

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร/โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙๗-๐๘๖๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อยชัย สุธมโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอธิการหนูพรม สุขาโต วัดป่าสุนันทวนาราม กาญจนบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิพนธเรื่อง "ชุดควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน" มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวัฒโน, ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมัทธิพล เนตรนิมิตร์ เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิพนธ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

ใบเสร็จรับเงิน
พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม

(พระมหาสมบุญ รุชฌิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุตม์ ไซติธโม โทร. ๐๘๓๑-๐๘๒๕๓๖๓

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๓๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต) เจ้าคณะอำเภอไทรโยค จ. กาญจนบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุธมโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๑๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบล
 วัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติคุณูปการเรื่อง “ชุดค
 วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธนาโณ), ผศ.ดร. และ รศ.ดร.
 สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณูปการ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน
 ระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-
 interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุธมโม ได้ดำเนินการ
 สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พุทธธรรม ๒๕๖๐
 พระวิสุทธิสารเถร
 เจ้าคณะอำเภอไทรโยค

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ รุตพิมโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๓

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุธมโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอธิการพิสิษฐ์ ปุโธ วัดปรังกาสี กาญจนบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “ชุดคติวัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธมาโณ), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ศิริกมล
นาง: อติคุณ

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน: พระมหาชนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๓

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๓/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูจิตตภาวนาญาณ วัดป่าภูเรือ จ.เลย และ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "ชุดคติที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน" มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวาโน), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมิตีพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ ฐิตฺตโก, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุชิต โชติธมโม โทร. ๐๘๔๗-๐๘๐๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระบำรุง นวพล วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๑๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบล
 วัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๓๓๐ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิบัตรเรื่อง “จุดจบ
 วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวาโร), ผศ.ดร. และ รศ.ดร.
 สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิบัตร ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน
 ระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-
 interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม ได้ดำเนินการ
 สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม
 พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาสมบุญ ใจดีเสมอ โทร. ๐๘๙๗-๐๘๒๕๖๓๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๕๖๗๗

ที่ ศธ ๖๓๐๓/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระครูเชิด คุณากโร วัดป่าผาปินแตก นครราชสีมา

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๓.๒ ภาควิชา เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบล
 วัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๓๓๐ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “จุดด
 วรรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวาโน), ผศ.ดร. และ รศ.ดร.
 สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน
 ระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-
 interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา
 เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ ได้ดำเนินการ
 สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙-๐๘๖๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗

ที่ ศธ ๖๓๐๓/ว ๓๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้สัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระปรัชญา โชติปญโญ วัดปานาคำน้อย อุดรธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๘๐๓๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติคุณวุฒิบัตรเรื่อง “ชุดความรู้ที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน” มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริวัฒโน), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิบัตร ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ในนี้สมทบแล้ว
พระปรัชญา โชติปญโญ

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาฐานวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๓

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทนต์ โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๓๐๓/ว ๓๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอาจารย์กัธธ อภิปัญโญ วัดป่าภูก้อน อุตรธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๓ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๓.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติชุกชีพนธ์เรื่อง "จุดศกวัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน" มี พระราชปรีดีมุนี (เทียบ สิริธนาโณ), ผศ.ดร. และ รศ.ดร. สมิตธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมชุกชีพนธ์ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ รุชณิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ได้สัมภาษณ์แล้ว
นพ.นพ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๖๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๑๒๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๐ มิถุนายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระสมุห์อำนวยการศิลป์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผ่ วัดร่ำเปิง เชียงใหม่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูวินัยธรน้อมชัย สุริยาโม นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๑.๒ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๘๐๑๕๐๕๓๐๘ ที่อยู่ วัดสนามนอก ตำบล
วัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี รหัสไปรษณีย์ ๑๑๑๓๐ ได้รับอนุมัติดุษฎีนิพนธ์เรื่อง "ชุดค
วัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน" มี พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธนาโณ), ผศ.ดร. และ รศ.ดร.
สมิทธิพล เนตรนิมิตร เป็นคณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ ได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน
ระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-
interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย มีความประสงค์จะสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา
เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระครูวินัยธรน้อมชัย สุริยาโม ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาต และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๖๕๓๖๑

พระครูวินัยธรน้อมชัย สุริยาโม โทร. ๐๘๕๐๖๒๔๖๗

ภาคผนวก ข.

แนวสัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำวิทยานิพนธ์

แบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in depth interview)

รูดงควัตรที่พึงประสงค้ในสังคมไทยปัจจุบัน

๑. ชื่อ – นามสกุล
๒. อาชีพ.....
๓. ตำแหน่ง
๔. เพศ อายุ ปี พรรษา
- ที่อยู่ปัจจุบัน.....
๕. ท่านคิดว่ารูดงควัตรคืออะไร ปฏิบัติอย่างไร ท่านได้ปฏิบัติหรือไม่เพราะเหตุใด
.....
.....
.....
.....
๖. ถ้าท่านกำลังปฏิบัติรูดงควัตรอยู่ท่านปฏิบัติรูดงควัตรข้อใดบ้าง เพราะอะไร
.....
.....
.....
.....
๗. ท่านคิดว่าการปฏิบัติรูดงควัตรของท่านถูกต้องตรงตามในคัมภีร์ว่าไว้หรือไม่
.....
.....
.....
.....

๘. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับการปฏิบัติธุดงค์วัตรในปัจจุบัน ที่มีการเดินธุดงค์ของ
พระวัดต่างๆตามที่เป็นข่าวในปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๙. ในการปฏิบัติธุดงค์วัตรท่านคิดว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้างหรือไม่

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๐. ในการปฏิบัติตรงควัตรท่านคิดว่ามีประโยชน์อันใดเกิดขึ้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมแก่ชีวิตของท่านบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๑. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่าคำว่าจาริกกับการปฏิบัติตรงควัตรมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันหรือขัดแย้งกันทั้งในแนวทางปฏิบัติและขัดกับในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรกับการปฏิบัติตรงควัตรในปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๑๒. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับตรงควัตรในปัจจุบันนี้อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(ลงชื่อ).....ผู้สัมภาษณ์

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลา.....น.

ภาคผนวก ค.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำดัชนีพันธ

รายชื่อผู้สัมภาษณ์ ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง รุดงควัตรที่พึงประสงค์ในสังคมไทยปัจจุบัน

- ๑ พระครูปริยัติปัญญาวัธ, วัดโคกงาม ต.โคกงาม อ.ด่านซ้าย จ.เลย, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๒ พระภาวนาธรรมภริช วิ., เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม) ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๓ พระอธิการหนูพรม สุชาโต, วัดป่าสุนันทวนาราม อ.ไทรโยค จ. กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๔ พระวิสุทธิสารเถร (ภูสิต), เจ้าคณะอำเภไทรโยค จ. กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๕ พระอธิการพิสิษฐ์ ปสุโต, วัดปรังกาสี ต.ท่าขนุน อ.ทองผาภูมิ กาญจนบุรี, ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๖ พระครูจิตตภาวนาญาณ, เจ้าอาวาสวัดป่าภูเรือ จ.เลย และ วัดป่าภูก้อน จ.อุดรธานี, ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๗ พระบำรุง นวพล, วัดป่าบ้านตาด อ.เมือง อุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๘ พระปรัชญา โชติปญโญ, วัดปานาคำน้อย อุดรธานี, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๙ พระพระชูเชิด คุณากโร, วัดป่าผาปิ่นแตก นครราชสีมา, ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๑๐ พระอาจารย์กำธร อภิปัญโญ, วัดป่าภูก้อน อุดรธานี, ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๐.
- ๑๑ พระสมุห์อานวยศิลป์, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายกรรมฐานและเผยแผร่ วัดไร่เปิง เชียงใหม่, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก ง.

รูปภาพประกอบการสัมภาษณ์เพื่อประกอบในการทำวิทยานิพนธ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล	: พระครูวินัยธรน้อมชัย สุทธิโม (เต็นปักซี่)
วัน/เดือน/ปี เกิด	: วันศุกร์ที่ ๗ เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๙๔
ภูมิลำเนาเดิม	: บ้านเลขที่ ๕๙ หมู่ที่ ๘ บ้านไทรโยง ตำบลละหาด อำเภอขานี จังหวัดบุรีรัมย์
การศึกษาทางโลก	
พ.ศ. ๒๕๕๘	: ปริญญาโท พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) หลักสูตรพุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย
การศึกษาทางธรรม	
พ.ศ. ๒๕๑๘	: นักธรรมชั้นเอกวัดเพลงวิปัสสนา สำนักเรียนวัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร
ประสบการณ์การทำงาน	
พ.ศ. ๒๕๒๖	: รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. ๒๕๒๗	: พระกรรมวาจาจารย์วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. ๒๕๓๑	: เจ้าอาวาสวัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
บรรพชา/อุปสมบท	: วันที่ ๑๖ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕
สังกัดวัด	: วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่	: พระกรรมวาจาจารย์ วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอ บางกรวย จังหวัดนนทบุรี : เจ้าอาวาส วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดสนามนอก ตำบลวัดชะลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
โทรศัพท์	: ๐๘๕-๐๖๒-๔๖๗๗ (Email: tenpaksee2@gmail.com)